

«НАША ШКОЛА»

№ 4, 2014

Науково-методичний журнал

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. пед. наук, доцент.

Редакційна колегія:

Л. К. Задорожна, канд. філос. наук, заступник головного редактора; **В. М. Руссол**, канд. пед. наук, відповідальний секретар; **А. Ю. Анісімов**, канд. пед. наук; **А. М. Богуш**, д-р пед. наук, професор, дійсний член АПН України; **В. В. Грінчук**, зав. НМЛ математики; **Д. М. Демченко**, канд. пед. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, канд. пед. наук; **Є. Є. Карпова**, д-р пед. наук, професор; **Б. Г. Кременський**, канд. пед. наук; **Н. В. Кічук**, д-р пед. наук; **З. Н. Курлянд**, д-р пед. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **Т. О. Лазарева**, директор Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації; **О. М. Левчишена**, канд. іст. наук, зав. кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти; **О. І. Папач**, канд. пед. наук, зав. кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін; **Г. Б. Редько**, професор; **С. А. Свінтковська**, зав. НМЦ української мови та літератури, українознавства; **А. Л. Ткачук**, канд. юрид. наук; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. пед. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **О. С. Цокур**, д-р пед. наук, професор.

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова**,
І. Ф. Ацабріка.

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 3 від 19.06.2014 р.

Здано у вироб. 26.06.14. Підп. до друку 01.08.14. Формат 60×84¹/₈. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 27,20. Обл.-вид. арк. 24,18. Тираж 600 прим. Зам. № 78.

Надруковано у друкарні видавництва «Екологія».
м. Одеса, вул. Базарна, 106, к. 313.
Тел.: (0482) 33-07-18, 37-07-95, 37-14-25.

Одеса • Одеський ОІУВ • 2014

З М І С Т

Т. О. Лазарева. Освіта для дитини, заради дитини, на користь дитини..... 3

Громадянська освіта в європейському вимірі

Л. К. Задорожна. Розвиток громадянських компетентностей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів..... 7

Керівникам навчальних закладів

В. М. Руссол. Інноваційний підхід до управління школою..... 11

С. В. Воронова. Волонтерство в діяльності загальноосвітнього навчального закладу..... 15

А. И. Айриджян. Преимущество как основа системы непрерывного образования (управленческий аспект)..... 20

М. В. Малік. Функціональний компонент підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом інклюзивного типу..... 25

Т. І. Тулба. Спеціальні заклади як кадровий та навчально-методичний ресурс інклюзивної освіти... 29

Ж. І. Романчак. Організаційно-методичні умови професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі..... 33

Ю. А. Анісімов, Н. Д. Ремез, Н. О. Хмелевська. Сучасні підходи до кадрового забезпечення процесу зовнішнього незалежного оцінювання..... 38

С. Г. Здрагат. Лідерство як виклик сьогодення... 42

Т. І. Іванова. Організація управлінсько-педагогічної практики для керівників загальноосвітніх навчальних закладів в системі післядипломної освіти..... 46

Ж. Г. Золотаревська. Інтелектуальна гра: на перехресті наукових дисциплін..... 49

В. П. Мітюхіна. Принципи формування ключових компетентностей в учнів вальдорфської школи.... 50

Педагогіка і психологія

Т. М. Козіна, Е. А. Унтілова. До питання про психолого-педагогічний супровід освіти дітей з особливими потребами..... 54

Т. М. Козіна, Р. І. Нікітенко, С. В. Дерябіна. Психолого-педагогічний супровід самоосвіти керівника гуртка позашкільного навчального закладу... 57

Позакласне та позашкільне виховання

В. В. Ягоднікова, О. І. Чешенко. Шляхи реалізації інноваційних стратегій виховання нової школи в Одеському регіоні..... 61

С. І. Шеремет. Окремі аспекти виховної діяльності закладу освіти в сучасних умовах..... 67

Дошкільне виховання. Початкове навчання

Н. Ю. Кравець, О. А. Хоменко. Методичні рекомендації щодо викладання навчальних дисциплін в початковій школі (3 кл.) у 2014/2015 навчальному році..... 73

В. В. Скрипник, О. М. Стращенко. Методичні рекомендації дошкільним працівникам до нового 2014/2015 навчального року..... 76

С. В. Пустовалова. Наступність і перспективність як необхідна умова забезпечення безперервної освіти..... 80

С. І. Фролова. Оптимізація взаємодії педагога дошкільного навчального закладу з батьками — вимога часу..... 84

© Одеський обласний інститут удосконалення вчителів, 2014

<i>В. А. Трунова, Н. М. Боднар.</i> Удосконалення навичок правильного письма учнів початкової школи. Виправлення індивідуальних помилок у почерку дітей.....	89	<i>Л. М. Кононенко.</i> Особливості викладання біології та екології у 2014/2015 навчальному році.....	167
<i>А. П. Шеффер.</i> Оценивание учебных достижений учащихся начальных классов в условиях инклюзивного обучения.....	96	<i>І. П. Тертична.</i> Деякі аспекти викладання географії в загальноосвітніх навчальних закладах відповідно до нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти.....	170
Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу		<i>Л. В. Холостенко.</i> Формування основ фінансової безпеки громадянина засобами шкільної економічної освіти.....	174
<i>С. А. Свінтковська, О. В. Гашибаязова, Л. А. Плетньова.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення української мови та літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році.....	99	<i>В. В. Грінчук.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення математики у 2014/2015 навчальному році.....	177
<i>Т. Н. Полтавская.</i> О преподавании русского языка и литературы в 2014/2015 учебном году.	129	<i>О. М. Задоріна.</i> Особливості вивчення основ теорії ймовірностей у 6-му класі за новим Державним стандартом.....	179
<i>О. В. Риба.</i> Рекомендації щодо викладання світової літератури у 2014/2015 навчальному році....	135	<i>І. М. Топор, В. Л. Хабаш.</i> Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Основи здоров'я» в початковій та середній школі за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.....	183
<i>О. М. Котенко.</i> Про уроки історії та вчителя історії: ще раз і знову.....	139	Вчителям музики та образотворчого мистецтва	
<i>Т. В. Юрченко, Л. Я Русінова.</i> Методичні рекомендації до вивчення іноземної мови в 6-му класі у 2014/2015 навчальному році.....	142	<i>Л. В. Вовк, Н. В. Шатайло.</i> Інтерпретація творів мистецтва як важливий чинник образотворення у художньо-практичній діяльності учнів.....	189
Вчителям болгарської мови та літератури в Україні		<i>Г. В. Резніченко.</i> Дидактичні передумови організації образотворчої діяльності учнів третього класу у 2014/2015 навчальному році за новою програмою та новим підручником.....	194
<i>Н. С. Бузиян.</i> Методически препоръки за учителите по български език и литература.....	147	Вчителям допризовної підготовки та фізичної культури	
Вчителям молдовської мови та літератури в Україні		<i>М. М. Генчевський, Р. І. Нікітенко.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення предметів «Фізична культура» та «Захист Вітчизни» у 2014/2015 навчальному році.....	197
<i>Л. I. Fetescu.</i> Studierea limbii moldovenești și literaturii (moldovenești și universale) în anul de învățămînt 2014/2015	151	Інформаційний відділ	
Дисципліни природничо-математичного циклу		<i>Ю. В. Богатий, С. А. Тувіченко, І. В. Мартиневська.</i> Про проведення інтелектуальних змагань і олімпіад у 2013/2014 навчальному році.....	204
<i>Л. І. Ятвецька.</i> Про деякі аспекти підвищення професійної компетентності вчителів фізики.....	156		
<i>Л. І. Ятвецька, Н. П. Шапірова.</i> Деякі аспекти реалізації компетентнісного підходу при викладанні природознавства.....	161		
<i>М. А. Глазунова.</i> Методичні рекомендації щодо вивчення хімії в загальноосвітніх навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році.....	164		

Т. О. ЛАЗАРЄВА,
директор Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації

ОСВІТА ДЛЯ ДИТИНИ, ЗАРАДИ ДИТИНИ, НА КОРИСТЬ ДИТИНИ

Наша розмова з Тетяною Олександрівною відбулася напередодні нового навчального року.

— Шановна Тетяна Олександрівна. На порозі новий навчальний рік. Що чекати освітянам у 2014/2015 навчальному році? Нові реформи? Нові ідеї законодавчої та виконавчої влади?

Українська освіта, на мій погляд, це та криниця, з якої дослідники-науковці майбутнього черпатимуть свої дисертаційні дослідження.

Численні реформації тільки загартовують дух освітянина, примушують його шукати, творити, модернізувати.

Немає таких педагогів, які б не брали участь у дискусіях щодо впровадження певних змін в освітній галузі. Сьогодні, розуміючи розвиток подій в державі, ми, освітяни, сприймаємо всі зміни як виправдану вимогу часу, а виважені рішення Міністерства освіти і науки як програму дій на місцях. Проголошена децентралізація управління освітою забезпечує можливості самостійно здійснювати освітній процес в кожному місті, районі, закладі.

Стратегія розвитку освіти на Одещині базується на основі реальних потреб і запитів регіону, визначених шляхом докладного аналізу діяльності галузі у попередні роки.

У 2014 році закінчується дія комплексної програми «Освіта Одещини». Проводиться ґрунтовний аналіз її реалізації, і результати будуть оприлюднені найближчим часом та обговорені в кожному педагогічному колективі, в кожній місцевій громаді. Бажано, щоб активну участь взяли одні з основних замовників освітніх послуг-батьки. Мета одна — забезпечити нашим дітям якісно нову українську освіту: сучасну, доступну, модернізовану і конкурентоспроможну.

Вже сьогодні робоча група працює над розробкою нової програми на наступні чотири роки. Концепція документа обговорюється громадськістю. І будь-який пересічний громадянин має можливість внести свої пропозиції у стратегічно важливий документ щодо розвитку освіти області.

Незабаром новий навчальний рік. Підготовка до нього складна і відповідальна в сучасних умовах. Тому потрібно ще раз чітко усвідомити і переконатись, що ми зробили все для того, щоб він був успішним, організованим і по-справжньому всенародним святом молодості і надій.

— Перед початком нового навчального року прийнято аналізувати досягнення, визначати пріоритети, ставити завдання. Освітня галузь Одещини, яка вона сьогодні?

Стан розвитку освітньої галузі проаналізований фахівцями-науковцями, вчителями-практиками, керівниками навчальних закладів, представниками громадськості.

І почнемо, звичайно з основи, а саме з дошкілля.

В області у 2014 році функціонувало 834 дошкільних навчальних заклади. За останні три роки мережа дошкільних закладів збільшилась на 51 заклад. Всіляко підтримується приватна ініціатива. Загальна кількість місць у дошкільних навчальних закладах різних типів і форм власності за ці роки збільшилась на 5,5 тис. Однак позитивна динаміка розвитку мережі не встигає за потребою сьогодення.

Понад 17 тис. дітей!!! Така черга в Одеській області зумовлена перш за все демографічним станом та соціальною активністю матерів, які повертаються до роботи майже відразу після народження дитини. Не варто забувати, що існуюча раніше мережа дошкільних закладів області протягом 90-х років була значно зменшена: дошкільні заклади були закриті, віддані в оренду, продані. Тому й маємо сьогодні такі проблеми.

Найбільша проблема з улаштуванням дітей до дошкільних навчальних закладів виникла в Одесі, Ізмаїлі, Іллічівську та Кілійському, Біляївському, Роздільнянському і Комінтернівському районах.

Разом з тим, існує значне перевантаження функціонуючих груп. Ми намагаємось зробити все можливе для покращення ситуації. За останні 3 роки в області до мережі повернуто 4 дошкільні навчальні заклади, які використовувались не за призначенням, 39 відкрито у пристосованих приміщеннях, капітально відремонтовано та відновлено діяльність 14 ДНЗ, створено близько 80 груп у вже функціонуючих дошкільних закладах.

Останнім часом з'явилась тенденція до передачі закладів з державної до комунальної власності територіальних громад, але їх треба ще капітально ремонтувати.

Деякі райони пішли шляхом організації підвезення дітей шкільним автобусом. Крім того, в області існують й інші форми надання освітніх послуг: групи короткотривалого перебування, соціально-педагогічний патронат тощо. Всі

ці заходи дозволили виконувати основний Закон дошкілля — стовідсоткове охоплення дітей 5-річного віку дошкільною освітою.

У сфері дошкільної освіти є ще чимало проблем, які потребують негайного вирішення. Загальновідомо, що саме у дошкільному віці закладаються основи психічного та фізичного розвитку дитини. Тому від нашої уваги і турботи залежить майбутнє сьогоднішніх дошкільників, а майбутнє у дітей має бути щасливим!

— А який стан справ у школі. Чим сьогодні живе загальна середня школа?

Головне завдання сьогодні: налагодити безпечний і зручний перехід від дошкільної освіти у початкову школу.

В Одеській області функціонує розгалужена освітня мережа, яка включає всі можливі типи навчальних закладів. Їх 896. Мета одна: рівний доступ до якісної освіти. Не можна забувати й про раціональне використання матеріально-технічної бази.

За останні три роки в області з'явилися нові навчально-виховні комплекси та освітні округи. Треба зазначити, що така форма як освітній округ є дієвим інструментом підвищення ефективності забезпечення освітніх послуг у сільській місцевості. На базі опорних шкіл працюють психолого-педагогічні консультації, функціонують факультативи, літні профільні школи. Перераховувати переваги не варто, вони на поверхні.

Потреба у створенні освітніх округів обумовлена перш за все значним зменшенням контингенту учнів у сільській місцевості.

При цьому збільшується собівартість утримання одного учня в сільській школі з малою наповнюваністю. Вона складає 25–32 тис. грн на рік, на відміну від міської школи, де собівартість — 8,4 тис. грн на рік. Крім того, немає можливості забезпечити в кожній малокомплектній сільській школі високу якість викладання навчальних предметів. Забезпечити стабільну роботу освітніх округів ми змогли завдяки виконанню державної Програми «Шкільний автобус».

Протягом останніх трьох років в області за кошти державного бюджету закуплено 46 автобусів, а за рахунок обласного — придбано 96. Звичайно є певні проблеми в його використанні і обслуговуванні. Сьогодні вже існує потреба в оновленні автобусного парку для розширення мережі освітніх округів. А ще Департамент освіти і науки неодноразово звертав увагу Міністерства освіти і науки на необхідність внести зміни у Програму «Шкільний автобус» і надати можливість використовувати транспорт для проведення позакласної роботи.

— Розкажіть, будь ласка, про зміст сучасної школи? Вийшов новий державний стандарт. Як його запроваджують в освітньому процесі?

Сучасна освіта вимагає використання новітніх технологій і передусім — інформаційно-ко-

мунікаційних. Діти повинні вміти, самостійно застосовувати вивчене на практиці за допомогою сучасних технологій.

Другокласники починають вивчати інформатику, хоча, напевно, багато хто з них вільно володіє комп'ютером. Вчителі початкових класів підготувались до нововведення, пройшли в Одеському обласному інституті удосконалення вчителів підготовку до викладання цього предмета.

У вивченні інформатики з початкових класів можна вбачати величезний виховний аспект такого запровадження. Але безпека в Інтернеті є питанням, яке потребує особливої уваги, адже 95 % батьків переконані, що навчити безпечному користуванню Інтернетом мають саме вчителі.

Ще одна особливість сучасного стандарту освіти — вивчення двох іноземних мов з п'ятого класу. Нові Типові навчальні плани передбачають можливість вибору навчальним закладом того навчального плану, реалізації якого сприятиме відповідна матеріально-технічна база, кадрове забезпечення та бажання батьків.

Прошу всіх усвідомити: знання другої іноземної мови — це значно розширені можливості в житті, в світі та на ринку праці.

Крім того, відкриваються можливості для дослідно-експериментальної роботи. Імовірно створення експериментальних програм для шкіл, які знаходяться в експерименті на всеукраїнському та обласному рівні.

Наше прагнення — особистісно орієнтована освіта. Поспілкуйтесь з дітьми. Сьогодні не можна жити в одній сім'ї двома світами. Ми, педагоги, своїм, а діти — віртуальним. Тільки вони мають бути справжніми замовниками на освітні послуги.

Моя мрія — лицей для обдарованих дітей області. Сьогодні розглядається питання щодо його створення.

— Тетяна Олександрівна, поступово входить в обіг слово інклюзія. Що це таке і як воно пов'язано з доступністю освітніх послуг?

Пропоную спочатку усвідомити, що таке інклюзія. Інклюзія, в перекладі з англійської мови, означає включення.

Основою інклюзивної освіти є ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

В області 80 дітей навчається у 44 класах за інклюзивною формою. Сьогодні першість в цьому питанні займають Ізмаїльський, Саратський, Березівський та Болградський райони.

Необхідно і доцільно сказати про інтегровану форму навчання. Вона запроваджена сьогодні в містах Одесі та Білгороді-Дністровському.

2307 дітей з особливими потребами навчаються в умовах загальноосвітнього навчального закладу, але в окремих випадках у спеціальних класах.

Крім того, в Одеській області існує мережа закладів для дітей з особливими потребами. Це і спеціальні дошкільні та спеціальні навчальні заклади інтернатного типу для дітей, які потребують корекції фізичного чи розумового розвитку, тобто майже для 5 тис. таких дітей створюються умови, в тому числі у межах окремих закладів.

Однак у вирішенні питань щодо запровадження таких форм навчання існує багато прогалин, в тому числі і на державному рівні. Так, наприклад, не розроблені до цього часу нормативи щодо фінансування витрат, пов'язаних з навчанням таких дітей. Визначено типи інтернатних закладів, але відсутні типові штатні розклади для навчально-реабілітаційних центрів.

На жаль існує сумна статистика: в області щорічно збільшується кількість дітей, які потребують допомоги, корекції. Це окреме питання, і воно більшою мірою стосується медиків.

— Ви заговорили про інтернатні заклади. Чи можна продовжити цю тему? Адже існують й інші категорії дітей, які потребують допомоги в плані соціального захисту?

Тут доречно згадати розповсюджений вислів «Чужих дітей не буває». Правильний та влучний, на мою думку, вислів. Заходиш до наших інтернатних закладів для дітей-сиріт, і на серці неспокійно. Запитайте у дітей, чи добре їм в інтернаті? Так, затишно, комфортно, смачно готують, але це ж не сім'я.

У порівнянні з 2010 роком кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування зменшилось на 708 осіб. Але 911 дітей-сиріт потребують уваги. Для них функціонують 2 дитячі будинки та 2 загальноосвітні школи-інтернати. Ці діти мають знати, що є люди, які в змозі їм допомогти. Адже погодьтесь, усмішка дитини — безцінна. Це сама краща подяка за нашу роботу.

Є ще діти, родини яких опинились в складних життєвих умовах. П'ять закладів в області охоплюють 1564 дитини з таких сімей.

Не забуваємо і про 513 дітей, яким потрібно тривале лікування. Для них працюють 3 санаторні школи-інтернати.

Ще 3 заклади передбачають навчання та виховання обдарованих дітей.

Отже, 39 навчальних закладів інтернатного типу функціонують для 5811 дітей.

Я дуже хочу, щоб кожна дитина в нашій країні відчувала себе щасливою і мала шанс на забезпечене майбутнє. Не залишаються осторонь і керівники інтернатних закладів. Вони активно сприяють улаштуванню дітей-сиріт до сімейних форм виховання, створюють комфортні умови для перебування дітей в інтернатних закладах.

— У минулому році відчувся певний прорив у позашкільній освіті. На Вашу думку, яким шляхом вона розвивається на Одещині?

Про позашкільну освіту можна говорити ба-

гато та з задоволенням. Тенденція розвитку позашкільної освіти в сучасному світі очевидна — вона все більше виходить за межі школи. Що чекає наших дітей після уроків? Якщо подумати та згадати відомих вчених, до речі й співаків, акторів та спортсменів: всі вони вихідці з гуртків, секцій, творчих студій.

Позашкільна освіта спрямована на розвиток інтересів і нахилів дитини. Вона непримусова за змістом, дає гарантований результат особистісного розвитку.

Деякий час потому мала розмову із старшокласниками. На запитання, від чого треба відмовитись в сучасній освіті, почула багато цікавого, над чим треба було б замислитись. Але жодного висловлювання, жодної репліки, які б дозволили припустити, що треба закривати гуртки і секції. Саме там дітям створюються умови для змістовного дозвілля, саме в будинках творчості є для них можливість розвинути свій талант.

З гордістю можу сказати, що Україна особливо опікується позашкільною освітою. У деяких країнах такого поняття як позашкільна освіта взагалі не існує. Додаткова освіта, позаурочна діяльність. В Україні ж є Закон, є Державна цільова програма, є розгалужена мережа позашкільних закладів.

В Одеській області за останні роки вона розширилась до 122 закладів, в яких позашкільну освіту отримують понад 118 тис. дітей, що складає 51 % від загальної кількості дітей шкільного віку. В області функціонує Одеський обласний гуманітарний центр позашкільної освіти та виховання. Крім освітньої галузі, позашкільні заклади функціонують у системах управління культури, фізичної культури і спорту. Найбільше дітей навчається у позашкільних навчальних закладах м. Теплодара, Ширяєвського, Саратського, Фрунзівського, Кодимського і Миколаївського районів.

Така активна робота позашкільної освіти дає свої результати: в області значно збільшилась кількість переможців на конкурсах не тільки обласних, але й на всеукраїнському і міжнародному рівні.

Вам цікаві факти? Будь ласка! Аня Ткач — переможниця конкурсу «Голос Країни»; Володя Кулик — фіналіст науково-інженерного конкурсу; Настя Петрик — переможниця Дитячого Євробачення, Влада Ткаченко — переможниця конкурсу наукових і мистецьких робіт в США; Саша Мала — бронзовий призер Міжнародного комп'ютерного конкурсу в Румунії.

У липні цього року вихованець Рішельєвського лицю Михайло Рашковецький в складі команди представляв Україну на Міжнародній олімпіаді з фізики та гідно захистив інтелектуальну честь Батьківщини — привіз срібло з Астани (Казахстан).

А в грудні 2013 року в Російському театрі відбувся грандіозний гала-концерт дитячої творчості. Найкращі колективи області зібрались

одночасно в одному залі. Дух захоплювало від такого видовища. Близько 600 дітей демонстрували свої таланти. Це варто побачити.

Звичайно, не можна зупинятись. Треба розвивати мережу, готувати кадри, не забувати про належне фінансування позашкілья.

— **Чи можна докладніше про педагогів області?**

Щасливих дітей можуть виховувати лише щасливі вчителі. В області працюють 45 088 педагогічних та науково-педагогічних працівників. З них 55 % — це працівники шкіл, 14 % — вихователі в дитячих садках, 5 % — педагоги позашкільної освіти, 26 % — представляють професійно-технічну та вищу освіту.

Аналіз кадрового потенціалу свідчить про позитивну тенденцію до підвищення кваліфікаційного рівня. Протягом 2011/2013 років на 12 % збільшилась кількість працівників, які мають вищу кваліфікаційну категорію.

Відстежується зменшення середнього показника плинності педагогічних кадрів. На сьогодні він складає 4,5 % проти 6 % у 2011 році.

Але, на жаль, авторитет вчителя і престиж педагогічної професії падають. Що ж реально можна зробити? Скажу відверто, саме це питання виявляється найскладнішим.

Біда в тому, що вчительство «старіє». Молоді педагоги, які пропрацювали 3–5 років, часто залишають школу, і в основному через соціально-економічні проблеми.

У нас є чудові педагогічні колективи, де місцева влада допомагає з житлом, встановлює надбавки, забезпечує оздоровлення, дбає про відпочинок. Заслугує на увагу досвід місцевої влади щодо покращення соціального захисту педагогів Іллічівської і Одеської міської ради.

Намагаємось підтримати педагога, а педагог гідно представляє Одещину на всеукраїнському рівні.

Так, у 2014 році наші вчителі у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року» здобули перемогу в 2 номінаціях: світова література та трудове навчання. Віват Бухтій Ользі Володимирівні, вчителю трудового навчання Нерубайського НВК Біляївського району, Швачці Юрію Михайловичу, вчителю російської мови та світової літератури Старокозацького НВК Білгород-Дністровського району.

— **Зрозуміло, що в одному інтерв'ю неможливо розглянути всі питання. Але, якщо можна, декілька слів про професійно-технічну освіту?**

В області 43 державні навчальні заклади системи професійно-технічної освіти мають загальний спеціальний обсяг одночасного прийому понад 19 тис. осіб.

Традиційно високим є показник прийому на навчання за професіями автомобільного та водного транспорту.

В Україні розроблено Державні стандарти професійно-технічної освіти за 224 професіями.

В Одеській області запроваджено таких стандартів за 110 професіями.

У 2014 році планується на основі вже наявних і опрацьованих Департаментом двосторонніх договорів прийняти на навчання 8481 особу.

— **Нещодавно погоджено проект Закону «Про вищу освіту». Ваше ставлення до оновленого законодавчого акту.**

Звертаю увагу, що проект Закону в різних редакціях розглядався уже протягом 7 років. В основі нормативного акту університетська автономія, розширення повноважень в академічній, організаційній та фінансовій сфері, а також повноважень вченої ради. Встановлюються нові освітньо-кваліфікаційні рівні та ступені.

Мені законопроект подобається. Це суттєвий крок уперед в правильному напрямку.

Я вважаю, що треба згадати про те, що в області функціонують 57 вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, в яких навчаються 127,5 тис. осіб студентів. Статус національного мають 11 вузів, 9 — приватних навчальних закладів.

Аналізувати сьогодні результати вступної компанії зарано. Для цього, я думаю, має бути окреме інтерв'ю.

— **І наприкінці. Що Ви можете побажати освітянам напередодні нового навчального року?**

В освіті будь-які зміни потребують точного розрахунку, тривалого часу та виважених дій. Тому, включаючись в реформування, треба пам'ятати, що освіта для дитини, заради дитини, на користь дитини.

Головне — це здоров'я наших дітей, великих і маленьких. Застерігаю всіх педагогів: «Не вчіть за рахунок здоров'я — воно найдорожче».

Проблем у нас вистачає. Їх не буває лише у тих, хто не працює. Звертаюся до всієї освітянської родини: давайте разом знаходити шляхи їх вирішення та брати на себе відповідальність за освітянську справу.

Переконана, що і свято 1 вересня, і початок нового навчального року пройдуть організовано. Батьки, дідусі і бабусі приведуть малюків до школи під загальнодержавним синьо-жовтим прапором України. І найголовніше — діти, незалежно від уподобань батьків, будуть сидіти поруч за партами, і вчителька у них буде одна, а школа стане однаково рідною. Нами багато зроблено для цього. Залишилось посміхнутись і зайти в клас.

Освіта не дає паростків у душі, якщо вона не проникає до самої її глибини. Давайте досягати цієї глибини разом!

Миру, злагоди і натхнення всім освітянам.

Матеріали упорядкувала
Г. Я. БОГОМОЛОВА,
редактор-коректор
журналу «Наша школа»

Л. К. ЗАДОРЖНА,

канд. філос. наук, заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті висвітлюються основні теоретичні підходи до проблеми формування громадянської компетентності в Україні. Обґрунтовано зміст громадянської компетентності на різних ступенях школи.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянська компетентність.

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої Української держави органічно пов'язаний з формуванням громадянського суспільства. Одним із пріоритетів стратегічного розвитку України визнано її європейський вибір, європейські устремління, зближення з Європейським співтовариством на основі спільних цінностей, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки.

27 червня 2014 року підписана угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка заснована на принципах забезпечення прав людини та основоположних свобод, поваги до верховенства права, дотримання суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності Української держави.

Сучасна школа має сприяти розвитку демократичної культури, формуванню у своїх учнів громадянських компетентностей, необхідних для проживання в європейському співтоваристві.

Цей процес неможливий без розвиненої духовності громадян, виховання їх на засадах патріотизму, національної гордості, поваги до історичного минулого українського народу та загальнолюдських цінностей.

Сучасне національно-патріотичне виховання покликано виконувати випереджувальну функцію в демократичному процесі, повинно стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулювати самоорганізацію та особисту відповідальність людей, бути гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві, підвищувати моральність, навчати підрастаюче покоління розбудовувати демократичну державу.

Громадянська освіта є важливою складовою становлення демократичної держави й громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій і самосвідомості людей.

Сучасні демократичні тенденції вимагають від громадянина не лише політичної активності, а й усвідомлення власної ролі і значення в житті суспільства, а також уміння діяти у відповідності до власних переконань і цінностей.

Важливими умовами створення демократичного суспільства є громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантність, вміння знаходити компроміс.

Громадянська компетентність — одна з ключових компетентностей особистості (вміння вчитися, соціальна загальнокультурна, здоров'язберігаюча, інформаційно-комунікативна, підприємницька), що сьогодні визначена як орієнтир розвитку української освіти і як результат громадянської освіти.

Складовими громадянської освіти є:

- громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави;
- громадянські уміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань;
- громадянські чесноти — норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянину-ві демократичного суспільства.

Сформульовані в основних нормативно-правових актах засади і принципи розвитку української освіти — плюралізм, полікультурність, багатоманітність, толерантність, колективні й індивідуальні права та обов'язки, свобода, соціальна справедливість, самоусвідомлення (національне, європейське, глобальне) є ключовими поняттями демократичної громадянської освіти.

Традиційна українська школа завжди була навчальним закладом, діяльність якого спрямована на підготовку учнів до дорослого життя або ж до подальшого здобуття освіти.

Сучасна школа змінює акценти і розглядається як децентралізована мікроспільнота, де учні є юними громадянами, які знають свої права та здатні їх ефективно реалізувати.

Роль дітей як активних учасників у власній освіті постійно зростає. Тому вчителі, керівники закладів освіти мають навчити молоде покоління демократії, створити їм умови для набуття досвіду демократичної поведінки на кожному етапі шкільного життя.

Ці завдання розв'язуються як у навчальному процесі, так і в позакласній та позашкільній роботі відповідно до ступенів шкільної освіти, змісту навчальних предметів і вікових особливостей учнів.

Основним завданням громадянської освіти в початковій школі є створення умов для формування в учнів елементарних знань про державу, про права і відповідальність людини і

громадянина, основні моральні цінності та норми поведінки. На цьому ступені розвиваються комунікативні здібності дитини, які забезпечують їй можливість інтегруватися в суспільство, спілкуватися й злагоджувати конфліктні ситуації через діалог. Вже в початковій школі закладаються основи ціннісних орієнтацій свідомого громадянина (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст громадянської компетентності учнів початкової школи

<i>Учень знає</i>	<i>Учень вміє</i>	<i>Учень виявляє в поведінці та оцінках</i>
<ul style="list-style-type: none"> про національні та загальнолюдські цінності; про державу, закони, права та обов'язки людини, громадянина; про правила спілкування з однолітками та дорослими і норми поведінки у різних ситуаціях, включаючи спілкування в сім'ї 	<ul style="list-style-type: none"> спілкуватися з однолітками та дорослими; колективно обговорювати проблеми; робити свідомий вибір; брати участь у колективній діяльності сім'ї та класу, ухваленні колективних рішень; залучатися до суспільно корисної діяльності; висловлювати і пояснювати власну точку зору 	<ul style="list-style-type: none"> повагу до прав людини, до закону; прагнення до справедливості, чесності, відповідальності; визнання та сприйняття багатоманітності; патріотизм; повагу до національної історії, культури, мови, традицій

В основній школі, одночасно з поглибленням знань та морально-етичної складової громадянської компетентності, увага має зосереджуватись на соціальній складовій громадянської компетентності, що забезпечує учнів знаннями та уміннями,

необхідними для участі в житті школи і громади (співпраця, співробітництво, комунікації, повага до інших, толерантна поведінка, права та обов'язки, плюралізм, залагодження конфліктів, знання про громадянське суспільство) (табл. 2).

Таблиця 2

Зміст громадянської компетентності учнів основної школи

<i>Учень знає</i>	<i>Учень вміє</i>	<i>Учень виявляє в поведінці та оцінках</i>
<ul style="list-style-type: none"> про національні та загальнолюдські цінності; про права людини і права дитини, зокрема механізми їх захисту, права і обов'язки громадянина; про громадянське суспільство; про процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті громади та суспільства в цілому; про основи співпраці та спілкування з іншими, залагодження конфліктних ситуацій 	<ul style="list-style-type: none"> взаємодіяти з вчителями, адміністрацією школи, дорослими членами місцевої громади; реалізувати і відстоювати свої законні права та інтереси; ефективно спілкуватися, розпізнавати стереотипи; свідомо обирати способи дії та поведінки і діяти відповідно; застосовувати демократичні процедури ухвалення рішень; брати участь в діяльності органів учнівського самоврядування, волонтерській діяльності в громаді; критично сприймати інформацію, самостійно її досліджувати та застосовувати; формулювати та аргументувати власну позицію; брати участь у дискусії; залучатися до колективної діяльності (співпраці в команді) та оцінювати її результати 	<ul style="list-style-type: none"> відчуття власної гідності, шанування прав людини та свободи особистості, повагу до закону, свідоме ставлення до обов'язків і відповідальність за власні вчинки і поведінку; прагнення до справедливості, рівноправності; активну та відповідальну громадянську позицію; розуміння світу як багатоманітного; толерантність; патріотизм, повагу до національної історії, культури, мови, традицій

У старшій школі слід концентрувати увагу на політологічному, правовому та економічному аспектах громадянської компетентності, які передбачають розуміння сутності демократії, форм участі громадян у житті суспільства та держави, прав і обов'язків, прав і свобод людини, форм державної влади, процесів ухвалення рішень та контролю за ними, суті рин-

кових відносин, економічних чинників розвитку демократичного суспільства. Особливістю формування громадянських умінь на цьому рівні освіти є здатність учнів свідомо застосовувати набуті знання, вміння та навички для вирішення проблем власного життя, життя громади, держави і суспільства, орієнтуючись на цінності громадянського суспільства (табл. 3).

Таблиця 3

Зміст громадянської компетентності учнів старшої школи

<i>Учень знає</i>	<i>Учень вміє</i>	<i>Учень виявляє в поведінці та оцінках</i>
<ul style="list-style-type: none"> • демократичні, національні, європейські та загальнолюдські цінності; • сутність демократії, права та свободи людини і громадянина, механізми їх захисту; • громадянське суспільство, політичну систему та механізми її функціонування, процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті суспільства на місцевому, національному, європейському та світовому рівнях, контроль громадян над владою; • роль ЗМІ у суспільному житті; • процеси європейської інтеграції та глобалізації; • про суть ринкових відносин, економічні чинники розвитку демократичного суспільства; • соціально ефективну поведінку особистості 	<ul style="list-style-type: none"> • орієнтуватися в проблемах сучасного суспільного життя в Україні, Європі та світі, визначати власну позицію щодо їх вирішення; • взаємодіяти з органами державної влади, місцевого самоврядування та використовувати засоби громадянського впливу на владні структури; • реалізовувати та послідовно обстоювати і захищати свої права та інтереси; • ефективно спілкуватися, долати стереотипи, войовничий націоналізм, расизм і нетерпимість, робити свідомий вибір та діяти відповідально; • застосовувати демократичні технології щодо ухвалення колективних рішень, враховуючи власні інтереси і потреби інших громадян; брати участь в діяльності органів самоврядування, волонтерській діяльності в громаді; • реалізовувати та відстоювати свої права як суб'єкта ринкових відносин, споживача і платника податків; орієнтуватися в умовах вільного ринку; • володіти способами отримання інформації з різних джерел, використовувати ЗМІ, Інтернет-ресурси та ІКТ; • критично мислити 	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлення цінностей людини як вищої соціальної цінності, повагу до її прав і свобод, закону; прагнення до суспільної справедливості, рівноправності; активну та відповідальну громадянську позицію, розуміння громадянського обов'язку; • плюралізм, міжкультурне взаєморозуміння і толерантність; • усвідомлення глобальної взаємозалежності та особистої відповідальності; • патріотизм, повагу до національної історії, культури, мови, традицій

Як допомогти керівнику школи, вчителю оцінити власний внесок в освіту для виховання демократичного світогляду своїх учнів, і, відповідно, в їх підготовку до дорослого життя в умовах демократії.

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів протягом останніх років брав активну участь у міжнародних проектах, метою яких було навчити керівників закладів освіти, вчителів використовувати у щоденній практиці форми і методи самоаналізу й оцінки різних аспектів шкільної діяльності, алгоритми змін у ключових напрямках життя школи, вести постійний діалог всіх учасників навчально-виховного процесу.

Так були зrealізовані проекти:

— українсько-нідерландський проект «Громадські платформи освітньої реформи в Україні»;

— українсько-польський проект «Міжкультурна освіта в школі»;

— українсько-австрійський проект «Проектна діяльність у школі»;

— українсько-австрійський проект «Управління конфліктними ситуаціями у школі»;

— українсько-швейцарський проект «Сприяння розвитку освіти для демократичного громадянства»;

— українсько-словацький проект «Європа в школі»;

— українсько-польський проект «Лідери освітніх ініціатив»;

— українсько-австрійський проект «Організаційний розвиток інституту післядипломної педагогічної освіти»;

— українсько-польський проект «Основи підприємницької діяльності Шкільна академія підприємництва»;

- Міжнародний проект «INOVTST» «Педагогічні інновації в інклюзивній освіті»;
- українсько-польський проект «Уроки з підприємницьким тлом».

Досвід роботи з міжнародними інститутами — партнерами є успішним, а результати цієї співпраці обговорювались на міжнародних конференціях, які організовував наш інститут.

3 вересня 2014 року на запрошення Національної академії державного управління при Президентові України Одеський обласний інститут удосконалення вчителів буде брати участь у швейцарсько-українському проекті «Розвиток громадянських компетентностей в Україні».

Швейцарсько-український проект «Розвиток громадянських компетентностей в Україні» — це програма, яка розроблена Цюріхським педагогічним університетом для України. Вона передбачає впровадження демократичного управління на місцевому рівні.

Проект є освітньою ініціативою, мета якої підтримка сталого розвитку громадянського суспільства через поширення знань про освіту для демократичного громадянства (ОДГ) та освіту про права людини (ОПЛ) в Україні, через систему навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, а також через систему післядипломної освіти вчителів і керівників шкіл.

Заплановано реалізацію завдань Проекту в рамках таких компонентів:

- Компонент 1 «Державні службовці»: впровадження ОДГ/ОПЛ в систему підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування в Україні.

- Компонент 2 «Директори шкіл»: впровадження ОДГ/ОПЛ в систему післядипломної освіти керівників шкіл у Київській та Одеській областях.

- Компонент 3 «Учителі»: впровадження ОДГ/ОПЛ в систему післядипломної освіти вчителів у Київській та Одеській областях.

Мета проекту полягає у створенні середовища, в якому пріоритетами є верховенство права і права людини, гендерна рівність, збалансований розподіл повноважень економічна стабільність.

Відвідуючи заняття-тренінги, державні службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування отримають знання та інструменти для роботи в демократичних структурах; керівники шкіл отримають знання про ефективне та демократичне лідерство, розбудову демократичних структур у школі; вчителі оволодіють прийомами і методами навчання ОДГ.

Тому директори шкіл, вчителі, учні, державні службовці та представники органів місцевого самоврядування мають відіграти ключову роль у формуванні місцевих демократичних реалій.

Проект забезпечить можливість залучати батьків та громаду, зацікавлених у впровадженні ОДГ і ОПЛ та формуванні у молодого покоління громадянських компетентностей.

Таким чином запровадження та досягнення цілей в трьох ключових сферах відбуватиметься не тільки на рівні нашого інституту, а й на рівні всієї української освітньої системи та громадянського суспільства.

Сподіваємося на успішну реалізацію проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні».

Віriamo, що участь педагогічних працівників області у навчанні в рамках проекту сприятиме успішному подоланню адміністративно-бюрократичного стилю керівництва, утвердженню державно-громадянської моделі управління освітою та засадах демократичного самоврядування, формуванню в усіх учасників навчально-виховного процесу активної громадянської позиції, високої політичної культури і демократичних цінностей, що й стане вагомим внеском у побудову в Україні демократичного суспільства.

Література

1. Бондар Л. Проблема громадянської компетентності // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2003. — № 3.
2. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта — Україна» // Історія в школах України. — 2006. — № 8.
3. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. — К.: К.І.С., 2004.

В. М. РУССОЛ,

канд. пед. наук, доцент кафедри менеджменту і розвитку освіти

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

Інноваційність управління школою в період докорінного реформування вітчизняної освіти з метою виведення її на рівень розвинутих країн світу набуває особливої актуальності.

Основними факторами, які зумовлюють актуальність та забезпечують інноваційність розвитку управління, є протиріччя:

— між постійно змінюваними умовами буття та вимогами суспільства, держави до якості освіти й існуючим рівнем їх задоволення, який потребує адекватного реагування (науково-технічний прогрес; зміни суспільно-політичного, соціального-економічного становища в країні; розвиток ринкових відносин, конкуренції і підприємництва);

— між об'єктивними потребами демократизації та гуманізації управління суспільством і традиційними змістом та формами його організації;

— між новими ціннісно-цільовими орієнтирами демократичного суспільства і застарілими стереотипами мислення та очікувань, закріпленими в умовах тоталітарного суспільства;

— між зміною педагогічної парадигми з орієнтацією на особистісний і компетентнісний розвиток людини, співпрацю, толерантність в організації навчально-виховного процесу і залишками авторитарної педагогіки та уніфікації освіти;

— між потребою розвитку школи як освітньої організації, відкритої педагогічної системи і недостатністю її взаємозв'язку і взаємодії з середовищем, незбалансованістю вертикальних і горизонтальних функціональних і управлінських зв'язків;

— між декларованою необхідністю надання закладам освіти самостійності, автономності у виборі змісту, форм, способів організації педагогічного процесу і надмірною його регламентацією вищими управлінськими інстанціями;

— між зростаючими вимогами до особистості керівника освітнього закладу, рівня його посадово-професійної компетентності і недостатністю уваги до підвищення його управлінської культури через самоосвіту, систему методичної роботи, курсової підготовки, спеціальної освіти;

— між прагненням увійти у світове освітнє співтовариство і невизначеністю критеріїв відповідності зі збереженням і розвитком національної самоідентичності і своєрідності.

Усе більше керівників навчальних закладів підключаються до процесу пошуку і впровадження інновацій в управлінську діяльність, що базується на розумінні освіти як основи розвитку сучасного цивілізаційного середовища і неминуче породжує відповідно нові часові ціннісно-цільові орієнтири, новий освітньо-педагогічний зміст, методи, форми, засоби і способи, види організації освітнього процесу, а отже й адекватні їм системи управління, що забезпечують оптимальне функціонування, розвиток і удосконалення закладу освіти, створення необхідних умов для досягнення поставленої мети.

Сучасний освітній заклад, що знаходиться в системі розвитку, характеризується інноваційними процесами. Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності є закономірним, соціально та історично обумовленим етапом розвитку вітчизняної освіти. Досить повний логічний аналіз змісту поняття «педагогічна інновація» дає О. Ю. Плахотнюк у своїй статті з відповідною назвою. У педагогіці, як і в інших сферах наукового знання, що розробляють ідею нововведення, єдино загальноновизнаного визначення поняття «інновація» немає. З 40-х років минулого сторіччя воно входить у педагогічний лексикон, позначаючи все те нове, що надходить у систему освіти. Аналіз спеціальної літератури засвідчує понад 40 визначень поняття «інновація», «педагогічна інновація». Термін «інновація» часто розглядається через такі поняття як «нове», «новизна» «новина» («новшество»), «нововведення», «новаторство», а часом всі ці поняття ототожнюються і використовуються як синонімічний ряд. Якщо узагальнено означити дефініції поняття «педагогічна інновація», то вони окреслюватимуть процес; результат; фактор; ідеї; процеси, засоби, форми організації і види технологій; ідеї, процеси, засоби, результати, взяті в єдності; властивість, яка внутрішньо притаманна предметам або явищам, що розгортаються, створюються і впроваджуються на основі «оновлення теорії і практики» (Л. І. Максименко), «творчого пошуку оригінальних нестандартних рішень» (В. Ф. Паламарчук); «введення нового» (М. С. Бургін); «...якісного вдосконалення педагогічної системи» (І. Підласий, А. Підласий) тощо.

Важливим для інноваційної практики є визначення рівнів новизни, найвищим серед яких,

на думку М. С. Бургіна, слід вважати абсолютно нове, якщо такого ніколи і ніде ще не було. Локально-абсолютна новизна, коли в даній науковій галузі чи практиці таке раніше не існувало (але в інших галузях вже було наявним).

Рівень умовної новизни, коли вона вже була відома (навіть використовувалася) і використовується з урахуванням нових умов застосування.

Підкреслюється також необхідність розуміння градації новизни на основі відмінності її від раніше відомої і застосовуваної (наприклад, методика або форма навчання). Тут дотримуються такої градації:

1) формальна новизна — інший вигляд побудови відомого, тобто фактична відсутність суттєво нового;

2) повторення, використання відомого з несуттєвими змінами;

3) доповнення, уточнення, конкретизація, деталізація відомого суттєвими елементами;

4) створення якісно нового об'єкта [4].

Виділяють три рівні новизни, що важливо в шкільній практиці:

1) рівень конкретизації;

2) рівень доповнення;

3) рівень перетворення.

Для оцінки стану інноваційної діяльності школи та управління нею слід розрізнити два типи нового:

1) «нове», що створено вперше. Воно знаходиться на рівні відкриття або адекватне відкриттю;

2) «нове» з домішками «старого», яке складається, умовно кажучи, із «шару старого» і «шару нового», утворюючи нову якість, раніше невідомий об'єкт.

Для подальшого недопущення формального підходу необхідно розуміти, що «розробка і впровадження освітніх інновацій не ставить самоціллю створювати нове заради нового. Нове, в кінцевому рахунку, має підпорядковуватися головній меті освіти, інакше немає сенсу її застосувати» [12, 232].

Не менш важливо усвідомлено підходити до розуміння відмінностей між поняттями «новація» та «інновація», якщо перше («новація») є модернізуючим, то друге («інновація») — радикальним нововведенням.

Логічно вивіреною є думка про те, що «будь-яка інновація під час її реалізації в загальноосвітньому навчальному закладі потребує інтелектуальних, матеріальних, часових затрат усіх учасників навчально-виховного та управлінського процесу» [12, 32]. До них слід додати неабиякі вольові та емоційні (психологічні) затрати, без яких на успіх у будь-якій серйозній справі оновлення сподіватися не можна.

Таке розуміння підтверджується рядом протиріч, суперечностей у самому управлінстві між:

— ціннісно-цільовими орієнтирами, змістови-

ми напрямками, формами і методами управління, що сформувалися в більшості керівників у попередні часи і які часто передаються як традиція, та потребою їхньої модернізації, перегляду, реформування, нововведень в управлінні школою, що повинна функціонувати в режимі змін, розвитку і удосконалення;

— розвитком системи наукових знань про інноваційні процеси і недостатністю уваги до них або й їх повним ігноруванням керівниками з узвичаєними підходами до управління;

— необхідністю здійснення радикальних змін, суттєвих нововведень, інновацій в управлінні освітнім закладом і звичним змістом управлінської та інформаційної спрямованості;

— потребою широкого, мобільного, динамічного впровадження управлінських інновацій і недостатністю, недосяжністю або й відсутністю необхідного для цього регулятивного та науково-методичного забезпечення.

Слід погодитися з обґрунтованою гіпотезою М. П. Кузькіна щодо того, що «упровадження в процес управління сучасною школою інновацій буде ефективним, якщо:

— визначені сутність і зміст інновацій в управлінні;

— виявлені і теоретично обґрунтовані інновації в управлінні;

— специфіка і зміст інновацій в управлінській діяльності забезпечують позитивні зміни у навчально-виховному процесі: роботу навчального закладу в режимі розвитку і підвищення якості освіти учнів;

— визначені критерії ефективності інновацій в управлінні...» [7].

Розуміння навчальної організації, складної, відкритої системи, живого організму, що постійно змінюється і розвивається під впливом змін середовища на основі своїх особливостей, внутрішніх закономірностей, стає міцним підґрунтям інноваційного підходу до скоординованого управління функціонуванням школи, створення необхідних умов для вдосконалення і оптимальної реалізації поставленої мети.

Як зазначає О. І. Мармаза, дослідник проблеми інноваційності в управлінні школою, «зміни можуть бути значними і незначними, запланованими та вимушеними, негативними та позитивними, кількісними та якісними тощо». Далі автор виокремлює характерні ознаки розвитку управління.

«По-перше, про розвиток слід говорити за наявності якісних змін у системах управління. Це означає, що розвиток передбачає зміни суттєвих властивостей системи управління та її елементів, структури, в тому числі появу нових якостей. Успішність розвитку як переходу до нової якості обов'язково вимагає розуміння:

1) досягнутого рівня (відправного пункту);

2) образу майбутньої моделі управління;

3) шляхів та засобів переходу від першого до другого.

По-друге, розвиток слід вважати і розуміти як природні органічні зміни, що впливають із внутрішньої логіки системи управління. Не ігноруючи в цілому зовнішніх впливів на управління, перевагу необхідно віддавати внутрішнім процесам, які означатимуть саморозвиток управління.

По-третє, розвиток управління — це завжди процес керований, цілеспрямований, який передбачає на виході позитивні зміни».

Узагальнюючи сказане, автор підсумовує: «Таким чином, управління як функціонування передбачає реалізацію уже створеного потенціалу, а управління як розвиток спрямоване на приріст збагачення цього потенціалу» [10, 17–18]. І хоча вчений не подає розгорнутого тлумачення, деталізованої схеми чи розвернутого алгоритму конкретної діяльності, для керівників школи це добрий, спрямовуючий і одночасно застережливий від поверховості і формалізму орієнтир у підході до змін і розвитку школи шляхом оновлення, модернізації, реформування на основі нововведень та інновацій.

Вивчення наукових першоджерел і прогресивного досвіду дало підстави в якості ефективності впровадження нововведень та інновацій визначити такі критерії:

1) суб'єктна готовність управлінського апарату, яка характеризується відповідним рівнем посадово-професійної компетентності і виявляється в інноваційній специфіці управлінської взаємодії з педагогічним та учнівським колективом школи, батьківською громадою, зовнішнім середовищем, що забезпечує перехід усієї системи управління на якісно новий рівень і передбачає її подальший розвиток;

2) оптимальність процесу результатів управління, що проявляється у підвищенні професійної майстерності педагогів і якості освіти учнів;

3) комплексність інновацій в управлінні, яка передбачає урахування всіх особливостей і напрямів управлінської діяльності, що повинна забезпечити цілісний розвиток навчального закладу;

4) перманентність нововведень в управлінську практику, що забезпечує нову, відповідну вимогам часу функціональну якість системи управління;

5) динамічність переходу розвитку закладу на вищий рівень з підвищенням його статусу;

6) взаємодетермінованість особливостей розвитку освітнього закладу і специфіки та змісту впровадження в управлінні ним інновацій;

7) оптимальне поєднання традиційних форм і методів управління з інноваційними на основі базових закономірностей, законів і правил його ефективної організації.

У дослідженні, розробленні, впровадженні нововведень, інновацій, як й будь-якої іншої суттєвої проблеми, передбачається урахування і дотримання таких компонентів послідовності дій:

— теоретичний — методологічне осмислен-

ня змісту, призначення предмета, протиріч між відомими досліджуваними його аспектами на основі наукових ідей, концепцій, закономірностей і практичного досвіду; встановлення нових конструкцій, комбінацій, теоретичних узагальнень і висновків;

— прагматичний — вихід на осмислення реальної значимості, призначення оновлення, розроблення правил, алгоритму застосування, використання в певних умовах і ситуаціях;

— практичний — детальна розробка моделі, технологій включення теоретичних висновків, правил у загальну практику управлінського використання;

— організаційний — створення умов для застосування нововведень в управлінні процесом включення в практику інноваційних правил. Він передбачає не лише освоєння й осмислення технологій, стадій, методів використання, але й конкретне предметне їх впровадження в життя школи.

Інноваційний процес в управлінні навчальним закладом повинен спиратися на його провідні концептуальні параметри, основою яких можна вважати ті ідеї, на які вказує О. І. Мармаза:

— нова філософія шкільної освіти (з орієнтацією на всебічний розвиток Людини як особистості і найвищої цінності, розвиток її талантів, фізичних і духовних сил, виховання кращих моральних якостей, формування громадянина, здатного до свідомого громадянського вибору. — *Авт.*);

— нова кадрова політика;

— внутрішньошкільна культура;

— тотальна якість освітніх послуг;

— нова ідеологія виховання;

— особистісний розвиток, розвиток позитивного Я — концепції керівника, вчителя, учня [10, 20].

Треба враховувати, що «ідеї, які виражають собою ті стосунки (відношення), що вже перестали існувати, не можуть не бути застарілими» (В. Г. Пеханов) і що «ідеї (маючи на увазі передусім застарілі — авт.) можуть бути знешкоджені тільки ідеями» (О. Бальзак). Отже, опанування ідеї інноваційного підходу до управлінської діяльності — найперша і найпотужніша передумова прогресивного стратегічного розвитку школи і сучасного рівня управління цим процесом. Вхідження в інноваційний простір починається з творення чи сприйняття нових ідей, ідей нововведення.

Інноваційність управління може бути успішною лише за умови створення в школі відповідної загальної культури, зорієнтованої на розвиток шляхом прогресивних нововведень. Це, в свою чергу, вимагає від керівництва школи зосередженості на формуванні в шкільному колективі (педагогічному, учнівському, батьківському) спільності інтересів у вдосконаленні освітнього закладу як цілісної соціально-педагогічної організації; спільності мети щодо

забезпечення сучасного рівня організації навчально-виховного процесу і досягнення максимально можливого ступеня якості освіти (навченості, вихованості, розвитку) учнів і на основі такої спільності, — вироблення єдності дій на кожному напрямі, етапі, всіх учасників навчально-виховної діяльності.

Як зазначалося вище, інноваційність, у тому числі й в управлінській діяльності, починається з творення чи творчого сприйняття й осмислення новаторських ідей. Тут доречно зіслатися на В. Гюго: «Наше життя — мандрівка, ідея — путівник. Немає путівника і все зупиняється. Мета втрачена і сил як не було». А «розум, розтягнутий новою ідеєю, ніколи не набуває попередніх розмірів» (Олівер Венделл Голмс). У науковій літературі є чимало порад і рекомендацій щодо факторів і алгоритмів послідовності дій щодо творення ідей. Ось один з варіантів, який подається як «перелік» дієслів, що стимулюють творення ідей.

«Замінити
Скомбінувати
Пристосувати
Модифікувати
Збільшити
Використати по-іншому
Перевернути чи переставити».

А далі йдуть поради:

«1. Використовуючи цей перелік, виокремте те завдання чи тему, яку ви прагнете обдумати.

2. Перегляньте цей перелік крок за кроком крізь призму потрібного завдання або вибраної теми й переконайтеся чи не з'явилася у вас нова ідея» [5, 198].

Рекомендація досить предметна і логічно вивірена, слухна як для дослідника, так і для науковця-розробника та практика-управлінця. Якщо ще врахувати твердження, що «Ідея — це нова комбінація старих елементів. Немає нових елементів. Їснують тільки нові комбінації» [5, 184], то є всі передумови для включення в творення нових ідей.

Сама по собі ідея результату не дає. Необхідне її перенесення, перетворення в дію, у факти. Якщо цього не зробити, вона залишиться чистим побажанням без будь-яких шансів на впровадження в широку практику. «Проповідь найвищих ідеалів не служить нічому, якщо не бачити позитивного шляху до їхнього досягнення» (А. Барбюс). Тому абсолютно логічним є твердження про те, що «будь-яке управлінське нововведення (як і будь-які інші інновації — авт.) має два аспекти: змістовий та організаційний. Змістовий пов'язаний із сутністю змін, які несе в собі нововведення. Організаційний аспект передбачає технологію, стадії, етапи, методи засвоєння (ми б назвали і «впровадження. — Авт.) нового» [10, 18].

Як у першому, так і в другому аспекті перед розробниками й користувачами виникає проблема залучення, мобілізації додаткових ре-

сурсів і сил. Насамперед, перед ними в повний зріст постають такі три психологічні бар'єри: інтелектуальний (об'єктивна знаннева неготовність або ж внутрішня невпевненість у своїх розумових можливостях опанувати ідею, розв'язати проблему, досягти успіху); вольовий (сумніви у своїй наполегливості, силі волі для проходження складного шляху, страх зриву, «сходу» з дистанції задовго до фінішу або втрати темпу тощо); емоційний (переживання за свій імідж, неспроможність, невдачі, ураження самолюбства, боязкість втрати набутого авторитету, громадського реноме тощо).

Ці бар'єри сприймаються як широкі, глибокі і небезпечні провалля.

Для їхнього подолання є один шлях — усвідомлення ситуації необхідності конкретної, рішучої, сміливої діяльності, концентрація і включення усіх потенційних можливостей, пам'ятаючи, що натхнення приходить під час праці. Слід згадати стару мудрість: якщо ви хочете мати що-небудь, чого у вас ніколи не було, вам треба зробити те, чого ви ніколи не робили. Якщо такого не зробити, то зрозуміло, що й того, чого не мав, але хочеш мати, — не матимеш. Тому названі вище бар'єри на шляху впровадження нововведень треба не лише долати, але й перетворювати у могутній фактор творчої активності.

На основі аналізу літературних джерел, дослідження широкої управлінської практики можна виділити деякі головні напрямки пошуку, розроблення та застосування управлінських нововведень:

- Управління школою як цілісною організацією, відкритою соціальною системою.
- Концептуально-стратегічний підхід до управління розвитком школи.
- Шляхи, засоби і способи розвитку школи на основі спільності інтересів, спільності мети та єдності дій шкільного колективу.
- Комплексний підхід до проектного управління розвитком школи.
- Управління шкільною організацією на засадах органічного взаємозв'язку офіційного (посадового) і понадофіційного (особистісного) лідерства керівника. «Керівник-лідер».
- Управління школою в умовах її автономізації.
- Моделювання в практиці управління розвитком освітньої організації. Технологія моделювання управління розвитком школи.
- Стратегічне управління як умова прискореного цілевизначеного розвитку школи — роботи «сьогодні на завтра».
- Збалансованість вертикального і горизонтального способів управління загальноосвітнім закладом.
- Впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему управління школою.
- Управління інноваційним процесом як необхідна умова школи розвитку.

Література

1. Державна національна програма «Освіта». Україна XXI століття.
2. Закон України «Про освіту».
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті.
4. Бургин М. С. Инновации и новизна в педагогике // Педагогика. — 1993. — № 2.
5. Гордон Драйлен. Революція в навчанні / Гордон Драйлен, Дожонетт Вос ; пер. з англ. М. Олійник. — Л. : Літопис, 2005. — 542 с.
6. Кремін В. Г. Філософія освіти XXI століття // Освіта. — 2002. — № 58.
7. Кузькин Н. П. Инновации в управлении современной школой : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. П. Кузькин. — Саратов, 2004.
8. Лунячек В. Е. Алгоритм управління школою / В. Е. Лунячек. — Х. : Основа, 2005. — 176 с.
9. Марк Е. Генсон. Керування освітою та організаційна поведінка / Е. Марк ; пер. з англ. Х. Проців. — Л. : Літопис, 2002. — 384 с.
10. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О. І. Мармаза. — Х. : Основа, 2004. — 240 с.
11. Освітній менеджмент : навч. посіб. / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. — К. : Шкільний світ, 2003. — 400 с.
12. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / редкол.: Л. І. Даниленко [та ін.]. — К. : Логос, 2000.
13. Полонский В. М. Критерии и оценки эффективности педагогических исследований / В. М. Полонский. — М., 1988.
14. Руссол В. М. Закони, закономірності, напрямки особливості, принципи і правила ефективного управління освітою // Наша школа. — 2009. — № 5. — С. 68–74.
15. Руссол В. М. Методологічні основи розробки Концепції розвитку школи // Наша школа. — 2010. — № 4. — С. 11–16.
16. Руссол В. М. Посадово-психологічний профіль керівника навчального закладу // Наша школа. — 2008. — № 4. — С. 15–19.

УДК 371.1:377.4+364

С. В. ВОРОНОВА,

канд. пед. наук, старший викладач кафедри менеджменту і розвитку освіти

ВОЛОНТЕРСТВО В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті надані рекомендації керівникам загальноосвітніх навчальних закладів щодо залучення волонтерів. Доведено, що волонтерська діяльність сприяє професійному розвитку педагогічних кадрів; активізації духовного, інтелектуального та культурного потенціалу всіх учасників навчально-виховного процесу; ефективному функціонуванню закладу освіти.

Ключові слова: керівник загальноосвітнього навчального закладу, волонтерська діяльність, волонтер.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Освіта в Україні відіграє значну роль у системі соціальних інституцій, виконує традиційні функції передачі знань, умінь і навичок професійної діяльності, розвиває у молоді ерудицію та інтелект і реально визначає культурні орієнтири майбутнього суспільства. Тому необхідно створювати середовище, в якому б суб'єкти навчально-виховного процесу були спроможні вчитися й працювати для досягнення спільної мети. У зв'язку з цим питання залучення волонтерів у загальноосвітній навчальний заклад є актуальними, оскільки різноманітність напрямів, форм і методів волонтерської діяльності відкриває широкі перспективи для активізації духовного, інтелектуального та культурного потенціалу всіх учасників навчально-виховного процесу. Усвідомлення керівником ЗНЗ місця і ролі волонтерської роботи для закладу освіти як способу надання допомоги учасникам навчально-виховного процесу, які її потребують, є шляхом не тільки саморозвитку, професійного становлення вчителів, а й підвищення ефективності функціонування загальноосвітнього навчального закладу.

Залучення волонтерів у загальноосвітній навчальний заклад повинно забезпечувати: збіль-

шення участі всієї спільноти у навчально-виховному процесі та вирішенні існуючих проблем; заохочення молоді до лідерства; усім бажаним можливість займатися волонтерською діяльністю; учасникам навчально-виховного процесу можливість постійно здобувати нові знання та навички, розвивати особистий потенціал і творчі здібності, впевненість у власних силах; залучення матеріальних ресурсів; сприяння родинній та національній згуртованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням волонтерської діяльності приділяли значну увагу наступні дослідники: А. Капська, О. Любарська, В. Назарук, В. Петрович, Ю. Поліщук (визначено принципи волонтерської роботи); І. Зверева, Г. Лактіонова, С. Савченко, С. Харченко (обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю); О. Безпалько, Р. Вайнола, Н. Заврико, А. Капська (розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності); О. Кузьменко, Н. Романова, С. Толстоухова (визначено особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді); Ю. Поліщук (обґрунтовано волонтерство як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій); З. Бонда-

ренко (розкрито особливості організації волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу); Т. Лях, Л. Міщенко, К. Потопа, Є. Фаворов (подано класифікацію волонтерських груп, зміст та напрями роботи волонтерів, аналіз особливостей соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп); Н. Романова, Н. Трубінова, Н. Черепанова (визначено мотиваційні фактори участі у волонтерській діяльності). Однак, теоретичних і практичних доробок з питань волонтерства ще дуже мало, щоб розробити єдину та ефективну модель залучення волонтерів до діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

Мета статті. Розробити рекомендації керівникам загальноосвітніх навчальних закладів щодо залучення волонтерів.

Виклад основного матеріалу. Для України, як і для всього світу, волонтерство є актуальним і важливим. По-перше, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства і навколишнього середовища. По-друге, волонтерство привносить у соціальну сферу, як правило, нові творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. По-третє, це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь в процесі підвищення якості життя. По-четверте, це механізм, за допомогою якого люди можуть просто адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

Від часів незалежності України державою видано низку нормативно-законодавчих актів щодо підтримки та розвитку волонтерського руху. Зокрема: Закони України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (від 21.06.2001 р., № 2558-III), «Про соціальні послуги» (від 19.06.2003 р., № 966-IV), «Про загальну державну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки» (від 18.11.2003 р., № 1281-IV), «Про волонтерську діяльність» (від 19.04.2011 р., № 3236-VI); Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» (від 10.12.2003 р., № 1895); Розпорядження Президента України «Про організацію проведення в Україні в 2001 році Міжнародного року волонтерів» (від 22.03.2001 р., № 67/2001 р.), Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху» (від 23.04.2003 р., № 225-р) [7, 3]. Це свідчить про визнання суспільством значущості волонтерської діяльності.

У статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» зазначається, що волонтерська діяльність — це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [1]. За Т. Крижановською, волонтерська діяльність — це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб — волон-

терів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера [9]. На думку І. Звереві, волонтерська діяльність — це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту і процвітання спільнот і суспільства в цілому [3].

У Законі України «Про волонтерський рух» визначено, що волонтер — це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи, яка їх заміняє), з 15 років [2]. Ми погоджуємося з думкою, що волонтер — це передусім добра, милосердна людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомагати вирішувати проблеми інших людей. До того ж, волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю зі своїми клієнтами [5, 52]. На думку М. Дейчаківського, волонтери — найактивніші представники різних груп населення, які бажать своєю працею та участю надати дієву підтримку в становленні демократії в Україні, зробити конкретний внесок у поліпшення становища маргінальних груп чи в розвиток соціальної і культурної сфери [6]. Італійський соціолог Ново Дізіонаріо зазначає, що волонтер — це громадянин, який вільно, а не для того, щоб продемонструвати свої моральні зобов'язання чи законні обов'язки, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності. Волонтер, який одного разу продемонстрував свою здатність виконувати громадянські та власні обов'язки, надалі переходить у цілковите розпорядження суспільства, сприяє вирішенню суспільних проблем і надає пріоритет турботі про бідних та знедолених. Згідно із Загальною декларацією волонтерів, волонтерство розглядається як активна участь людей у громадському житті країни, що сприяє покращенню якості життя в загальному сенсі, особистісному росту та поглибленню відчуття солідарності; реалізації основних потреб на шляху побудови більш справедливого та мирного суспільства; економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій та виражається, зазвичай, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій [4].

Здійснений нами теоретичний аналіз свідчить про те, що волонтерська діяльність, по-перше, сприяє самореалізації, особистісному росту, саморозвитку особи, яка її здійснює; по-друге, має суспільно корисний характер та допомагає формувати себе як особистість, враховуючи вимоги суспільства; по-третє, може бути за-

Підходи до ролі волонтерів в організації

Маніпулятивно-прагматичний підхід	Партнерський підхід
Волонтери виконують периферійні функції.	Волонтерська праця — основа реалізації місії організації.
Волонтерська програма існує за інерцією.	Використання праці волонтерів є частиною стратегічного плану організації.
Управління діяльністю волонтерів — робота координатора волонтерської програми.	Участь у волонтерстві — це загальний обов'язок всіх.
Волонтери-працівники другого класу.	Волонтери є рівними партнерами з однаковими правами на участь у діяльності організації.
Волонтери потрібні просто для виконання роботи.	У волонтерів також є ідеї.
Волонтери — це «дійна корова».	Волонтери — це доступ до всіх умінь та ресурсів суспільства.

собою набуття професійних умінь та навичок у соціально-педагогічній галузі. Слід зазначити, що волонтерська діяльність важлива не лише для суспільства, але й для волонтера як особистості. Результатом цього є допрофільна підготовка, професійне самовизначення та становлення; оволодіння знаннями і практичними навичками роботи з дітьми та молоддю; досвід індивідуальної та групової роботи з ровесниками і дорослими; нові друзі, цікаве дозвілля; розвиток лідерських якостей, творчих здібностей; самовираження та становлення людини як особистості, як активного члена суспільства [10, 48].

Відповідно до віку, соціальної ролі і соціального статусу можна визначити наступні групи добровільних помічників: діти та підлітки; волонтери-фахівці (юристи, медичні працівники, психологи, соціальні працівники); спонсори; чиновники; студенти; батьки учнів; люди похилого віку. Отже, волонтером може бути людина будь-якої статі і віку, з будь-якою освітою чи без неї, яка спроможна відчувати означені потреби інших людей і на добровільних засадах допомагати їм.

Для ефективного функціонування закладу освіти в умовах конкуренції залучення волонтерів є необхідною умовою. Тому керівник загальноосвітнього навчального закладу повинен розуміти позитивні аспекти цієї діяльності, а саме: здійснюється громадська підтримка, що позитивно впливає на імідж школи, підкреслюючи її значущість; вирішується частина фінансових проблем; розширюється коло спілкування; залучаються нові інтелектуальні ресурси; заохочується громадська активність; надаються нові професійні та консультативні послуги; забезпечуються нові матеріальні ресурси. Напевно є й безліч інших переваг, які може отримати заклад освіти при залученні волонтерів. Але для того, щоб ці люди змогли найбільш ефективно працювати, знову і знову віддавати себе волонтерству в закладі освіти, необхідно будувати з ними відносини, стимулювати не тільки їхню, а й громадську думку.

Керівник загальноосвітнього навчального закладу під час роботи з волонтерами повинен дотримуватися певних рекомендацій, використовувати знання з психології, конфліктології і менеджменту, спиратися на різноманітні підходи до ролі волонтерів в організації (див. табл. 1).

Найбільш ефективним для успішної роботи ЗНЗ щодо залучення волонтерів є партнерський підхід.

Залучення волонтерів може здійснюватися за різними напрямками та формами, наприклад:

1) спрямовані на пошуки додаткових матеріальних ресурсів: організація зборів коштів для проведення заходів серед учнів закладу освіти; організація та проведення благодійних аукціонів; організація та проведення збору про-

дуктів харчування, одягу, засобів гігієни для дітей-сиріт, самотніх людей, дітей із малозабезпечених сімей; організація та проведення виставок-продажів виробів, виготовлених дітьми з особливими освітніми потребами (збір пожертв через скриньки; вуличні акції; благодійні концерти, заходи; аукціони; виставки-продажі; розсилка листів);

2) спрямовані на пошуки додаткових людських ресурсів: залучення спонсорів до реалізації проектів та програм (оголошення на сайті школи, в газетах, на інформаційних дошках, транспорті; фестиваль волонтерських загонів; «круглий стіл» «Шляхи та перспективи розвитку волонтерського руху в школі»; презентації досвіду роботи волонтерів; рекламно-інформаційні компанії; фотозвіти та відеозвіти волонтерів);

3) спрямовані на пошуки інформаційних ресурсів: електронна база волонтерів; семінари-практикуми; методичні рекомендації; розповсюдження інформації про необхідність надання донорської допомоги; публікація статей щодо узагальнення досвіду роботи волонтерів, сценаріїв кращих заходів; участь у науково-практичних конференціях; пам'ятки для волонтерів-початківців; участь в акціях та проєктах благодійних фондів;

4) спрямовані на підвищення якості освіти: робота щодо профілактики соціально-негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищі (проведення соціально-просвітницьких тренінгів, курсів, семінарів, тематичних дискотек з дітьми та молоддю); організація педагогічної допомоги невстигаючим учням загальноосвітніх шкіл (репетиторство та індивідуальні заняття); допомога у риторобці та реалізації проєктів і програм (участь в акціях,

підготовка та реалізація культурно-масових заходів і дозвілєвих програм, допомога у розробці соціальних проектів); розробка та реалізація навчальних програм підготовки дітей-волонтерів (робота тренерської студії щодо розробки та проведення соціально-просвітницьких і психологічних тренінгів серед дітей та молоді на місцевому і обласному рівні); організація роботи з правової освіти дітей та молоді (проведення соціально-правових тренінгів серед школярів загальноосвітніх шкіл); робота щодо пропаганди здорового способу життя (проведення просвітницьких тренінгів і тематичних виступів агітбригади волонтерського загону); проведення соціологічних досліджень та опитувань; соціально-педагогічний патронаж «дітей групи ризику».

У добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів. Тому першим кроком у роботі з волонтером є співбесіда, під час якої керівник ЗНЗ може з'ясувати: 1) чому волонтера зацікавила дана робота; 2) де він зараз працює і де працював раніше; 3) яка в нього освіта і досвід — це допоможе підібрати відповідну роботу для волонтера; 4) необхідно дізнатися, чим би людина хотіла займатися, скільки часу майбутній волонтер може витратити на роботу в закладі освіти; 5) чи немає обмежень зі здоров'ям; 6) важливо зрозуміти, чи збирається людина весь час працювати волонтером, чи прийшла з метою отримати оплачувану посаду, в останньому випадку краще чесно розповісти про перспективи; 7) чи є наявний досвід роботи волонтером і де.

При використанні волонтерської роботи так чи інакше потрібно делегувати окремі повноваження волонтерам, грамотно розподіляти завдання між окремими волонтерами або командами волонтерів. Керівнику закладу освіти варто розуміти переваги процесу делегування повноважень та враховувати фактори, які можуть перешкоджати ефективному делегуванню. Користь від делегування: ефективне делегування заощаджує гроші та час закладу освіти; правильний розподіл повноважень гарантує виконання роботи відповідною особою; розподіл надає педагогічним працівникам та волонтерам можливість формувати деякі навички, впевненість у своїх силах і, відповідно, прагнення працювати; розподіл заохочує до роботи в команді; розподіл завдань є вирішальним для досягнення загальної ефективності. Перешкоди делегування: небажання передавати або ділитися владою; переконання, що делегування забирає багато часу; надмірне загострення уваги на кожній деталі, нездатність думати на глобальному рівні; переконання, що делегування є способом перекидання чиеїсь роботи на інших; невіра, сумніви, що інші доведуть справу до кінця.

Уміння утримати волонтерів тісно пов'язано з умінням їх мотивувати. Мотивований волонтер — той, хто бажає виконувати роботу,

яка повинна бути зроблена в душі та рамках закладу освіти. Дослідження свідчать, що часто в якості мотивації для волонтерської роботи виступає потреба у спілкуванні з іншими людьми; бути членом групи; люди середнього віку хочуть працювати в добре організованій групі, а старше покоління — отримати від волонтерської роботи забезпечення комфортного емоційно-психологічного стану. Так само дуже сильні мотиви пов'язані з придбанням нових навичок, рекомендацій для прийому на оплачувану роботу. Часто такі мотиви з'являються у зв'язку з тим, що роботодавці воліють приймати на роботу людей, які мають досвід.

Визнання роботи волонтера відповідно до встановленої системи винагороди є невід'ємною складовою його мотивації. Оскільки грошова винагорода не може бути застосована у практиці роботи з волонтерами, необхідно знаходити інші способи, які можна поділити на формальні та неформальні. Формальною винагородою виступають — сертифікати, плакати, дошка пошани, рекомендації для працевлаштування, медалі, значки, офіційні прийоми на честь досягнень волонтерів, подяки у щорічних звітах. Неформальна винагорода — щоденна подяка, увага; святкування днів народження волонтерів; неформальні вечірки, пікніки; можливість користуватися ресурсами закладу освіти. Під час винагородження волонтерів слід дотримуватися певних правил: робити це вчасно, робити це різними способами; бути відвертим; винагороджувати особу, а не роботу; винагорода повинна бути пропорційною досягненню волонтера; винагороджувати волонтера відразу після зробленої ним роботи.

Для успішного залучення волонтерів керівник ЗНЗ має дотримуватися наступних правил:

1) визначити, де можуть бути корисними волонтери;

2) врахувати інтереси потенційного волонтера, бажання, можливості, в тому числі можливості тимчасового навантаження, місце проживання, фізичні можливості, освіту;

3) не слід вважати, що волонтери повинні виконувати тільки «чорну» роботу. Можна знайти волонтерів-професіоналів у різних сферах. Слід пам'ятати, що волонтерів можна і потрібно навчати з метою підвищення їхнього загального і професійного рівня;

4) не слід набирати волонтерів заради волонтерів, а керуватися тільки потребою. Коли людина сама приходить до вас, без вашого запитання, поставтеся до неї так, щоб не відштовхнути, навіть якщо на даному етапі в ній немає потреби. Волонтер тим часом може підготуватися до потрібної роботи, або виконувати окремі доручення. Завжди знайдеться варіант, за яким, відмовившись від послуг волонтера, ви збережете його на майбутнє;

5) пояснити новій людині, за яким принципом працює дана організація, чого ви прагнете, хто за що відповідає;

6) чітко сформулювати обов'язки і відповідальність самого волонтера, вимоги до нього. Слід роз'яснити не лише характер роботи, але й те, які функції потрібно буде виконувати, якщо людина до цього не займалася такою діяльністю;

7) варто ставитися до волонтера як до колеги;

8) потрібно стимулювати волонтера до ефективної роботи;

9) забезпечити волонтеру можливість кар'єрного росту в організації, набуття досвіду різного характеру;

10) враховувати думку волонтера при вирішенні різних завдань в організації [8, 149].

Для ефективного залучення волонтерів керівник ЗНЗ повинен володіти інформацією щодо існування центрів волонтерського руху. Існують наступні центри волонтерського руху в Україні: Координаційна рада з питань розвитку та підтримки волонтерського руху при Міністерстві праці і соціальної політики; Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді; Державний інститут розвитку сім'ї та молоді; Український державний центр соціальних служб для молоді; Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»; ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт»; Центр волонтерів «Добра воля»; громадська організація «Школа Рівних Можливостей»; Громадська організація — благодійний фонд «Дитяча надія»; Міжнародна благодійна фундація «Отчий дім»; Молодіжна громадська організація «Скаутська організація «ГАРТ»»; Корпус миру США; благодійний рух «Повна чаша», волонтерський рух «Пенсіонер України», ради організації ветеранів війни, волонтерський загін «СОВА» (Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка), Програма «Терези Феміди» (Дніпропетровська область); Одеський центр волонтерства, Волонтерська група студентів і молоді «Время перемен» (м. Одеса) та ін.

Висновки. Волонтерська діяльність в Україні стає масовою і дозволяє говорити про неї як про суспільне явище. Волонтери важливі для кожного суспільства, тому що вони працюють безкорисливо, показуючи цим суспільству, що в житті є речі більш цінні ніж отримання матеріальної винагороди. Волонтерство має унікальну місію та спрямоване на допомогу всім учасникам навчально-виховного процесу у досягненні благополуччя та розвитку закладу освіти.

Література

1. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р., № 3236-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

2. Про волонтерський рух : Закон України від 13 квіт. 2010 р., № 2118-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2118-vi>.

3. Бондаренко З. П. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі // Вісник Запорізького національного університету. — 2008. — № 1. — С. 25–30.

4. Вайнілович Н. А. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект // Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — 2010. — № 2. — С. 407–410.

5. Волонтерство: poradnik dla organizatora wolonterskiego ruchu / О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева [та ін.]; уклад. Т. Л. Лях. — К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. — 176 с.

6. Дейчаківський М. Роль громадських організацій в Україні // Громада. — 1995. — № 3. — С. 10–15.

7. Зверева І. Д. Развитие социальной работы и социальной педагогики в Украине : (итоги 2-летней реализации проекта «Социальное образование в Украине») / И. Д. Зверева, Г. М. Лактионова // Практична психологія та соціальна робота. — 2001. — № 4. — С. 2–6.

8. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч. посіб. / А. Й. Капська ; Укр. держ. центр соц. служб для молоді. — К.: УДЦССМ, 2001. — 220 с.

9. Крижановська Т. І. Волонтерський рух на Харківщині: проблеми та перспективи // Управління розвитком. — 2010. — № 7(83). — С. 123–124.

10. Мирошніченко Н. О. Особливості підготовки волонтерів до роботи з інвалідами // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2011. — № 1/2. — С. 40–49.

Аннотація

В статті представлені рекомендації керівникам общеобразовательных учебных заведений относительно привлечения волонтеров. Доказано, что волонтерская деятельность содействует профессиональному развитию педагогических кадров; активизации духовного, интеллектуального и культурного потенциала всех участников учебно-воспитательного процесса; эффективному функционированию учебного заведения.

Ключевые слова: руководитель общеобразовательного учебного заведения, волонтерская деятельность, волонтер.

Summary

The article presents the recommendations for heads of educational institutions regarding the involvement of volunteers. It is proven that volunteer activity assists professional development of pedagogical staff; activation of spiritual, intellectual and cultural potential of all participants of educational process; to the effective functioning of educational establishment.

Keywords: head of general educational establishment, volunteer activity, volunteer.

А. И. АЙРИКЯН,
заведующая НМЛ управленческой деятельности

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КАК ОСНОВА СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

В статье рассматривается проблема преемственности как основа системы непрерывного образования (управленческий аспект).

Ключевые слова: преемственность, непрерывное образование, управленческая деятельность.

Сегодня идти в ногу со временем — значит отставать. Его надо опережать. Увидьте себя в будущем.

В. Н. Просвиркин

В государственной национальной программе «Освіта» (Україна ХХІ століття) определены стратегические задачи реформирования системы управления образованием: «перехід від державного до державно-громадського управління, чітке розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами управління, забезпечення самоврядування навчально-виховних закладів та установ, утвердження в сфері освіти гармонійного поєднання прав особи, суспільства, держави». В условиях таких системных изменений радикально меняется и характер деятельности руководителей общеобразовательных учебных заведений. Современный руководитель работает в период обновления своих функций, а также содержательных и формальных изменений, происходящих в системе образования.

Процессы демократизации, гуманизации, децентрализации, характерные для реформирования современного украинского образования, предполагают структурную перестройку управленческой деятельности, новое видение руководителем школы объекта управления, широту обзора не только своей области, но знание и понимание сопредельных областей образования.

Для того чтобы укреплялись позиции нашей Школы, развитие было устойчивым и сохранялось лидерство, мы должны осознать — к созданию какой Школы в ближайшее десятилетие направлены наши усилия.

В какой школе мы хотим учиться, работать, воспитывать и обучать детей и внуков?

Что необходимо сделать, чтобы такая Школа стала реальностью?

Готов ли руководитель современного образовательного учреждения к реализации процессов модернизации, которые обусловлены интеграцией в мировой и европейский образовательный процесс? Готов ли проектировать образовательно-воспитательный процесс с учетом изменений в обществе и государстве? Готов ли и понимает ли важность определения стратегических задач развития образовательного учреждения, которым руководит, для обеспечения конечного результата, как своей деятельности, так

и педагогического коллектива — предоставление качественного образования населению, формирование личности, способной принимать решения, брать ответственность за себя и своих близких, быть готовой отвечать на вызовы времени и занять в жизни достойное место.

Для руководителя современного образовательного учреждения не менее важен и вопрос о кадрах. Украина остро нуждается в людях, способных создать новую Школу. Школу, ориентированную на качественное формирование личности, имеющей твердые принципы и прочный идеологический фундамент. Школу, которой у нас нет и в которой мы нуждаемся. Люди, способные создать такую Школу, — это именно те, что сеют «разумное, доброе, вечное».

Да и просто, готов ли руководитель образовательного учреждения занять позицию лидера-управленца, знающего и умеющего делать правильные вещи, когда коренным образом поменялась образовательная парадигма, когда образовательные стандарты обновлены, когда надо многое менять в себе, своих коллегах.

Обновления в образовании начинаются с Государственных образовательных стандартов.

Целью Государственного стандарта общего образования является обеспечение:

- равных возможностей для всех граждан в получении качественного образования;
- единства образовательного пространства в Украине;
- защиты обучающихся от перегрузок и сохранения их психического и физического здоровья;
- преемственности образовательных программ на разных ступенях общего образования, возможности получения профессионального образования;
- социальной защищенности обучающихся;
- социальной и профессиональной защищенности педагогических работников;
- прав граждан на получение полной и достоверной информации о государственных нормах и требованиях к содержанию образования и уровню подготовки выпускников образовательных учреждений;
- основы для определения региональных нор-

мативов финансовых затрат на предоставление услуг в области общего образования, а также для разграничения образовательных услуг в сфере общего образования, финансируемых за счет средств бюджета и за счет средств потребителя, и для определения требований к образовательным учреждениям, реализующих государственный стандарт общего образования.

В новой редакции Государственных стандартов образования отмечаются следующие позитивные изменения:

— лично ориентированный подход в учебно-воспитательном процессе начальных классов общеобразовательных школ;

— формирование ключевых компетентностей учащихся начальных классов, в частности, общекультурной, гражданской, здоровьесберегающей, информационно-коммуникационной;

— разработка единого содержания стандарта для всех языков обучения;

— использование здоровьесберегающих технологий;

— экологическая направленность образования;

— изучение иностранного языка с 1-го класса во всех общеобразовательных учебных заведениях;

— усилена естественная составляющая стандарта, в частности введена новая образовательная отрасль «Естествознание», и Базовым учебным планом предусмотрено на изучение предмета по 2 недельных часа в 1–4-х классах;

— предусмотрено внедрение информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе начальных классов;

— в образовательной сфере «Технологии» выделена содержательная линия «Знакомство с информационно-коммуникационными технологиями», потому Базовым учебным планом предусмотрено 2 недельных часа во 2–4-х классах на указанную образовательную отрасль.

Новая редакция Государственного стандарта начального общего образования ориентирована на социализацию личности младшего школьника.

В основе Стандарта лежит системно-деятельностный подход, который обеспечивает:

— формирование готовности к саморазвитию и непрерывному образованию;

— проектирование и конструирование социальной среды развития обучающихся в системе образования;

— активную учебно-познавательную деятельность обучающихся;

— построение образовательного процесса с учетом индивидуальных возрастных, психологических и физиологических особенностей учащихся.

Стандарт ориентирован на формирование личностных характеристик выпускника («портрет выпускника школы»):

— любящий свой край и свою Родину, уважающий свой народ, его культуру и духовные традиции;

— осознающий и принимающий традиционные ценности семьи, общества, украинского народа, человечества, осознающий свою причастность к судьбе Отечества;

— креативный и критически мыслящий и целенаправленно познающий мир, осознающий ценность науки, труда и общества, мотивированный на образование и самообразование в течение всей своей жизни;

— владеющий основами научных методов познания окружающего мира, мотивированный на творчество и современную инновационную деятельность;

— осознающий себя личностью, социально-активный, уважающий закон и правопорядок, выполняющий свои обязанности перед семьей, обществом;

— уважающий мнение других людей, умеющий вести конструктивный диалог, достигать взаимопонимания и успешно взаимодействовать;

— осознанно выполняющий и пропагандирующий правила здорового и экологически целесообразного образа жизни, безопасного для человека и окружающей среды;

— подготовленный к осознанному выбору профессии, понимающий значение профессиональной деятельности для человека и общества, её нравственные основы.

Стандарт направлен на обеспечение:

— формирования украинской гражданской идентичности обучающихся;

— единства образовательного пространства Украины; сохранения и развития культурного разнообразия и языкового наследия многонационального населения Украины, реализации права на изучение родного языка, возможности получения среднего (полного) общего образования на родном языке, овладения духовными ценностями и культурой многонационального народа Украины;

— доступности получения качественного среднего (полного) общего образования;

— преемственности основных образовательных программ начального общего, основного общего, среднего (полного) общего, профессионального образования;

— духовно-нравственного развития, воспитания и социализации обучающихся;

— развития государственно-общественного управления в образовании;

— формирования содержательно-критерияльной основы оценивания результатов освоения обучающимися основной образовательной программой среднего (полного) общего образования, деятельности педагогических работников, образовательных учреждений, функционирования системы образования в целом;

— условий для создания социальной ситуации развития обучающихся в системе образования;

- активной учебно-познавательной деятельности обучающихся;
- построения образовательного процесса с учетом индивидуальных возрастных, психологических и физиологических особенностей обучающихся.

Задача руководителей образовательных учреждений — обеспечить внедрение Государственных стандартов для построения Новой Школы.

Предлагаем возможную форму мониторинга введения Государственных стандартов.

**Организация введения Государственного стандарта
начального, общего, базового и полного среднего образования**

	Государственный стандарт начального общего образования	Государственный стандарт базового образования	Государственный стандарт полного среднего образования
Нормативно-правовая база	✓ ... ✓ ...	✓ ... ✓ ...	✓ ... ✓ ...
Банк данных по реализации гос. стандартов в области (районе)	Называются районы и город области (или учебные заведения района, города) данные по кейсам специалистов и методистов РМК и РОО		
Методическое сопровождение гос. стандартов	<ul style="list-style-type: none"> ✓ «Нормативно правовое сопровождение введения гос. стандартов» ✓ «Организация деятельности общеобразовательных учреждений в условиях введения гос. стандартов в области (районе, школе)» ✓ «Методические рекомендации по проектированию ООП (основной общеобразовательной программы)» ✓ «Проектирование основной общеобразовательной программы начального образования (базового, полного, среднего образования): региональный (районный, школьный) аспект» 		
Дорожная карта по реализации направлений гос. стандартов	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Стажерские площадки ✓ Эксперимент по введению гос. стандартов ✓ ... 		
Из опыта работы	Выдержки их отчетов рай (гор) территорий (школ) о реализации Государственного стандарта общего среднего образования, например: Ананьевский район сш № ____ сш № ____		

Проблема преемственности в образовании не является новой, однако для каждого руководителя учебного заведения — это одно из сложнейших направлений деятельности. Сложность идеи преемственности как главного перехода от одного звена образования к другому заключается в её многоаспектности. Выделяют содержательный, организационный, психологический, юридический и социально-экономический аспект.

На каждом этапе образования понятие преемственности имеет свое содержание.

На этапе дошкольного и начального образования ведущим принципом преемственности является приоритет личностного развития.

Это означает сохранение и дальнейшее развитие тех способностей ребенка, которые составляют «золотой фонд» личности (А. В. Запорожец), а именно: наглядно-образное видение мира, способность к моделированию в познании, продуктивность воображения, сензитивность ко многим педагогическим воздействиям, отзывчивость, сопереживание и др.

Пути решения проблемы преемственности не всегда соответствуют научным представлениям о самоценности каждого периода развития ребенка, а процесс воспитания и обучения (по мнению Н. Ф. Виноградовой) не ориентируется на возрастные особенности и возможности детей.

Как показывает анализ степени преемственности между дошкольным и начальным школьным звеном, меньше всего преемственность

наблюдается в целях и содержании обучения. Поскольку сегодня практически любое знание может быть дано ребенку соответственно его возраста, то практиков — воспитателей и учителей — не столько занимает вопрос «чему учить и зачем учить», сколько «как учить». Это порождает противоречие между ведущими линиями воспитания и обучения детей указанных возрастов, которые определяют успешность всего дальнейшего гармоничного развития ребенка и фактической ориентации на искусственную акселерацию, форсированное обучение.

Подготовка к школе ассоциируется, прежде всего, со стремлением формально расширить знания ребенка, наполнить его голову предствлениями из разных областей знаний без учета возможностей ребенка сознательно усвоить данные знания и их (знаний) актуальности для детей данного возраста.

В системе образования сформировалась тенденция: старшее звено диктует свои требования предыдущему: вуз — школе, старшая школа — средней, средняя — младшей, начальная жестко устанавливает условия поступления дошкольника в школу. При тестировании (скрытом или явном) должен быть выяснен ответ на вопросы «Каковы индивидуальные особенности будущего первоклассника, как учителю с ним нужно будет работать?». Вопрос «Принять или не принять ребенка в школу?» вообще не должен возникать.

К сожалению, в последние годы часто подготовка к школе рассматривается как более раннее изучение программы первого класса и сводится к формированию узкопредметных умений и навыков. Что же происходит в результате такого подхода с дошкольником, будущим первоклассником?

Его день насыщен деятельностью, которая не соответствует возрастным потребностям, он мало двигается, недостаточно выполняет продуктивных, художественно-творческих заданий; почти не занимается сюжетной игрой, театром, спортивными упражнениями. Его занятия расчитаны, в основном, на механическое выполнение и мало влияют на развитие воображения и мышления. Дети теряют интерес к учению, школе и процессу познания.

Отсюда растущее утомление и переутомление ребенка. Эта проблема осознается всеми: психологами, педагогами, учеными, родителями, врачами, на никак не решается. А решать её необходимо, и, прежде всего, руководителю образовательного учреждения — заведующему детским садом и директору школы.

Исходя из сказанного, реализация преемственных связей в Новой Школе потребует решения следующих задач:

1) обеспечения «охранительной функции» процесса обучения:

- недопустимость умственных перегрузок;
- использование здоровьесберегающих технологий;
- поддержание эмоционально-положительного отношения ребенка к познавательной деятельности;

2) организации процесса обучения, воспитания и развития детей на этапе дошкольного образования с учетом его самоценности:

- опора на потребности и возможности детей;
- создание условий для сохранения детской индивидуальности и развития каждого ребенка;

3) приоритетное развитие личности будущего первоклассника, формирование интеллектуальных и социальных качеств, без которых его обучение в школе не будет успешным.

В рамках решения проблемы преемственности

задача дошкольного образования — обеспечение условий для психического развития ребенка, обогащение развития через различные виды продуктивной деятельности детей.

задача начальной школы — оказание помощи в адаптации ребенка к школе. По мнению Г. А. Цукерман, не дети должны быть подготовлены к школе, а школа должна быть готова учить, развивать и любить самых разных детей, помогать их личностному росту — таков основополагающий принцип истинно гуманной педагогики.

«Школьное обучение никогда не начинается с пустого места, а всегда опирается на опреде-

ленную стадию развития, проделанную ребенком», считал Л. С. Выготский.

Механизмы и условия развития личности дошкольника описаны А. В. Запорожцем в «Научной концепции исследований НШ дошкольного воспитания АПН СССР» (1980). Основные положения концепции, написанной более 30 лет назад, в наше время по-прежнему актуальны.

А. В. Запорожец, основываясь на идее Л. С. Выготского о «ведущей роли» обучения и воспитания в развитии ребенка, высказывает положение об амплификации (обогащении) детского развития.

Были выявлены способы амплификации потенциала развития через многообразные виды деятельности ребенка:

- предметные манипуляции;
- игры;
- активное восприятие сказок и других произведений литературы для детей и др.

Дошкольный возраст (по Л. С. Выготскому) является возрастом очень интенсивного физического и духовного развития. Почему? Потому что именно в этом возрастном периоде у ребенка формируется символическая функция мышления;

- складываются первые этические инстанции, регулирующие поведение;
- начинают развиваться высшие нравственные и эстетические чувства.

Это интенсивное развитие в раннем возрасте (и на более поздних возрастных ступенях), как подчеркивает Л. С. Выготский, происходит не спонтанно, а определяется условиями жизни и обучением.

Однако в дошкольном возрасте обучение происходит не в целенаправленной учебной деятельности, как у школьника, а в процессе непосредственного ознакомления с окружающим, живого общения со взрослыми, различного вида специфических дошкольных игр и занятий.

Вот почему в идею амплификации (обогащения) детского развития и включается «создание тех условий и форм педагогического воздействия, которые способствуют превращению деятельности ребенка, первоначально складывающейся под влиянием взрослых, в деятельность самостоятельную».

На практике эти идеи воплощены в образовательных учреждениях, где преемственность осуществляется посредством передачи детьми опыта друг другу в разнообразных группах (как в больших семьях).

Средствами обеспечения преемственности являются педагогические технологии непрерывного образования (дошкольного-начального-общего), в обязательном порядке включающие в себя обозначенные основания преемственности.

Обучение детей дошкольного возраста происходит на основе специфичных для этого возраста видов деятельности (игра, лепка, конструирование, и др.); младшего школьного возраста — на основе учебной деятельности.

Новые подходы к развитию преемственности между дошкольным и начальным образованием нашли отражение в Государственных стандартах.

Полноценное развитие ребенка и успешное обучение от данной ступени образования к последующей возможно только при соблюдении непрерывности всех ступеней образования.

Таким образом можно сделать выводы:

1. Дошкольный и младший школьный возраст — это разные миры, разные возрастные периоды, решающие разные задачи.

2. Подмена задач одного возраста задачами другого — пагубна и бессмысленна.

3. Несвоевременное преподнесение знаний разрушает интерес к познанию, тайну чисел, желание разгадать невиданное, не способствует воспитанию познавательной потребности, которая в дальнейшем и станет основой формирования полноценной учебной деятельности ребенка.

Итак, дошкольное образование должно стать фундаментом для формирования у ребенка учебной деятельности в период его начального обучения в школе.

При подготовке воспитателей дошкольных учреждений и учителей начальной школы к реализации Государственных стандартов дошкольного и начального образования, базового и полного общего среднего образования администрации соответствующих образовательных учреждений уместно помнить слова К. Д. Ушинского: «Приучайте же ребёнка к постоянству деятельности в одном направлении, но приучайте осторожно, понемногу, а в первое время учения, чем разнообразнее будет ваш урок, и чем разнообразнее деятельность, которых вы требуете от детей, тем больше вы

успеете сделать. Если в полтора или в два часа занятий дети у вас почитают, и попишут, и порисуют, и пропоют 2—3 песенки, и посчитают, и послушают или расскажут какое-нибудь событие из библейской истории, то в конце месяца не только сумма приобретенного ими, но и то, что приобрели они в каждом отдельном знании и умении, будет больше того, что могли бы приобрести они, занимаясь все это время одним только этим знанием и умением...».

В практической деятельности руководителям дошкольных учреждений необходимо разработать систему мероприятий по реализации преемственности, иметь совместные планы между разными звеньями образования, в которые следует включить различные формы методической работы с педагогическими кадрами (табл. 2).

Новая Школа — это важнейшая определяющая часть системы непрерывного образования — образования в течение всей жизни.

Преемственность — это не только подготовка к новому, но и, что еще более важно и существенно, сохранение и развитие необходимого и целесообразного старого, связь между новым и старым как основа поступательного развития.

Главная задача, которую ставят государство и общество перед Новой Школой — сформировать личность, способную принимать решения, брать ответственность за себя и своих близких, занять в жизни достойное место.

Эта задача может быть успешно решена при условии эффективного управления образовательными учреждениями, качественного использования ресурсов, заложенных в новых Государственных стандартах образования, наличии высокопрофессиональных педагогических кадров, реализации в образовании преемственности.

Таблица 2

Категория	Формы работы	Тема
Руководители школ, дошкольных учреждений, воспитатели, учителя, психологи	Семинар	1. Система комплексного сопровождения детей на разных этапах развития. 2. Технология преемственности в системе непрерывного образования как средства повышения качества образовательных услуг. 3. Преемственность дошкольного и начального общего образования (начального, общего и базового среднего образования) в условиях современной модернизации управления образованием. 4. Образование XXI века. Вызовы времени и образование в эпоху перемен. 5. Образование для всех: новый подход к качеству образования.
	Конференция	1. Преемственность в системе непрерывного образования. 2. Технология преемственности как условие преодоления неуспешности в образовании детей на каждой возрастной ступени.
	«Круглый стол»	1. Система комплексного сопровождения объектов образовательной деятельности. 2. Технология преемственности как условие преодоления неуспешности в образовании детей на каждой возрастной ступени.
	Педсовет	Преемственность образовании между I и II (II и III) ступенями обучения.
	Тренинг	1. Развитие ключевых компетенций у педагогических работников в системе непрерывного образования (профессиональный и личностный рост педагога и руководителя). 2. Развитие ключевых компетенций у педагогических работников в системе непрерывного образования (интегративный подход к проектированию развития ребенка).

М. В. МАЛІК,

заступник директора Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВЛЕНOSTI МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ІНКЛЮЗИВНОГО ТИПУ

У статті подано аналіз функціонального компонента підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом інклюзивного типу та характеристика його показників.

Ключові слова: підготовленість, функціональний компонент підготовленості, менеджери освіти, інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, стратегічне планування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Впровадження інклюзивної освіти в Україні можливе лише за умов поступового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів висококваліфікованими педагогічними працівниками, які мають досвід роботи в закладах інклюзивного типу. Слід зазначити, що досі не існує сформованої системи підготовки менеджерів освіти, педагогів до роботи в умовах інтеграції. Інтегровані колективи як педагогічно, психологічно та соціально підтримані інституції можуть забезпечити дитині з особливими освітніми потребами можливість досягти високих показників особистісного розвитку, усвідомити самоцінність цього розвитку, функціональну значимість в процесі інтеграції у соціальне середовище. Результатом якісної підготовки майбутніх менеджерів є сформованість навичок професійної діяльності в умовах інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень і публікацій дає змогу розглядати різні підходи науковців щодо проблеми підготовленості менеджерів до управління загальноосвітнім закладом інклюзивного типу. Наголошуємо, що поняття «підготовленість» фахівці розглядають як стійку характеристику особистості в діяльності, цілісний комплекс, що включає в себе мотиваційні, інтелектуальні, емоційні та інші компоненти (М. Д'яченко, Л. Кандибович, В. Крутецький та ін.), процес професійного формування особистості (У. Агбаєва), цілеспрямований процес у вищому навчальному закладі (Т. Десятов, Ю. Киричков, О. Коберник, Б. Тевлін). Проте, незважаючи на певні здобутки у вивченні даної проблеми, у працях науковців питання підготовленості майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом інклюзивного типу не набуло належного висвітлення.

Мета статті. Аналіз та характеристика показників функціонального компонента підготовленості майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом інклюзивного типу.

Виклад основного матеріалу. Функціональний компонент підготовленості майбутніх ме-

неджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом інклюзивного типу ми характеризуватимемо за такими показниками: вміння визначати стратегію розвитку загальноосвітнього навчального закладу інклюзивного типу; вміння удосконалювати організаційно-функціональну модель загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог базових принципів інклюзивної освіти та структурної організації системи регіональної освіти; вміння впроваджувати педагогічні інновації в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів інклюзивного типу на загальному та локальному рівнях; вміння розвивати інклюзивне освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу; вміння управляти соціально-педагогічними проектами в рамках програм соціального партнерства; вміння формувати команду професіоналів з інклюзивної освіти та планувати їхній професійний розвиток; вміння управляти ризиками в умовах впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах.

Щодо першого показника — вміння визначати стратегію розвитку загальноосвітнього навчального закладу інклюзивного типу — то слід зауважити, що ці вміння забезпечують планування інклюзивної освіти, інструментарій управління загальноосвітнім навчальним закладом: «інвентаризацію» сильних і слабких сторін, можливостей і небезпечних моментів; коригування бачення, місії, цінностей та цілей; розробку заходів для виконання планів (цілі, завдання), а також проведення заходів для досягнення цілей. Звертаємо увагу, що формування стратегії є результатом процесу стратегічного планування, яке є набором дій і рішень, що ведуть до розробки конкретних стратегій, призначених для допомоги закладу освіти досягти своїх цілей в умовах інклюзивного навчання.

За висновками О. Скібіцького, в процесі визначення стратегії розвитку загальноосвітнього навчального закладу інклюзивного типу менеджер освіти повинен враховувати дві основні концепції стратегії — філософську й організаційно-управлінську [8, 8–9]. Філософська концепція наголошує на загальному значенні стра-

тегії для закладу освіти. З цієї позиції стратегію можна розглядати як філософію, якою повинен керуватись заклад освіти. У такий спосіб стратегія — це позиція, спосіб життя, що не дає зупинитися на досягнутому, а орієнтує на постійний розвиток. Організаційно-управлінська концепція пов'язана з такими факторами: внутрішня структура та рівні й ланки організаційної системи управління; розподіл ресурсів; планові засади перспективних дій; функціональні заходи, методи, прийоми й процедури управління стратегією; спрямованість на досягнення якісно нових цілей на підставі концентрації зусиль на певних пріоритетах; налагодження ефективної мотивації, контролю, обліку й аналізу як стандарту, який визначає успішний розвиток і результати діяльності закладу освіти.

Отже, розробка стратегії розвитку загальноосвітнього навчального закладу інклюзивного типу забезпечує його зростання, високу конкурентоспроможність і зміцнення позицій в освітньому середовищі, гнучку врівноважену взаємодію з оточенням, оптимальне використання кадрового потенціалу, здатність до виживання в складних змінних умовах сьогодення, виявлення нових можливостей і альтернатив розвитку у майбутньому [2].

Другий показник — вміння удосконалювати організаційно-функціональну модель загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог базових принципів інклюзивної освіти та структурної організації системи регіональної освіти — розглядатиметься нами у контексті феномена «соціальної справедливості».

Інклюзія впливає на політику, науково-пошукову та практичну роботу і має багато значень, що охоплюють діапазон від простого зарахування учнів з особливими потребами у звичайні класи до трансформації філософії, цінностей і практичних підходів цілих освітніх систем. При удосконаленні варіантів організації інклюзивного навчання необхідно враховувати інфраструктуру закладів масового та спеціального навчання, яка існує в конкретному регіоні, напрацьовані форми організації навчально-виховного та корекційного процесів. Погоджуємося з більшістю експертів (Д. Ліпські та А. Гартнер та ін.), що інклюзивна освіта має зосереджуватися на трансформації освітніх систем [12]. Зокрема, науковці стверджують, що історично учні з порушеннями психофізичного розвитку були позбавлені можливостей отримувати освіту поруч зі своїми однолітками з нормальним розвитком, їм відмовляли у доступі до загальноосвітньої навчальної програми, і їх навчали в навчальних закладах, які були підзвітні. Таким чином, інклюзивна освіта потрібна як засіб досягнення соціальної справедливості в інтересах учнів з особливими потребами.

Третій показником функціонального компонента є вміння впроваджувати педагогічні інновації в діяльність загальноосвітніх навчаль-

них закладів інклюзивного типу на загальному та локальному рівнях. Нагадаємо, що поняття «педагогічні інновації» трактується як ідеї, підходи, методи та технології, які раніше не використовувалися, та їх комплекс, що несе на собі прогресивний початок, який дозволяє в умовах, які змінюються, ефективно вирішувати завдання освіти [3, 23]. З огляду на те, що інклюзивна школа має забезпечувати нові умови для розвитку учнів з особливими освітніми потребами, менеджер освіти має опанувати не лише нові знання та вміння в галузі сучасної педагогіки (в тому числі інклюзивної освіти, педагогічної інноватики, педагогічної аксіології тощо), а й у галузі сучасного управління (зокрема, менеджменту освіти і менеджменту освітніх інновацій). До інноваційної діяльності слід віднести й діяльність менеджерів освіти, яка забезпечує рівноправні умови навчання і розвитку учнів з особливими освітніми потребами. Пошуки умов (організаційних, педагогічних, психологічних) для організації навчально-виховного процесу на засадах інклюзивної освіти потребує від менеджерів освіти додаткових знань і умінь, постійного впровадження інновацій в усі напрями освітнього процесу — управлінський, навчальний, виховний.

Впровадження педагогічних інновацій забезпечує створення якісно нової системи (або технології) управління закладом освіти інклюзивного типу; єдиного інформаційного поля для учасників навчально-виховного процесу; формування системи оцінювання ефективності діяльності всіх структурних підрозділів закладу освіти; розробку системи контролю та зворотного зв'язку; розробку ринкових механізмів взаємодії суб'єктів педагогічної діяльності, якісну побудову зв'язку в системі «освіта — наука — виробництво»; створення позитивного іміджу закладу освіти; накопичення бази даних про педагогічні інновації; пріоритетність гуманних відносин між учасниками навчально-виховного процесу; закріплення демократичних засад в усіх сферах діяльності; підвищення кваліфікаційного рівня педагогічних працівників у міжкурсовий період.

Четвертий показник — вміння розвивати інклюзивне освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу — забезпечує комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу (педагогів, учнів, їхніх батьків). Слід зазначити, що розвиток інклюзивного освітнього середовища здійснюється у відповідності до пізнавальних інтересів учнів, з урахуванням можливостей педагогічного колективу освітнього закладу, структури регіональної системи освіти, традицій і особливостей соціокультурного середовища.

Розвиток інклюзивного освітнього середовища дозволяє сформулювати ряд установок, що забезпечують специфіку організації і реалізації інклюзивного навчання в загальноосвітньому навчальному закладі:

— у більшості випадків проблему варто шукати не в дитині, а в його середовищі (на рівні родини, класу, школи), тобто його обмеження обумовлено середовищем;

— якщо у дитини є особливі потреби, то вона включається в освітнє середовище на своїх власних умовах (тобто не дитина пристосовується до середовища, а середовище до дитини);

— визначення даних умов забезпечується за рахунок виявлення перешкод, що обмежують життєдіяльність дитини на всіх рівнях (знаходити й розпізнавати предмети, оцінювати величини й відстані, здійснювати просторове орієнтування, запам'ятовувати послідовність дій, працювати в певному темпі, встановлювати й підтримувати контакти, планувати свою діяльність та ін.);

— профілактика, усунення або послаблення даних перешкод може здійснюватися за рахунок внесення в освітнє середовище певних перетворень.

Отже, вміння розвивати інклюзивне освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу забезпечує менеджеру освіти спланований і організований фізичний простір, в якому діти зможуть безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять; наявність сприятливого соціального й емоційного клімату; створення умов для спільної роботи педагогічного колективу, дітей, їхніх батьків у досягненні позитивного результату.

Щодо п'ятого показника — вміння управляти соціально-педагогічними проектами в рамках програм соціального партнерства — то слід зауважити, що науковці приділяють увагу таким напрямкам проектної діяльності як: управління проектами (М. Грашина, В. Дункан, Е. Ларсон, А. Товб, В. Шапіро), проектний підхід в управлінні соціальною галуззю (Т. Брижованний, Л. Дума, О. Кузнецова, І. Оберемок), аналіз самих проектів (І. Грицяк, Т. Гречко, В. Пілюшенко, І. Чікоренко), їх соціально-економічної ефективності (Г. Ахламов, Т. Безверхнюк, Н. Романенко, Н. Черненко), методика розробки (М. Барбан, А. Рибак).

Звертаємо увагу на те, що необхідність для закладу освіти одночасно здійснювати проекти та забезпечувати систематичну повсякденну роботу створює специфічний комплекс проблем, вирішення яких покладено на менеджера освіти. По-перше, знання та навички, необхідні для управління проектом, є специфічними й суттєво відрізняються від знань та навичок, необхідних для повсякденної (операційної) роботи. Тож менеджер освіти, який зарекомендував себе в операційній роботі, не завжди є добрим проектно-менеджером. Проекти обмежені часом, і для їх реалізації залучаються співробітники, які в цей час зайняті своєю звичайною роботою. Отже, часто проектна команда формується за принципом мінімалізму — для того, щоб менше людей відривати від роботи. Вчені (Н. Бушуєва,

М. Грашина, В. Шапіро та ін.) наголошують, що таким чином виникає так звана «війна за людей» між проектом та поопераційною роботою. Оскільки реалізація проектів для закладу освіти є основним механізмом просування до стратегічних цілей, зрозуміло бажання керівництва реалізовувати якомога більше проектів. Більша кількість проектів вимагає більшої кількості працівників, які будуть залучені у проект, тому зменшується ефективність повсякденної роботи, що також призводить до низьких результатів [1, 32–33].

Таким чином для успішної реалізації проекту першочергове значення має ефективна команда проекту, яку очолює менеджер освіти, від професійних, організаційних і особистісних якостей якого залежить результат управління проектом. Управління командою проекту включає організаційне планування, кадрове забезпечення проекту, створення команди проекту, а також здійснення функцій контролю і мотивації трудових ресурсів проекту для ефективної роботи та завершення проекту. Менеджер освіти управляє діяльністю команди, використовуючи різні стилі керівництва, методи мотивації, адміністративні методи, підвищення кваліфікації кадрів на всіх фазах життєвого циклу проекту [5, 359].

Шостий показник — вміння формувати команду професіоналів з інклюзивної освіти та планувати їхній професійний розвиток. Ми дотримуємося тієї думки, що успіх формування команди залежить від її соціально-психологічних якостей, а саме: згуртованості (члени команди тісно взаємопов'язані та діють спільно, вирішуючи конкретні завдання); сумісності (максимальна задоволеність учасників один одним); спрацьованості (взаємодія членів команди забезпечує максимально можливий успіх); спрямованості (наявність загальних цілей, яким підпорядковується діяльність як команди загалом, так і кожного її члена окремо). Слушною є думка Р. Немова, що під час створення команди проблеми сумісності часто виявляються важливішими, ніж навіть професіоналізм. Так відбувається тому, що навчити можна, а скоригувати людські якості надзвичайно важко. Коли люди вміють об'єднуватися в групи, узгоджувати свої погляди, переконання, дії, досягати взаєморозуміння та високих результатів у спільній діяльності, то кажуть про їх психологічну сумісність [7]. У зв'язку з цим у процесі формування команди менеджера освіти слід враховувати характерні риси командної роботи з дитиною з особливими освітніми потребами, а саме: рішення стосовно методів роботи з дитиною приймаються колективно; члени команди несуть колективну відповідальність за результати; батьки є рівноправними членами команди; всі члени команди мають рівний статус і вважаються однаково важливими; знання та вміння представників різних дисциплін інтегруються під час розробки та реалізації навчального плану роботи з дитиною.

У межах дослідження цікава позиція І. Хафізулліної щодо формування інклюзивної компетентності вчителів в процесі професійної підготовки. Автор пропонує інклюзивну компетентність розглядати як складову їхньої професійної компетентності [10]. Вона визначає необхідність наступних психолого-педагогічних знань: уявлення й розуміння того, що таке інклюзивна освіта, в чому її відмінність від традиційних форм освіти; знання психологічних закономірностей і особливостей вікового й особистісного розвитку дітей в умовах інклюзивного освітнього середовища; знання методів психологічного й дидактичного проектування навчального процесу для спільного навчання дітей з порушеним і нормальним розвитком; уміння реалізувати різні способи педагогічної взаємодії між усіма суб'єктами освітнього середовища (з учнями окремо й у групі, з батьками, колегами-вчителями, фахівцями, керівництвом). У процесі формування інклюзивної компетентності педагогічних кадрів, крім специфічного змісту, необхідно підібрати відповідні технології, орієнтовані на творчий розвиток вчителів, включених у процес інклюзивної освіти. Це дозволить правильно та ефективно вирішувати завдання, що пов'язані з навчанням дітей з особливими освітніми потребами.

Щодо сьомого показника — вміння управляти ризиками в умовах впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах — то слід зауважити, що ризиком можна керувати, використовуючи різноманітні заходи, що дозволяють деякою мірою прогнозувати виникнення ризикової події та вчасно вживати заходів щодо зниження ступеня ризику. Управління ризиком являє собою процес підготовки й реалізації заходів, мета яких — зниження небезпеки ухвалення помилкового рішення й зменшення можливих негативних наслідків небажаного розвитку подій в ході реалізації ухвалених рішень [6, 233–240]. Для управління ризиками науковцями (Л. Балабанова, В. Кравченко, М. Лапуста, А. Старостіна, О. Устенко, Г. Чернова, Л. Шаршукова та ін.) зазвичай використовується такий алгоритм заходів: 1) проведення якісного аналізу (дослідження усього спектра ризиків; опис ризиків; класифікація та групування; аналіз вихідних припущень); 2) здійснення кількісного аналізу (розрахунок ризиків; оцінка ризиків; врахування ризиків); 3) мінімізація ризиків (проектування стратегій; вибір оптимальної стратегії; реалізація стратегій); 4) забезпечення контролю над ризиками (моніторинг ризиків; переоцінка та коректування ризиків; прийняття оперативних рішень щодо існуючих відхилень від еталонів) [4; 9; 11].

Отже, в умовах впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах процес управління ризиками має бути безупинним та здійснюватись за допомогою моніторингу, контролю й необхідних коректуючих впливів. Виконання цих дій вимагає наявності у менеджерів освіти як теоретичних знань, так і практичного досвіду управління в умовах ризику, при цьому

дуже важливо правильно підібрати досвідчену команду експертів, які повинні обрати техніку аналізу ризиків, створити модель механізму дії та схему зниження або запобігання ризику на основі методів ризик-менеджменту.

Таким чином можна зробити висновки, що функціональний компонент підготовленості майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом інклюзивного типу пов'язаний з поєднанням практичних навичок і знань, набутих в процесі навчання та при виконанні певних обов'язків, з досвідом (як перейнятим від викладачів, майстрів, керівників й співробітників, так і власним).

Література

1. Глумаков В. Н. Организационное поведение : учеб. пособие / В. Н. Глумаков. — М. : ЗАО «Финстатинформ», 2002. — 256 с.
2. Дмитренко Г. А. Стратегический менеджмент: целевое управление персоналом организаций : учеб. пособие / Г. А. Дмитренко. — 2-е изд., испр. — К. : МАУП, 2002. — 192 с.
3. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя : монография / В. И. Загвязинский. — М. : Педагогика, 1987. — 160 с.
4. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. — М. : ИНФРА-М, 1998. — 224 с.
5. Лебедева В. П. Психологические аспекты проектирования образовательной среды / В. П. Лебедева, В. И. Панов. — М. : Черноголовка, 1999. — 346 с.
6. Литвак Б. Г. Управленческие решения / Б. Г. Литвак. — М. : Ассоц. авторов и издателей «ТАНДЕМ» : ЭКМОС, 1999. — 507 с.
7. Немов Р. С. Практическая психология. Влияние на людей / Р. С. Немов, Г. А. Поляков. — М. : ВЛАДОС, 2007. — 318 с.
8. Скібіцький О. М. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. / О. М. Скібіцький. — К. : Центр навч. л-ри, 2006. — 312 с.
9. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. — К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. — 200 с.
10. Хафізулліна І. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. Н. Хафизуллина. — Астрахань, 2008. — 213 с.
11. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия / Г. В. Чернова. — СПб. : Питер, 2000. — 176 с.
12. Lipsky D. Equity requires inclusion: The future for all students with disabilities. Disability and the dilemmas of education and justice / D. Lipsky, A. Gartner. — 1996. — P. 145–150.

Аннотация

В статье представлен анализ функционального компонента подготовленности будущих менеджеров образования к управлению общеобразовательным учебным заведением инклюзивного типа и характеристика его показателей.

Ключевые слова: подготовленность, функциональный компонент подготовленности, менеджеры образования, инклюзивное образование, инклюзивная образовательная среда, стратегическое планирование.

Summary

There is the analysis of the functional component of preparedness of the education of future managers in the management of a comprehensive educational institution inclusive type and characteristics of its performance in the article.

Keywords: preparedness, functional component of the preparedness, managers of education, inclusive education, inclusive learning environment, strategic planning.

Т. І. ТУЛБА,

старший викладач кафедри менеджменту і розвитку освіти

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК КАДРОВИЙ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ РЕСУРС ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розкривається роль спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів щодо реалізації права на рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано роботу спеціальних загальноосвітніх шкіл як основної ланки інклюзивної освіти в Україні, звернено увагу на інтегративно-інклюзивні моделі освіти дітей з особливими освітніми потребами та виділено форми інтеграції, які необхідно враховувати при організації долучення дітей до соціально-освітнього простору.

Ключові слова: діти з особливостями психофізичного розвитку, інклюзивна модель освіти, корекційно-розвивальна робота, соціально-освітній простір, спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати).

Постановка проблеми. Характерною особливістю сьогодення є реконструювання системи спеціальної освіти на демократичних і гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей, рівня і діапазону освітніх потреб. В основу цього підходу покладено два принципи: не відривати дитину від сім'ї й суспільства, коли це можливо, і сприяти природному процесу її соціалізації; розробити та апробувати додаткові моделі спеціальної освіти та надати батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку можливість вибору форм і видів майбутньої освіти дитини.

У статті розглянуто систему роботи спеціальних навчальних закладів, ефективність навчально-виховної, корекційно-розвивальної роботи, яка досягається шляхом застосування відповідних форм і методів навчання і забезпечення учнів сучасними навчальними та реабілітаційними засобами.

Аналіз праць та публікацій. Теоретичною основою дослідження є положення про практику інституціалізації дітей з функціональними обмеженнями. Надзвичайно важливою складовою в забезпеченні доступності загальної середньої освіти є система закладів для дітей з вадами психофізичного розвитку. Тим більше, що останнім часом в Україні спостерігаються негативні тенденції, що характеризують стан здоров'я дитячого населення. Для таких дітей навчання в спеціальних школах (школах-інтернатах) іноді буває чи не єдиною можливим шляхом соціального становлення.

Аналіз результатів наукових досліджень останніх років, висвітлених у працях Л. Андрушко, В. Бондаря, А. Гаврилова, А. Колупаєвої, С. Миронової, М. Сварніка, В. Сіньова, Н. Софії, О. Хохліної, Т. Сак та інших, дозволив узагальнити досвід організації корекційного навчання в закладах освіти різного типу (спеціальні загальноосвітні навчальні заклади, навчально-реабілітаційні центри).

На практиці застосовуються різні моделі організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема:

- медична — розглядає вади розвитку як хворобу;
- психологічна — порушення психофізичного розвитку розглядається з точки зору характеристики особистості;
- соціальна модель — все більше набуває визнання в наш час, розглядає здоров'я як соціальну проблему.

Кожна із зазначених моделей спрямована на зміну ставлення суспільства до людей з вадами психічного та (або) фізичного розвитку.

Метою статті є висвітлення особливостей навчально-виховного процесу в спеціальних навчальних закладах, який здійснюється за спеціальними навчальними планами і програмами в комплексі з корекційно-відновлювальною та лікувально-профілактичною роботою; впровадження оптимальних методик інтеграції в суспільство дітей з особливими потребами, вирішення питання їх соціальної адаптації та працевлаштування.

За даними Міністерства освіти і науки в Україні функціонує 382 спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, де навчається більше 44,7 тис. дітей, в Одеській області в спеціальних закладах навчається 2536 дітей. Крім цього, в системі Міністерства освіти і науки України функціонує близько 45 навчально-реабілітаційних центрів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, 142 спеціальних дошкільних навчальних закладів і майже 1200 спеціальних груп у дошкільних навчальних закладах загального типу, в яких навчається близько 45 тис. дошкільнят, в тому числі в Одеській області — 2166 дітей.

У підпорядкуванні Міністерства праці та соціальної політики України функціонує 298 реабілітаційних центрів, з них 208 — центрів ранньої реабілітації дітей з порушенням розвитку, 90 — центрів медико-соціальної та професійно-трудової реабілітації.

Одночасно значна кількість дітей з особливими освітніми потребами перебуває в умовах стихійної інтеграції в загальноосвітніх школах, де не створені умови для здобуття ними якісної освіти відповідно до їх можливостей.

За останні роки в системі спеціальної освіти

для дітей з особливостями психофізичного розвитку відбулися якісні зміни. Зокрема, в спеціальних школах для сліпих, слабозорих, глухих, слабочуючих дітей та дітей з церебральним паралічем передбачено 13-річний термін навчання: початкова школа — 1–4-ті класи, основна школа — 5–10-ті класи, старша школа — 11–13-ті класи. Для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, порушеннями психологічного розвитку та розумовою відсталістю термін навчання становить 10 років: 1–4-ті класи — початкова школа, 5–10-ті класи — основна школа. Для всіх дітей, які не отримали відповідної дошкільної освіти, у структурі спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) передбачено підготовчі класи, основна мета яких — підготовка дітей до навчання в школі.

Державний стандарт загальної початкової освіти дітей з особливостями фізичного та (або) психічного розвитку є комплексний нормативний документ, що визначає зміст освітніх галузей та базовий навчальний план, обов'язковий для всіх типів спеціальних закладів, незалежно від їх належності (державних, комунальних, приватних, благодійних) та типу. У базовому навчальному плані виділяється інваріантна та варіативна складові змісту освіти. Інваріантна складова державного компонента змісту освіти містить обов'язкові навчальні галузі загальнокультурного і загальнодержавного значення та компенсаторно-корекційний компонент, визначає мінімальну кількість відведених для їх опанування навчальних годин. Варіативна складова реалізує особливі потреби, пізнавальні інтереси і нахили учнів, відображає специфіку конкретного закладу, корекційну спрямованість у навчанні, своєрідність регіону, його історію та культуру, національні традиції. Вона забезпечує реалізацію індивідуального підходу до кожного учня.

На основі глибокого аналізу попереднього досвіду конструювання змісту освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку, урахування досягнень спеціальної педагогіки і психології, вимог нормативних документів практично завершено роботу щодо розробки навчальних програм, оригінальних підручників і дидактичних посібників для початкової ланки всіх типів спеціальних закладів. Такий підхід до структури, змісту і механізмів їх реалізації передбачає зміну шкільної освіти у відповідності до потреб демократичного суспільства, забезпечує достатній рівень освіченості учнів, максимально повну соціально-психологічну адаптацію й інтеграцію випускників у соціум. Як і загальноосвітня школа, спеціальні навчальні заклади перейшли на нову систему контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, яка відповідає державному ценовому рівню освіти. Система контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюються з урахуванням особливостей їхнього загального і особистісного розвитку та специфічних прин-

ципів навчання, виховання і розвитку, якими керується сучасна спеціальна школа: корекційно-компенсаторна спрямованість, диференціація та індивідуалізація рівнів знань, єдність навчання і розвитку, урахування рівня досягнень, а не ступеня невдач учня, єдність загальних вимог до знань, умінь і навичок з одночасним урахуванням індивідуальності учня та ін.

Навчально-виховний процес у спеціальних класах здійснюється з урахуванням контингенту учнів за змістом, формами і методами діяльності відповідного типу спеціальної школи (школи-інтернату): для дітей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю. Ефективність навчально-виховної, корекційно-розвивальної роботи досягається шляхом застосування відповідних форм і методів навчання та забезпечення учнів сучасними навчальними та реабілітаційними засобами.

Корекційно-розвивальна робота проводиться відповідно до типових навчальних планів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) з урахуванням психофізичних особливостей розвитку учнів з метою корекції відхилень у їх розвитку, створення сприятливих умов для здобуття освіти відповідного рівня. Для реалізації корекційно-розвивальної складової залучаються вчителі-дефектологи та інші фахівці з відповідною підготовкою.

Психолого-педагогічний супровід учнів спеціальних класів здійснюють психологічні служби спільно з педагогічними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами закладу.

Протягом останніх років відбулися позитивні зміни в системі роботи спеціальних закладів Одещини. Так, з метою надання ранньої допомоги дітям з вадами зору, слуху та мовлення на базі Одеської № 93 та Болградської спеціальних шкіл-інтернатів функціонують дошкільні групи. Для дітей з аутичними порушеннями відкрито класи (групи) в Одеській спеціальній школі-інтернаті № 34, Одеській № 75 та Ізмаїльській № 5 спеціальних школах. У Балтській № 1, Кілійській та Одеській № 34 спеціальних школах-інтернатах функціонують діагностичні класи для дітей з психофізичними вадами.

Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук, Інститутом спеціальної педагогіки АПН України здійснено важливі заходи щодо зміцнення матеріальної бази спеціальних шкіл-інтернатів та поліпшення умов утримання дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх навчання, виховання на засадах компенсації та корекції порушених функцій. Ефективність цієї роботи визначається наявністю у спеціальних закладах технічних засобів і обладнання спеціального призначення та методику їх застосування. Майже у кожній спеціальній школі функціонують кабінети інтерактивних освітніх, медичних, корекційно-

компенсаторних технологій, професійного самовизначення, фізичної реабілітації, лікувальної фізичної культури. Так, Болградська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I—III ступенів з дошкільними групами корекційного та реабілітаційного спрямування забезпечена корекційно-реабілітаційним обладнанням згідно з Базовим переліком першочергових корекційних засобів навчання та реабілітації глухих дітей.

Важливою умовою успішності реабілітаційного процесу спеціальних навчальних закладів є професійно-трудове навчання учнів. На базі облаштованих навчальних майстерень відповідно до трудових профілів учні готуються до самостійного життя. Цьому сприяє більша ніж у загальноосвітній школі кількість годин навчального плану, які відведені на професійну підготовку. У багатьох спеціальних школах відкрито класи з поглибленим вивченням предметів гуманітарного, природничого, мистецького, технічного профілів, що поширює можливості випускників для продовження навчання у вищих навчальних закладах найрізноманітнішого профілю та їх подальше працевлаштування.

Освітні реформування та модернізація в нашій країні віддзеркалюють досягнення держави, яка стала на шлях соціально-економічних перетворень, та зумовлюють впровадження освітніх інновацій у відповідності до сучасної світоглядної моделі соціального устрою. В основу цієї моделі покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини і, перш за все, передбачає доступ дітей з особливими потребами до здобуття якісної освіти.

Система освіти, що передбачає надання освітніх послуг в умовах загальноосвітнього закладу і базується на принципах забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання набула назву — інклюзивна освіта. Для визначення терміна «інклюзивна освіта» за основу були взяті визначення, які пропонують міжнародні документи: Стандартні правила забезпечення рівних можливостей інвалідів ООН (1993 р.) і Саламанська декларація та Рамки дій з освіти осіб з особливими потребами (1994 р.).

Інклюзивна освіта в якості одного з підходів до освіти, зорієнтованого на розвиток, має на меті задоволення освітніх потреб усіх дітей, молоді і дорослих. «...Школи повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхню фізичну, інтелектуальну, соціальну, емоційну, мовну або іншу особливість. До них відносяться діти з розумовими та фізичними вадами, обдаровані діти, безпритульні, працюючі діти, діти з віддалених районів або діти, які відносяться до кочових народів, діти, які відносяться до мовних, етнічних і культурних меншин та діти з менш сприятливих районів або груп населення» (Саламанська декларація та Програма дій щодо освіти осіб з особливими потребами, пункт 3).

Для досягнення повноцінного інклюзивного

навчання, яке б сприяло позитивному розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами та їхньої інтеграції у суспільний простір, модель освіти має включати як інтегративну, так і інклюзивну складову, зокрема:

— створення спеціальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами, які передбачають якісну освіту та адаптацію в суспільному середовищі;

— створення гнучкого адаптивного освітнього середовища, яке може відповідати освітнім потребам дітей з психофізичними вадами;

— забезпечення повноцінної участі дитини у повсякденному житті своєї сім'ї, колективу, набуття досвіду соціальної взаємодії з однолітками та дорослими;

— надання дітям з психофізичними вадами необхідної медичної, психологічної та соціально-педагогічної підтримки із залученням профільних фахівців;

— підготовка учнівського, педагогічного і батьківського колективів до прийняття дітей з особливими освітніми потребами;

— створення комфортних умов для всіх учасників навчального процесу, які б сприяли досягненню максимального рівня розвитку, а також соціальній реабілітації дитини з особливими потребами та її інтеграції в суспільство; формуванню у співтоваристві (групі, класі, школі) толерантності, терпимості, милосердя, взаємодопомоги тощо;

— збереження професійно-трудового навчання дітей з психофізичними вадами як засобу, що дозволяє досягти такого рівня психологічної, практичної й соціальної підготовки, який допомагає їм стати на шлях самостійного життя і праці.

Введення різноманітних моделей навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інтегрованому середовищі зовсім не означає, що мережа традиційних спеціальних закладів (спеціальних шкіл і шкіл-інтернатів) повинна скорочуватись:

по-перше, соціально-економічні, культурологічні проблеми багатьох сімей настільки незадовільні, що батьки цих дітей не можуть більш-менш задовільно утримувати їх в сім'ї, не кажучи вже про можливість оплати освітніх послуг дитини на рівні тих, які вона отримує в школі-інтернаті за рахунок коштів державного бюджету;

по-друге, для окремих груп дітей навчання в інтегрованому середовищі малорезультативне, а часом й протипоказане (наприклад, для сліпих, глухих, дітей, для дітей з помірною, тяжкою та глибокою розумовою відсталістю);

по-третє, досвід роботи спеціальних шкіл-інтернатів підтверджує їх необхідність як закладів для дітей, що потребують особливої державної допомоги в здобутті освіти та соціально-трудової реабілітації;

по-четверте, трудове навчання у спеціальній школі (школі-інтернаті) передбачає систему за-

ходів, спрямованих на оволодіння вихованцями трудовими уміннями і навичками, що є основою для подальшої професійної підготовки;

по-п'яте, сприяє формуванню колективу зі спільними інтересами, проблемами, думками, що дає можливість спілкуватися, набувати життєвого досвіду, обмінюватися інформацією. В умовах колективу собі подібних дитина почуває себе більш комфортно, захищено.

Таким чином, суспільство має надати кожній людині право вибору освіти в залежності від її інтересів, потреб, можливостей. Повинна бути забезпечена широта пропозиції в галузі освіти.

Безсумнівно, що труднощів тим більше, чим складніша структура суспільства, чим яскравіше виражена соціальна диференціація.

Спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) мають стати ресурсними центрами інклюзивної освіти і цьому сприяє ряд позитивних моментів:

— багаторічне функціонування спеціальних закладів дозволило їм укомплектувати штати фахівцями відповідної кваліфікації, які знають особливості організації навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з різними категоріями дітей з особливими потребами та готові реалізовувати увесь комплекс необхідних дітям послуг — освітніх, корекційно-розвивальних, медичних, соціально-побутових, професійно-трудова;

— з метою більш адекватної соціалізації в спеціальних школах запроваджена професійно-трудова підготовка, яка виступає, з одного боку, як корекційна складова (оскільки трудова діяльність вимагає сукупності знань, умінь та навичок з математики, малювання, біології, географії, фізики, хімії тощо), а з іншого — як можливість дітей після закінчення школи або продовжити навчання за вибраною спеціальністю, або відразу працевлаштуватись та інтегруватись в суспільне середовище.

Таким чином, проблема інклюзивної освіти складна, дискусійна, але головне, що вона дійсно соціальна, оскільки в ході її вирішення йдеться про інтереси великої кількості людей.

З цього приводу В. І. Бондар зазначає: «...Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними вадами залежить не стільки від форми навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони і визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність до-

шкільного, шкільного та післяшкільного змісту освіти тощо)».

Література

1. Конституція України (1996 р.).
2. Загальна Декларація прав людини (1948 р.).
3. Конвенція ООН про права дитини (1989 р.).
4. Конвенція ООН про права інвалідів (2006 р.).
5. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005 р.).
6. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.).
7. Закон України «Про освіту» (1991 р.).
8. Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.).
9. Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.).
10. Саламанська декларація і програма дій щодо навчання осіб з особливими потребами // Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами: інформ. зб. — К.: Всеукр. фонд «Крок за кроком».
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 року № 848 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку».
12. Бондар В. І. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки і перспективи [Електронний ресурс] / В. І. Бондар. — Режим доступу: www.surdopedagogika.com.
13. Бондар В. І. Актуальні проблеми розвитку освіти дітей з обмеженнями життєдіяльності: шлях від інституціоналізації до інтеграції / В. І. Бондар, В. М. Синьов // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. — Вип. XII.
14. Гаврилов О. В. Особливі діти в установі та соціальному середовищі: навч. посіб. / О. В. Гаврилов. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. — 308 с.
15. Колупаєва А. А. Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти» / А. А. Колупаєва, С. М. Єфімова. — К.: Наук. світ, 2010. — 20 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»). (Лист МОН України № І/П-3626 від 30.04.10 р.).
16. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. — Вид. допов. та переробл. — К.: Вид. гр. «АТОПОЛ», 2011. — 274 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»). (Лист МОН України № І/П-3626 від 30 квітня 2010 р.).
17. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А. А. Колупаєва. — К.: «Самміт-Книга», 2009. — 272 с.: ілюстр. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
18. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — К., 2010. — 96 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
19. Матвеева М. Психокорекційна робота з молодшими школярами з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання / М. Матвеева, С. Миронова, Л. Гречко // Дефектолог. — 2008. — № 4. — С. 17–20.
20. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс / С. П. Миронова. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, ред.-вид. від., 2008. — 204 с.

Ж. І. РОМАНЧАК,

методист науково-методичної лабораторії соціального захисту дітей та корекційної освіти
кафедри менеджменту і розвитку освіти

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті подано методичні рекомендації педагогічним працівникам закладів освіти, які працюють в інклюзивному навчальному закладі.

Ключові слова: професійне співробітництво, інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, фахівець спеціальної (корекційної) освіти, асистент вчителя.

Постановка проблеми. Перехід до інклюзії зумовлює необхідність змін в усіх сферах освітньої практики. Для людей, які залучені до змін, цей процес може виявитися складним, вимагати багато часу для дослідження, навчання і практичного впровадження, іншими словами, він ставитиме перед ними нелегкі завдання як особистісного, так і професійного характеру.

Не викликає сумніву, що для впровадження інклюзії навчальні заклади і вчителі мають змінюватися. Зокрема, йдеться про зміни на рівні філософії, організації, фізичного середовища, навчально-методичного забезпечення, методик викладання тощо (залежно від індивідуальних потреб учня). І вчителі виконують головну роль в реалізації цих змін. Справжні зміни завжди відбуваються на практичному рівні, тобто в класі, в школі.

Однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в навчальному закладі є організація професійного співробітництва, результатом якого має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими потребами [7, 110].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі професійного співробітництва приділяють значну увагу вітчизняні та зарубіжні автори.

Вітчизняні дослідники частіше розглядають питання «педагогічної взаємодії» як синонімічне сучасному «професійне співробітництво», яке у багатьох країнах світу визнано невід'ємною складовою професійної підготовки.

На необхідність вирішення різноманітних проблем, пов'язаних з розвитком ідеї педагогічної взаємодії, вказують сучасні українські вчені — педагоги О. В. Глузман, О. М. Друганова, С. Т. Золотухіна, М. Б. Євтух, В. С. Курило, О. М. Микитюк, С. О. Микитюк, В. К. Майбородова, Н. С. Побірченко, Н. В. Пузиркова, О. А. Рацул та ін. Інші дослідники (Н. В. Єлізарова, М. І. Фрумін, Г. А. Цукерман, Е. В. Чудінова) звертаються до особливостей навчальної взаємодії. Зарубіжні автори (Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен) розглядають взаємодію, або інтеракцію в навчанні виходячи з положень гуманістичної та когнітивної пси-

хології. Навчанню співробітництва в малих групах («cooperative learning») присвячені праці Р. Славіна («Student team learning/навчання у команді»), Девіда Джонсона й Роджерса Джонсона («Learning Together/Навчаємося разом»), Шломо Шаран («Дослідницька діяльність в групах»), а також Ел. Аронсона («Jigsaw/Ажурна пилка»). Емоційно-комунікативний аспект навчальної взаємодії аналізують у своїх працях О. І. Беленкіна, Л. В. Жарова, В. В. Котов, М. М. Рибаківа, М. В. Седова, Р. Х. Шакуров та ін. [1, 35].

Навчальний курс «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі» (А. А. Колупаєва, Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко) для вищих навчальних закладів та ІППО дає змогу глибше зануритися у питання якісно нового рівня побудови виробничих взаємовідносин, надзвичайно важливих для інклюзивного середовища.

Метою статті є надання рекомендацій педагогічним працівникам, які працюють в інклюзивному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. При інклюзивному навчанні кожен з фахівців, добре володіючи вузькопрофільними навичками, починає гостро відчувати дефіцит знань, що є прерогативою інших фахівців [1, 37]. Таким чином виникає потреба в поєднанні зусиль усіх причетних до навчально-виховного процесу. Отже інклюзію можна розглядати як сприятливе підґрунтя для забезпечення професійного співробітництва, що закономірно призведе до створення спільноти фахівців, які постійно навчаються.

До співпраці у професійній команді можуть бути залучені адміністрація школи, вчителі (в класах яких навчаються діти з особливими потребами), асистент вчителя, практичний психолог, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, вчитель з фізичної культури, медичні працівники загальноосвітнього закладу, батьки та безпосередньо самі учні. Склад команди залежить від особистості дитини та її особливостей. До команди обов'язково повинні входити батьки дитини і вчитель. Заохочуючи співпрацю, треба стежити за тим, щоб всі учасники підтримували один одного. Якщо ролі розподілити

традиційно — один завжди допомагає, а інший завжди приймає допомогу, — загальний результат буде не найкращим.

У школі має бути створена своєрідна мережа підтримки: всі, хто працює з дітьми з особливими освітніми потребами — допомагають один одному. Вся робота з дитиною спрямовується на досягнення головної мети — соціально адаптувати та інтегрувати її у суспільство.

Організацію професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі мають забезпечувати:

- керівник закладу в системі відносин співробітництва;
- співробітництво фахівців загальної та спеціальної освіти;
- асистент вчителя в системі відносин співробітництва;
- співпраця психолого-медико-педагогічної консультації та інклюзивної школи;
- ресурсні консультативно-методичні центри інклюзивного навчання.

Керівник закладу в системі відносин співробітництва

Важлива умова успішності інтеграційних процесів — формування у педагогічних працівників ставлення до інклюзії як до закономірного та прогресивного етапу в розвитку системи освіти. Значною мірою формуванню такого бачення сприяє чітка та послідовна позиція директора школи, який повинен:

— здійснювати правильний підбір педагогічних працівників для роботи в класах з інклюзивним навчанням. Педагогам мають бути притаманні такі якості як людяність, терпелість, вміння співчувати, урівноваженість, наполегливість, витримка, старанність, готовність до постійної цілеспрямованої роботи, неконфліктність. Обов'язково враховувати професійну компетентність і бажання працювати в класах з інклюзивним навчанням;

— здійснювати навчання педагогічних працівників щодо організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (тренінги, зачіпки «круглих столів» тощо);

— розробляти довгострокові плани і визначати перспективні тенденції щодо впровадження й поширення інклюзивної освіти;

— забезпечувати постійну підтримку вчителя в інноваційній діяльності, сприяючи освіті та самоосвіті педагогів;

— забезпечувати ресурси для удосконалення професійної майстерності педагогічних працівників (програмно-методичне забезпечення, наукова, довідкова література, фахові періодичні видання тощо);

— розробляти особистий робочий план, в якому передбачити час для роботи окремо з кожним працівником і з колективом в цілому.

Робота навчального закладу має бути спрямована на створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому навчальному закладі. Під час про-

ведення такої роботи керівнику закладу і педагогічним працівникам необхідно:

— зосередити увагу на навчанні дітей з особливими освітніми потребами, визначити методи і форми впливу на їх розвиток;

— вивчити аспекти життєдіяльності дітей з особливими освітніми потребами, зокрема: рівень їх психічних процесів і навчальних досягнень, взаємовідносини в родині, з іншими дітьми та дорослими;

— скласти індивідуальний навчальний план;

— сприяти створенню позитивного мікроклімату в класі, навчальному закладі (поради щодо забезпечення успішної соціалізації людей з особливими потребами: загальні правила спілкування з людьми з особливими потребами) [17, 54–55].

Позанавчальна діяльність дітей з особливими освітніми потребами також відіграє важливу роль в їх розвитку. Така діяльність сприяє виявленню конкурентоспроможності учнів з особливими освітніми потребами.

З цією метою необхідно:

— створити мережу секцій і гуртків з різних видів діяльності, в яких діти з особливими освітніми потребами можуть навчатися разом з іншими дітьми;

— заохочувати дітей з особливими освітніми потребами до участі в заняттях;

— залучати батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку до гурткової діяльності;

— залучати дітей з особливими освітніми потребами до подорожей, зборів та до іншої соціальної діяльності.

Співробітництво фахівців загальної та спеціальної освіти

Педагоги загальноосвітніх навчальних закладів, де впроваджується інклюзивне навчання, стикаються з проблемами, зумовленими недостатнім рівнем знань в галузі спеціальної педагогіки, специфіки роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Знайти вирішення у даній проблемі можна за допомогою залучення до спільної роботи фахівців системи спеціальної освіти.

Спеціальні педагоги та психологи — в більшості випадків штатні працівники спеціальних навчальних закладів (дошкільних, загальноосвітніх; навчально-виховних комплексів тощо), реабілітаційних центрів, установ медичного профілю, психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК).

До функцій педагогів, які працюють у спеціальних навчальних закладах, входить здійснення навчально-виховного процесу, який характеризується розвивальною (корекційно-розвивальною) спрямованістю, а також проведення спеціальних індивідуальних і фронтальних розвивальних занять (наприклад, з розвитку слухового сприймання та формування вимови для дітей з порушеннями слуху; лікувальної фіз-

культури для дітей з порушенням опорно-рухового апарату).

Фахівці спеціальної освіти в межах організації роботи мультидисциплінарної команди загальноосвітнього закладу здійснюють наступне:

— надають консультативно-методичну допомогу педагогам, які працюють з дітьми з особливими потребами, а також батькам;

— беруть участь у розробці індивідуальних навчальних планів (на етапі оцінювання психофізичного стану розвитку дитини, визначення її поглиблення аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик, певної адаптації завдань, модифікацій класного довідка, створення особливого графіка навчального навантаження тощо; визначення довгострокової мети та короткострокових завдань, критеріїв оцінювання, планів роботи для кожного попередньо погодженого аспекту;

— на основі спостережень та узагальнення результатів роботи на кожному етапі реалізації ІНП розробляють рекомендації, беруть участь у чергових і позачергових засіданнях мультидисциплінарної команди закладу (частота професійних контактів залежить від потреби).

Крім цього, фахівцями спеціальної освіти та психологами здійснюється реалізація психолого-педагогічного, корекційно-розвивального супроводу дітей з особливими потребами, про особливості якого зазначено у документі «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872), зокрема:

«...3. Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (з вадами фізичного та психічного розвитку, в тому числі дітей-інвалідів) в загальноосвітніх навчальних закладах створюються умови для: облаштування кабінетів вчителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного для проведення корекційно-розвиткових занять; забезпечення відповідними педагогічними кадрами...

...11. Особливістю навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість.

12. В індивідуальному навчальному плані передбачається від трьох до восьми годин на тиждень для проведення корекційно-розвиткових занять з урахуванням висновку психолого-медико-педагогічної консультації та типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку. Такі години враховуються під час визначення гранично допустимого тижневого навчального навантаження дітей з особливими освітніми потребами.

Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідними вчителями-дефектологами та практичними психологами.

13. Відповідно до висновку психолого-медико-педагогічної консультації та за згодою батьків для дітей з особливими освітніми потребами педагогічні працівники, у тому числі вчителі-дефектологи, розробляють індивідуальну навчальну програму, враховуючи навчальні програми загальноосвітніх навчальних закладів. Програма ця затверджується керівником навчального закладу та переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування».

З впровадженням інклюзії можна говорити про помітні успіхи у створенні команди фахівців та батьків, які спільно вирішують нагальні питання. Втім, є й проблеми, з якими стикаються педагоги закладів з інклюзивним навчанням.

Помилковою є позиція педагогів, які вважають, що основна відповідальність за навчання учнів з особливими потребами покладається на спеціального педагога, який проводить індивідуальні додаткові та розвивальні заняття. Не заперечуючи значущості таких занять, варто підкреслити провідну роль вчителя щодо навчання та соціалізації учня, необхідність відповідних змін практики викладання.

Ще одна проблема, на якій потрібно акцентувати увагу, — недостатня обізнаність вчителя, асистента вчителя щодо роботи з дитиною з особливими потребами. Таким чином вчитель загальноосвітнього навчального закладу повинен оволодіти необхідними знаннями та навичками [17, 54–55].

Асистент вчителя в системі відносин співробітництва

Залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах зумовила необхідність введення додаткової посади — асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням.

В Україні таку посаду може обіймати особа, яка має педагогічну освіту й курсову перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії.

Асистент вчителя — рівноправний член педагогічного колективу закладу, бере участь в навчально-виховному процесі відповідно до своїх обов'язків (листи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 25.09.2012 р. № 1/0-675 «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» та від 28.09.2012 р. № 1/9-694 «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням»).

Основні завдання асистента вчителя інклюзивного навчального закладу полягають в:

— адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами;

— застосуванні під час уроку (навчального процесу загалом) системи додаткових заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу;

— проведенні додаткових занять з учнями,

які мають труднощі у засвоєнні навчального матеріалу;

— доповненні (разом з вчителями) навчальної програми матеріалом, засвоєння якого необхідне учневі з особливими потребами для повноцінного життя в класі, школі, суспільстві;

— участі у розробці та реалізації індивідуальних навчальних планів на кожному з визначених етапів (оцінювання психофізичного стану розвитку дитини, визначення й погодження аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик, певної адаптації завдань, модифікацій класного довілля, створення особливого графіка навчального навантаження, моніторинг результатів тощо);

— забезпеченні індивідуального підходу під час уроків та позакласних заходів (заняття з дитиною, яка не може працювати повний урок, потребує додаткової перерви тощо).

В інструктивно-методичному листі «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання» (Лист МОН молоді та спорту України № 1/9-384 від 18.05.2012 р.) передбачено: «Оформлення та ведення відповідної документації покладається на асистента вчителя» [6].

У роботі асистента вчителя, як і загалом в інклюзивній освіті, не існує універсальних інструкцій, а лише рекомендації.

Суттєвими щодо організації роботи асистента вчителя є такі моменти:

— індивідуальний підхід у роботі асистента, що передбачає відсутність чіткого переліку обов'язків, організацію супроводу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів;

— асистент вчителя за необхідності допомагає всім учням в класі, в яких виникають труднощі в навчанні чи стосунках у колективі;

— потрібно розрізняти роль асистента вчителя і фахівця спеціальної освіти; асистент вчителя володіє принципами роботи в навчальному закладі з інклюзивним навчанням і може не мати спеціальної дефектологічної освіти.

Асистент вчителя, перебуваючи значний час поряд з учнем, має можливість постійно спостерігати та аналізувати його діяльність у навчальному та позакласному середовищі. Доцільно фіксувати такі дані, вести щоденник спостережень з метою репрезентації результатів на засіданні консультативно-педагогічної групи, під час планування уроків і додаткових занять з вчителем.

Плануючи урок, вчитель разом з асистентом передбачають необхідні зміни з урахуванням рекомендацій, що містяться в ІНП учнів. Відповідно асистент вчителя готує індивідуальні картки, добирає дидактичні матеріали, наочність та використовує їх під час уроку.

Особливості співпраці психолого-медико-педагогічної консультації та інклюзивної школи

Психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК) є методичними установами системи

освіти і науки України, що здійснюють консультативну, методичну, психолого-педагогічну, корекційно-розвиткову, аналітичну, прогностичну, профілактичну і просвітницьку діяльність.

До складу ПМПК входять: завідувач ПМПК, спеціальні педагоги (логопед, олігофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог), практичні психологи, лікар-психіатр і лікар-невролог.

У контексті співпраці психолого-медико-педагогічної консультації та інклюзивної школи важливі такі аспекти:

— до переліку документів, що супроводжують дитину під час її зарахування до навчального закладу, входить витяг з протоколу засідання ПМПК з рекомендаціями (рекомендації мають суттєве значення для визначення індивідуальних освітніх потреб дитини). За результатами рекомендацій ПМПК та комплексного оцінювання фахівці загальноосвітнього навчального закладу складають індивідуальний навчальний план, визначають необхідні адаптації для успішного навчання та розвитку дитини;

— обстеження дітей може здійснюватися фахівцями ПМПК безпосередньо в навчальному закладі, але лише за згоди та в присутності батьків (або осіб, які їх замінюють). Підставою для здійснення такого консультування можуть бути порушення формування у дитини пізнавальної діяльності згідно з віковими нормами, труднощі засвоєння нею знань, умінь, навичок, суспільного досвіду;

— до складу професійної (мультидисциплінарної) групи за потреби входять фахівці ПМПК, які відвідують чергові та позачергові засідання, надають консультації, беруть участь у прийнятті рішень.

Рекомендації ПМПК, де зазначено, якої допомоги потребує дитина та на яку програму варто орієнтуватися під час складання індивідуального навчального плану, розглядаються і враховуються членами команди закладу. За умови, коли члени консультативно-педагогічної групи визнають доцільним використання в розробці індивідуального навчального плану навчальних програм, планів спеціальної освіти, обов'язковим є здійснення такої роботи на основі відповідних рекомендацій ПМПК.

Діяльність ресурсних консультативно-методичних центрів інклюзивного навчання

Залучення до загальноосвітніх навчальних закладів дітей з особливими потребами передбачає наявність відповідного ресурсного забезпечення (матеріально-технічні, організаційні умови, підготовленість фахівців тощо). Вирішити це питання допомагають ресурсні консультативно-методичні центри, діяльність яких спрямована на комплексну підтримку інклюзивного навчального закладу, батьків дітей з особливими потребами. Такими своєрідними ресурсними центрами можуть стати спеціальні заклади, які, окрім своїх основних функцій, здат-

ні забезпечувати спеціальний супровід дітей з особливими потребами в загальноосвітніх закладах, надавати консультації педагогам масових шкіл, бути технічною та навчально-методичною базою для шкіл, які впроваджують інклюзивну практику.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2009 р. № 1153 «Про заходи МОН України на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1482-р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» видано наказ управління освіти і науки Одеської облдержадміністрації від 29.01.2010 р. № 28-ОД «Про затвердження заходів запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області на період до 2012 року», в якому зазначено:

«...1.2. Використовуючи кадровий потенціал спеціальних інтернатних закладів створити консультативні навчально-методичні ресурсні центри у складі інтернатних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» [11].

Висновки

Сучасні дослідження свідчать, що інклюзивна школа не може обійтися без такого виду діяльності як професійне педагогічне співробітництво. Діти з особливими потребами часто мають багато специфічних потреб, над задоволенням яких працює група фахівців різного профілю. Одна людина не може займатися питаннями когнітивного, моторного, соціального та комунікативного розвитку дитини. Це може зробити лише команда відповідних фахівців, які активно співпрацюють та обмінюються знаннями й інформацією.

Література

1. Данілавічюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко ; за ред. А. А. Колупаєвої. — К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. — 360 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Єфімова С. Методичні матеріали до уроку «Дивись на нас як на рівних» / С. Єфімова. — Л. : ЛОІППО, 2008.
3. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року» (2009 р.).
4. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда, О. М. Таранченко [та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. — К., 2010.
5. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. : пер. з англ. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві. — К. : СПД-ФО Парашин І. С., 2010. — 296 с.
6. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05. 2012 р. № 1/9-384 «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

7. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко. — К. : Вид. група «А.С.К.», 2012. — 192 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

8. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. — Вид. допов. та переробл. — К. : Вид. група «АТОПОЛ», 2011. — 274 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»). (Лист МОН України № 1/П-3626 від 30.04.2010 р.).

9. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — К., 2010. — 96 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

10. Концепція інклюзивної освіти [Електронний ресурс] / за ред. В. В. Засенка. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.

11. Наказ управління освіти і науки Одеської облдержадміністрації від 29.01.2010 р. № 28-ОД «Про затвердження заходів запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області на період до 2012 року».

12. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.07.2013 р. № 1034 «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року».

13. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. — К. : «А.С.К.», 2012. — 308 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

14. Післядипломна педагогічна освіта: актуальні питання інклюзивної освіти : навч. посіб. для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації / уклад. Н. В. Заєркова. — Луганськ : СПД Резніков В. С., 2012. — 108 с.

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

16. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Н. З. Софій, Ю. М. Найда // Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. І. Даниленко. — К., 2007.

17. Шеффер А. П. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних закладів «Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання» / А. П. Шеффер, Ж. І. Романчак // Наша школа. — 2012. — № 4. — С. 54–55.

Анотація

В статтю представлені методическі рекомендації педагогічеським работникам образовательных учреждений, работающих в условиях инклюзии, относительно организации профессионального сотрудничества в инклюзивном образовательном учреждении.

Ключевые слова: профессиональное сотрудничество, инклюзивное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, специалист специального (коррекционного) образования, ассистент учителя.

Summary

The article represents methodological guidelines for the teaching staff of the educational institutions working in the conditions of inclusion regarding the organization of the professional cooperation in an inclusive educational institution.

Keywords: professional cooperation, inclusive education, children with special educational needs, specialist in special (remedial) education, teacher assistant.

Ю. А. АНІСІМОВ,

канд. пед. наук, директор Одеського регіонального центру оцінювання якості освіти

Н. Д. РЕМЕЗ,

канд. пед. наук, заступник директора Одеського регіонального центру оцінювання якості освіти,
доцент кафедри управління освітніми закладами та державної служби державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

Н. О. ХМЕЛЕВСЬКА,

студентка магістратури факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами
спец. «Управління навчальним закладом» державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ

У статті автори розглядають сучасні підходи до кадрового забезпечення процесу зовнішнього незалежного оцінювання і надають рекомендації менеджерам освітньої галузі щодо їхнього використання під час добору та навчання персоналу, залученого до проведення ЗНО.

Ключові слова: кадрове забезпечення, зовнішнє незалежне оцінювання, тестування, тренінг.

Освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України. Розвиток освітньої сфери — важливий пріоритет кожної держави, оскільки саме вона посідає визначальне місце в інтелектуалізації праці, яка впливає на складні процеси трансформації і модернізації сучасного світу. Сутнісні глобалізаційні зміни потребують нових підходів до управління всією освітньою сферою, це стосується і проведення зовнішнього незалежного оцінювання. Саме необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір зумовлено прийняття Національної стратегії розвитку освіти в Україні [10], яка проголошує, що освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Основними напрямками державної освітньої політики сьогодення проголошено:

- реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти;
- забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;
- забезпечення національного моніторингу системи освіти;
- підвищення соціального статусу педагогів.

До проблеми аналізу чинників професійного становлення педагога з позицій виявлення й аналізу форм та методів забезпечення функ-

ціонування різних систем професійно-педагогічної освіти (оптимізація процесу управління системою підготовки педагогічних працівників у сучасних умовах, впровадження нових форм управління) зверталися такі вчені-педагоги: В. Андрущенко, В. Бех, В. Бондар, В. Галузинський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, О. Мороз, Н. Ничкало, С. Сисоева [11] та ін.

Наукові пошуки вчених-педагогів ведуться у кількох площинах: дослідження ціннісно-орієнтаційної мотивації педагогів; дослідження особливостей особистості навчання; пошуки і виявлення інструментарію впливу на якісний рівень підготовки вчителів; виявлення інноваційних методик як чинників активізації успішної практичної діяльності педагогічних працівників; пошуки оптимальних систем професійної підготовки вчителя.

Метою даної статті є надання рекомендацій менеджерам освітньої галузі щодо використання сучасних підходів до кадрового забезпечення процесу зовнішнього незалежного оцінювання.

В останнє десятиріччя у більшості країн світу склалася практика проведення зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів, що стало прикладом для держав пострадянського простору (Литви, Росії, Киргизстану, Узбекистану, Азербайджану). Сьогодні зовнішнє оцінювання використовується у міжнародних порівняльних дослідженнях (TIMSS, PISA, PIRLS, CIVIC тощо), основна мета яких полягає у визначенні та порівнянні якості національних освітніх систем, формуванні напрямів освітньої політики.

Інструментом зовнішнього оцінювання є педагогічне тестування, яке у широкому контексті визначається як сукупність організаційних і методичних заходів, об'єднаних спільною метою з педагогічним тестом і призначених для підготовки та проведення процедури пред'явлення тесту, обробки, аналізу, інтерпретації та отримання результатів виконання тестів.

Сучасне педагогічне тестування — це стандартизований та об'єктивний метод контролю й оцінювання знань, умінь, навичок учнів, який визначає рівень підготовки та їх відповідність освітнім стандартам у конкретній галузі знання і використовується під час проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів.

Наше суспільство зацікавлене у фахівцях, здатних самостійно діяти, приймати рішення, відповідати за їх реалізацію, адаптуватися до мінливих умов сучасності. Зусилля органів управління освітою всіх рівнів, науково-методичних служб за підтримки всього суспільства та держави мають бути зосереджені на реалізації пріоритетних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, вирішенні перспективних завдань сталого розвитку, серед яких:

— забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі;

— створення сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу;

— реалізація сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти;

— забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку.

Педагогіка завжди прагнула відповідати вимогам прогресивного розвитку людини і суспільства, в сучасній концепції педагогічної освіти розроблено нові підходи щодо підготовки фахівців для кадрового забезпечення освітньої галузі, в тому числі процесу зовнішнього незалежного оцінювання.

У нормативно-правових актах щодо проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти визначаються вимоги щодо кадрового забезпечення процесу ЗНО. Згідно з Порядком проведення зовнішнього незалежного оцінювання, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 08.11.2013 № 1573 «Про затвердження нормативно-правових актів щодо проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти в 2014 році», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.11.2013 за № 2018/24550 [9], визначається кількісний та якісний склад фахівців, які залучаються до проведення зовнішнього незалежного оцінювання:

• До проведення зовнішнього оцінювання залучаються педагогічні, науково-педагогічні працівники закладів та установ освіти, а також інші особи, які пройшли відповідне навчання (інструктаж).

• Проведення зовнішнього оцінювання забезпечують:

— особи, уповноважені Українським центром оцінювання якості освіти;

— відповідальні за пункти реєстрації;

— відповідальні за пункти тестування;

— помічники відповідальних за пункти тестування (за наявності в пункті тестування не менше п'яти аудиторій);

— старші інструктори (одна особа на аудиторію), інструктори (одна особа на аудиторію);

— чергові пунктів тестування (з розрахунку: до 4 аудиторій в пункті тестування — дві особи, від 5 до 10 аудиторій — чотири особи, понад 10 аудиторій — чотири особи на 10 аудиторій та додатково по одній особі на кожні наступні 4 аудиторії, але не більше, ніж 8 осіб у пункті тестування);

— відповідальні за пункти перевірки відкритої частини тестових завдань;

— старші екзаменатори, екзаменатори;

— спеціалісти з обробки тестових матеріалів.

Навчання (інструктаж) осіб, залучених до проведення зовнішнього оцінювання, здійснюють регіональні центри оцінювання якості освіти. Форму організації такого навчання визначає відповідний регіональний центр оцінювання якості освіти.

Для забезпечення якісної підготовки працівників, залучених до проведення (адміністрування) зовнішнього незалежного оцінювання, Українським центром оцінювання якості освіти розроблено програми навчання відповідальних за пункт тестування та інструкторів, які працюють в аудиторіях пунктів тестування.

ПРОГРАМА

навчання відповідальних за пункт тестування та помічників відповідальних за пункт тестування (8 годин)

№	Тема заняття	Кількість годин	
		теорія	практика
1	Загальні питання проведення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО)		
1.1	Основні поняття організації ЗНО	1	
1.2	Ознайомлення з Технологічною картою відповідального за пункт тестування (ПТ)	1	
2	Порядок формування та вимоги до ПТ. Дії відповідального за ПТ напередодні тестування	2	
3	Семинар «Позаштатні ситуації та їх вирішення»		1
4	Практичне заняття «Дії відповідального за ПТ в день тестування»		2
5	Підсумки навчання. Отримання сертифікатів.		1

ПРОГРАМА
підготовки старших інструкторів та інструкторів,
залучених до проведення зовнішнього незалежного
оцінювання (8 годин)

№	Тема заняття	Кількість годин
1	Зовнішнє незалежне оцінювання. Становлення та розвиток	1
2	Міжнародна практика проведення тестувань	1
3	Використання тестових технологій у національній педагогічній практиці	0,5
4	Система зовнішнього незалежного оцінювання	0,5
5	Нормативно-правове забезпечення зовнішнього незалежного оцінювання	0,5
6	Організація та проведення зовнішнього незалежного оцінювання	0,5
7	Психолого-педагогічні аспекти проведення зовнішнього незалежного оцінювання	0,5
8	Методичні поради щодо підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання	0,5
9	Тренінг	2
10	Сертифікація слухачів	1

Відповідно до програм, розроблених Українським центром оцінювання якості освіти, Одеським регіональним центром оцінювання якості освіти було створено навчальні плани підготовки відповідальних за пункти тестування, їхніх помічників, старших інструкторів та інструкторів пунктів тестування, а також був розроблений навчальний план для тренерів з підготовки персоналу пункту тестування, який передбачав не 8, а 14 годин, і в якому було приділено увагу таким інтерактивним методам навчання, як ділові ігри, тренінги тощо.

Під час підготовки залучених до проведення зовнішнього оцінювання фахівців дієвими та ефективними є такі інтерактивні методи навчання:

- ділові ігри;
- рольові ігри з подальшим обговоренням позаштатних ситуацій;
- тренінги.

Ділові ігри — ефективна форма якісної підготовки відповідальних за пункти тестування та інструкторів, залучених до ЗНО.

Тренінг — це одночасно:

- цікавий процес пізнання себе та інших;
- спілкування;
- ефективна форма опанування знань;
- інструмент для формування умінь і навичок;
- форма розширення досвіду.

До «атрибутів» тренінгу належать:

- тренінгова група;
- тренінгове коло;

- спеціально обладнане приміщення та приладдя для тренінгу;
- тренер;
- правила групи;
- атмосфера взаємодії та спілкування;
- інтерактивні методи навчання;
- структура тренінгового заняття;
- оцінювання ефективності тренінгу.

План проведення тренінгу з процедурою ЗНО для фахівців, які готують персонал пунктів тестування

Тема. Організація роботи абітурієнтів в аудиторії

Мета. Пошук ефективних шляхів підготовки фахівців, залучених до проведення ЗНО, до процесу стандартизованого оцінювання навчальних досягнень випускників ЗНЗ; набуття учасниками тренінгу навичок та умінь роботи в аудиторії, де проходить тестування; підвищення здатності учасників до позитивного ставлення щодо педагогічної діяльності у нових умовах.

1. Етап попередньої підготовки тренінгу:

- запрошення учасників тренінгу;
- ознайомлення з метою проведення тренінгу;

— забезпечення учасників тренінгу необхідними матеріалами (технологічні карти персоналу пункту тестування, зразки тестових зошитів, бланків відповідей, документації, необхідної для роботи в аудиторії під час тестування).

2. Інформація тренерів щодо змісту роботи інструктора (старшого інструктора) в аудиторії під час проведення ЗНО.

3. Командна робота (формується 5 команд — робота в 5 аудиторіях) — відтворення в аудиторії обстановки проведення ЗНО — працюють групи інструкторів, спостерігачів, учасників тестування. У кожній команді працює тренер, який надає коментарі до дій, які виконують групи, в тому числі акцентує увагу на позаштатних ситуаціях, що можуть виникнути під час проведення тестування, та на необхідності створення позитивного психологічного клімату під час проведення ЗНО.

4. Колективна робота учасників тренінгу — вільне поле обміну думками. Обговорення та аналіз результатів проведеної роботи в групах. Надання пропозицій щодо удосконалення процесу навчання осіб, залучених до проведення ЗНО.

5. Підведення підсумків тренінгу. Проектування післядії тренінгу. Виявлення очікувань на впровадження знань, умінь і навичок, отриманих під час проведення тренінгу, результати застосування методики інтерактивних ігор тренерами під час навчання персоналу, залученого до проведення ЗНО, як це вплине на якість проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

6. Оцінка результатів тренінгу. Обговорення ролі тренера і значення його компетентності

Рис. 1. Приклад використання результатів тренінгу для медпрацівників

для забезпечення навчання фахівців, залучених до проведення ЗНО.

До участі у проведенні зовнішнього незалежного оцінювання залучаються педагогічні працівники, які вже мають базову професійну освіту і досвід роботи в навчальному закладі. Вони постійно зайняті вирішенням конкретних, життєво важливих цілей, пов'язаних з виконанням професійних і соціальних ролей чи вдосконаленням особистості, тому організація їхнього навчання, зважаючи на специфіку розвитку сучасних освітніх закладів, зокрема загальноосвітніх, вимагає нової інтерпретації принципів та положень щодо підготовки вчителів до проведення тестового оцінювання навчальних досягнень учнів, адміністрування зовнішнього незалежного оцінювання, чому сприяють інтерактивні методи навчання.

Тестовий контроль як засіб моніторингу підготовки працівників, залучених до проведення зовнішнього незалежного оцінювання, одержав широке розповсюдження в системі роботи регіональних центрів оцінювання якості освіти.

Якщо раніше тестова форма контролю була предметом дискусії, то на сьогоднішній день доцільність використання тестів визнана у психології, педагогіці, методиці. Що таке тести? За визначенням Є. А. Михалічова, «тести є одним з видів навчальних завдань, які використовуються для контролю і діагностики знань» [7, 16]. Таку форму моніторингу професійних досягнень педагогічних працівників різних напрямів доцільно використовувати в умовах дистанційного навчання у післядипломній освіті.

Впровадження новітніх педагогічних технологій забезпечує інтенсифікацію та ефективність підготовки фахівців до проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів. Одеським регіональним центром оцінювання якості освіти спільно з Одеським обласним інститутом удосконалення вчителів для більш ефективної роботи з педагогічними працівниками щодо їхньої підготовки до тестового оцінювання навчальних досягнень учнів були розроблені та впроваджені онлайн-тренінги для педагогічних працівників, які залучаються до перевірки відкритої частини тестів з української мови і літератури та іноземної мови, що дозволило працівникам регіонального центру більш ефективно здійснювати кадровий менеджмент щодо фахівців, задіяних в системі ЗНО на різних етапах їхньої підготовки (див. рис. 2).

Використання тестів професійної компетентності фахівців, залучених до проведення ЗНО, представляють собою систему контрольних завдань стандартизованої форми, орієнтованих на вимір і оцінку обсягу, повноти, системності, міцності та осмислення професійних знань, а також дієвості і самостійності умінь вищезначених осіб, дозволяють провести моніторинг рівня навчальних досягнень осіб, залучених до проведення ЗНО, та забезпечити формування компетентних фахівців, здатних реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, здійснюючи свою професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах.

Рис. 2. Схема проведення тренінгів для екзаменаторів в системі ЗНО

Література

1. Бєбєк В. М. Менеджмент освіти глобального суспільства // Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології : монографія. — К. : МАУП, 2005.
2. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи / уклад.: В. П. Бєх, Ю. Л. Малиновський ; за ред. В. П. Андрущенка. — К. : НПУ, 2004. — 221 с.
3. Болюбаш Я. Я. Педагогічне оцінювання і тестування: правила, стандарти, відповідальність / Я. Я. Болюбаш, І. Є. Булах, М. Р. Мруга, І. В. Філончук. — К. : Майстер-клас, 2007. — 272 с.
4. Бондар В. І. Дидактика : підруч. для студ. / В. І. Бондар. — К. : Либідь, 2005. — 264 с.
5. Дубасєнюк О. А. Професійна підготовка педагогічних працівників : наук.-метод. зб. / О. А. Дубасєнюк ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Житомир. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. — К. ; Житомир, 2000. — 270 с.
6. Зязюн І. А. Учитель у вимірах епох і цивілізацій // Мистецтво та освіта. — 2008. — № 3 (49). — С. 3–11.
7. Кобзар О. Б. Дидактична роль нових інформаційних технологій у навчальному процесі вищої медичної школи // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / редкол.: В. О. Зайчук, О. Я. Савченко, М. Ф. Дмитриченко [та ін.]. — К. : НМШ ВО, 2002. — Вип. 32. — С. 86–96.
8. Кузь В. Модель учителя нової генерації // Рідна школа. — 2005. — № 9 (10). — С. 33–35.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.11.2013 р. № 1573 «Про затвердження нормативно-правових актів щодо проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти в 2014 році»

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://datatp.com.ua/2014/Nakaz_1573.pdf.

10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

11. Неперервна професійна освіта. Філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоева, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалій ; за ред. В. Г. Кременя. — К. : Наук. думка, 2003. — 853 с.

Анотація

В статье авторы рассматривают современные подходы к кадровому обеспечению процесса внешнего независимого оценивания и дают рекомендации менеджерам в области образования по поводу их использования во время подбора и обучения персонала, задействованного в проведении ВНО.

Ключевые слова: кадровое обеспечение, внешнее независимое оценивание, тестирование, тренинг.

Summary

In the article, the authors present modern approaches to staffing of the process of external independent testing and provide guidance to managers of educational branches regarding their use during the selection and training of personnel raised to conduct EIT.

Keywords: staffing, external independent testing, testing, training.

УДК 37.01

С. Г. ЗДРАГАТ,

зав. науково-методичної лабораторії педагогічних інновацій

ЛІДЕРСТВО ЯК ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

В статті розглядаються проблеми лідерства як багатоаспектного соціального явища.

Ключові слова: лідерство, лідер, керівник, лідерські якості, компетентність.

XXI століття висуває нові вимоги до професіоналізму керівних кадрів системи освіти. Зокрема, виникла потреба у підготовці управлінців нового типу, здатних активно, мобільно, адекватно діяти в економічних і соціальних умовах сьогодення.

Існуюча система освіти повинна бути спрямована на інноваційний розвиток, що вимагає створення умов для залучення до управлінської діяльності таких керівників закладів і установ освіти, які не лише здобули професійні знання з теорії управління людськими, матеріальними і фінансовими ресурсами (менеджменту), а й такими, що є лідерами в освітніх організаціях, керівниками конкретних процесів, що забезпечують їх успішність і ефективність.

З давніх часів питання лідерства викликали у людей інтерес. Лідерство як багатоаспектне соціальне явище вважається всюдисущим. Лідерів можливо виділити практично у будь-який історичний період і у будь-якому виді ді-

яльності. Визначимо, що ж означає слово «лідер». Походить воно від давньоанглійського слова, яке означало — керувати (вести, супроводжувати), вести інших за собою у тому напрямку, який здається правильним самому керуючому. Виявляти лідерські здібності означає бути здатним впливати на інших, залучаючи їх до досягнення цілей або створення нових умов, тобто до процесу змін. Ця функція «диригента оркестру» може виявлятися незалежно від посади в організації, тому що вона пов'язана як з індивідуальними можливостями особистості, так і з культурою самої організації. Існує величезна кількість визначень поняття «лідер»: це і особа, яка займає домінуюче положення у чомусь, яка веде за собою, яка здатна впливати та об'єднувати людей заради досягнення мети, має чітке бачення стратегії і тактики дії на цьому шляху, яка є новатором у тій чи іншій сфері. Невід'ємним від поняття «лідер» є таке поняття як «лі-

дерство». Лідерство можливо розглядати і як процес, і як властивість.

Визначення лідерства як процесу передбачає наявність впливу лідера на членів групи з метою управління та координації дій для досягнення мети. Вплив розуміють як таку поведінку людини, що вносить зміни у поведінку, відносини і почуття іншої людини. Таким чином лідерство — це процес організації міжособистісних відносин у групі, а лідер є суб'єктом управління цим процесом.

Лідерство як властивість є набором характеристик або системою якостей, що належать тим, хто здійснює непримусовий вплив.

Поняття «лідер» і «керівник» мають багато спільного. І той, і інший організують групу, спонукають її на вирішення завдань, поставлених перед нею, визначають вибір способів і засобів їхнього вирішення. Разом з тим, ці поняття далеко не тотожні. Розходження між поняттями «управління» і «лідерство» пов'язано з існуванням у будь-якій організації двох типів відносин — формальних і неформальних. Лідерство — це процес впливу на людей, породжений саме системою неформальних відносин, а управління має в першу чергу на увазі наявність чітко структурованих формальних відносин, через які воно реалізується, а роль керівника визначена формальною структурою його функцій. Лідерство формується спонтанно, стихійно, на рівні напівусвідомлених психологічних переваг. Вплив керівника ґрунтується на владі та її джерелах, лідерство ґрунтується на процесі соціального впливу і на взаємодії в організації. Управління передбачає взаємозв'язок «керівник — підлеглий», лідерство — «лідер — послідовник».

Розглядаючи систему післядипломної педагогічної освіти через призму формування керівника нової генерації, керівника — лідера, можливо відзначити необхідність спрямування її на формування ключових компетенцій керівника загальноосвітнього навчального закладу як лідера всіх процесів у сучасній освітній установі, тому що ефективна діяльність освітньої організації у період здійснення освітніх реформ багато в чому залежить від активності та професіоналізму менеджера освіти. Підготовка менеджерів освіти як спеціалістів з управління, які створюють особливий вид продукції — управлінське рішення, структуру організації діяльності підлеглих, модель управління — є новою для вітчизняної системи освіти. Відсутність спеціальної управлінської підготовки у більшості керівників навчальних закладів компенсується досвідом, самоосвітою, підвищенням кваліфікації, науково-методичною роботою. Керівники освітніх установ усвідомлюють необхідність змін, але недостатньо до них підготовлені. Тому саме знання і застосування сучасних управлінських функцій (модернізованих, розвивальних, інноваційних) спільно з традиційними (прийняття управлінських

рішень, планування, організація, коригування, координування, облік і контроль) сприятимуть інноваційному розвитку закладу освіти і забезпечуватимуть керівництво і лідерство в управлінні — нових явищ, які прискорюють процеси переведення соціально-педагогічних систем із стану стабільного функціонування у стан інноваційного розвитку.

За таких умов актуалізується проблема удосконалення підготовки майбутніх керівників в системі підвищення кваліфікації з орієнтацією на лідерство, що зумовило необхідність впровадження у систему курсової перепідготовки таких навчальних планів та програм, які б реалізували цей виклик сьогодення, і введення в навчальний план курсової підготовки такої тематики та проблематики, яка б підвищувала якість підготовки керівних кадрів. Так декілька років тому на кафедрі менеджменту та розвитку освіти на базі науково-методичної лабораторії педагогічних інновацій було створено обласний проект «Школа лідерства». Проект покликаний сприяти системним змінам, пов'язаним з підвищенням якості роботи шкіл, підготовкою методистів, керівників шкіл, вчителів як лідерів освіти, забезпеченням науково-методичного супроводу щодо ефективного управління змінами, розробкою моделей ефективного впровадження змін, формуванням у педагогів лідерських компетенцій та компетенцій, пов'язаних з оцінюванням і самооцінюванням роботи закладу освіти і спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації, лідерських якостей та позитивних установок до освітніх змін і навичок роботи в команді, навичок успішного впровадження та управління змінами, на моделювання шляхів реалізації змін в закладах освіти регіону та проектування програм розвитку навчального закладу.

Обласний проект «Школа лідерства» здійснюється за підтримки Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації та Одеської обласної організації Профспілки працівників освіти і науки України і реалізується тренерською групою, члени якої пройшли підготовку в навчальному центрі Осередку розвитку освіти в Сулеювку (Польща) та отримали сертифікат міжнародного зразка.

У результаті реалізації обласного проекту «Школа лідерства» були організовані та почали діяти курси підвищення кваліфікації для керівників закладів освіти «Лідери освітніх ініціатив».

Навчальний план курсів підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів з проблеми «Лідери освітніх ініціатив» розроблено відповідно до вимог Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції профільного навчання в старшій школі та інших законодавчих актів, що забезпечують нормативно-правову базу діяльності загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням того, що керівники за період роботи

на посаді мають певний досвід керівної роботи, повністю опанували комп'ютерні технології і користуються ними в повсякденній роботі.

Метою цих курсів є навчання керівників навчальних закладів і орієнтація їх на виконання ролі педагога — керівника як лідера, здатного до реалізації змін в освіті шляхом удосконалення інтелектуально-пізнавальної, мотиваційно-ціннісної та практично-діяльнісної сфери особистості, підвищення професійної компетентності та управлінської культури через призму лідерства, що передбачає:

- ознайомлення з методологічними підходами до управління якістю освіти та напрямами модернізації системи освіти;
- удосконалення та оновлення знань і умінь з теоретико-методологічних, правових, економічних, управлінських, соціогуманітарних та інших питань професійної діяльності керівника навчального закладу;
- чітке усвідомлення керівником навчального закладу своїх функцій через визначення сутності проблеми ситуативного лідерства;
- орієнтацію керівника на апробацію нових методик і підходів з використанням інструментарію діагностики та оцінювання навчально-виховної діяльності закладу;
- формування умінь аналізувати та застосовувати інновації на засадах лідерства; сприяння розвитку та удосконаленню практичних знань, умінь і навичок керівника навчального закладу як лідера;
- опанування методикою мотивації та стимулювання педагогів навчальних закладів до постійного самостійного пошуку необхідної інформації для своєї роботи.

Структура плану блочно-модульна: гуманітарно-методологічний модуль включає навчальні блоки, зміст яких спрямований на удосконалення та оновлення знань і умінь керівників шкіл області із соціогуманітарних питань професійної діяльності, збереження та зміцнення здоров'я учасників навчально-виховного процесу, правове забезпечення навчально-виховного процесу, формування теоретико-методологічних засад реформування освіти.

До професійно-орієнтованого і фахового модуля належать навчальні блоки, зміст яких спрямований на підвищення професійної компетентності керівників шкіл згідно з їх посадовими обов'язками; отримання додаткових знань і умінь щодо новітніх досягнень в галузі освіти з таких питань як: група і команда, фази розвитку команди, командні ролі, керівництво та лідерство, стилі лідерства, компетентність лідера, методика прийняття рішення, мотивація особистості та колективу, зміни як процес, управління змінами, умови впровадження змін, ефективність роботи під час впровадження змін, проект змін як необхідна умова успішності реформ, підвищення психолого-педагогічних компетенцій сучасного керівника в умовах змін.

Діагностико-аналітичний модуль з організа-

ції, контролю та атестації включає перелік заходів інструктивно-методичного характеру, різних видів контролю, консультування та атестації.

Навчальний план курсів підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів з проблеми «Лідери освітніх ініціатив» має теоретичну і практичну частини, що забезпечуються лекційно-практичними заняттями, в основі яких — активні й інтерактивні методи навчання. План передбачає активну дієву позицію керівника — слухача курсів, стимулювання його пошукової і творчої діяльності, розвиток критичного мислення, що створює умови для набуття власного професійного практичного досвіду. Протягом курсової підготовки застосовуються такі методи, як проблемне навчання, діалог, моделювання, метод ігор і вправ. Використовуються такі організаційні форми як індивідуальна, групова, командна робота, робота в парах та інше. Таке навчання забезпечує формування у керівників власних думок, суджень, сприяє здійсненню оптимального вибору за наявності різних варіантів і прийняттю обґрунтованих рішень. Практична спрямованість курсів визначена його тренінговим характером, що сприяє набуттю практичних навичок, формуванню готовності застосовувати набуте у своїй професійній діяльності.

Робота курсів побудована таким чином, щоб у керівників загальноосвітніх навчальних закладів створилось цілісне бачення системи своєї роботи на засадах лідерства.

За чотири роки курсову підготовку через проблемні курси «Лідери освітніх ініціатив» пройшли 203 керівники закладів освіти області. У процесі навчання слухачами курсів було створено та захищено понад 30 проектів з різних проблем шкільного життя. Це проблеми з питань інклюзивної освіти, виховної роботи, подолання конфліктів в школі, роботи з обдарованими дітьми, роботи з батьками та інші.

У цьому році вперше на курсову перепідготовку запрошуються не тільки керівники закладів освіти, але й вчителі шкіл області, які мають бажання отримати посвідчення про підвищення кваліфікації шляхом навчання на проблемних курсах «Лідери освітніх ініціатив».

Ще один напрямок реалізації обласного проекту «Школа лідерства» — впровадження у навчально-тематичні плани курсової підготовки вчителів спецкурсу «Оцінювання. Самооцінювання» та факультативу «Керівництво і лідерство». Тренерською групою постійно проводяться семінари — тренінги з цих питань для педагогів і керівників закладів освіти з виїздом в окремі райони.

З 2012 року за фінансової підтримки Одеської обласної організації Профспілки працівників освіти і науки України в межах обласного проекту «Школа лідерства» з успіхом щорічно працює «Літня школа» «Лідери освітніх змін. Школа лідерів» на базі дитячого закладу оздоров-

лення та відпочинку «Знамя» Одеської обласної організації Профспілки та на базі ООІУВ і санаторію-профілакторію «Вчитель». Учасниками «Літньої школи» стають керівники закладів освіти області, які пройшли підготовку в рамках міжнародного українсько-польського проекту «Лідери освітніх ініціатив», та випускники груп курсів підвищення кваліфікації керівних кадрів з проблеми «Лідери освітніх ініціатив». Мета роботи «Літньої школи» — продовження навчання керівників навчальних закладів, вчителів, методистів, здатних до професійного розвитку і готових до реалізації змін в освіті.

Основу роботи «Літньої школи» складають семінари-тренінги, які проводяться тренерською групою працівників Одеського обласного інституту удосконалення вчителів. Тематика семінарів присвячена проблемам забезпечення готовності особистості до прийняття та реалізації змін в освіті, розвитку внутрішньої мотивації уникнення стресу в роботі педагога, управління конфліктними ситуаціями, формування вміння здійснювати оцінювання як діяльності закладу освіти, так і своєї діяльності як керівника, навичок роботи в команді та багатьом іншим моментам, які щоденно супроводжують педагогічний процес.

Головна увага учасників занять зосереджується на питаннях проектного менеджменту, управління групою (командою), феномена лідерства, формування уміння приймати ефективні рішення.

У ході літнього тренінгу практично опрацьовуються такі питання: теоретичні аспекти процесу оцінювання в закладах освіти, його види, етапи; самооцінювання рівня діяльності навчального закладу. У процесі роботи створюються проекти самооцінювання, відпрацьовуються методи дослідження, які використовуються під час проведення оцінювання. Розглядаються питання урахування етичних засад при проведенні оцінювання в закладі освіти.

Учасники тренінгу відзначають доцільність впровадження активних форм навчання у такому форматі. Успішному проведенню тренінгу сприяє атмосфера взаєморозуміння, взаємодопомоги, об'єднання творчих зусиль. Про атмосферу під час роботи «Літньої школи» розповідають її учасники:

«У першу чергу хотілось би віддати належне тренерам, які проводили з нами тренінги: вони ділились з нами своїм досвідом, а на відміну одержували наші емоції. Абсолютно кожному спеціалістові вдалося зацікавити аудиторію, кожен зміг донести свою тему до нашої свідомості. Дана інформація була змістовною, цікавою, прийнятною і корисною для кожного, хто бажає сформулювати в собі риси і навички справжнього лідера.

«Літня школа» запам'яталася своєю гостинністю, доброзичливістю, душевністю та культурною програмою, яка з першого дня була дуже насиченою. Це і незабутня екскурсія по Одесь-

кому будинку вчених, і вечір, який відзначався своєю оригінальністю. Як не згадати піонерське вогнище, яке повернуло нас у дитинство?

Ми не тільки здобули нові знання, а й друзів та заряд енергії на наступний навчальний рік!

Здається, що поєднання навчання та відпочинку набагато краще, ніж просто звичайний відпочинок сам по собі. Це більше нас з'єднує. Стиль нашої Школи — спільний творчий пошук. І ми завжди відкриті для нових знань, методів і підходів у навчанні й роботі. Школа лідерів — це креативний, творчий, корисний та інформаційно-насичений проект, який розкриває безліч потенціалів та талантів серед її учасників». (Георгієва Наталя Анатоліївна, заступник директора з НВР та Герасімова Віра Сергіївна, вчитель Саф'янівської ЗОШ Ізмаїльського району)

«У наш час високих технологій, космічних швидкостей розвитку різних сфер життя суспільство змінюється на очах. Стають й іншими наші вихованці — учні. Тому сучасній школі потрібні зміни. А це потребує відмови від застарілих уявлень про учня і навчальний процес. «Якісні зміни — якісна освіта» — це не просто слова, а вимога сьогодення.

Проведення змін завжди підвищує попит на ініціативність, енергійність, лідерство. В умовах модернізації та реформування освіти без справжніх лідерів ніяк не обійтись. Лідер підтримує, додає енергії, допомагає вирішувати проблеми і приймати рішення.

Семінар-тренінг дав можливість молодим керівникам та педагогам за короткий час ознайомитись з інноваційними формами і методами роботи в сучасних умовах, порівняти свої надбання з надбаннями колег, завдяки чому ми зможемо покращити роботу наших педагогічних колективів, підвищити якість освітніх послуг.

Приємною несподіванкою стала організація нашого неофіційного спілкування у невимушеній атмосфері під час чудового відпочинку на природі». (Носач Галина Євгенівна, заступник директора Петровської ЗОШ І-ІІ ступенів Кодимського району)

«Проект «Лідери освітніх ініціатив» — це школа, яка об'єднує креативних людей, здатних вести освіту до нових вершин; це школа, яка створює умови для зустрічей, спілкування творчих вчителів, готових до співпраці. Школа лідерів освітніх змін — це шлях до реалізації нових державних стандартів освіти, це школа ХХІ століття». (Гриб Олена Дмитрівна, директор Раухівської школи Березівського району)

«Іхала в Одесу налаштованою на придбання позитивного та корисного досвіду, на нові знайомства та зустрічі. Мої очікування виправдалися на сто двадцять відсотків, у багато разів примножили мої сподівання; одеський морський клімат, чудова погода, умови проживання на базі дитячого табору «Знамя» та чітко спланована програма «Літньої школи». У програму увійшли не тільки навчальні тренінги, але й культурна і

розважальна програма. Залишилося багато вражень та приємних спогадів від відвідування Будинку вчених, у минулому — маєтку Толстих.

Навчальні тренінги були дуже корисними та своєчасними. Найважливішим для мене стало спілкування з колегами, обмін досвідом, думками. Привабливою була дружня, неформальна атмосфера, уважне ставлення тренерів, працівників табору, працівників обкому до нас, як до своїх близьких знайомих.

Письменник Остін Фелпс, автор багатьох афоризмів, сказав: «Великі ідеї приходять тоді, коли світ має потребу в них». Настав час, коли потрібні великі ідеї. І саме за нами, освітянами, слово». (Копил Ольга Олександрівна, завідувачка Ізмайльського РМК)

«Літня школа» не тільки збагатила нас цікавою змістовною і необхідною інформацією — вона надала всім учасникам можливість аналізувати, дискутувати, приймати власні та командні рішення. Невимушена манера спілкування, уміння організаторів і тренерів тримати «в тонусі» аудиторію залишили поза увагою присутніх плин часу.

Я щиро вдячна організаторам за запрошення і впевнена, що наступні зустрічі збагатять новою інформацією та подарують нові ідеї.

Завдяки керівникам проекту «Школа лідерства» всі учасники поринули у дружню атмосферу, згадали роки свого дитинства та юнацтва, коли в останній день роботи «Літньої школи» злетіло до гори полум'я «лідерського» багаття ... полум'я нових надій, полум'я нових змін, полум'я нових орієнтирів та сподівань. Доцільно привести слова Джека Велча: «Якщо ви не захочете впроваджувати зміни, я гарантую, що з'явиться хтось, хто зробить це за вас» (команда лідерів від Великомихайлівського району).

За два роки через «Літню школу» пройшли понад 100 педагогів Одещини. Сподіваємося, що сьогодні — це потужний творчий колектив однодумців, здатний до генерування та реалізації змін в освіті регіону.

По закінченні роботи «Літньої школи» всі учасники отримують сертифікати встановленого зразка.

Одним із позитивних результатів роботи школи, за підтримки Одеської обласної організації Профспілки працівників освіти і науки України, стала ідея створення «Обласного клубу лідерів освітніх змін», до якого увійдуть всі учасники «Літньої школи».

УДК 37.118:371.14 37.15:371.38

Т. І. ІВАНОВА,

методист-викладач НМЛ управлінської діяльності кафедри менеджменту і розвитку освіти

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду проблеми організації педагогічної практики для керівників загальноосвітніх навчальних закладів в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: післядипломна освіта; управлінсько-педагогічна практика; кваліфікація; кваліфікаційний потенціал; методологія та технологія; інноваційна діяльність; професійні знання та уміння; особиста діяльність.

Немає нічого сильнішого за знання. Знання — це і справедливість, і розважливість, і мужність та рішучість.

Платон

Розвиток українського суспільства в сучасних умовах безпосередньо пов'язаний з підвищенням ефективності системи освіти, зокрема післядипломної освіти. Державна політика в галузі післядипломної освіти здійснюється відповідно до світових тенденцій розвитку освіти протягом життя.

Завдання післядипломної освіти:

- постійно підвищувати інтелектуальний і кваліфікаційний потенціал освітянина відповідно до вимог суспільства;
- виступати засобом здійснення моніторингу якості освіти;

- впливати на формування сучасного світогляду, прищеплювати навички суспільної діяльності;
- забезпечувати інноваційну спрямованість освітніх установ відповідно до методологічних і технологічних умов підготовки вчителів і керівників навчальних закладів.

Усі ці завдання реалізуються через використання науково-організаційної бази наукових досліджень і створення методичних рекомендацій щодо управління інноваційною діяльністю вчителів та керівників ЗНЗ.

Загальновідомо, що освіта не може бути не інноваційною.

У сучасному світовому контексті вагомим чинником суспільного розвитку стали процеси прискореної інтеграції. На даний час такі процеси охопили післядипломну освіту. Система післядипломної освіти починає функціонувати в умовах формування єдиного світового освітнього простору, в загальних модернізаційних процесах якого освітні інновації як один з найважливіших чинників глобального розвитку займають важливе місце.

Кафедра менеджменту і розвитку освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів своє призначення вбачає в тому, щоб забезпечувати поглиблення фахових знань і умінь педагогічних кадрів, активно пропагувати перспективний педагогічний досвід. Саме тому одне із важливих місць в роботі кафедри зі слухачами курсів підвищення кваліфікації посилає організація і проведення управлінсько-педагогічної практики.

ООІУВ встановив тісний зв'язок з багатьма загальноосвітніми закладами міста і області, на базі яких проводиться управлінсько-педагогічна практика.

Гарною і виправданою формою співпраці стали семінари-практикуми, на яких обговорюються нагальні освітні питання.

Зазвичай відношення слухачів курсів до семінарів-практикумів позитивне, про що свідчать їх відгуки типу «Краще раз побачити, ніж багато разів почути». Слухачі зазначають, що їм дуже сподобалась педагогічна практика на базі ОЗОШ № 10, № 38, № 55, № 84, яка віддзеркалювала майже всю практичну частину змісту лекційного матеріалу. Хочеться подякувати директорів шкіл, їх заступників та вчителів за доброзичливе ставлення до слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Слухачі — заступники директорів з навчально-виховної роботи шкіл Одещини — зі схваленням відзначили школи № 10, 38, 55, 84: «То була науково-методична «Казка», в яку занурили нас директори шкіл як у теплу і духмяну лікувальну купіль». Майже кожен слухач курсів підвищення кваліфікації залишив слова щирої подяки в шкільній книзі відгуків та побажань.

Болотна Галина Адольфовна (Миколаївський район): «На лекціях викладачів ООІУВ отримала цікаву і ґрунтовну інформацію про сучасні технології організації навчально-виховного процесу, управлінську діяльність керівника загальноосвітнього навчально-виховного закладу та його заступника, про взаємовідносини адміністративної служби з педколективом, учнями та батьками. Одержала висококваліфіковані рекомендації щодо організації методичної роботи в загальноосвітньому закладі, за що дуже вдячна викладачам ООІУВ».

Такої ж думки Г. І. Ющенко (Суворовський р-н), Г. А. Марченко (Овідіопольський р-н),

О. В. Петрушевська (Великомихайлівський р-н), Л. В. Смаліна (Балтський р-н), Г. Д. Кочержинська (Любашівський р-н) та інші.

Директори шкіл, їх заступники та вчителі на високому професійному рівні презентували свою особисту діяльність і спільну діяльність щодо ведення шкільної документації та організації методичної роботи з використанням мультимедійних засобів. Використання мультимедійних засобів сприяло комплексному сприйняттю цілеспрямованої діяльності педколективів, спрямованої на удосконалення навчально-виховного процесу. Слухачі курсів підвищення кваліфікації мали можливість чітко усвідомити, що використання мультимедійних засобів — вимога сучасності.

Відвідування ЗОШ № 55 Київського району (директор Бадюк Ірина Миколаївна) та ЗОШ № 38 Приморського району (директор Ордановська Людмила Євгенівна) сприяло тому, що слухачі курсів підвищення кваліфікації (заступники директорів середніх шкіл Одещини) на практиці побачили, яким має бути сучасний заступник директора школи. Особливо слухачів вразила співдружність заступників директора з психологічною службою та керівниками методичних об'єднань. Презентація діяльності заступників директора ЗОШ № 55 Буряк Наталії Валентинівни, Яшкової Алли Михайлівни, Волошиної Вікторії Віталіївни наочно показала роль заступника директора щодо якісної організації навчально-виховного процесу.

Свій досвід представила слухачам курсів підвищення кваліфікації психологічна служба школи № 55. Всі слухачі курсів залишили свої відгуки, відзначили позитивність і виправданість такої форми придбання професійних знань і умінь.

Директор ОСЗОШ № 10 Шелакин Володимир Ілліч власним прикладом довів, що заповною підвищення педагогічної майстерності є постійні пошуки, самоосвіта, творчі поїздки, зокрема у Францію, де він побував по обміну досвідом. Володимир Ілліч надав слухачам курсів підвищення кваліфікації рекомендації з проблеми «Організація праці, чи з чого складається кейс сучасного директора». У цій школі завжди відкриті двері для тих, хто цікавиться освітніми інноваціями, і в першу чергу для слухачів курсів підвищення кваліфікації. Педагогічний колектив щиро ділиться своїми педагогічними надбаннями.

Добрих слів заслуговує ґрунтовна науково-методична робота при проведенні управлінсько-педагогічної практики педколективів гімназії № 2 (директор Сергій Максимович Вегерчук).

У відгуках слухачів про керівників цих закладів освіти перевага надається таким оцінкам, як «висококваліфіковано, змістовно».

З не менш цікавим досвідом познайомили слухачів курсів підвищення кваліфікації такі школи, як: ОЗОШ № 81 (директор Завтур Тетяна Миколаївна), ОЗОШ № 72 (директор Бо-

рисюк Лідія Василівна), ОЗОШ № 84 (директор Ілько Алла Володимирівна), ОЗОШ № 27 (директор Балашова Валентина Іванівна), приватна ОЗОШ I—III ступенів «Майбуття» (директор Биков Іван Вікторович), приватна ОЗОШ I—III ступенів «Ніка-М» (директор Кузнецов Вячеслав Олександрович), приватний навчально-виховний комплекс «Неугомон» (директор Вишневецький Сергій Миколайович), приватна спеціалізована ОЗОШ I—III ступенів «Гармонія» (директор Проценко Тетяна Вікторівна), приватний навчально-виховний комплекс «Гармонія-XXI» (директор Спиридонова Тетяна Германівна), НВК-Одеська приватна гімназія «Мрія» (директор Дідич Марія Генадіївна), на базі яких проводилась управлінсько-педагогічна практика. Директори цих закладів освіти щедро поділились своїм досвідом щодо реалізації благодородної ідеї розвитку, навчання і виховання підростаючого покоління. Їх об'єднує турбота про долю реального конкретного учня. Адміністрація та вчителі зазначених закладів освіти в своїх прагненнях до інноваційних змін демонстрували можливість створення здоров'язберігаючої системи навчання.

Залишені у кожній школі слова подяки і побажання є свідченням важливості і виправданості таких форм роботи зі слухачами, як проведення педагогічної практики на базі освітніх закладів, що забезпечує можливість отримати практичні знання і уміння (не розрізнені, а конкретні).

Науково-методична лабораторія управлінської діяльності кафедри менеджменту і розвитку освіти ООІУВ продовжує працювати над розв'язанням таких важливих проблем:

- створення умов для постійного підвищення якості освітнього і кваліфікаційного рівня в системі післядипломної освіти;
- оновлення професійних і загальноосвітніх знань відповідно до вимог сьогодення;
- впровадження гнучкої системи перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів за будь-якими напрямками розвитку освіти, науки, перспективних методів управління школою шляхом проведення практики на базі загальноосвітніх шкіл Одещини;
- розробка змісту семінарів-практикумів, які проводяться на базі ЗНЗ Одещини;
- підготовка методичних рекомендацій щодо організації і проведення управлінсько-педагогічної практики на базі загальноосвітніх навчальних закладів в системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Пропонуємо до уваги перелік освітніх закладів, які постійно співпрацюють з науково-методичною лабораторією управлінської діяльності кафедри менеджменту і розвитку освіти і є базовими при проведенні управлінсько-педагогічної практики:

— загальноосвітні навчальні заклади: ОЗОШ № 8, 15, 27, 33, 38, 44, 55, 56, 72, 77, 81, 84, 107, 118;

— навчально-виховні комплекси: ОНВК — «Гімназія № 2», ОНВК № 13, ЗОШ I—III ст. — гімназія», ОНВК «Морський лицей — ЗОШ № 24 I—III ступенів», НВК ЗОШ II ступеня — лицей (м. Білгород-Дністровський);

— гімназії: гімназія № 1, гімназія № 9 (м. Одеса);

— спеціалізовані навчальні заклади: ОСЗОШ № 10 імені Г. Т. Добровольського і Г. С. Шоніна з поглибленим вивченням французької мови (Приморський район м. Одеси), ОСЗОШ № 117, «СЗОШ № 2 I—III ступенів — Центр позашкільної освіти (м. Южне), ОСЗОШ № 35 з поглибленим вивченням англійської мови, ОСЗОШ № 69 I—III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови, ОСЗОШ № 32, ОСЗОШ № 40, Юридичний лицей «Приморський», Економічний лицей;

— приватні заклади освіти: приватний НВК «ЗОШ I—III ступенів — ДС «Неугомон»; приватний НВК «ЗОШ I—III ступенів — ДС творення особистості»; приватна установа ОНВК «Загальноосвітня вальдорфська школа I—II ступенів — ДС «Астр»; приватне підприємство ЗОШ I—III ступенів «Майбуття»; Одеська приватна гімназія «Мрія», Авторська школа М. П. Гузика; Експериментальна спеціалізована школа I—III ступенів — комплекс № 3 (м. Южне);

— школи-інтернати: інтернат № 1; № 2; № 87; Дитячий Будинок «Перлінка».

При проведенні педагогічної практики використовуються різноманітні форми: презентація досвіду з управлінської діяльності школи, діалоги з методичної та управлінської діяльності, виступи, тренінги, «круглі столи», моделювання та інші. Результати практики обговорюються зі слухачами, визначаються домінуючі, за якими їм потрібно удосконалювати свої управлінські компетенції. На засіданнях науково-методичної лабораторії управлінської діяльності кафедри менеджменту і розвитку освіти обговорюються проблеми підвищення ефективності та якості проведення управлінсько-педагогічної практики. Відпрацьовується інструментарій та конкретні механізми, які забезпечують удосконалення такої системи організації і проведення управлінсько-педагогічної практики, яка б повністю задовольняла запити слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Хочеться висловити слова щирої подяки всім закладам освіти, які стали науково-методичними центрами для слухачів курсів — педагогічних працівників різних категорій, презентують свій досвід і щедро діляться своїми педагогічними надбаннями.

Література

1. Долгополий В. І. Роль післядипломної педагогічної освіти в реалізації освітньої політики. Дніпропетровський регіон // Нива знань. — 2011. — № 1.
2. Загальні відомості про післядипломну освіту (МОН України) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.mon.gov.ua>.

3. Задорожна Л. К. Методичні рекомендації щодо організації і проведення лекційних знань в системі післядипломної освіти педагогічних працівників / Л. К. Задорожна, С. І. Фролова // Наша школа. — 2008. — № 5–6.

4. Коленченко А. Дев'ять ролей лидера или бос многоликий // Підручник для директора. — 2002. — № 9, 10.

5. Малихіна О. В. Учитель і доля освітніх реформ // Наша школа. — 2003. — № 4.

6. Панкратов В. Н. Эффективное общение: правила игры. Практик. руководство // Психотерапия. — 2007. — № 4.

7. Тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь.

8. Чернікова Л. Модернізація системи післядипломної педагогічної освіти на засадах компетентісно орієнтованого підходу // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2009. — № 6.

УДК 371.315

Ж. Г. ЗОЛОТАРЕВСЬКА,

старший викладач кафедри менеджменту та розвитку освіти

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГРА: НА ПЕРЕХРЕСТІ НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН

Вченими визначено поняття рольових, дидактичних, ділових, драматичних, спортивних, військових і святкових ігор. Їх педагогічні функції і призначення не викликають сумнівів. Але немає єдиної думки відносно інтелектуальних ігор, їх походження.

У майбутньому, можливо, визначиться методологічно обґрунтована наукова дисципліна, яку сьогодні умовно можна назвати ігрологія.

Перші спроби створення інтелектуальних ігор — вікторин і тестів, шарад та загадок, анаграм і т. п. — мають давню історію. В США вже майже 50 років (з 1964 р.) існують ігри, які можна назвати інтелектуальними, не дивлячись на їх явне шоу — походження та призначення, — це «Quiz» і «Jeopardy» (відповідно аналоги ігор «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг» та «Своя гра»). Ці ігри, перекочувавши з домашніх віталень і клубів на телеекрани, прикрасились всіма необхідними атрибутами розважальних телепередач. Отже, інтелектуальні ігри з моменту своєї появи — породження двох протилежностей: масової, розважальної культури та прагнення до знань, котрі властиві допитливій натурі розумної людини. Перші учасники ігор не тільки відчували задоволення, пізнаючи себе, але й отримували нові комунікативні навички, заряд енергії, поштовх до розширення кругозору. Різні за складністю питання і завдання дозволяли організаторам, ведучим, психологам та педагогам визначати можливості їх використання в школах і вузах. Важливо те, що інтелектуальні ігри перешли з екранів у молодіжне середовище, стали улюбленим дозвіллям прихильників цього «руху». Практика проведення телевізійних ігор показала, що гра, яка називається інтелектуальною, допомагає встановити в усіх граючих рівень розвитку знань, пам'яті та мислення, швидкості розумових реакцій. Участь в інтелектуальних іграх не тільки є фактором інтелектуального становлення особистості, але й сприяє розвитку комуніка-

тивних, соціалізуючих, когнітивних і вольових властивостей характеру. На відміну від, наприклад, загадок як жанру усної народної творчості, де дається інакомовний опис предмета чи явища, мета інтелектуальної гри не тільки і не стільки перевірити, скільки стимулювати загальний, культурний і комунікативний розвиток, сприяти розширенню ерудиції, збільшенню знань. Результати експериментів, проведених в різних країнах (Японія, 1986–1987; США, 1980–2002; Ізраїль, 2001–2003), показали, що особи, які постійно займаються розумовою роботою, з віком продовжують мислити так, як люди молодші за них. Тому дуже часто творча ігрова діяльність приваблює не тільки молодих людей.

Отже гра, яка називається інтелектуальною — індивідуальне або (частіше) колективне виконання завдань, які вимагають використання продуктивного мислення для пізнання предметної і соціальної дійсності в умовах обмеженого часу змагання. Інтелектуальні ігри об'єднують в собі риси ігрової та навчальної діяльності — вони розвивають теоретичне мислення, вимагають формулювати поняття, забезпечувати виконання основних розумових операцій (класифікації, аналізу, синтезу і т. п.). Ця діяльність є засобом досягнення ігрового результату (перемоги в змаганнях), хоча він швидко втрачає цінність сам по собі, і його замінює процес постійного розвитку в учасників інтелектуальної гри вміння вирішувати проблемні ситуації.

Діапазон інтелектуальних ігор дуже широкий, але суть їх одна: при розв'язуванні поставлених в них завдань відбувається акт розвитку і творчості, створюється щось нове, що потребує спостережливості, вміння співставляти та аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки і закономірності — все, що у сукупності визначає творчі та інтелектуальні здібності людини, його особистісно та професійно значущі якості. Та-

ким чином інтелектуальну гру можна назвати своєрідним ретранслятором накопиченого інтелектуального та соціального досвіду, норм і правил поведінки у людському суспільстві, а момент гри — активною пізнавальною діяльністю з включенням мотивації та переносу знань.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що інтелектуальна гра є інтерактивним механізмом синхронізованої трансформації інтелектуальних характеристик і параметрів життєвого простору та психолого-біологічного виду або типу гравця. Інтелектуальна гра забезпечує навчання уміння приймати складні, часто нестандартні рішення колективу, сприяє формуванню професійних навичок щодо розвитку швидкості індивідуальної реакції граючого, швидкості колективної реакції; учасник гри набуває якості, які не може отримати самостійно. Інтелектуально-творча діяльність учасників інтелектуальної гри полягає у пошуку проблеми та способів її рішення, у виборі найбільш ефективного. Крім того, непередбаченість робить інтелектуальну гру специфічною формою пізнавальної діяльності. У ході інтелектуальної гри її учасники повинні переконатися, що головним є «мислення по аналогії». Отже, це гра, де успіх досягається перш за все за рахунок розумових здібностей людини. Змістом інтелектуальної гри є реальні предмети або їх зображення; символи — букви, знаки, цифри; кінцевий «продукт» інтелектуальної гри може бути представлений в наступних різновидах:

- одиниці об'єкта (знайти відсутні букви та слова);
- класи об'єктів (класифікувати предмети);
- відношення (встановити зв'язки між об'єктами);
- системи (виявити правила організації численності декількох об'єктів);
- трансформації (змінити та перетворити заданий матеріал).

Значення даних різновидів полягає в тому, що їх можна представити як програму, що

адресована дослідникам гри, педагогам, учням, студентам для підвищення віри у власну компетентність і інтелектуальні можливості, формування навичок інтелектуальної саморегуляції в процесі використання інтелектуальних ігор в освітній практиці.

Сьогодні вже не підлягає сумніву, що інтелектуальна гра як соціально-культурний феномен є одним із самих могутніх засобів формування і удосконалення комунікативних умінь і навичок, соціально-психологічних, особистісних і професійних якостей людини. Вона прискорює процес адаптації і соціальної акліматизації; виявляє лідерів і аутсайдерів, допомагає навчити саморегуляції і саморефлексії, правилам поведінки і оволодіти комунікативними вміннями. Вона зменшує труднощі міжособистісного та міжгрупового спілкування, знімає напругу між гравцями; створює сприятливий психологічний клімат.

Інтелектуальна гра, з одного боку, дарує миттєву радість, з іншого — завжди спрямована на майбутнє. Цілісність уяви про інтелектуальну культуру особистості, що розвивається в процесі гри, базується на універсальності людської діяльності, в умовах самопізнання, самоактуалізації та самореалізації людини в соціумі. В цьому плані культура суспільства виступає базисом інтелектуального, соціального, духовно-ціннісного та виховного середовища розвитку інтелекту особистості.

Всі теоретичні засади, які викладено вище, перевірені на практиці в Одеській гімназії № 4, де протягом багатьох років було організовано три групи учнів (за віковими ознаками) — учасників інтелектуальних ігор: молодша, середня і старша. Діти брали участь в районних, міських і навіть міжнародних конкурсах (2001 рік, Білорусія, м. Гомель), іграх «Брейн-ринг» та «Що? Де? Коли?» і посідали призові місця, за що нагороджені грамотами і кубками. Це сприяло розумовому розвитку учнів, поповнило їх знання з різних галузей наук. Всі учні старшої групи стали студентами вищих навчальних закладів.

УДК 37.04:37.014

В. П. МІТЮХІНА,

методист НМЛ педагогічних інновацій

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена розгляду принципів формування ключових компетентностей в учнів вальдорфської школи.
Ключові слова: компетентність, компетенція, принципи, вальдорфська школа, парадигма освіти.

Сучасне суспільство вимагає виховання самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти під час виконання соціальних, виробничих і економічних

завдань. Виконання цих завдань потребує розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, уміння самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватися

в житті. Ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної загальноосвітньої школи, головне завдання якої — підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а у майбутньому, і професійних ситуаціях.

Новий державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти визначає «компетентність» як набути в процесі навчання інтегровану здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці, що ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів.

Актуальним завданням сучасної школи стає реалізація компетентнісного підходу в навчанні. Компетентність — це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Вона є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

При аналізі компетентнісного підходу виникає потреба розмежувати поняття «компетенція» і «компетентність», оскільки в сучасній педагогіці існує суперечлива ситуація з питань їхнього змісту [1].

Компетенція в перекладі з латинської (*competentia*) означає коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом.

Компетентна в певній галузі людина володіє відповідними знаннями і здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано висловлювати власну думку та ефективно діяти у цій галузі. Для розмежування загального і особистого будемо відрізнити синонімічні й частотні у використанні поняття «компетенція» і «компетентність».

Компетенція — це мета освітньої діяльності, яка містить у собі сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, засобів діяльності), що відносяться до певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них.

Компетентність — міра, ступінь, повнота її досягнення конкретним суб'єктом освітньої діяльності, володіння людиною відповідною компетенцією, яка містить його особистісне відношення до неї й предмета діяльності. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

На відміну від традиційного, компетентнісний підхід передбачає значно посилену практичну спрямованість навчально-виховного процесу на формування в учнів ключових і предметних компетенцій, необхідних для діяльності в сучасному суспільстві, зв'язку шкільного навчання з життям. А спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів, визначається як ключова компетентність. До ключових компетент-

ностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, тематичні і базові компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна компетентності, а до предметних (галузових) — комунікативна, літературна, мистецька, міжпредметна, естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична і здоров'язбережувальна компетентності. Але, як зазначили деякі науковці (А. В. Хуторська), не існує єдиного узгодженого визначення та переліку ключових компетентностей. Оскільки компетентності — це насамперед замовлення суспільства на підготовку його громадян. Такий перелік багато в чому визначається узгодженою позицією соціуму в певній країні або регіоні.

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходом до навчання, оскільки ґрунтується на особистості учня та може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти та методів навчання, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «усіх» учнів, на суб'єктивні надбання одного учня, які можна виміряти. Отже, необхідність формування ключових компетенцій, як і знань для життя, вимагають інших методів, технологій навчання й виховання [2].

Рішення поставлених завдань у певній мірі можливо знайти у нових освітніх парадигмах альтернативної педагогіки.

Поняття альтернативи є актуальним для освіти, і полягає у тому, що мають існувати різні педагогічні системи та напрямлення, і ці підходи є альтернативними одне до одного, тобто їх практично неможливо поєднати. Звичайно, можна запозичити з різних педагогічних систем окремі елементи (найкращі) та поєднати їх. Але так виходить не завжди. Кожен підхід у педагогіці тягне за собою низку наслідків, які змінюють все.

Вальдорфська педагогіка найбільш складна у порівнянні з іншими педагогіками, наприклад з педагогікою М. Монтесорі або педагогікою Дж. Дьюї. Перш за все тому, що тут не береться за основу якийсь один принцип, як в інших педагогіках, який проходить крізь всю систему, та з якого можливо дедуктивно визначити взагалі все. Звісно, ідея саморозвитку, характерна для цих педагогік — важлива ідея, вона починається з дошкільного віку і проходить через всю систему навчання, як основний принцип. Вальдорфська педагогіка спирається на основні принципи людинознавства, які обґрунтовані видатним філософом та педагогом Р. Штайнером. Головні з них:

1. Гуманістична спрямованість.

2. Принцип педоцентризму, орієнтації на конкретну дитину, урахування її індивідуальних особливостей та перспектив розвитку.

3. Принцип цілісного охоплення природи людини, в основі якого лежить антропософська концепція розвитку дитини через цілісну взаємодію тілесних, душевних та духовних чинників.

4. Принцип вікової відповідності (відповідність змісту та методики викладання психолого-педагогічним характеристикам дітей конкретного віку).

5. Принцип різнобічності і гармонійності, що включає гармонійне поєднання факторів розвитку інтелектуальних, чуттєвих та вольових функцій особистості.

6. Принцип залучення чуттєвого переживання, що передбачає як інтелектуальне, так і емоційно-вольове опрацювання учнями будь-якого навчального матеріалу.

7. Принцип зв'язку з життям.

8. Принцип поєднання національного та загальнолюдського у вихованні.

9. Принцип релігійної толерантності.

10. Принцип поєднання соціального та індивідуального, що дозволяє виховувати самодостатню, соціально адаптовану особистість.

11. Принцип поваги до дитини, її почуттів, здібностей та потенційних можливостей.

У вальдорфській школі намагаються робити все, щоб протягом тривалого часу розвивати здібності учнів та вміння вчитись. Крок за кроком під час навчального процесу виховують відповідальність та свободу як найвищі цінності людини.

Стрижнем вальдорфської педагогіки є світоглядне, соціальне та професійне самовизначення кожної окремої особистості у контексті усвідомлення власної індивідуальної свободи та відповідальності.

В організаційному аспекті принцип свободи означає, що вальдорфська школа існує на засадах самоврядування згідно з якими всі важливі організаційні питання і проблеми вирішує колегія вчителів, що збирається традиційно у четвер після занять. У школі відсутня вертикальна структура влади і підпорядкування. У її справах постійно беруть участь батьки. Усі найважливіші питання життя школи вирішуються на спільних педагогічно-батьківських об'єднаннях. Вальдорфська педагогіка є природовідповідною, цілісною і відрізняється від інших альтернативних педагогік тим, що приділяє значну увагу глибоким метаморфозам розвитку дитини різного віку на різних ступенях його розвитку. У навчально-виховному процесі використовуються методи, які базуються на антропологічних законах розвитку дитини. Школи мають власні програми (1–11-ті кл.), грифовані МОН України, плани й відповідні методики.

Принцип цілісного охоплення природи людини в процесі навчання, в основі якого лежить антропософська концепція розвитку дитини через цілісну взаємодію тілесних, душевних та духовних чинників, є основою збереження здоров'я в процесі навчання та формування базової (фізичної, когнітивної, емоційно-вольової, творчої, життєтворчої, духовної) компетенції дитини.

При вирішенні цього завдання, підхід до організації навчально-виховного процесу кардинально змінюється в залежності від ситуації. У вальдорфському дитячому садку — це одна ситуація, в початковій і середній школі — це дві абсолютно інші ситуації, а в старшій школі — третя ситуація. Враховуючи закономірності розвитку дитини можна передбачити, який результат слід очікувати у майбутньому, якщо порушити відповідні закономірності розвитку дитини у сьогodenній ситуації. Цілісний погляд на розвиток людини є важливим принципом виховання учнів, тому що забезпечує здоров'язбереження учнів, безперервну освіту, наступність у навчально-виховному процесі.

Основний принцип виховання у дошкільному віці — маленька дитина вчиться через наслідування дорослого і його приклад. Самовиховання і самоосвіта вихователя — найголовніша моральна основа дошкільної вальдорфської педагогіки. Тому тут замість нотацій і пояснень використовують методи особистого прикладу вихователя й зацікавленості дитини (пісня, гра, ліплення, робота в групі і саду). Обов'язкова умова гармонійного розвитку дитини — правильна, ритмічна організація життя в групі. Розпорядок дня побудований на чергуванні «вдихання» і «видихання» — ритмічне поєднання ігор і занять протягом дня; ритмічне поєднання різноманітних занять протягом тижня, їх внутрішня взаємодія з порами року, погодою, емоційною обстановкою і педагогічною ситуацією на конкретний момент у групі. Особлива подія у вальдорфському дитячому садку — самостійна «вільна гра», коли дітям майже нічого не забороняють, якщо тільки мова не йде про явну небезпеку для них самих або оточуючих. Вона сприяє розвитку фантазії, ініціативи. Мотивом для ігор дітей є враження, отримані в процесі взаємодії з навколишнім світом. У цих видах діяльності формується життєва компетентність дитини дошкільного віку.

Основним принципом організації навчально-пізнавальної діяльності у вальдорфських закладах освіти є орієнтація на вікові особливості розвитку учнів в їх практичній діяльності в межах уроку, опанування темою уроку із застосуванням чуттєвих якостей учнів, безпосередній зв'язок навчального матеріалу з життям, тощо... (наприклад, число — природничий світ (у початковій школі), комбінаторика — всесвіт (старша школа), ліплення з глини або пап'є-маше ландшафту країни — створення європейської економічної моделі... Діти до старших класів не користуються підручниками. Можна сказати, що вони самі створюють підручники у своїх робочих зошитах — малюють малюнки, пишуть конспекти.

З дитячого садка і протягом всього навчального циклу до 11-го класу реалізується принцип зв'язку — теорія-життя. Учень в процесі навчання застосовує вольові, чуттєві та емоційні якості, всією своєю істотою перебуває в навчальному процесі. У навчально-пізнавальному процесі

враховується темперамент учня, його нахили та якості. Тому, саме парадигма вальдорфської педагогіки сприяє послідовному формуванню ключової компетентності особистості.

Велике значення приділяється методології окремих предметних областей (чуттєве пізнання, теоретичне пізнання). Вважається, що кожен предмет має свою власну внутрішню логіку. Припустимо, що словесність (мовлення, слово, література, історія, ...) має свою методологію. Діти віком від чотирьох до дев'яти років засвоюють багато казок (дитячий садок і початкова школа), легенд, байок (другий клас), біблійних оповідей (третій клас), вітчизняної міфології (четвертий клас), історій про богів і героїв Давньої Греції (п'ятий клас) тощо.

Природнича наукова спрямованість має свою методологію. Жива і нежива природа — дві самостійні методології, два різних типи мислення. Кожна з них має особливий вплив на формування певних якостей в учнів.

Форми і методи навчально-пізнавального процесу мають бути спрямовані на формування структурних компонентів ключових компетенцій (знань, умінь, ціннісних орієнтацій та досвіду практичної діяльності).

Простий набір знань не є самоціллю навчання у вальдорфській школі. Починаючи з перших і закінчуючи випускними класами, у вальдорфських школах широко використовують міжпредметний зв'язок, який дозволяє учням створювати свій цілісний погляд на світ. Міжпредметні компетентності формуються у взаємозв'язку змісту і методик викладання предметів однієї чи різних освітніх галузей.

Це не тільки допомагає учням засвоювати в школі окремі галузі знань, але й самостійно встановлювати складні зв'язки з явищами. Інтегровані методи навчання застосовуються при вивченні всіх предметів з урахуванням вікових закономірностей розвитку дітей. Особливістю вальдорфської педагогіки є епохальна форма навчання. Інноваційний підхід до організації творчого навчально-пізнавального процесу визначає урок як основу для формування ключової компетентності учнів через самовдосконалення та оптимальне використання часу.

Щодня перші дві ранкові години відводять для головного уроку, на якому вивчають один загальноосвітній предмет, який протягом трьох-чотирьох тижнів (епоха) може бути присвячений розгляду таких тем, як математика, або рідна мова, чи то стародавнім римлянам, деревам, фінансам або архітектурі... Викладання «епохами» посилює можливості для глибокого занурення учнів у навчальний матеріал, сприяє інтеграції знань та економії часу. Кожен урок — рішення певної учбової проблеми, під час якого в учнів відбувається переживання цілого ряду позитивних емоцій: відкриття явищ і процесів, здивування, радість, відчуття успіху, власної гідності; пізнання природничих та світових законів, співтворчості і взаєморозуміння. Кожен учень особисто є учасником подій на уроці. Таким чи-

ном на такому уроці (епосі) створюється система формування самоосвітньої компетентності учнів. У кожній епохи є своя завершальна подія (театральна сценка, будівництво мініатюрного будинку, вистава).

У складі основного уроку проводиться «ритмічна частина», яка виконує важливу роль — від формування тілесних якостей, ритму дихання, власного фізіологічного ритму учня до практики соціальних взаємодій. Це виявляється ефективним методом навчання, який дозволяє розвивати пам'ять учнів і підтримувати їх інтерес до навчання. Така організація навчально-виховного процесу забезпечує можливість формувати в учнів предметні, спеціальнопредметні, загальнопредметні, міжпредметні, надпредметні і соціальні компетентності.

Після вивчення когнітивних (пізнавальних) предметів методом епох, настає черга для художнього, мовленнєвого циклу (іноземні мови, малювання, музика, історія мистецтва та ін. Це сприяє подальшому розвитку емоційно-вольової сфери дитини та формуванню моральних понять і цінностей. Таким чином, створюючи базові (особистісно-центровані) й похідні (суспільно-центровані) компетенції утворюють надпредметну, життєву компетентність особистості у відповідному віці.

Навіть предмети природничо-математичного циклу викладають на образно-естетичній основі. Фундаментальний принцип вальдорфської педагогіки — «художнє передує інтелектуальному» — виявляється як у побудові багаторічного шкільного курсу, так і у межах одного уроку. Саме такий принцип навчання застосовується ще в одній альтернативній педагогіці О. Нейла (Великобританія). Така методика пов'язана із законами антропологічного розвитку дитини й дозволяє занурити в навчальну тему всю його сутність.

У вальдорфських школах вивчають предмети, які не є характерними для традиційної школи, що має на меті надати більшої естетичної та практичної спрямованості процесу навчання, забезпечити тісну взаємодію теоретичного навчання з художньо-прикладною діяльністю, інтеграцію різних галузей знань. Такою дисципліною, передусім, вважають евритмію (грец. *eurythmia* — прекрасний ритм, благозвучність, стрункість) — виконання віршів або музики за допомогою ритмічних рухів. Особливе значення евритмія має для розвитку волі. Важливу роль відіграє евритмія й у вихованні соціальної поведінки дітей, адже гармонійності в ній можна досягти лише за взаємної уваги та поваги. На цьому принципі будуються спеціально-предметні та комунікативні компетентності, що стає актуальним у сьогоденні, враховуючи поширення інклюзивної та інтегрованої освіти.

Формуванню в учнів ключової компетентності сприяє ретельне дотримання балансу між отриманням практичних навичок при роботі у саду, майстерні або на фермі й підприємстві і заняттями різними видами мистецтва: музикою, рит-

мікою, театром, живописом і скульптурою. Такий розподіл діяльності учнів створює здоров'язберігаючий ритм навчально-виховного процесу.

Всі принципи людинознавства, на які спирається вальдорфська педагогіка, розвивають особистість учня, його якості та здібності. У нього з'являються можливості вирішувати в повсякденному житті реальні проблеми — від побутових до виробничих і соціальних. Наведені приклади формування ключової компетентності висвітлені лише частково, ця тема продовжує досліджуватись.

У нашому світі, де руйнуються традиційні культури, зникають громади і беруться під сумнів релігійні цінності, молоді люди все частіше потребують допомоги, щоб розвинути в собі такі якості, як довіра, співчуття, здібність до моральної оцінки дійсності, розрізнення добра і зла. Вальдорфські школи, спираючись на співпрацю з батьками, свідомо культивують ці цінності. Процес навчання спрямований на те, щоб дитина «знала і любила цей світ» і всіх його мешканців. У цьому сенсі заповіданий Штейнером підхід до освіти є підходом дійсно екологічним. Принципи вальдорфської педагогіки втілюються у практику та досліджуються у на-

уково-експериментальній роботі Одеським НВК «Загальноосвітня вальдорфська школа I—III ступенів — ДНЗ «Ступені» та НВК «Вільна школа «Астр»». Багаторічний практичний досвід педагогів дозволяє реалізувати в процесі навчання проблеми гуманізації та демократизації; неперервності та наступності; науковості та природовідповідності; суб'єктивності і модальності; диференціації та індивідуалізації; компетентності та інтеграції; інновації й варіативності. Ї багаточисленні випускники вальдорфських шкіл вже зарекомендували себе як творчі люди, здатні гідно боротися з труднощами, яких багато у сьогоднішній дійсності, проявляти ініціативу, гнучкість і відповідальність.

Література

1. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Ученик в обновляющейся школе : сб. науч. тр. — М., 2002. — С. 135—157.
2. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. — 2004. — № 5. — С. 3—12.
3. <http://argo1.com.ua/7.htm>
4. <http://festival.1september.ru/articles/549225/>
5. http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/3c0b65635a3ad78b4c53b89421216d36_0.html

Педагогіка і психологія

УДК 159.9:376.112.4:376.2

Т. М. КОЗІНА,

канд. психол. наук, доцент кафедри психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти

Е. А. УНТІЛОВА,

канд. пед. наук, доцент кафедри психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти

ДО ПИТАННЯ ПРО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядається проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами. Розглядаються психологічні і педагогічні умови, що забезпечують особистісно орієнтований підхід до навчання дітей з особливими потребами.

Ключові слова: особистість, особливі потреби дитини, особистісні потреби, виявлення особливих потреб дитини, психічний розвиток, психолого-педагогічна підтримка, психолого-педагогічний супровід.

1. Теоретичний аспект змісту психолого-педагогічної підтримки дитини з особливими потребами

На сучасному етапі відкрилися нові перспективи в системі корекційної освіти, пов'язані з переосмисленням ставлення до організації навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Влада, педагогіка, пересічні громадяни прагнуть наблизитись до розуміння труднощів, з якими зустрічаються ці

особистості; активно дискутують з приводу переваг спеціальної чи інтегрованої освіти; намагаються створити певні умови для їхнього життя (пандуси, сурдопереклад тощо); впроваджують зарубіжний досвід. Перебіг освітнього процесу в Україні вимагає звернутись до світового досвіду (США, Канада, Великобританія), коли йдеться про навчання та виховання дітей з особливими потребами, тобто вадами у психофізичному розвитку, що мають

бути враховані для створення адекватного психологічного та педагогічного супроводу освітнього процесу.

Завдяки творчим пошукам науковців, вчителів-практиків формуються теоретичні засади та інноваційні технології освітнього процесу заради того, щоб молода людина, громадянин нашої України, оволодівав сучасними знаннями і технологіями, був готовий брати на себе відповідальність за долю країни. Видатний вчений, академік Г. С. Костюк, педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський зробили великий внесок у психологічну і педагогічну науку. Вони суттєво поглибили розуміння механізмів психічного життя дитини та її навчання. Великим досягненням вітчизняної психолого-педагогічної науки стала ідея докорінної перебудови структури освітнього простору, центром якого віднині ставала дитина, а не вчитель, як це було прийнято в авторитарній педагогіці. Методологічною основою психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами стали наукові дослідження багатьох відомих вчених, зокрема, таких як: В. І. Бондар, Л. С. Виготський, С. Д. Забрамна, І. Г. Єрьоменко, Н. М. Назарова, М. С. Певзнер, Б. П. Пузанов, В. М. Синьов, Н. М. Стадненко, Л. М. Шипіцина та ін.

Для того, щоб становлення особистості учня було процесом розвитку, тобто розкриттям резервів можливостей особистості на кожному етапі її життя, потрібно дати коротку характеристику процесу становлення особистості дитини в процесі навчання і виховання.

Освіта в широкому розумінні цього слова — процес передачі досвіду попередніх поколінь кожному новому поколінню. Безумовно, в процесі історичного розвитку людства зміст і технології освіти збагачуються і вимагають наявності відповідних можливостей — фізичного та психічного здоров'я тих, хто оволодіває новими знаннями. Так виявляється найважливіша передумова успішного освітнього процесу — фізичне, психофізичне здоров'я дитини, її органи чуття, нормальний розвиток головного мозку, спроможність вільно та самостійно рухатись. За даними досліджень фахівців сьогодні з'являється на світ досить високий відсоток новонароджених з серйозними вадами, причиною яких є органічні ушкодження, порушення в анатомічних структурах певних відділів нервової системи дитини. Ці вади є уродженими, але не обов'язково успадкованими, вони можуть бути набутими внаслідок патологічного розвитку дитини у материнському лоні, тобто все успадковане є природженим, але не все природжене є успадкованим. Диференціація генези патології нервової системи, сенсорної та рухової сфери є важливою умовою подолання цих вад у навчально-виховному процесі. Відхилення від норм вікового розвитку з перших днів життя немовляти є показником появи особливих потреб у майбутньому розвитку, навчанні і вихованні дитини.

Виникає питання: в яких саме проявах поведінки немовляти можна вбачати симптоми особливих потреб як результату органічної патології та закономірного подальшого виявлення особливих потреб дитини в процесі її виховання та навчання.

Маємо зрозуміти специфіку початкових особливостей поведінки з перших днів життя дитини, які є симптоматичними для прогнозування подальшого розвитку особливих освітніх потреб дитини. На думку дослідників, важливу роль в розвитку особистості дитини відіграють потреби. Потреба — це переживання необхідності чогось. Тому потреби поділяють на первинні (біогенні) і вторинні (соціогенні). Пізнавальні потреби — інтерес до пізнання світу — це одна з найбільш значущих потреб у дитячому розвитку. На думку відомого психолога Л. І. Божович, у здорової новонародженої дитини вже у віці 3–5 тижнів виникає потреба у зовнішніх враженнях, і в такий спосіб відбувається перехід в процесі психічного розвитку дитини від віку новонародженості до віку немовляти. У чому саме проявляються потреби нових вражень у віці новонародженості і у віці немовляти? Провідною потребою новонародженого у контакті зі світом є потреба уникнути негативних емоцій, дискомфорту. У немовляти виникає потреба здобути позитивні емоції, пережити елементарну радість пізнання на рівні можливостей контакту дитини зі світом. Немовля потребує нових вражень від світу. Потреба в них не насичується, а з віком розвивається за виявом інтенсивності та за змістом. Все більше коло явищ цікавить маленку дитину, вона за допомогою дорослого задовольняє пізнавальні потреби і рухається у своєму розвитку як особистість.

Таке уявлення про виникнення потреб дитини вимагає підійти до їх характеристики з урахуванням особливостей психофізичного розвитку. У цьому причина виникнення поняття «діти з особливими освітніми потребами». Цей термін переносить акцент з характеристики вад дітей як головного предмета обговорення, на розкриття суто психологічних умов, що мають сприяти подоланню впливу вад розвитку на освітній процес. У ньому мають бути враховані особливі пізнавальні потреби дітей, що відрізняють їх від однолітків, розвиток яких відповідає віковим нормам. Відповідальним за створення необхідних умов для освіти дітей з особливими пізнавальними потребами є громадянське суспільство. Діти з особливими освітніми потребами — це, перш за все, діти з психофізіологічними порушеннями, як і діти, які таких порушень не мають. Таким чином ми не можемо заперечувати певної умовності такого поділу. Запропонований поділ має досить прозору, умовну межу. Особливі освітні потреби можуть виникати і за умов відсутності психофізіологічних порушень в організмі дитини, а можуть бути і наслідком несприятливих умов

соціокультурного оточення, перш за все, несприятливого впливу сімейного середовища.

2. Зміст і завдання психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами

Ми говоримо про дітей з особливими освітніми потребами відповідно до сучасних знань про сутність і закономірності психічного розвитку дитини, співвідношення соціального і природного в розвитку. Для розуміння рушійних сил психічного розвитку необхідно визначити ті структурні компоненти особистості, які визначають її активність у пізнанні, в навчанні, суттю якого є створення наукової картини світу і розуміння ролі особистості в ньому.

До структурних компонентів особистості відносяться потреби, інтереси, емоційно-вольова сфера, темперамент, характер, здібності, обдарованість, таланти. Ці компоненти визначають індивідуальність особистості. Становлення особистості як суб'єкта пізнання та праці починається з виявлення певних потреб і активності заради їх задоволення.

Маємо розрізнити поняття «особисті потреби» та «особливі потреби», які рівною мірою можуть бути віднесені до однієї особистості.

Особисті потреби дитини визначаються не її психофізичними можливостями, ступенем ураження сенсорної сфери або нервової системи, а її власним вибором, який стимулюють умови виховання з раннього дитинства, перш за все, в сім'ї. Особиста потреба — переживання необхідності у певній діяльності чи інформації, яку дитина вибирає за власним бажанням. Безумовно, особиста потреба — у читанні, слуханні музики, танці має певний пріоритет в процесі свого задоволення, що визначається об'єктивними соціальними умовами: традиціями родини, змістом професійної діяльності батьків тощо.

На відміну від особистих потреб, становлення яких в онтогенезі визначається соціальними умовами виховання і навчання дитини, особистісні потреби визначаються індивідуальними природними можливостями дитини — успадкованими чи набутими, які накладають відбиток на поведінку дитини з перших тижнів життя. Якщо малюк не тримає голівку в 3—4 місяці, це є безумовною ознакою патології розвитку нервової системи і вимагає термінового медичного обстеження. Те ж саме можна сказати, якщо батьки помічають, що дитина не реагує на світло, на досить голосні звуки, шум і т. п.

Термін «діти з особливими освітніми потребами» передбачає розуміння дитини як суб'єкта, який потребує «обхідних шляхів» для досягнення результатів в освіті.

Виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку — це цілеспрямований процес спільної діяльності педагогів і батьків, що передбачає:

— створення умов для партнерських відносин між педагогами та сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами, для за-

лучення батьків до навчання дитини та створення розвивального середовища, в якому вона перебуває;

— з'ясування очікувань батьків та створення індивідуальних навчальних програм;

— організацію команди фахівців для надання необхідної консультативної та практичної допомоги батькам;

— проведення просвітницької роботи серед громадськості з метою формування рекомендацій щодо виховання дітей з особливими потребами.

Яким психологічним вимогам має відповідати освіта дітей з особливими потребами?

По-перше, обов'язково передбачається збір початку цілеспрямованого навчання з визначенням порушень у розвитку дитини.

По-друге, не можна розраховувати тільки на медицину. Треба вводити в зміст освіти спеціальні розділи, які не передбачені для дітей, що нормально розвиваються.

По-третє, важливого значення набуває просторова організація процесу навчання. Саме в організації просторового середовища та часового режиму виявляються можливості для індивідуалізації процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами. Так, наприклад, для навчання і виховання дітей-аутистів спеціальною вимогою щодо організації освітнього простору є необхідність забезпечити їм можливість передбачати хід подій і в такий спосіб планувати власну поведінку.

По-четверте, дуже важливо поширювати рамки освітнього простору, виходити за межі виховного закладу разом з дітьми. Таким чином забезпечується пролонгування тривалості процесу навчання, що дуже важливо для досягнення позитивних результатів у навчанні дітей з особливими потребами.

По-п'яте, вчителі, спеціалісти-лікарі, вихователі повинні працювати у тісному контакті з батьками учнів.

Якщо йдеться про освіту дошкільнят з особливими освітніми потребами, то можна послатись на досвід вітчизняних ДНЗ, педагогічні колективи яких налагодили постійну взаємодію з батьками в таких формах роботи як індивідуальні, групові, сімейні консультування; психолого-педагогічна преса батьків з використанням активних методів навчання — рольових ігор, тренінгів тощо; створення груп підтримки для батьків в умовах ДНЗ.

Досвід спеціалізованих навчальних закладів для дітей з особливими освітніми потребами та дослідження науковців свідчать, що у подальшому можна визначити загальні та особливі пізнавальні потреби у дітей з порушеннями нервової системи та сенсорної сфери.

Якщо порівняти поняття «інклюзивна освіта» і «освіта дітей з особливими потребами», то можна зробити такий висновок: інклюзивна освіта має на меті суто методичне забезпечення навчально-виховного процесу за умови всебіч-

ного розвитку можливостей дітей з особливими потребами та здоровими дітьми, в оточення яких ці діти потрапляють. Якщо ж говорити про освіту дітей з особливими потребами, то на перший план виходить суто психологічний аналіз навчальної діяльності — педагогічної взаємодії педагогів і вихованців з метою розкриття психологічного потенціалу освітнього розвитку дітей, які мають стати кваліфікованими спеціалістами, особистісно реалізуватись і жити повноцінним життям.

Вітчизняна освіта збагачується змістовно і технологічно згідно з викликами часу, серед яких — надання науково обґрунтованого психолого-педагогічного супроводу процесу становлення особистості молодої людини, яка перемагає обмеженість своїх психофізичних можливостей та набуває статусу активного громадянина нашої України.

Література

1. Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков : учеб. пособие для студ. высш.

учеб. завед. / Г. В. Бурменская [и др.]. — М. : Академия, 2012.

2. Кукин В. Психологичний супровід дітей в установах компенсаторного типу // Психолог. — 2005. — № 20.

3. Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И. И. Мамайчук. — СПб. : Речь, 2009.

4. Мамайчук И. И. Помощь психолога ребенку с задержкой психического развития : науч.-практ. руководство / И. И. Мамайчук, М. Н. Ильина. — СПб. : Речь, 2011.

5. Психолого-педагогическое консультирование и сопровождение развития ребенка : пособие для учителя-дефектолога / под ред. Л. М. Шипицыной. — М. : ВЛАДОС, 2003.

Анотація

В статье рассматривается проблема обучения детей с особенными образовательными потребностями. Рассматриваются психологические и педагогические условия, обеспечивающие личностно ориентированное образование детей с особенными потребностями.

Summary

In the article the problem of education of the children with special needs is being discussed. Some special conditions of the appearance of such special needs are being analyzed.

УДК 374:015.3+159.922.7

Т. М. КОЗИНА,

канд. психолог. наук, доцент каф. психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти

Р. І. НІКІТЕНКО,

завідувачка НМЛ творчого розвитку особистості

С. В. ДЕРЯБІНА,

методист НМЛ творчого розвитку особистості

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД САМООСВІТИ КЕРІВНИКА ГУРТКА ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті висвітлюються психолого-педагогічні фактори, що визначають успішність перебігу та результативність самоосвіти педагога-керівника гуртка позашкільного навчального закладу.

Ключові слова: освіта, самоосвіта, компетентність, криза компетентності, діяльність, самооцінка, інтеріоризація, мотивація, образ «Я» педагога, психологічні резерви самоосвіти, гармонізація особистості педагога.

1. Освіта і самоосвіта як соціальний та психологічний процес, що визначає рівень компетентності професіонала

Освіта в Україні переживає процес стрімкого розвитку, який стимулюють виклики часу, держави, яка обрала європейський шлях розвитку і потребує високоосвічених і соціально активних громадян, що мають впроваджувати амбітні соціальні проекти, здатних відповідати за результати власної діяльності, відчувати свою причетність до економічних, політичних і соціокультурних змін у розвитку Батьківщини. Майбутнє країни вирішується сьогодні не тільки в планах, пропозиціях, але й у реальній роботі кожного педагога з його вихованцями на уроці в школі або на занятті в студії, гуртках позашкільного навчального закладу. Ми

розуміємо, що педагог живе, так би мовити, у двох вимірах — у теперішньому часі, на занятті, коли опитує або дає пояснення вихованцям та у майбутньому — в долі, досягненнях своїх колишніх учнів, які стали професіоналами, готовими до особистісного зростання і кар'єрного росту відповідно до потреб суспільства. Логіка суспільного життя, професійної долі громадянина вимагає від кожного з нас відчуття відповідальності за свій внесок у розбудову та розвиток системи освіти. Це означає, що професіонал-педагог повинен постійно підвищувати свій освітній і кваліфікаційний рівень заради того, щоб згідно з вимогами часу відкривати нові здібності, можливості, і в такий спосіб розв'язувати протиріччя між вимогами суспільства і власними можливостями. Тому осві-

та є дієвим чинником розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечує їй можливість оволодівати знаннями про сучасну картину світу і роль людини в ньому. Такі знання самим своїм змістом стимулюють набуття особистістю професійної компетентності. Професійна компетентність — складова функціонального «Я» фахівця. Інформаційне збагачення професійної компетентності є постійною внутрішньою потребою спеціаліста, зокрема, педагога. Його професійний обов'язок — реформувати зміст і технології освітнього процесу заради всебічного гармонійного розвитку особистості вихованців. Якщо педагог не відчуває необхідності у постійному оновленні професійних знань, це означає, що він переживає кризу професійної компетентності. Зовнішніми ознаками її може бути постійний пригнічений настрій педагога, невіра у можливість своїх вихованців, очікування негативних результатів навчального процесу. Можна припустити, що криза компетентності є своєрідним супутником процесу емоційного вигорання особистості педагога. Психологічні складові процесу емоційного вигорання за психологічним змістом дуже близькі складовим кризи професійної компетентності. Психологічні механізми їх взаємовпливу необхідно вивчати. І, можливо, це дасть можливість віднайти нові психотерапевтичні технології щодо збереження рівня фахового професіоналізму педагога, його розвитку і саморозвитку в умовах самовдосконалення та самоосвіти. Психологічним поштовхом до самоосвіти як процесу набуття знань є бажання особистості стати більш інформованою, розширити свої знання про світ. Таким чином, йдеться про процес гармонізації відносин особистості фахівця-педагога зі світом в цілому заради можливості відчувати себе щасливим будівничим своєї долі і свого власного внутрішнього світу як особистості. Видатний педагог В. О. Сухомлинський стверджував: «Педагог готується до кожного уроку все життя». У кожного вчителя є своя творча лабораторія, вона рік у рік збагачується, розвивається в процесі самоосвіти, яка базується на мотивації самовдосконалення, саморозвитку, що є важливими складовими процесу гармонізації особистості педагога. Самоосвіта вчителя є важливим джерелом його професійної креативності, яка має визначати особистість педагога-керівника гуртка дитячого позашкільного закладу. Освіта та самоосвіта взаємодіють між собою, збагачуючись змістом, технологіями та створюють нерозривну єдність, яка забезпечує гармонійний розвиток особистості вчителя та його вихованця в їх постійному спілкуванні, взаємопізнанні та особистісному розвитку.

2. Психологічні особливості самоосвіти педагога-керівника гуртка позашкільного навчального закладу

Відомий український психолог, професор І. Д. Бех вважає важливою характеристикою самоосвіти педагога її свідомий характер, тоб-

то її цілеспрямований та організований і спланований перебіг. Самоосвіта як специфічна діяльність фахівця починається із самооцінки професійних знань, умінь і навичок, визначення позитивного та негативного в досвіді роботи. Наступний крок — самоорганізація особистої діяльності, мотивованої бажанням і готовністю до самовдосконалення. Необхідними умовами реалізації самоосвіти як компонента саморозвитку є самоконтроль досягнутих результатів та певна корекція самого перебігу самоосвіти. Самоконтроль забезпечує можливість здобуття інформації про результати, досягнуті в роботі, що забезпечує постійний та надійний зворотній зв'язок (feed back). Таким чином виникає суб'єктивна можливість оцінювання рівня досягнень, мотивація щодо подальшого прогресивного руху в самовдосконаленні компетентності і переживанні почуття задоволення рівнем власних досягнень. Отже самоосвіта педагога є умовою створення особистісної захищеності від можливої кризи професійної компетентності, яка виникає там і тоді, коли фахівець нехтує особистісною потребою в самоосвітній діяльності. Виходячи з психологічної характеристики особистості як суб'єкта соціальних відносин, який розвивається протягом життя в процесі діяльності, ми розуміємо, що вона має дві сторони — зовнішню, яка матеріалізується у певних соціально значущих результатах — винаходах, книгах, узагальнених експериментальних дослідженнях і внутрішню. Але ці результати були б неможливі, як би їх автори не починали свою роботу з усвідомлення потреби нових знань, здійснення інформаційного пошуку, наслідком чого є формування теми дослідження, вивчення певних об'єктивних явищ. Це означає, що процес самоосвіти може здійснюватися до початку розробки нової для педагога проблеми щодо створення авторської програми роботи гуртка, особистого портфоліо і узагальнення накопиченого педагогічного досвіду, проведення майстер-класів і конкурсів педагогічної майстерності тощо. Процес самоосвіти пронизує червоною ниткою не тільки перебіг професійної діяльності педагога, фахівця, але й пересічної людини, яка цікавиться світом, подіями життя і таким чином поповнює свій життєвий досвід. Цей процес продовжується протягом всього життя людини, він запобігає процесу старіння мозку, зберігає досвід людини і робить її соціально активною навіть у похилому та надпохилому віці.

Які особистісні психологічні передумови визначають результативність процесу самоосвіти керівника гуртка позашкільного навчального закладу?

1. Об'єктивно виражена самооцінка педагогом позитивних і негативних результатів своєї професійної діяльності, що є передумовою складання перспективного плану самоосвітньої роботи.

2. Наявність стану психологічної готовності,

усвідомленої особистісної потреби щодо збагачення своїх професійних знань, створення умов для підвищення оцінки власного рівня професійної підготовки з боку колег, керівництва позашкільного навчального закладу, забезпечення передумов для успішної чергової атестації.

3. Чітке уявлення про зміст та значення проблеми чи проблем, які педагог обирає для самостійного опрацювання, наявність обґрунтованого плану послідовного вивчення питань, пов'язаних з змістом заради максимально повного висвітлення проблеми, обраної для дослідження.

4. Наявність випереджальних результатів самоосвітньої діяльності педагога, зокрема роботи у міжкурсовий період, а саме: підготовка методичних рекомендацій щодо створення роботи гуртка, доповіді на семінарах, конференціях, статті у спеціальному журналі, підготовка методичних матеріалів до участі у педагогічних конкурсах та виставках і т. п.

5. Удосконалення і відпрацювання індивідуально сформованих навичок та умінь самоорганізації самоосвіти в часі і самоконтролю за результатами з метою доведення їх до рівня механічної звички. Це означає, що на певному етапі самоосвіти педагог не уявляє собі можливості працювати без постійної роботи над собою.

6. Коли самоосвіта стає систематичною, то вона забезпечує значно кращі результати, тому що систематичність в роботі відповідає одному з найважливіших принципів роботи головного мозку людини — принципу системності. Ось чому систематичні заняття у будь-якій галузі дають значно кращі результати, ніж робота навіть з інтересом, але без системи, хаотична, час від часу.

7. Самоосвіта — це частина внутрішнього інтелектуального життя особистості, тому вона сама по собі, незалежно від характеру проблеми, що вивчається, надає фахівцеві відчуття певного звільнення від рутинних форм роботи, які мають виконуватись кожного дня.

8. У процесі роботи над обраними питаннями педагог має можливість розкрити свої креативні здібності, запропонувати авторську програму, методичний супровід роботи гуртка, комплект творчих завдань для учнів і т. д.

3. Педагогічні умови ефективної самоосвіти керівника гуртка ПНЗ

Самоосвіта фахівця за своєю сутністю — педагогічний процес, тобто його результатом є оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками. Але за змістом ця інформація має специфічний характер — вона стосується певної галузі знань і передбачає подальший процес їх деталізації, поглиблення і поширення. Зрозуміло, що йдеться про професійну самоосвіту. Якщо самоосвіта — навчальний процес, в якому педагог та учень, вихованець або слухач — одна особа, то, зрозуміло, що перебіг цієї діяльності підлягає регулюванню за пра-

вилами дидактики. Педагог, який в самоосвіті є початківцем, повинен починати опанування фаховими матеріалами з проблем, які є для нього відомими, але потребують поглибленого інформаційного забезпечення. У такий спосіб реалізується дидактичний принцип — від відомого до невідомого. А результатом такого руху є усвідомлення педагогом реально здобутого нового знання, що створює позитивну мотивацію для продовження самостійної роботи у пошуку питань, які потребують подальшого вивчення і сприяють підвищенню рівня компетентності фахівця. Важливим є дотримання принципу науковості, згідно з яким педагог в процесі самоосвіти не повинен спрощувати питання, які є предметом його вивчення. Важливий результат для інтелектуальної діяльності фахівця — опанування не лише новим змістом матеріалу, але й новими прийомами оперування ним. Тут ми маємо на увазі вміння віднаходити нові для педагога закономірності перебігу процесу навчання та учіння, поглиблене розуміння закономірностей пізнавальної діяльності вихованців відповідно до їх вікових і психологічних особливостей і т. п.

Ми згадали процес конкретного прояву дидактичних принципів у самоосвіті педагога, але не можна залишати поза увагою необхідність поглибленого вивчення суто педагогічних питань, важливих для організації особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу в гуртку. На нашу думку, треба серйозну увагу приділяти процесу моделювання навчальних ситуацій, які потребують для свого вирішення креативного підходу. Керівник гуртка має створити банк креативних завдань відповідно до профілю гуртка, які для свого розв'язання вимагають застосування певних навчальних дій та методів. Отже педагог повинен створити банк технологій процесу оволодіння новими для вихованців знаннями, вміннями та навичками. Таким чином, ми можемо дійти висновку, що найголовнішою педагогічною умовою забезпечення ефективності самоосвіти педагога є реалізація технології навчання як суб'єкт-суб'єктного процесу. У такому форматі навчальний процес перетворюється на педагогічну взаємодію рівноправних учасників. Тут не може бути місця авторитарним формам керівництва навчальним процесом, за умов якого вихованець перетворюється в об'єкт пресингу дорослого, який принижує особистість учня та певним чином деформує її. Ці гуманістичні правила організації навчального процесу у вітчизняній школі зберігають своє значення і для організації процесу самоосвіти педагога. Педагог має взяти за правило кожний пункт виконаного плану самоосвітньої роботи, опрацьованої літератури оформляти у вигляді проєкту, який, перш за все, має запровадити на власному занятті, а потім зробити його предметом обговорення і бажано подальшої публікації. Така робота педагога не перетворюється у просте реферування наукової літератури. Її

результати запроваджуються у зміст і технологію навчального та учбового процесу у гуртку, а результатами будуть нові творчі роботи вихованців, їх особистісний розвиток, формування відчуття впевненості в своїх силах.

4. До питання про особливості індивідуального стилю діяльності керівника гуртка позашкільного навчального закладу

Індивідуальний стиль діяльності особистості передбачає неповторне для кожної з них поєднання особливостей перебігу інтелектуальної діяльності, вияв емоційно-вольової сфери, що визначає результативність професійної діяльності та ступінь задоволення нею з точки зору фахівця. Тому, на нашу думку, досягнення педагога-керівника гуртка треба оцінювати виходячи з особливостей стилю діяльності, який надає результату педагогічної діяльності неповторного психологічного забарвлення. Додамо, що індивідуальний стиль діяльності педагога-керівника гуртка визначається не тільки його психологічними особливостями, але й проблемою, над якою працює гурток.

Досвід роботи О. В. Стасевич, керівника гуртка МАН секція «Світова література» КПНЗ «Южненський міський палац творчості дітей та юнацтва «Мрія», свідчить про унікальні можливості використання компаративного методу у вивченні світової літератури. Вихованці порівнюють твори зарубіжних і вітчизняних письменників щодо теми, художніх прийомів розкриття образів героїв у творах багатонаціональних літератур. На нашу думку, компаративістику раціонально використовувати при вивченні світової літератури в загальноосвітніх навчальних закладах. Компаративістика дає можливість уявити літературний процес як світовий тренд і визначити специфіку розвитку вітчизняної літератури на різних історичних етапах.

Керівник автотрасового гуртка Ренійської районної станції юних техніків В. П. Сергеев займається вихованням соціальної компетентності учнів, яка є передумовою формування активної життєвої позиції, готовності до конкурентної боротьби на ринку праці, їх особистісної самореалізації і професійного самовизначення. Члени гуртка беруть участь у соціальних проєктах. Унікальним досягненням гуртка є самостійне створення двох автотрас — стаціонарної для випробувань і змагань та розбірної для атракціонів. Керівник гуртка вдало використовує взаємодію міжнаціональних і культурних особливостей учнів з урахуванням принципів толерантності та взаєморозуміння, створює умови для повноцінної соціалізації дітей, які потребують уваги та педагогічної підтримки.

Н. О. Цвікова, керівник гуртка Білгород-Дністровського комунального закладу «Міський центр дитячої творчості», протягом багатьох років активно займається самоосвітою, вивчаючи нові технології та форми організації

гурткової роботи. Наслідком її спланованої та систематичної роботи стали перемоги на Всеукраїнських конкурсах педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів. Для неї самоосвіта є необхідною передумовою реального забезпечення особистісно орієнтованого освітнього процесу в позашкільному навчальному закладі.

Позашкільна освіта вимагає використання нових освітніх технологій, інтеграції сучасних наукових досягнень в змісті роботи гуртків ПНЗ. Керівник гуртка на відміну від вчителя загальноосвітньої школи виступає як носій креативного потенціалу, наявність якого дає можливість вихованцю творчо ставитись до світу в цілому і до проблем, які пропонуються для вирішення в гуртку.

Саме від них великою мірою залежить розвиток творчих можливостей дитини, гармонізація її розвитку і вмотивоване професійне самовизначення, що є передумовою соціально активного життя і діяльності.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). — К., 1994.
2. Державні стандарти загальної середньої освіти в Україні. — К., 1997.
3. Закон України «Про позашкільну освіту» // Законодавство України про освіту. Бюлетень законодавства і юридичної політики України.
4. Бех І. Д. Особистість у фокусі новітніх ідей // Педагогічна газета. — 2005. — № 1. — С. 2.
5. Бех І. Д. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 4. — С. 5–15.
6. Бех І. Д. Виховний здобуток почуттєвих вкладів учасників суб'єкт-суб'єктної взаємодії // Світ виховання. — 2005. — № 2. — С. 6–9.
7. Гузова Л. П. Развитие профессиональной культуры учителя — фактор успешной работы // Методист. — 2005. — № 2. — С. 34–37.
8. Вашенко Л. Інноваційні процеси в системі загальної середньої освіти: особливості управління // Освіта і управління. — 2003. — Т. 6, № 3. — С. 97–104.
9. Довгопол І. Професійна компетентність педагога: методика комплексного дослідження / І. Довгопол. — Сімферополь, 2006. — 70 с.
10. Квадріціус Л. В. Професійна самоосвіта вчителя // Управління школою. — 2006. — № 13. — С. 35–38.
11. Соф'янець Е. Структура професійної компетентності сучасного педагога // Управління освітою. — 2006. — № 17. — С. 4–5.

Анотація

В статье рассматривается вопрос о психолого-педагогических факторах, которые определяют успешность и результативность организации самообразования педагога — руководителя кружка внешкольного учебного заведения.

Summary

In the article the process of self-education of the teachers-chiefs of the children, who study the different branches of science, art and technology at the outschool educational centres is being discussed.

В. В. ЯГОДНІКОВА,

канд. пед. наук, доцент, професор Міжнародної кадрової академії,
директор Одеського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом,
доцент кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти
Одеського обласного інституту удосконалення вчителів

О. І. ЧЕШЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії проблем виховання, старший викладач
кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту
удосконалення вчителів, регіональний координатор Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ВИХОВАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

В статті висвітлюються науково-методичні засади духовно-морального виховання, здоров'язбереження, інновації у вихованні як інноваційних стратегій виховання нової школи та визначено шляхи їх реалізації.

Ключові слова: інноваційні стратегії виховання, морально-духовне виховання, здоров'язбережувальне середовище, інноваційність, інновації у вихованні, шляхи реформування виховання.

Постановка проблеми. Сьогодення ставить на порядок денний надзвичайно важливе і невідкладне завдання — виховання нового покоління, здатного не тільки досягнути загальнолюдський зміст сутності існування людини, а й творчо вирішувати їх згідно з духом свого часу. Сучасне виховання має відігравати випереджальну роль у розбудові соборної, демократичної унітарної України, в якій вільно та дружно житимуть люди усіх національностей, різних релігійних переконань і політичних поглядів. Воно має базуватись на кращих здобутках національної культури, вітчизняної та світової педагогіки, на підґрунті творчого поєднання філософських ідей народної педагогіки та філософсько-дидактичній спадщині видатних вітчизняних педагогів, новітнього педагогічного досвіду, сприяти припиненню соціальної деградації, стимулювати самоорганізацію та особисту відповідальність людей бути гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві, вчити покоління, що зростає, розбудовувати демократичну державу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-філософські основи інноваційних змін у вітчизняній освіті та вихованні висвітлено у наукових працях І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, О. Остапчука, Л. Онищука, О. Сухомлинської та ін.

Теоретичні аспекти педагогічної інноватики, класифікація нововведень, особливості інноваційної діяльності в системі освіти, характеристика і структура інноваційного процесу досліджено в працях Д. Алфімова, І. Богданової, І. Даниленко, М. Кларина, В. Паламарчука, О. Пехоти, І. Підласого, О. Попова, М. Поташника, В. Уруського, О. Хомерики, А. Хуторського, Н. Юсуфбекової та ін.

Особливості інноваційних педагогічних технологій та їх виховний аспект є предметом наукового пошуку Т. Дем'янюка, І. Дичківської, О. Кіяшко, Л. Роцупкіної, В. Сафуліна, В. Стельмашенко та ін.

Зважаючи на достатній доробок науковців з проблеми інноваційних змін в освіті, поза увагою залишається проблема інноваційних стратегій виховання. Тому метою статті є визначення та характеристика сучасних шляхів реалізації інноваційних стратегій виховання нової школи.

Виклад основного матеріалу. На підставі сучасних досліджень у педагогіці, нормативних документів про освіту педагогами Одеського регіону означено виконання надзвичайно важливої місії освітян — очолити виховання людини громадянського суспільства, знайти дієві шляхи реформування виховання у нашому регіоні щодо забезпечення та створення необхідних умов для всебічного й гармонійного розвитку особистості, орієнтованої на найдосконаліші соціокультурні стандарти і всезагальнолюдські цінності та виміри для життя в нових економічних умовах.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [6] визначено, що:

— пріоритетом державної гуманітарної політики є національне виховання;

— один із стратегічних напрямів розвитку освіти — забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді.

Удосконалення освітньо-виховного процесу має розглядатися в контексті гуманістичної парадигми виховання — ставлення до людини (відповідно до ст. 3 Конституції України) як до найвищої цінності, переорієнтація на осо-

бистісну спрямованість, створення умов, які забезпечують входження в соціум, усвідомлення принципів і цінностей суспільного життя.

Означено основні шляхи реформування виховання в Одеському регіоні:

— реформування змісту виховання, що базується на сучасних наукових підходах і педагогічному новаторстві, застосування інновацій з урахуванням особливостей і потреб сучасної освіти, наповнення його культурно-історичними надбаннями Українського народу;

— впровадження нових підходів, виховних систем, технологій, форм і методів виховання, які б відповідали потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, удосконаленню духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей, поведінки особистості, досягненню соціальної зрілості та індивідуального зростання;

— розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду, регіональних особливостей;

— об'єднання зусиль державних і громадських інституцій у вихованні молоді, сприяння діяльності дитячих та юнацьких організацій;

— розвиток різноманітних дитячих і молодіжних об'єднань за інтересами, позашкільних освітньо-виховних закладів;

— організація родинного виховання і освіти як важливої ланки педагогічного всеобучу батьків;

— докорінні зміни в підготовці і перепідготовці педагогічних кадрів для здійснення національного виховання.

Робота ця складна, але від зусиль, підтримки всього суспільства і швидкості реалізації інноваційних стратегій виховання залежить підвищення ефективності системи національного виховання, подолання наявних проблем та протистояння деструктивним тенденціям в організації виховного процесу. При цьому важливо враховувати нову стартову структуру суспільства, регіональні, національні, релігійні та інші особливості середовища. Ця діяльність уже здійснюється в Одеському регіоні, і тому надважливо постійно підтримувати творчі сили і кращий досвід національного виховання.

Зважаючи на те, що умови життя у XXI столітті зумовлюють потребу у вихованні нового покоління, в Одеській області на зібранні творчої педагогічної еліти обрано вектор руху — визначено інноваційні стратегії виховання нової школи в Одеському регіоні. Це: духовно-моральне виховання, здоров'язбереження, інновації у вихованні.

Розглянемо шляхи реалізації визначених інноваційних стратегій виховання.

Духовно-моральне виховання

Головною метою морального виховання на сучасному етапі є цілеспрямований свідомий процес формування гармонійної особистості, що включає загальнолюдські якості — гуман-

Інноваційні стратегії виховання нової школи в Одеському регіоні

- 1** Морально-духовне виховання
- 2** Здоров'язбереження
- 3** Інновації у вихованні

ність, працелюбність, чесність, правдивість, дисциплінованість, почуття відповідальності, власної гідності, виховання патріотизму. На цій основі формуються особистісні риси людини — національна самосвідомість, розвинена духовність, моральна, художньо-естетична, правова, трудова, фізична, екологічна культура, здійснюється розвиток та удосконалення індивідуальних здібностей і таланта.

Український академік І. Д. Бех наголошує, що «на зміну володіння підростаючою особистістю моральними якостями чи властивостями на виховну сцену має вийти духовна здібність», яка на думку науковця є єдністю «певного етичного знання (поняття) і способу, за допомогою якого воно набуває особистісного смислу» [1, 13].

Структура духовно-морального виховання визначається його основними завданнями і включає в себе формування внутрішнього психічного розвитку дитини — свідомості, почуттів, волі, поведінки.

Сучасне виховання має сприяти духовно-моральній досконалості підростаючого покоління, відродженню духовних ідеалів українського народу, національної культури, зупиненню соціальної деградації, бути стимулом пробудження високих моральних якостей, запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві, що вимагає оновлення виховного процесу, застосування інновацій.

У вітчизняній педагогіці є чимало досліджень, в яких аналізуються шляхи виховання духовних цінностей молодої людини. Це й історичні джерела, до яких належать «Повчання дітям» Володимира Мономаха, філософські вчення Г. Сковороди, філософські вчення вихованців Києво-Могилянської академії, твори геніальних педагогів К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, а також сучасні напрацювання відомих українських науковців і педагогів, зокрема: «Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи» (І. Бех, Н. Ганнусенко, К. Чорна), «Концепція формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей» (О. Сухомлинська) [11], «Методологічні засади до визначення напрямків і стратегій виховного процесу» (І. Бех, М. Боришевський, І. Зязюн, О. Пархоменко, О. Сухомлинська та інші).

Пріоритетними напрямками духовно-морального реформування виховання в нашому суспільстві є:

— утвердження принципів загальнолюдської моралі — правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей;

— прищеплення відповідального ставлення до сім'ї, родини, шанобливого ставлення до народу і держави, культури, звичаїв, традицій усіх народів, які населяють Україну, адекватного ставлення до культурних надбань людства;

— виховання духовної культури особистості, засвоєння нею моральних і духовних цінностей; створення умов для вибору своєї світоглядної позиції;

— формування самосвідомості людини та її загальнолюдських якостей, ставлення до себе та інших як цінності, тобто виступатиме власне духовною особистістю і для себе, і для інших, глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю.

Цілям духовно-морального становлення підростаючого покоління в атмосфері гуманності та особистісного підходу до Дитини служать ідеї «Маніфесту гуманної педагогіки» (2011) [5], які закликають нас до єднання і співробітництва в оздоровленні та оновленні освітнього світу, щоб кожна Дитина виховувалась Людиною Благородною та Великодушною, розвивалась духовно і морально, оволодівала знаннями, що розширюють її свідомість і ведуть до творчості та творення блага, вчилась виражати, берегти та стверджувати в житті свою вільну волю, любила Батьківщину, цінувала та бережливо ставилася до багатовікової культури свого народу і людства.

Як свідчать наукові дослідження з проблем духовно-морального виховання та новітній практичний досвід творчих педагогів, навчальних закладів Одещини найбільш ефективними шляхами вирішення проблем духовно-морального виховання учнів є:

I. Перехід освіти на новий гуманістично-інноваційний тип, гуманізація і демократизація навчально-виховного процесу, переорієнтація педагогічної ідеології на гуманістичні цінності та виміри; єдність загальнолюдського і національного на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини. Розбудова інноваційного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу [17]. Впровадження технологій, програм, проектів, факультативів, змістове наповнення яких передбачає сприяння формуванню духовно-моральної, життєво компетентної особистості, формуванню загальнолюдських якостей, відданості загальнолюдським моральним цінностям і ставленню особистості до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці та мистецтва, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

II. Розроблення інваріантних моделей виховної системи навчального закладу, в основу якої

покладатиметься принцип пріоритетності людини [2; 3; 12]. Визначення змісту виховання з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій, цінностей виховання та навчання, спрямованого на удосконалення здібностей та поведінки особистості, досягнення нею соціальної зрілості та індивідуального зростання на засадах педагогічної ідеології перебудови сучасної школи:

— ідеї гуманізації та демократизації шкільного життя;

— центрування виховання на особистості дитини як суб'єкта виховання;

— розвитку її внутрішнього «Я»;

— зростання духовних можливостей дитини;

— виховання людини високої духовності та чистої моралі, сприяння формуванню гармонійної і життєстійкої, життєздатної і життєтворчої, соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності.

III. Міжсекторальне співробітництво всіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на формування духовно-моральної культури молоді. Соціалізація підростаючого покоління. Об'єднання, координація державно-приватно-суспільного партнерства і співробітництва з метою узгодження та об'єднання дій щодо оздоровлення, оновлення й упорядкування безпечного навколишнього середовища (предметно-просторового, інформаційно-комунікативного, креативно-діяльнісного) сприятливого до дитини [15], для набуття нею соціального досвіду, в якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання, сприяє формуванню у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової та екологічної культури.

Здоров'язбереження

Здоров'язбереження як вектор інноваційної стратегії виховання обумовлюється тим, що сучасна система освіти стає пріоритетним напрямом реалізації державної політики щодо зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління, створення здоров'язбережувального середовища.

Реалізація ідеї здоров'язбережувальної освіти передбачає:

— забезпечення здорового способу життя для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу шляхом створення середовища, яке сприяє зміцненню здоров'я; встановлення домінуючої світоглядної установки на пріоритетну цінність здоров'я;

— інтеграцію культури здоров'я в усі чинники щоденного життя навчального закладу;

— гуманізацію і демократизацію навчально-виховного процесу, єдність загальнолюдського і національного;

— забезпечення природовідповідності, комплексного, системного, компетентнісного під-

- ходу до збереження, зміцнення, відновлення здоров'я та профілактики захворювань;
- співробітництво, співтворчість суб'єктів навчально-виховного процесу; міжсекторальне співробітництво усіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на здоров'я;
 - системність (взаємодія всіх елементів щодо забезпечення функцій усієї системи).

Для оздоровлення та оновлення освітнього світу дитини рекомендуємо наступні «Основні аспекти здоров'язбережувальної роботи в середовищі навчального закладу», які стануть своєрідним орієнтиром у здійсненні практичних кроків щодо вирішення проблем здоров'я покоління, яке зростає. Це:

I. Здоров'язбережувальна інфраструктура навчального закладу (матеріальне, навчальне, навчально-методичне та кадрове забезпечення).

II. Організація режиму дня під час перебування дітей в освітньому закладі.

III. Організація збалансованого харчування.

IV. Рациональна організація навчально-виховного процесу:

- Дотримання рухового режиму.
- Просвітницько-виховна робота з вихованцями та учнями.
- Превентивне виховання. Профілактика негативних проявів.
- Психопрофілактична робота.
- Фізкультурно-оздоровча робота.
- Введення системи загартування.
- Робота щодо статевого виховання.
- Валеологічний моніторинг.

VI. Робота з батьками.

VII. Науково-методичний супровід. Інформаційно-просвітницька робота.

VIII. Об'єднання та координація зусиль, співпраця, співдіяльність та взаємозв'язок.

Як свідчать наукові дослідження з проблем здоров'язбереження, міжнародний досвід та досвід участі України у проєкті «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», кращий практичний досвід навчальних закладів Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю Одещини [14; 15] ефективними механізмами вирішення проблем збереження здоров'я вихованців та учнів є:

I. Впровадження сучасних здоров'язбережувальних технологій в навчальному середовищі, національних та міжнародних програм, проєктів щодо формування навичок безпечного і здорового способу життя, введення окремого навчального предмета «Основи здоров'я», факультативів.

II. Розвиток та розбудова навчальних закладів «Шкіл сприяння здоров'ю» — школи життєтворчості, самореалізації особистості, толерантності, радості, пріоритетом яких є здоров'я та життя дитини, впровадження ефективних технологій щодо виховання у дітей та молоді духовної культури, культури здоров'я,

позитивної мотивації на безпечний спосіб життя, профілактика тютюнокуріння, алкоголізму, захворювання на ВІЛ-інфекцію/СНІД та інші небезпечні хвороби, вживання наркотичних речовин серед дітей та учнівської молоді; подальший розвиток Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, обласних, районних, міських мереж навчальних закладів «Шкіл сприяння здоров'ю» [3; 14; 15].

III. Міжсекторальне співробітництво всіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на здоров'я підостаючого покоління, для забезпечення фізичного, психічного і соціального благополуччя дітей. Об'єднання, формування, координація державно-приватно-суспільного партнерства з метою узгодження та об'єднання дій щодо оздоровлення й упорядкування безпечного і сприятливого до дитини навколишнього середовища (з опорою на місцеві ресурси). Розбудова дієвого об'єднання культури здоров'я «влада + навчальний заклад + сім'я + громада» на засадах партнерства як важливого фактора збереження здоров'я дітей та молоді у соціумі [15].

Інновації у вихованні

Людство вступає у новий, інноваційний тип прогресу. Відбувається швидка зміна ідей, знань, технологій. Інновації в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Прагнення до змін, зняття певних обмежень на інноваційну діяльність сприяло створенню нової педагогіки, характерною ознакою якої є інноваційність — здатність до оновлення, відкритість новому. Тому ще один вектор інноваційної стратегії виховання — інновації у вихованні.

Сучасна філософія освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, її реформування вимагають принципово нових наукових досліджень, обґрунтованого та послідовного запровадження передових науково-педагогічних технологій, раціональних і ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності в освіті, яку визначено одним із стратегічних напрямів державної політики в сфері освіти.

Модернізація вітчизняної освіти покликана зробити процес виховання відповідним до вимог теперішнього часу. Потреба в інноваціях у вихованні в сучасних умовах реформування освіти спричинена певними обставинами щодо реалізації стратегічних напрямів державної політики в сфері освіти, нових концептуальних ідей щодо розвитку освіти, методологічної переорієнтації процесу виховання, а саме:

- Виконання соціального замовлення сучасного етапу розбудови нашої держави — сприяння формуванню особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному,

конкурентному, взаємозалежному світі, що потребує пошуку нових організаційних форм, індивідуального, компетентнісного підходу до виховання особистості, нових технологій виховання, удосконалення здібностей та поведінки особистості, досягнення соціальної зрілості та індивідуального зростання.

- Докорінні зміни державної політики в сфері освіти, стратегія її реформування спрямовуються на підвищення якості й конкурентоспроможності освіти у нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції України в європейський освітній простір, зміни методології і технології організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді, побудови ефективної системи національного виховання.

- Досягнення та розробки сучасних наук про людину: філософії, психології, педагогіки, соціології, фізіології, соціоніки, медицини та інше. Суттєво зростає роль і авторитет педагогічного знання, яке може стати теоретичною базою для нових пошуків, інновацій у вихованні, готовність педагога до створення та застосування інновацій у виховний процес.

- Зміна характеру ставлення педагогів до засвоєння і застосування педагогічних виховних нововведень. Сьогодні інноваційна виховна діяльність набуває дослідницько-пошукового характеру: заступники директорів з виховної роботи, класні керівники, педагоги обирають нові виховні програми, проекти, використовують нові прийоми і засоби виховної діяльності.

Інновації у вихованні:

- інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні виховного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему виховання;
- інновації у змісті виховання, виховних системах, виховних технологіях, організаційних структурах шкільного виховання;
- система управління виховним процесом та відносинами між суб'єктами виховання;
- додаткова освіта; співробітництво з батьками, громадськістю тощо.

Впровадження інновацій виховання потребує забезпечення організаційно-методичного супроводу формування інноваційного напрямку виховного процесу, спрямованого на розвиток творчого потенціалу педагогів, нової генерації вчителів, керівників, здатних до творчого пошуку та постійного зростання фахового рівня.

Загальноосвітні навчальні заклади Одеської області сьогодні перебувають на стадії інтенсивного розвитку, моделювання, пошуку оптимальних шляхів методичного забезпечення та ефективного впровадження педагогічних інновацій у вихованні, інноваційних виховних систем навчального закладу, класу, системи управління інноваційною виховною діяльністю, інноваційних технологій, програм, спрямованих на оновлення теорії та практики виховання, удосконалення виховного процесу [2; 12].

Як свідчать наукові дослідження з проблем інновацій у вихованні та передовий практичний досвід творчих педагогів, навчальних закладів Одещини найбільш ефективними шляхами вирішення проблеми інновацій у вихованні є:

- Створення ефективної системи методологічного, науково-методичного супроводження модернізації та забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді, прогнозування тенденцій розбудови ефективної інноваційної системи виховання з використанням результатів моніторингових досліджень; генерування інноваційних виховних ідей, їх визначення, відбір та забезпечення впровадження; формування відкритої інформаційно-аналітичної бази виховних новацій.

- Підвищення виховної функції навчальних закладів, цілеспрямованого процесу часткових змін у виховному процесі, що призводить до модифікацій мети, змісту, методів, форм виховання, адаптації навчально-виховного процесу до нових вимог [2; 12].

- Сприяння творчим педагогічним пошукам інноваційних гуманістичних педагогічних систем виховної діяльності навчального закладу, класу; створення, поширення та використання передового педагогічного досвіду з проблем виховання для підвищення результативності освітньо-виховної діяльності, якісно кращого задоволення суспільних потреб.

- Стимулювання інноваційного стилю професійної педагогічної діяльності та розвитку творчого потенціалу педагогів, заступників директорів з виховної роботи, класних керівників, вихователів у розбудові цілісної, педагогічно доцільної системи виховання [18; 19].

- Підвищення ефективності та якості навчально-виховного процесу шляхом поширення та впровадження у масовий досвід авторських моделей, систем виховної діяльності, творчих педагогічних програм виховання [2; 12].

- Формування інформаційно-аналітичного банку передового педагогічного досвіду з проблем виховання, даних про авторські моделі, системи виховної діяльності, творчі педагогічні програми виховання; інформаційно-методичні матеріали переможців, учасників конкурсів, обласних Ярмарок педагогічних ідей та технологій.

- Організація та здійснення науково-методичного супроводу впровадження інновацій у виховання в системі навчальних закладів Одещини.

- Привернення уваги батьків, громадськості, органів влади та залучення їх до співпраці у вирішенні проблем виховання, гармонізації виховного середовища та життєвого простору кожної дитини, реалізації головного принципу модернізації сучасного навчального закладу «Школи майбутнього — школи духовності, інтелекту, здоров'я, радості» [3].

Реалізація інноваційних стратегій виховання

Реалізація інноваційних стратегій виховання нової школи в Одеському регіоні є об'єктивною

закономірністю виконання соціального замовлення сучасного етапу розбудови нашої держави — сприяння формуванню особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному і взаємозалежному світі.

Наукові дослідження з проблем інновацій у вихованні та передовий практичний досвід творчих освітян Одещини засвідчують, що прискорення подолання наявних проблем та протистояння деструктивним тенденціям в організації виховного процесу потребує:

1) постійного пошуку, розроблення інноваційного змісту виховання, нових технологій, організаційних форм, індивідуального, компетентнісного підходу до виховання особистості з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій, цінностей виховання і навчання, спрямованого на удосконалення здібностей та поведінки особистості, досягнення нею соціальної зрілості та індивідуального зростання;

2) розвитку творчого потенціалу педагогів, нової генерації вчителів, керівників, здатних до творчого пошуку та постійного підвищення фахового рівня;

3) об'єднання зусиль, підтримки всіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на виховання підростаючого покоління;

4) створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

Для реалізації обраного вектору руху в Одеському регіоні — інноваційних стратегій виховання нової школи в практиці виховної діяльності району, міста, загальноосвітнього навчального закладу доцільним буде проведення стратегічного планування SWOT-аналізу, що дозволить виявити внутрішні і зовнішні чинники, які сприяють їх досягненню або ускладнюють його. Усі чинники діляться на чотири категорії:

- strengths (сильні сторони);
- weaknesses (слабкі сторони);
- opportunities (можливості);
- threats (загрози).

Стратегічне планування
SWOT-аналіз

Сильні сторони Strengths	Слабкі сторони Weaknesses
Можливості Opportunities	Загрози Threats

Метод стратегічного планування сприятиме чіткому розробленню:

а) сукупності дій, що впливають на інноваційну виховну діяльність району, міста, загальноосвітнього навчального закладу, спрямовану на розвиток сучасної особистості учня, удосконалення його здібностей та поведінки, за якої він досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання;

б) концептуальних основ системи виховної діяльності району, міста, загальноосвітнього навчального закладу.

Такий підхід, на нашу думку, сприятиме удосконаленню шляхів стратегічного управління виховною системою району/міста, загальноосвітнього навчального закладу.

За підсумками проведення SWOT-аналізу з метою вироблення сукупності дій, що впливають на інноваційну виховну діяльність, практичних шляхів реалізації інноваційних стратегій виховання нової школи доцільно розробити багатосторонню програму, складовими якої можуть бути наступні документи:

1) Програма розбудови системи національного виховання в районі, місті, кожному навчальному закладі, основних орієнтирів довгострокової інноваційної виховної діяльності у відповідності до якої:

а) розробляється інноваційна стратегія виховання нової школи в районі, місті, кожному навчальному закладі;

б) вибираються найбільш ефективні шляхи її досягнення;

с) формується портфель інноваційних проєктів для довгострокового інвестування.

2) Програма (проєкти) організаційно-методичного супроводу формування інноваційної спрямованості виховного процесу, яка відповідає стратегії розвитку й європейської орієнтації освіти України в цілому, спрямованої на підвищення професійної майстерності та розвиток творчого потенціалу педагогів, допомагає досягти позитивних результатів у процесі інноваційної діяльності.

3) Програма (проєкти) розвитку та розбудови інноваційних навчальних закладів освіти з проблем виховання, інваріантних моделей системи виховної діяльності навчальних закладів, виховних систем класу з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій, цінностей виховання та навчання.

4) Програма (проєкти) розвитку та розбудови навчальних закладів «Шкіл сприяння здоров'ю», районної/міської мережі навчальних закладів «Шкіл сприяння здоров'ю».

5) Програма превентивного виховання дітей та молоді в системі освіти; формування ефективної і дієвої системи профілактики правопорушень, дитячої бездоглядності та безпритульності.

6) Програма (проєкти) здійснення системного підходу до управління виховною діяльністю в районі/місті, навчальному закладі, забезпечення проведення моніторингу стану виховної діяльності.

7) Програма (проєкти) розбудови в районі/місті, навчальних закладах інноваційного виховного, здоров'язбережувального середовища як динамічної системи, здатної оперативні реагувати на соціально-педагогічні умови і відповідно до них змінюватись, середовища, яке забезпечує взаємодію всіх суб'єктів виховного

процесу, сприяє їхньому взаємозбагаченню, особистісному самовдосконаленню і самореалізації та складається з предметно-просторових, інформаційно-комунікативних, креативно-діяльнісних компонентів.

Практичній реалізації інноваційних стратегій виховання нової школи в Одеському регіоні сприятимуть: реформування змісту виховання, впровадження новаторських педагогічних ідей; застосування педагогічних виховних нововведень; впровадження нових підходів, виховних систем, технологій, форм і методів виховання з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду та регіональних особливостей; забезпечення шляхів ефективної модернізації виховного процесу та національного відродження школи, основою якої є народна педагогіка, філософсько-дидактична спадщина видатних вітчизняних і світових педагогів.

Подальші розвідки ми вбачаємо в створенні та впровадженні у практику психолого-педагогічного супроводу щодо реалізації інноваційних стратегій виховання, вивченні та поширенні передового педагогічного досвіду навчальних закладів, педагогічних колективів, класних керівників, вихователів і вчителів, інноваційної виховної діяльності.

Література

1. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації // Педагогіка і психологія. — 2014. — № 1. — С. 12–17.
2. Інноваційність виховного процесу в сучасному освітньому просторі: теоретичні основи та досвід творчих освітян Одещини / упоряд. О. І. Чешенко. — О., 2011. — 189 с.
3. Кириленко С. В. Школа культури здоров'я: від сьогодні до майбутнього : навч.-метод. посіб. / С. В. Кириленко, О. М. Михайлова, В. П. Сергієнко. — К. ; Чернівці : Букрек, 2012. — 384 с. : ілюстр. — (Серія «Школа майбутнього»).
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. — К. : Пед. думка, 2009. — 520 с.
5. Маніфест гуманної педагогіки 17 липня 2011

року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gumanpedagog.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=127&Itemid=57.

6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013.

7. Оржеховська В. М. Духовність і здоров'я : навч.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська. — К., 2004.

8. Пометун О. Освіта для стійкого розвитку — інновація XXI століття // Шлях освіти. — 2010. — № 3. — С. 12–17.

9. Сиротенко Г. О. Інновації як основа змін освітньої практики : інформ.-метод. зб. / упоряд. Г. О. Сиротенко. — Полтава : ПОІППО, 2005. — 160 с.

10. Сухомлинський В. О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // Шлях освіти. — 1996. — № 1.

11. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. — 2002. — № 4. — С. 13–18.

12. Теорія і практика організації інноваційного процесу виховання : наук.-метод. зб. / упоряд. О. І. Чешенко. — О., 2014. — 327 с.

13. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 360 с.

14. Чешенко О. І. Кожний навчальний заклад має бути Школою сприяння здоров'ю в інтересах дітей та створення кращого світу для них : метод. поради / О. І. Чешенко. — О., 2011. — 134 с. — (Серія «Школи здоров'я Одещини»).

15. Чешенко О. І. Розбудова об'єднання культури здоров'я як важливий фактор збереження здоров'я дітей у соціумі // Інтеграція освітньо-виховної та оздоровчої діяльності навчальних закладів України : матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (Кіровоград, 6–7 листоп. 2012 р.). — Кіровоград : ФО-П Александрова М. В., 2012. — С. 220–230.

16. Чешенко О. І. Інноваційність виховного процесу в сучасному освітньому просторі: організаційний аспект / О. І. Чешенко, В. В. Ягоднікова // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2010. — № 6. — С. 19–34.

17. Ягоднікова В. В. Виховання сучасної особистості учня в умовах інноваційного середовища загальноосвітнього навчального закладу // Наша школа. — 2011. — № 4.

18. Ягоднікова В. В. Розвиток мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності / В. В. Ягоднікова. — О., 2013. — 114 с.

19. Ягоднікова В. В. Формування інноваційного потенціалу класних керівників в системі методичної роботи загальноосвітнього закладу / В. В. Ягоднікова, О. І. Чешенко // Наша школа. — 2011. — № 4. — С. 48–53.

УДК 37.017:37.018:37.035.6

С. І. ШЕРЕМЕТ,

завідувачка науково-методичної лабораторії проблем виховання

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проаналізовано протиріччя та виклики, з якими зустрічаються учасники навчально-виховного процесу при побудові виховного середовища сучасного навчального закладу. Визначено завдання, які спрямовані на удосконалення виховного процесу. Загострено увагу на пріоритетних напрямках роботи та реалізацію нормативно-правових документів, які окреслюють державну політику освітньої галузі. Подано коротке обґрунтування діяльності педагогів з окремих аспектів виховної діяльності і рекомендовано заходи щодо відзначення важливих пам'ятних та ювілейних дат у 2014/2015 навчальному році.

Ключові слова: модернізація, парадигма освіти, соціалізація, виховна робота, виховний процес, моделі виховних систем, виховне середовище, виховний простір, концептуальні підходи, змістові лінії, ціннісні орієнтації, інформаційні технології, медіа-середовище.

1. Виклики та завдання щодо розбудови виховного середовища навчального закладу.

Входження України в європейський освітній простір, сучасні процеси розбудови національної системи освіти детермінують зміни як концептуальних підходів, так і самої парадигми освіти й виховання учнів. Ці зміни стосуються створення позитивного освітнього середовища, інноваційних виховних моделей, перегляду змістовного наповнення форм та методів навчання й виховання підростаючого покоління.

Сьогодні ми увійшли у період протиріч. Якщо раніше було достатньо залучити підлітків до трудового, політичного й громадського життя і вже можна було говорити, що учень усвідомив своє місце та набув певних компетентностей, які допоможуть йому в реальному житті. Сьогодні цього недостатньо. Життя ставить нові завдання. Тому розбудова і удосконалення виховного процесу закладу потребує сучасного спрямування, в основі якого формування особистості, здатної протистояти викликам соціуму.

Слід загострити увагу на викликах, які зустрічаються на шляху побудови виховного середовища сучасного навчального закладу:

— суперечливий характер економічного, соціального, політичного розвитку суспільства приводить до того, що підлітки не завжди можуть знайти можливості для застосування своїх знань та умінь;

— розбіжності між високим рівнем освіти і культури дорослих і низьким матеріальним рівнем їхнього життя, що стає головною причиною появи негативних явищ у середовищі підлітків;

— знецінення освіти, падіння авторитету вчителя, зростання агресивності, жорстокості, нігілізму підлітків;

— організоване і цілеспрямоване виховання в школі та стихійний вплив довкілля, протистояння між школою і громадськістю;

— протиріччя засобів масової інформації (політичне життя країни, історичне минуле нашої держави, ідеали у суспільстві);

— здійснення процесу виховання без урахування бажань, інтересів, запитів дітей, що породжує у виховному процесі формалізм.

Акцентуючи увагу на реалізацію сучасних завдань виховання, рекомендуємо спрямувати діяльність освітніх закладів на удосконалення виховного процесу, що передбачає:

1. Організацію виховних центрів. Як стверджував В. Сухомлинський, «у школі і стіни повинні говорити». Інформаційно-образна насиченість шкільних приміщень не тільки збагачує учнів знаннями, а й має відчутний виховний вплив на них.

2. Створення в закладі морально-психологічного клімату поваги до знань. Школа має пропагувати серед учнів думку, що у цивілізованому суспільстві людині вигідно бути вихованою і освіченою. Це потрібно й суспільству. Треба

долати тимчасове явище неповаги до вихованості й освіченості, яке, на жаль, ще існує.

3. Підбір раціонального змісту виховання відповідно до його мети і рівня вихованості колективу й окремих учнів. Школа повинна відчувати, який напрям змісту виховання треба посилити на певному етапі проведення виховної роботи. У ситуації, яка склалася сьогодні, пріоритетом є формування громадянських і патріотичних цінностей особистості, вміння вибудовувати толерантні відносини між представниками різних національностей і народностей.

4. Розумне співвідношення між інформаційними методами впливу на учнів і залученням їх до різних видів діяльності.

5. Своєчасне проведення виховних заходів, які спрямовані на профілактику негативних явищ в учнівському середовищі. Нерідко вони проводяться лише після того, як у школі стався неприємний випадок.

6. Використання різноманітних та інноваційних форм і методів виховного впливу, що відповідають віку учнів.

7. Підвищення емоційності виховних заходів. Твердження психологів полягає в тому, що знання засвоюються швидше і стають переконаннями за умови, коли учень емоційно переживає.

8. Створення умов для розвитку самостійності та ініціативи учнів, їх самоосвіти та самовиховання.

9. Подолання авторитарного стилю у ставленні педагогів до учнів.

Враховуючи дані аспекти, обґрунтуємо певні напрями виховної діяльності, які слід враховувати при побудові та удосконаленні виховного процесу в освітніх навчальних закладах у новому навчальному році.

2. Рекомендації щодо організації виховної діяльності закладу у 2014/2015 н. р.

Акцентуємо увагу на те, що в Україні забезпечено правове регулювання питань функціонування системи освіти, діяльності навчальних закладів різних типів і форм власності, організації різних форм навчання, яке відображено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. У 2014/2015 н. р. продовжуємо працювати над визначеними в документі основними завданнями, які полягають у побудові ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпеченні фізичного, морально-духовного і культурного розвитку дитини, формуванні соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовці молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності.

Основним документом щодо виховання залишається Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». Варто продовжувати побудову виховної діяльності в навчальних закладах області на основі ключових ліній: цін-

нісне ставлення до себе; ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей; ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави; ціннісне ставлення до праці; ціннісне ставлення до природи; ціннісне ставлення до культури і мистецтва. Рекомендовану тематику виховних заходів й годин спілкування для кожного класу використовувати, зокрема, при плануванні роботи навчального закладу та змістового наповнення плану класного керівника. Слід звернути увагу на перелік запропонованих виїзних заходів регіонами України, зокрема: тематичні екологічні екскурсії, експедиції, маршрути «виїздного дня», виїзні форми навчання у школах та позашкільних навчальних закладах, комплексні навчально-тематичні екскурсії.

Основою документа та вимогою сьогодення є продовження стратегії побудови виховних систем та виховних моделей навчального закладу, які розглядаються як цілісний організм, що виникає в процесі взаємодії компонентів виховання: цілісний блок, суб'єкти, їхня діяльність, відносини, матеріальна база, навколишнє середовище. В області є достатній досвід побудови та забезпечення дієвості ефективних регіональних моделей виховної діяльності та моделей класних колективів.

Наголошуємо, що оновлення процесу виховання в навчальному закладі потребує від педагогічних працівників системного підходу, вміння ефективно управляти процесом формування творчої особистості, стимулювати й мотивувати її.

Тому актуальним залишається створення та розбудова ефективного виховного середовища, в якому підлітки відчують емоційну безпеку, взаємодіють на основі взаємоповаги; мають можливість висловлювати свої думки, уникаючи особистісної негативної критики на свою адресу; де забезпечуються права дитини на вільний творчий розвиток; конструктивне вирішення конфліктів, аналіз життєвих конфліктних ситуацій.

Головне завдання сьогоденної практики — створення виховного простору. Виховний простір — це не тільки середовище, а й духовний простір учня й педагога, це простір культури, що впливає на розвиток особистості.

Доречно зазначити, що унікальну роль у впливі виховного простору на особистість відіграють позашкільні навчальні заклади. Заклади різного спрямування мають унікальний виховний потенціал у формуванні системи цінностей і духовних пріоритетів підростаючого покоління. Крім того, вони є осередками організаційно-масової роботи з дітьми та молоддю, організаторами змістовного дозвілля, конкурсів, фестивалів, виставок, концертів, проєктів, тобто заходів, де діти можуть проявити та розвинути свої здібності.

Оскільки позашкільні заклади зазнали структурних змін, то на базі навчальних закладів створено різнопланові гуртки, де педагогами-

позашкільниками здійснюється навчальна та виховна діяльність. Позашкільна освіта не є суворо регламентованою, саме вона дійсно забезпечує право дитини на вибір виховного середовища, в якому вона відчуває себе комфортно і безпечно.

Сьогодні варто пропагувати інтеграцію основної та позашкільної освіти, що дозволяє зблизити процеси виховання, навчання та розвитку.

У відповідності до сучасних подій особливої ваги набуває змістова лінія Програми — ціннісне ставлення особистості до свого соціального «Я». Актуальним залишається напрям громадянської освіти та виховання, який варто розглядати як важливу педагогічну проблему, що полягає у формуванні людини-громадянина своєї держави, члена громадянського суспільства, підготовці молодого покоління до виконання громадянського обов'язку.

Навчальним закладам області у 2014/2015 н. р. необхідно продовжувати спрямовувати свою діяльність на виконання Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та заходів управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації щодо формування громадянської культури, підвищення рівня толерантності в суспільстві, які викладено у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 25.04.2012 р. № 236-р «Про затвердження плану заходів щодо формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві».

Актуальним залишається питання щодо реалізації Державної соціальної програми «Молоді України» на 2009–2015 роки та наказу управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 24.12.2010 р. № 648-ОД «Про розвиток органів учнівського самоврядування в умовах динамічних суспільних змін».

У новому навчальному році діяльність учнівського самоврядування варто спрямувати на соціалізацію молоді, адже вона залишається найбільш незахищеною в суспільстві, коли залишає стіни навчального закладу.

Сучасність вимагає від навчальних закладів формування учнівських лідерів, які в перспективі відіграють певну роль у державотворенні. За дослідженнями В. В. Ягоднікової, кандидата педагогічних наук, старшого викладача кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти, процес формування лідерських якостей в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи буде ефективнішим, якщо реалізувати відповідну технологію, що передбачає наявність таких педагогічних умов:

- урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства старшокласників;
- забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей шляхом залучення їх до

- діяльності самоврядування та школи лідерства;
- створення розвивального середовища з використанням інтерактивних форм;
- створення гуманних відносин суб'єктів виховання.

2014/2015 навчальний рік є знаменним у виховній діяльності щодо формування у вихованців патріотичних цінностей. У відповідності до Указу Президента України від 19 жовтня 2012 року № 604 «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років», Постанови Верховної Ради України від 21 травня 2013 року № 299-VII «Про відзначення 70-річчя звільнення України Червоною Армією від фашистських загарбників», розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 р. № 360-р «Про затвердження плану заходів на 2013—2015 роки щодо підготовки і відзначення 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років» розроблена та прийнята Програма патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети Перемоги на 2013—2015 роки. На основі даних документів Департаментом освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації розроблено Плани обласних заходів щодо реалізації Програми патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах Одеської області та проведення Естафети Перемоги на 2014—2015 роки.

Продовжують діяти обласна цільова програма патріотичного виховання дітей та молоді «Патріот» в Одеській області на 2012—2015 роки та міська програма патріотичного виховання дітей та молоді міста Одеси «Я — одесит» на 2012—2015 роки.

З метою формування у підростаючого покоління почуття патріотизму доцільно забезпечувати роботу щодо проведення районного етапу дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри українського козацтва «Сокіл» («Джура»), районного етапу Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри «Зірниця».

Для вирішення завдань патріотичного виховання та забезпечення змістовного дозвілля рекомендуємо розширити мережу Скаутських організацій, які входять до складу Національної Організації Скаутів України. Їх діяльність регламентується законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Слід зауважити, що Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти підписано договір про співпрацю з Національною організацією скаутів України. Рекомендуємо для використання навчальну програму «Юні скаути» (автори С. С. Власенко, А. В. Майдибура), яка

розміщена на сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти у вкладці «Позашкільна освіта» (www.iitzo.gov.ua). Більш детальну інформацію про діяльність Національної організації скаутів України можна отримати на офіційному сайті www.ukrscout.org.

Особливої уваги потребує питання морально-духовного виховання особистості. Варто згадати слова В. Сухомлинського, який вважав, що «духовно-моральне виховання тісно пов'язане з навчанням, але в деякій мірі вони незалежні одне від одного. Людина може мати визнання, вміти працювати, але в плані духовності та моральності бути нерозвиненою. Основне завдання вчителя — зробити безцінні моральні багатства людства особистим здобутком кожної дитини».

Освітні заклади області мають певний досвід щодо введення факультативів морального та християнського спрямування.

У ряді шкіл розроблено та плідно функціонують моделі виховання, в основі яких ідеї Г. Ващенко, що «духовна людина — це та, яка несе в собі вищу іскру Божества, розум і свободу, прагнення до небесного, яка усвідомлює свій зв'язок з духовним світом. Духовні ідеали, духовні орієнтири українського народу мають високі моральні, інтелектуальні, душевні якості». Як приклад:

- «Духовність, Здоров'я, Гармонія — Благотатне життя» (Затоківська загальноосвітня школа № 9 I—III ступенів м. Білгорода-Дністровського);
- «Школа здоров'я, радості, духовності та інтелекту» (Комунальний заклад «Южненська Авторська М. П. Гузика експериментальна спеціалізована загальноосвітня школа-комплекс I—III ступенів);
- «Школа духовності» (Навчально-виховний комплекс імені В. Чорновола м. Южного);
- «Серце в долонях» (Одеська загальноосвітня школа № 41 I—III ступенів);
- «Становлення особистісної зрілості та життєвої компетентності на засадах співробітництва та співтворчості» (Одеська загальноосвітня школа № 106 I—III ступенів);
- «Розвиток духовно-катарсичної активності школярів середньої ланки через систему учнівського самоврядування «Вулики» (Білгород-Дністровський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа II ступеня — ліцей».

Важливим напрямом діяльності школи є підготовка молодої людини до дорослого, сімейного життя. В умовах постійних демографічних і соціальних змін в Україні втрачаються сімейні цінності, підвищується ризик розлучень, знижується вага виховної функції сім'ї. У програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1—11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» зазначено, що першим і найважливішим чинником виховання є сім'я, яка стоїть в центрі глобальних економічних, політичних та культурних змін, що відбуваються у державі.

Відродити в сімейному житті народні звичаї, які становлять серцевину сімейно-побутової культури і мають потужний виховний потенціал, — одне з найважливіших й невідкладних завдань батьків, педагогів, усієї громадськості.

У 2014/2015 н. р. навчальні заклади області продовжують діяльність щодо реалізації Концепції сімейного виховання дітей і молоді в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки, яка спрямована на підготовку молоді до щасливого подружнього життя та формування відповідального батьківства. Школами області є напрацьований позитивний досвід з пропагування сімейних цінностей, запобігання дитячій бездоглядності, правопорушень, соціального сирітства, підвищення правової культури батьків. Як приклад — дієвий проєкт «Школа відповідального батьківства», який представлено відділом освіти Іллічівської міської ради спільно зі службою у справах дітей і відділом у справах сім'ї, молоді та спорту.

Міністерство освіти і науки України рекомендує в навчальних закладах впроваджувати програми з підготовки молоді до створення сім'ї, для формування відповідального батьківства курс за вибором (факультатив) «Сімейні цінності».

Особливої уваги потребують питання превентивного виховання, яке регламентується на законодавчому рівні, а саме: Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.11.2010 № 2140 «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 201–2015 роки», Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2012 № 350 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209 «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року».

Як стверджує статистика, неповнолітні стають учасниками різних злочинів, крадіжок, правопорушень, вживають наркотичні засоби та алкогольні напої, стоять на обліку у відповідних служб. Основними причинами вчинення неповнолітніми протиправних дій є недостатній життєвий досвід, схильність до наслідування дорослих, не завжди позитивний вплив на дітей оточуючого середовища, намагання батьків звільнитися від опіки, віра в безкарність, хибна оцінка складних життєвих ситуацій, безконтрольність з боку вихователів та недостатній рівень профілактичної роботи з неповнолітніми.

Беручи до уваги зазначене та наказ Міністерства від 03.08.2012 № 888 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти, молоді

та спорту щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року», пріоритетними в роботі навчальних закладів із означеної проблеми залишаються:

- здійснення просвітницької діяльності, проведення Тижнів (декад, місячників) правових знань;
- формування негативного ставлення до протиправних діянь;
- використання інтерактивних педагогічних технологій на уроках правознавства та в позакласній діяльності;
- спрямування діяльності шкільного самоврядування на здійснення превентивної роботи;
- проведення заходів, спрямованих на підвищення моральності в суспільстві, правової культури громадян, утвердження здорового способу життя;
- створення в навчальних закладах демократичного правового простору та позитивного мікроклімату.

З метою профілактики та усунення явищ дискримінації й насильства в учнівському середовищі рекомендуємо впроваджувати інтерактивні форми роботи за навчально-методичним посібником «Організація роботи з розв'язання проблем насильства в школі».

На сучасному етапі особливої гостроти набула проблема збереження і зміцнення здоров'я дітей та молоді.

На державному рівні прийнято ряд законодавчих актів, які регламентують діяльність з цього напрямку, а саме: закони України «Про охорону здоров'я», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», Цільова комплексна програма «Фізичне виховання — здоров'я нації» тощо.

Рекомендуємо враховувати наукові дослідження, міжнародний досвід та досвід шкіл України, Одещини щодо вирішення проблем збереження здоров'я, які передбачають:

- впровадження сучасних здоров'язберезувальних технологій в навчальному середовищі;
- розвиток та розбудову навчальних закладів «Шкіл сприяння здоров'ю»;
- міжсекторальне співробітництво всіх сфер суспільства, діяльність яких впливає на здоров'я підростаючого покоління.

Зауважуємо, що кожна школа повинна стати Школою здоров'я, де створені всі умови для навчання, де немає фізичного й психологічного насильства, де здійснюється життєтворчий процес за принципами співіснування та співробітництва.

Значний розвиток інформаційних технологій та медіа-середовища спонукають до того, щоб звернути увагу педагогів на формування у вихованців культури сприйняття інформації та користування нею. Не секрет, що значну частину часу як дорослі, так і діти, проводять біля екрану телевізорів, а ще більше за монітором ком-

п'ютера. Позитив в цьому, безперечно є, адже це зручний та швидкий доступ до різнопланової інформації, яка допомагає дитині у навчально-виховному процесі, в її соціалізації.

Однак, варто донести до педагогів, батьків та учнів те (як показують дослідження), що ситуація у світовому медіа-просторі викликає значне занепокоєння. А саме:

- велика кількість небезпечної інформації, яка містить елементи агресії, насильства, жорстокості, жахів, еротики, порнографії;
- інформація надзвичайно доступна для дітей, яка є цільовою аудиторією, що споживає таку інформацію найактивніше.

Тому варто звернути особливу увагу педагогічного колективу, батьківської громади на формування в учнів культури відбору інформації та вміння нею користуватися.

3. Рекомендуємо в планах роботи навчальних закладів на 2014/2015 н. р. передбачити відзначення наступних пам'ятних та ювілейних дат.

- 70-а річниця визволення України від фашистських загарбників.

- 70-а річниця Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років.

- 2014 р. оголошено Генеральною Асамблеєю ООН Десятиріччям грамотності: освіта для всіх.

- 2015 р. оголошено Генеральною Асамблеєю ООН Десятиріччям освіти в інтересах стабільного розвитку ООН.

- 315 років від дня народження Мануїла Олександровича Козачинського (1699–1755). Український учений-гуманіст, філософ, педагог, культурно-освітній і церковний діяч, письменник.

- 285 років від дня народження Якова Павловича Козельського (1729 — після 1795). Український просвітитель, філософ-демократ, учений-енциклопедист, письменник, викладач.

- 210 років від дня народження Василя Андрійовича Золотова (1804–1882). Український діяч, який займався розповсюдженням писемності та початкової освіти в Україні й Росії, викладач Рішельєвського ліцею (Одеса), директор приватного чоловічого пансіону в Одесі.

- 200 років від дня народження Амвросія Лук'яновича Метлинського (1814–1870). Український літературознавець, фольклорист, поет Харківської школи романтиків, перекладач, видавець, освітній діяч, професор Київського й Харківського університетів.

- 190 років від дня народження Олександра Даниловича Тулуба (1825–1872). Український історик, педагог, громадський діяч, член Кирило-Мефодіївського товариства, вчитель Чернігівської та 2-ї Київської гімназій, шкіл Катеринослава, інспектор Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії.

- 150 років від дня народження Марії Білецької (1864–1937). Український педагог, одна з організаторів першої приватної вось-

мирічної української школи імені Т. Шевченка у Львові.

- 140 років від дня народження Степана Андрійовича Ананьїна (1875–1942). Український педагог, психолог, фахівець з теорії виховання (зокрема трудового й естетичного), порівняльної педагогіки, професор і викладач курсу дитячої та педагогічної психології Київського Імператорського університету св. Володимира.

- 125 років від дня народження Сергія Максимовича Канюки (1889–1959). Український педагог, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП), інспектор-методист Міністерства народної освіти УРСР.

- 85 років від дня народження Петра Івановича Орлика (1929–1993). Український літературознавець, доктор філологічних наук, професор, проректор Київського педагогічного інституту імені О. М. Горького.

- 440 років від виходу (1574) у світ першого друкованого в Україні слов'яно-руського «Букваря», упорядкованого й виданого І. Федоровим у Львові.

- 340 років від першого видання (1674) Києво-Печерською друкарнею «Київського синописа» — першого короткого нариса історії України й Росії від найдавніших часів до останньої чверті XVII ст.

- 235 років від відкриття (1779) першої Учительської семінарії при Московському університеті — педагогічного навчального закладу в Росії, що готував вчителів для початкової школи. План створення семінарії розробив К. Д. Ушинський.

- 170 років від виходу (1844) другого видання «Кобзаря» й поеми «Сон» Тараса Шевченка.

- 115 років від заснування (1899) Київського педагогічного товариства імені К. Д. Ушинського.

- 50 років від встановлення Радою Міністрів УРСР (1964) медалі А. С. Макаренка для нагородження педагогічних працівників шкіл, позашкільних і дошкільних закладів, органів народної освіти, працівників педагогічної науки.

- 40 років від встановлення в Києві (1974) пам'ятника К. Д. Ушинському (1824–1870), видатному російському й українському педагогу, основоположнику наукової педагогіки та розробнику основ народної школи.

Література

1. Бех І. М. Аспекти підростаючої особистості // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2012. — № 2.
2. Беженов Г. Д. Учніське самоврядування як засіб розвитку лідерських якостей // Директор школи. — 2013. — № 6.
3. Биковська О. А. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2012. — № 2.
4. Васильченко Н. П. Зміни до законодавчих актів із питань загальної середньої освіти // Директор школи. — 2012. — № 6.
5. Глінчевська Я. М. Роль учнівського самоврядування в школі // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2009. — № 5.

6. Кадров А. О. Учнівське самоврядування в процесі соціалізації учнівської молоді // Виховна робота в школі. — 2013. — № 9.

7. Каташова О. М. Виховання духовних цінностей ліцеїстів // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2008. — № 1.

8. Кириченко В. І. Виховний простір: сутність і технологія створення / В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. — К., 2011.

9. Петрунько О. К. Дитина в агресивному медіа-середовищі // Директор школи. — 2013. — № 6.

10. Полобок Л. В. Модернізація навчально-виховного простору в школі // Директор школи. — 2012. — № 6.

11. Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1—11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». — К., 2010.

12. Світлична С. П. Педагогічні принципи у гуманістичній виховній парадигмі // Основні парадигми педагогіки та психології в ХХІ столітті (Одеса, Україна, 2012 р.). — О. : Півд. фундація педагогіки, 2012. — С. 89—92.

13. Стромська С. М. Шляхи успішного виховання // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2012. — № 5.

14. Чешенко О. І. Інноваційні стратегії виховання нової школи в Одеському регіоні // Теорія і практика організації інноваційного процесу виховання : наук.-метод. зб. — О., 2014.

15. Інтернет ресурси:
[www://iitzo.gov.ua](http://www.iitzo.gov.ua)
<http://osvita.ua>
<http://oda.odessa.gov.ua>
www.ukrscout.org

Дошкільне виховання. Початкове навчання

УДК 373.3:371.3

Н. Ю. КРАВЕЦЬ,

зав. НМЛ дошкільної та початкової освіти кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти

О. А. ХОМЕНКО,

методист НМЛ дошкільної та початкової освіти кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (3 КЛ.) У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Ключові слова: навчальна програма, компетентнісний підхід, мовленнєва діяльність, читацька компетентність, діяльність вчителя.

Сучасні виклики суспільства й освіти спрямовують педагога на постійний пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, передбачають наступність між дошкільною, початковою та основною ланками, здатність до реалізації сучасних технологій особистісно орієнтованої освіти, бажання піднести на вищий щабель якості та забезпечити результативність роботи. Тому відповідальність вчителя початкових класів в умовах введення Державного освітнього стандарту початкової загальної освіти істотно зростає.

Однією із засад, на яких ґрунтується Державний стандарт початкової загальної освіти, є компетентнісний підхід, тому формування у молодших школярів низки компетентностей є метою кожної з освітніх галузей.

Основною метою навчання *української мови* у початковій школі є мовленнєвий розвиток особистості. Вільне володіння зв'язним мовленням обумовлює успішність навчання дитини, її розумовий розвиток, здатність встановлювати контакти з іншими, безболісну соціалізацію. Саме тому нові нормативні докумен-

ти (Державний стандарт початкової загальної освіти (освітня галузь «Мови і літератури»), навчальна програма з української мови для 1—4-х класів) сприяють формуванню в молодших школярів комунікативної компетентності, яка виявляється в здатності успішно застосовувати всі види мовленнєвої діяльності під час спілкування, пізнання навколишнього світу, розв'язання життєво важливих завдань.

Для досягнення гармонійного розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письмо), формування в учнів комунікативних умінь вчителю на кожному уроці необхідно працювати над словом і словосполученням, точністю й доречністю вживання образних висловів, умінням свідомо підходити до правильного оформлення власної думки, розвивати в учнів інтерес і увагу до слова під час оволодіння граматичним матеріалом, навчати учнів змістовно, правильно, стилістично точно, інтонаційно виразно висловлювати думки й почуття.

Перед початковою мовною освітою стоїть проблема — забезпечити перш за все усві-

домлення учнями комунікативної функції мови. Тому більшість мовленнєвих і мовних завдань у підручниках пропонується саме з метою комунікації (спілкування). До них належить і створення мовленнєвих ситуацій для побудови учнями коротких монологічних і діалогічних висловлювань, і розвиток мотивації до таких висловлювань. Цьому також сприятиме і проведення «Хвилинки спілкування» на теми, близькі, зрозумілі і життєво важливі для учнів.

Зазначимо, що мовно-мовленнєві знання й уміння, які учні набувають у початковій школі, з огляду на вік та реальні можливості й потреби 6–9-річних дітей, повинні бути науково достовірними, вони не можуть суперечити тим відомостям, які учні здобуватимуть на наступних етапах навчання — в основній і старшій школі, забезпечуючи цим самим принципи науковості та перспективності.

Для розвитку та удосконалення мовлення школярів потрібна щоденна копітка робота над оволодінням основними мовними нормами. У цій роботі одне з основних місць посідає збагачення словникового запасу учнів.

Завдання вчителя при проведенні словникової роботи полягає в тому, щоб учні правильно сприйняли незнайоме слово в тексті, зрозуміли це слово з усіма його відтінками, засвоїли і закріпили в процесі виконання різних вправ і, нарешті, вжили його самостійно в потрібній ситуації. Важливо, щоб вчитель у процесі роботи над словником дітей здійснював постійний міжпредметний зв'язок (наприклад, уроків читання і письма, читання і музики та ін.). Це привчає дітей краще придивлятися до лексичного багатства і стилістичних можливостей рідної мови, сприяє розвитку загальної мовленнєвої культури.

Таким чином, словникова робота є одним з найефективніших засобів збагачення, уточнення, активізації і розвитку мовлення школярів, підвищення їхньої грамотності. Якщо проводити її систематично, цілеспрямовано і послідовно — можна досягти добрих результатів.

Важливу роль у збагаченні словника дітей відіграє мова вчителя. Вона завжди є зразком для учнів, а тому повинна бути не лише правильною щодо побудови, а й багатого, змістовною, різноманітною за своїм словниковим складом.

Пріоритетне завдання курсу «Літературне читання» у 3-му класі — оволодіння учнями читацькою компетентністю та розвиток самостійності молодших школярів, оскільки саме рівень сформованості навичок самостійної роботи з книгою є передумовою інтелектуального та духовного зростання учня.

Важливим завданням вчителя початкових класів є не тільки навчання свідомо, правильно, виразно читати, розуміти, аналізувати твори, але й формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів, здатності засвоювати такі цін-

ності; формування уміння створювати власні висловлювання за змістом прочитаного; розвиток творчої літературної діяльності школярів; уміння здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань.

Успішно вирішити ці завдання можна за умови добре спланованої роботи на уроці: варіативність його побудови, застосування емоційно привабливих елементів (ігрового сюжету, фрагментів фільмів, мультфільмів, музики, творів образотворчого мистецтва і краєзнавчого матеріалу, інсценування, поетичних хвилинок, вікторин, літературних екскурсій, конкурсів та ін.), а також залучення дітей до проектної діяльності, бібліотечної роботи.

Під час організації роботи з художнім твором, вчитель має обрати таку послідовність роботи, яка сприятиме розвитку творчої активності, стимулюватиме інтерес до твору, який вивчається, збагачуватиме читацький, моральний, естетичний досвід молодшого школяра. Варто навчати учнів вести діалог з автором твору на основі змісту тексту, формувати уміння самостійно відкривати і засвоювати цінності твору.

Значної уваги на уроках літературного читання в 3-му класі слід приділяти роботі над драматичними творами (п'єса, п'єса-казка), байками — новими для учнів жанрами.

Невід'ємною складовою у формуванні читацької компетентності учнів є уроки позакласного читання. Особливість уроку позакласного читання третьокласників визначається переходом учнів на основний етап формування читацької самостійності: діти самостійно опрацьовують зміст твору за допомогою інформації, вміщеної на обкладинці, титульному аркуші, а також анотації, передмови, навчаються добирати і читати книжки; складають анотацію на прочитану книжку; обговорюють самостійно прочитані твори.

Також необхідно окремі уроки присвятити читанню дитячої періодики, навчання користуватися Інтернет-ресурсами бібліотек, які на своїх сайтах розповідають про сучасну літературу, вміщують статті до пам'ятних дат письменників, подають твори в електронному форматі.

Свої особливості має і вивчення *російської мови* у класах з українською мовою навчання. Для формування у школярів елементарних відомостей про мову та мовні уміння, необхідні для забезпечення нормативності мовлення, в курсі російської мови відведено години на засвоєння учнями матеріалу з синтаксису, фонетики, лексики; здійснення пропедевтики окремих понять морфології.

При поясненні явищ в російській мові доцільно використовувати прийоми перенесення знань і умінь, набутих на уроках української мови, зокрема прийом міжмовного зіставлення: *На уроках української мови ти дізнався... Ти знаєш, що... Зверни увагу...*

Важливе місце на уроках відводиться удосконаленню уміння користуватися мовою як за-

собою спілкування та пізнання. З цією метою молодшим школярам пропонують систему завдань, спрямованих на опанування всіх видів мовленнєвої діяльності.

Курсом російської мови передбачено різноманітні можливості для організації учнями самостійної навчально-пізнавальної діяльності: виокремити навчальну проблему, продумати спосіб її розв'язання, дібрати тренувальні завдання для закріплення алгоритму виконання, продумати можливості для застосування в різних ситуаціях з власного життєвого досвіду. Важливим є проведення уроків самоконтролю «Перевір себе», на яких діти вчатьса самостійно здійснювати контроль рівня власних навчальних досягнень (рівень сформованості умінь мовного аналізу; рівень опанування мовленнєвих навичок).

Нова навчальна програма з *математики* для учнів 1–4-х класів розроблена відповідно до вимог Державного стандарту, ґрунтується на сучасних досягненнях методики навчання предмета та методичних підходах до вивчення певних тем курсу математики в початковій школі.

Зупинимося на деяких важливих нововведеннях у навчальній програмі для 3-го класу.

Зміст навчального матеріалу 3-го класу з арифметики цілих чисел будується на концентрі «Тисяча». На відміну від попередньої програми письмовий прийом додавання та віднімання вводиться на матеріалі трицифрових чисел. Зважаючи на це, роль вчителя полягає у правильній організації використання методики формування обчислювальних навичок додавання та віднімання в межах 100 через опанування учнями усних прийомів додавання і віднімання: частинами, порозрядно, способом округлення вже у 2-му класі.

Програма 3-го класу набула скорочення за рахунок вивчення таблиць множення й ділення у 2-му класі. Це, у свою чергу, заощаджує час на опанування учнями навичок позатабличного множення та ділення. Ці навички формуються протягом навчального року, а не наприкінці, як це було раніше, оскільки множення та ділення круглого числа на одноцифрове, ділення круглого на кругле число вводиться ще у межах вивчення нумерації трицифрових чисел.

Також з програми 2-го класу вилучено матеріал, пов'язаний з оперуванням поняттями «половина», «третина», «чверть» тощо. Цей навчальний матеріал з'являється у 3-му класі і пропонується до вивчення дробів з чисельником 1 як частини цілого, порівняння дробів із чисельником 1, знаходження частини від числа, знаходження числа за його частиною.

Ще однією новацією у програмі 3-го класу є ознайомлення молодших школярів з простими рівняннями, коренем (розв'язком) рівняння. Крім того, вчитель початкових класів має зосередити свою увагу на ознайомленні учнів з ускладненими рівняннями, а саме: рівняннями, в яких права частина подана чис-

ловим виразом та рівняннями, в яких один із компонентів є числовим виразом. Таким чином, вже у 3-му класі прослідковується наступність та перспективність між початковою і основною школою, що виявляється в ознайомленні учнів з розв'язуванням простих задач способом складання рівняння (алгебраїчним методом).

Зауважимо, що під час вивчення величин у 3-му класі зроблено акцент на ознайомленні учнів з трійками взаємопов'язаних величин, які перебувають у пропорційній залежності: загальна довжина, довжина одного відрізка, кількість відрізків; загальна маса, маса одного предмета, кількість предметів; загальна місткість, місткість однієї посудини, кількість посудин; вартість, ціна, кількість; загальний виробіток, продуктивність праці, час роботи. З огляду на це, значна роль відводиться формуванню в учнів умінь розв'язувати прості і складені задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин.

На уроках *трудового навчання* у 3-му класі продовжується формування у молодших школярів свідомого ставлення до світу речей шляхом поєднання пізнавальної й практичної діяльності учнів. Така робота має спрямовуватись на розвиток у третьокласників розуміння того, що світ природи є невичерпним джерелом ідей для творчої діяльності людини. Тому перед вчителем стоїть важливе завдання — вчити дітей аналізувати форми, образи, конструкції природи, досліджувати їх і передавати у своїх виробках, опановуючи при цьому нові матеріали та способи їх обробки.

Велику увагу на уроках трудового навчання слід приділяти дослідницькій діяльності (робота з підручником, використання слайдів, фотографій, природного матеріалу, зразків виробів); завданням на розвиток логічного та просторового мислення; проектній діяльності.

Уроки *музичного мистецтва* передбачають не лише збагачення учнів початкової школи мистецтвознавчими та естетичними уявленнями, а й формування в них комплексу відповідних компетентностей. У 3-му класі продовжується музична освіта школярів шляхом збагачення їхнього музичного досвіду, формування навичок сприймання музики і самостійного виконання музичних творів. Розширюється уявлення учнів про зв'язок музики з мовою, про музичну інтонацію і будову музичного твору як обрану композитором форму втілення образного змісту.

Отже урок музики має забезпечувати творче спілкування композитора, виконавця і слухача, тобто виконувати роль посередника між музикою, вчителем і дітьми. Досягти цього можна завдяки різноманітним методичним прийомам, які допоможуть зацікавити дитину, викликати позитивні емоції, розвивати інтелектуальне почуття, креативність, пробуджувати допитливість та задовольняти інтерес.

Оскільки молодші школярі мають ще невеликий життєвий досвід і обмежений багаж знань,

зміст понять слід формулювати відповідно до рівня уявлень дітей, визначення музичних термінів — подавати у спрощеному вигляді, підкріплювати зрозумілими для учнів прикладами, ілюстраціями та практичними завданнями.

У новому навчальному році в 3-му класі вводиться предмет «*Я у світі*», що є підґрунтям для диференційованого вивчення суспільствознавчої галузі на наступних ланках школи.

Предмет «*Я у світі*» розширює смислові горизонти бачення учнів, спрямовує їх на усвідомлення сучасного контексту взаємовідносин людини і суспільства, набуття демократичних цінностей, засвоєння поведінкових еталонів.

У змісті, методиці, мотиваційному забезпеченні названого вище предмета зберігається наступність між класами, оскільки окремі аспекти частково охоплювались предметами «*Основи здоров'я*», «*Літературне читання*», реалізовувались у позакласній діяльності.

Звертаємо вашу увагу на те, що пропедевтичним етапом до вивчення предмета «*Я у світі*» є впровадження курсу «*Культура добростусідства*».

Формування особистісно значущої картини світу здійснюється за рахунок максимальної опори на життєвий досвід, який розвивається в процесі взаємодії учня з навколишнім світом. Це стає можливим лише за умови створення такого соціокультурного середовища, в якому учні мають змогу пропустити через себе норми, приписи, правила, які прийняті у суспільному житті.

Особливу увагу звертаємо на те, що типовим недоліком при проведенні уроків з соціальної тематики є зловживання словесними методами, коли ефект засвоєння змісту пов'язується з добрим розтлумаченням норми. Для

вчителя важливо володіти умінням розподіляти активність — свою власну і учнів шляхом розгортання різних видів діалогічних форм.

Натомість і зміст уроку, і методи його проведення мають актуалізувати рефлексивні шари свідомості учня: прагнути більше знати, читати, уміти. У цьому вчителю допоможе методичний апарат підручника.

Сьогодні в навчальних закладах існує потреба у нових методиках, технологіях виховання та навчання, у підручниках та навчальних посібниках, які б мали розвивальний зміст, формували творчу особистість. Тому актуальним залишається впровадження науково-педагогічного проекту «*Росток*». Вважаємо, що втілювати в навчально-виховний процес комплексну Програму розвитку дітей «*Росток*» можуть вчителі будь-якого загальноосвітнього навчального закладу.

При здійсненні контролю та оцінюванні навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів потрібно керуватися додатком до листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 № 1/9-74.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011р. № 462, м. Київ.
2. Методичний коментар до навчальних програм для 1–4 класів: Дайджест / уклад. О. В. Онопрієнко. — Донецьк : Каштан, 2012. — 108 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1–4 класи. — К. : Освіта, 2012.
4. Матеріали вебінару на тему «Реалізація Державного стандарту початкової загальної освіти за підручниками для учнів 3 класу» (20.05.2014). — ministry@mon.gov.ua.

УДК 372.32:371.3

В. В. СКРИПНИК,

старший викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти

О. М. СТРАЩЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії дошкільної та початкової освіти
кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДОШКІЛЬНИМ ПРАЦІВНИКАМ ДО НОВОГО 2014/2015 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

Ключові слова: дошкільна освіта, програми, здоров'язберігаючі технології, здоров'ятворчі технології, схеми планування, організація харчування дітей, громадське обговорення програм, духовне виховання.

На сучасному етапі дошкільна освіта продовжує забезпечувати подальшу реалізацію мети і завдань системи суспільного дошкільного виховання, які чітко визначені Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті,

законами «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», положеннями «Про дошкільний навчальний заклад», «Про навчально-виховні комплекси «Дошкільний навчальний заклад — загальноосвіт-

ній навчальний заклад», «Про атестацію педагогічних працівників».

Головними завданнями дошкільної освіти у 2014/2015 навчальному році залишаються:

- забезпечення збалансованого розвитку особистості дошкільників;
- формування життєвої компетентності дитини;
- цілісний і загальний розвиток дитини дошкільного віку;
- узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації, саморозвитку та самозбереження індивіда.

Основним нормативним документом, який визначає вимоги до змісту та обсягу дошкільної освіти, її пріоритети, залишається Базовий компонент дошкільної освіти, спрямований на оновлення принципів, цілей, змісту, технологій виховання, розвитку та навчання дітей.

При організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах за рішенням педагогічної ради можна використовувати такі програми:

- програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (авт. кол.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович та ін.) (схвалена рішенням колегії МОН молоді та спорту від 01.03.2012 р., затверджена наказом МОН молоді та спорту від 21.05.2012 р. № 604). Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку, якою передбачено орієнтири змістового наповнення освітньої роботи з 5-річними дітьми при повному, короткотривалому, сезонному їх перебуванні у групах при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних закладах або при наданні освітніх послуг домашніми педагогами (гувернерами). Нею також можуть скористатися педагоги, задіяні для організації роботи консультативних пунктів при навчальних закладах чи управліннях (відділах) освіти, та соціальні педагоги. Програма націлює педагогів і батьків на особистісний розвиток дітей за основними напрямками освітньої роботи (фізичний, соціально-моральний, пізнавальний, художньо-естетичний, організація ігрової діяльності);

- програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина», наук. кер.: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 08.12.2010 № 1/11-11177). Програма розвитку дітей, яка визначає зміст, обсяг, порядок подачі дітям освітнього матеріалу, орієнтує на комплексну реалізацію виховних і навчальних завдань з поступовим ускладненням на кожному віковому етапі, що забезпечує цілісний гармонійний розвиток особистості дитини. Значна увага в ній приділяється майбутнім першокласникам — дітям 5-річного віку. Основними завданнями освітньої роботи зі старшими дошкільниками визначено різнобічний розвиток особистості, формування оптимістичного світогляду, культури поведінки, психологічної готовності до майбутнього шкільного життя;

- освітня програма «Дитина в дошкільні роки», наук. кер. проф. К. Л. Крутій (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 08.12.2010 № 1/11-11178). Змістове наповнення програми диференційовано на інваріантну (обов'язкову) та варіативну (додаткову) частини, що дозволяє уникнути фізичних і психічних перевантажень дітей, орієнтує дошкільні заклади та сім'ї на певний освітній стандарт та вказує обсяги виходу за його межі з урахуванням інтересів, бажань, нахилів дітей, попиту батьків та конкретних умов діяльності дошкільних навчальних закладів, інших соціальних інституцій, які надаватимуть освітні послуги;

- програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (авт. кол.: О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.) (лист МОН молоді та спорту про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України» від 09.12.2011 № 1/11-11601);

- комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (авт. Л. В. Калуська) (лист МОН про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» від 02.07.2013 № 1/11-10786).

Зупинимося детальніше на останній програмі. Комплексна програма «Соняшник» визначає основні завдання розвитку, навчання і виховання дітей четвертого-шостого років життя відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, синтезує історичні надбання, нові досягнення теорії та практики дошкільної освіти, актуальні суспільні вимоги до неї, забезпечує гармонійний розвиток дитини.

Складовими комплексної програми є цільові підпрограми: «Помагайлик» для дітей четвертого року життя, «Пізнавайлик» — п'ятого, «Дослідник» — шостого року життя, кожна з яких включає антропометричні дані, вікові особливості, напрями розвитку та діяльності (розвиток особистості, соціальний розвиток, емоційний розвиток, моторика та фізичний розвиток, сенсорний розвиток та особливості сприйняття, мовленнєво-комунікативний розвиток, розвиток психічних процесів, духовно-моральний розвиток, художньо-естетичний розвиток, розвиток ігрових умінь та навичок, навчальна діяльність, передумови трудової діяльності), їх показники. Підпрограми містять такі розділи:

Розділ I. Розвиток і виховання тіла (гігієна, розпорядок дня, харчування, рухова діяльність, профілактичні заходи, безпечна поведінка, емоційне здоров'я).

Розділ II. Розвиток і виховання душі і серця (люби ближнього свого як самого себе, шануй батька і матір і буде тобі добре на землі; патріотичне, соціальне, моральне, естетичне, трудове, правове, економічне, екологічне, статеве виховання).

Розділ III. Мовленнєво-комунікативний розвиток (лексика, фонетика, синтаксис, граматич-

на будова мовлення, зв'язне мовлення, спілкування, художня література і фольклор, елементи риторики).

Розділ IV. Розвиток і виховання розуму (сенсорний розвиток, пізнавальна діяльність у дошкільній, дослідницька діяльність; для дітей молодшого і середнього дошкільного віку — формування елементарних математичних уявлень, для дітей шостого року життя — логіко-математичний розвиток, інтелектуальні ігри).

Розділ V. Художньо-естетичний розвиток дитини (ознайомлення з різними видами мистецтва, ліплення, аплікація, малювання, конструювання, музика і співи, хореографія, театралізована діяльність, свята та дозвілля, художня праця, народні ремесла).

Розділ VI. Розвиток і виховання здібностей і творчості (передумови розвитку здібностей і творчості, розвиток творчості у мовленнєвій, образотворчій, пісенній, танцювальній та ігровій діяльності).

Розділ VII. Розвиток ігрових умінь та навичок (рухливі, народні, хороводні, дидактичні ігри, ігри з піском і водою, музично-дидактичні ігри, сюжетно-рольові та конструкторсько-будівельні ігри).

У кінці кожного розділу подано таблицю, за допомогою якої педагоги і батьки можуть орієнтуватися у рівні засвоєння дітьми змісту програмових завдань, сформованості та розвитку їх компетентностей.

Завдання у розділах ускладнюються відповідно до віку дітей.

Перелік фольклорних і художніх текстів, музичного та хореографічного репертуару, різних видів ігор, мистецьких творів та орієнтовна тематика занять подано у навчально-методичному посібнику до програми (Навчально-методичний посібник «Соняшник» до комплексної програми розвитку, навчання і виховання дитини дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. — Тернопіль : Мандрівець, 2013. — 200 с.).

У структурі навчально-методичного посібника чітко виокремлено чотири складники:

Перший складник. Орієнтири для реалізації завдань програми «Соняшник».

Другий складник. Методичний коментар до розділів.

Третій складник. Підготовка дітей до школи.

Четвертий складник. Дидактико-методичний інструментарій.

У 2014/2015 навчальному році дошкільні навчальні заклади при організації роботи з дітьми дошкільного віку можуть використовувати й додаткові програми, які визначено Переліком навчальних видань, з яким можна ознайомитися на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) та у фахових періодичних виданнях.

Міністерство освіти і науки України розмістило на своєму офіційному веб-сайті:

— дві частини Програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»;

— комплексну програму «Соняшник», яка визначає основні завдання розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку (першого-третього років життя), формування їхнього тіла, душі та розуму згідно з Державним стандартом дошкільної освіти, яким є Базовий компонент дошкільної освіти. Складовими комплексної програми є цільові підпрограми «Немовлятко» для дітей першого року життя, «Малюлятко» — другого, «Мовлятко» — третього років життя (авт. Л. В. Калуська) для їх громадського обговорення. Надсилати свої зауваження та пропозиції можна на електронну адресу: programa2014@ukr.net.

При плануванні освітнього розвивального середовища потрібно звертати увагу на структуру щомісячного планування освітнього процесу:

- назва місяця;
- тематика роботи з дітьми;
- розвивальні та виховні завдання (в залежності від тем);
- загартовуючі заходи;
- заходи щодо формування у дітей знань з безпеки життєдіяльності;
- заходи щодо роботи з батьками;
- комплекси вправ ранкової та гігієнічної гімнастики на 2–3 тижні (з ускладненням на другий тиждень);
- мережа пізнавально-ігрової та рухової діяльності дітей на місяць;
- календарний (щоденний) план освітнього процесу.

Актуальним залишається впровадження здоров'язбережувальних та здоров'ятворчих технологій, які об'єднують в собі всі напрями діяльності дошкільного навчального закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей.

Одним із важливих факторів, що забезпечує життя, здоров'я та розвиток дитини, є раціональне харчування.

Методичний посібник «Організація харчування дітей у дошкільних навчальних закладах» — 576 сторінок інформації для організації якісного та раціонального харчування дітей у ДНЗ, видавництво МЦФЕР (Міжнародний центр фінансово-економічного розвитку). Видання надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», узгоджено з МОЗ України та схвалено:

— Державною санітарно-епідеміологічною службою України;

— ДП «Державний науково-дослідний центр з проблем гігієни харчування» МОЗ України;

— ДУ «Інститут гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзеева НАМН України»;

— Національним університетом харчових технологій.

У методичному посібнику подано більше 300 карток-розкладів страв. Детально прописано технологію приготування кожної стра-

ви, зазначено тривалість та температуру приготування.

Усі картки-розклади можна впевнено використовувати, бо вони пройшли спеціальну експертизу.

У зручній табличній формі наведено витяги з нормативно-правових актів, які регулюють питання харчування дітей у ДНЗ. З нормативних документів вибрано лише те, на що слід звернути особливу увагу.

У повному обсязі подано Інструкцію з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах. Для зручності пошуку потрібного розділу Інструкції та додатка до неї у зміст методичного посібника винесено назви розділів та додатків із зазначенням відповідної сторінки.

За допомогою алфавітного покажчика зручно шукати картку-розклад необхідної страви.

У глосарії наведено визначення основних термінів і понять, якими оперують під час організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах.

Також на сторінках видання:

- загальні вимоги до організації харчування дітей;
- норми харчування дітей;
- хімічний склад та енергетична цінність продуктів;
- особливості приготування страв;
- рекомендації щодо:
- складання примірного двотижневого меню та картотеки страв;
- оформлення меню-вимоги та визначення виходу страв;
- зберігання та оброблення продуктів;
- посадові та робочі інструкції працівників — медичної сестри з дієтичного харчування, шеф-кухаря, кухаря, кухонного робітника, комірника;
- приклади оформлення інших документів.

Для кращої орієнтації в останніх новинках фахової педагогічної преси, для вчасного отримання консультації від кваліфікованих спеціалістів, або для участі у вебінарі необхідно мати комп'ютер з виходом до Інтернету та бути зареєстрованим користувачем порталу освітян «Педрада».

Для реєстрації на порталі «Педрада» натисніть на кнопку «Реєстрація» у верхньому правому куті сайту. Обов'язково заповніть усі поля, позначені зірочкою.

Для участі у вебінарі завчасно зайдіть на портал «Педрада», використовуючи свій логін та пароль, та натисніть на банер «Переглянути вебінар» або використайте посилання, яке опубліковане в останній новині на порталі.

Участь у вебінарі **БЕЗОПЛАТНА** для всіх зареєстрованих користувачів порталу освітян «Педрада».

Крім того, ви маєте чудову нагоду отримати відповіді на свої запитання під час вебінару.

Переваги вебінару:

- можливість підключення з будь-якої точки країни;

- безоплатна нагода підвищити свій професійний рівень;
- економія часу та зусиль, комфорт;
- можливість отримати відповідь саме на Ваше запитання.

Одне з першочергових завдань сучасної виховної політики — формування у дітей толерантної поведінки, зокрема етнічної й конфесійної толерантності. Відображаючи національну й регіональну своєрідність культур, педагоги повинні акцентувати увагу не лише на національній свідомості й базисі особистісної культури, але й виховувати навички поважного й толерантного ставлення до інших культур і релігій.

Завдання педагога — виховати люблячу дитину. Адже «любов покриває багато гріхів». Необхідно формувати у дитини вміння відрізнити добро від зла, робити оцінно-етичні судження про себе та оточуючих, поки не загублено час, а дитячі почуття ще яскраві та чисті, не забруднені вулицею, телевізором та бездуховністю дорослих. Важливо навчити дітей милосердю незалежно від власних симпатій чи антипатій.

Отже, пріоритетом у подальшому удосконаленні дошкільної освіти в області є забезпечення її якості та доступності для кожної дитини відповідного віку, незалежно від місця проживання, матеріального забезпечення та належного соціально-психологічного супроводу розвитку особистості.

Література

1. Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дитячий садок: управління. — 2010. — № 3 (17). — С. 6—7.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Настільна книга керівника дошкільного навчального закладу. Ч. 5 / упоряд.: Т. В. Панасюк, С. І. Нерянова, А. А. Грищенко. — Тернопіль: Мандрівець, 2013.
3. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / кер. проекту Б. М. Жебровський. — Тернопіль: Мандрівець, 2012. — 104 с.
4. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огневю'к, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білооскаленко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.]; МОН молоді та спорту України, Голов. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА). — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — 492 с.
5. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 144 с.
6. Навчально-методичний посібник «Соняшник» до комплексної програми розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 200 с.
7. Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи: зб. метод. матеріалів / авт.-упоряд.: О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низьковська, Т. П. Носачова. — Тернопіль: Мандрівець, 2011. — 480 с.
8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. В. Возна, О. Л. Максименко [та ін.]. — Тернопіль: Мандрівець, 2013. — 264 с.
9. Програма розвитку, навчання та виховання дітей «Дитина в дошкільні роки» / К. Л. Крутій. — Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС»ЛТД, 2012. — 268 с.

С. В. ПУСТОВАЛОВА,
методист НМЛ педагогічних інновацій кафедри менеджменту і розвитку освіти

НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду проблеми наступності і перспективності як необхідної умови забезпечення безперервної освіти.

Ключові слова: наступність, перспективність, пріоритети, гра, адаптація.

Система дошкільної освіти спрямована на виконання положень Закону України «Про дошкільну освіту», концептуальних засад Базового компонента дошкільної освіти (2012 р.), які передбачають забезпечення належного розвитку, вихованості та навченості дитини перших семи років життя, враховуючи фізичний та інтелектуальний потенціал дітей, їх потреби та інтереси.

Працівники дошкільних навчальних закладів створюють належні умови для самореалізації особистості дитини, формують у неї уміння пізнавати довкілля, розуміти інших дітей, практично застосовувати набуті знання.

Актуальна проблема сьогодення — наступність між дошкільною та загальною середньою освітою.

Сучасні вчені і педагоги дошкільної та початкової освіти визначають такі пріоритетні напрямки.

1. Узгодження мети на дошкільному і початковому шкільному рівні.

Основна мета дошкільної освіти — всебічний загальний розвиток дитини, визначений Базовим компонентом дошкільної освіти у відповідності з потенційними віковими можливостями і специфікою дитинства як самооцінного періоду життя людини.

Основна мета початкової освіти — продовжувати всебічний загальний розвиток дітей з урахуванням специфіки шкільного життя поряд із засвоєнням найважливіших навчальних навичок у читанні, письмі, математиці та ін.

Як у дошкільному закладі, так і в школі освітньо-виховний процес має бути спрямований на формування особистості дитини: розвиток компетентності (комунікативної, інтелектуальної, фізичної), креативності, ініціативності, самостійності, відповідальності, довільності, волі і самосвідомості, безпечного поводження і самооцінки.

2. Збагачення освітнього змісту у початковій школі.

На основі досліджень О. Я. Савченко, О. В. Прокури, О. Л. Кононко та інших мова йде:

— про введення у педагогічний процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (самодіяльних ігор, драматизацій, технічного і художнього моделювання, експериментування, словесної творчості, музичних, танцювальних імпровізацій);

— про насичення змісту навчання такими знаннями історико-географічного і краєзнавчого характеру, які б максимально активізували пізнавальні інтереси дітей, відповідали їх потребам у практичній дії і виховували почуття відповідальності за найближче оточення (ділянка школи, рослини на вулиці і в класі, оформлення приміщень);

— про збагачення змісту уроків естетичного циклу, художньої діяльності як одного із засобів самовираження дитини, заснованого на її індивідуальному емоційно-образному баченні;

— про залучення до національної художньої культури шляхом відвідування музеїв, виставок, майстерень художників, концертів, театрів, бібліотек.

Мета — збагатити загальнокультурний розвиток дитини.

3. Удосконалення форм організації і методів навчання як у дошкільних закладах, так і в початковій школі.

Сучасні наукові дослідження А. А. Парамової, М. М. Поддякова, З. М. Істоміної вказують на необхідність:

— відмовитися від жорстко регламентованого навчання в дитячому садку (статичних поз на заняттях, розташування столів у ряд по типу шкільного, відповідей по піднятій руці та ін.);

— максимально забезпечувати рухову активність дітей в школі на уроках фізкультури, великих перервах, а також в процесі позакласної роботи;

— використовувати різноманітні форми навчання, що включають специфічні види дитячої діяльності на інтегративній основі, вихід за межі групи і ділянки, об'єднання по підгрупах, організацію діяльності кооперативного типу;

— впроваджувати у дитячому садку циклічність і проектну організацію змісту навчання, що створює умови для використання самими дітьми наявного в них досвіду;

— забезпечувати взаємозв'язок занять (фронтальних, групових) з повсякденним життям дітей, їхньою самостійною діяльністю (ігровою, художньою, конструктивною та ін.);

— створювати розвивальне предметне середовище як у дошкільному закладі, так і в початковій школі, функціонально моделюючи зміст дитячої діяльності;

— більш широко використовувати методи, що активізують у дітей мислення, уяву, пошу-

кову діяльність, тобто елементи проблемності в навчанні, дивергентні задачі, задачі відкритого типу, що мають варіанти «правильних» рішень. Останній метод особливо важливий для початкової школи, тому що тут переважають конкретні способи дії, які відповідають визначеним завданням;

— поєднувати задачі відкритого і закритого типу — одна з умов активізації пізнавальної діяльності дітей, розвитку гнучкості мислення не тільки на заняттях з математики, але й при вивченні предметів гуманітарного циклу;

— більш широко використовувати в початковій школі, особливо в перший рік навчання, ігрові прийоми, створювати емоційно-значимі ситуації, умови для самостійної практичної діяльності, коли діти можуть на основі наявних у них знань виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність;

— змінювати форми спілкування дітей як на заняттях у дошкільному закладі, так і на уроках в школі; забезпечувати дитині можливість орієнтуватися на партнера-однолітка, взаємодіяти з ним і вчитися у нього (а не тільки у дорослого);

— підтримувати між дітьми діалогічне спілкування;

— визнавати право дитини на ініціативні висловлювання й аргументоване відстоювання своїх пропозицій, право на помилку. Адже саме в процесі такого спілкування діти обговорюють загальне завдання, шукають способи його вирішення, розподіляють ролі, змінюють позиції (один пише, інший читає, третій перевіряє). У результаті кожен відчуває себе вмілим, знаючим, здатним (разом з іншими) впоратися з будь-яким завданням;

— провідною в освітньому процесі як дошкільного закладу, так і початкової школи повинна стати діалогічна форма спілкування дорослого з дітьми, що сприяє розвитку активності, ініціативності, почуття власної гідності й самоповаги.

Здійснюючи наступність між дошкільним навчальним закладом і початковою школою, необхідно передбачити:

— на дошкільному етапі — збереження самоцінності даного вікового періоду, пізнавальний і особистісний розвиток дитини, її готовність до взаємодії з навколишнім світом, розвиток провідної діяльності (гри) як фундаментального новоутворення дошкільного періоду;

— на початковому етапі — опору на наявний рівень досягнень дошкільного дитинства, індивідуальну роботу у випадках інтенсивного розвитку, спеціальну допомогу з корекції не сформованих у дошкільному дитинстві якостей, розвиток провідної діяльності (навчання) як фундаментального новоутворення молодшого шкільного віку.

У зв'язку з цим наступність слід розглядати як побудову єдиної змістовної лінії, що забезпечує ефективний поступовий розвиток дитини,

успішний перехід на наступний етап, зв'язок і узгодженість кожного компонента методичної роботи (мета, завдання, зміст, методи, засоби, форми організації).

Для дошкільних груп та початкових класів пріоритети освітньої діяльності повинні бути єдині, зокрема:

— дослідження динаміки стану здоров'я та психічного розвитку дітей;

— удосконалення навчально-виховного процесу з урахуванням особистісних якостей, стану здоров'я та психічного розвитку дітей;

— забезпечення належного рівня соціального розвитку і громадянського виховання дошкільників та молодших школярів;

— інтеграція, індивідуалізація та диференціація навчального процесу;

— створення умов для розвитку обдарованих дітей; навчання дітей з особливими потребами;

— інтеграція родинного та суспільного виховання.

Названі параметри освітньо-виховної роботи можуть бути реалізовані через модель співпраці обох ланок.

I блок. Робота з педагогами.

Взаємовідвідування уроків та занять, педради, виробничі наради, методичні об'єднання, творчі групи, лабораторії, семінари, школи педагогічної майстерності, конференції, виставки тощо.

II блок. Робота дитячих колективів.

Екскурсії, зустрічі дітей, організація свят, концертів, спортивних змагань, туристичних походів, виставок, ремонт і виготовлення іграшок та ін.

III блок. Робота з батьками.

Батьківські збори, семінари-практикуми, педагогічні лекторії, консультації, дні відкритих дверей, родинні свята, папки-пересувки, стенди.

Неперервність та наступність дошкільної і початкової ланок передбачають використання єдиної системи цілей і змісту освіти протягом всього навчання від дитячого садка до школи.

Розгляд організації педагогічного процесу в дитячому садку і початковій школі, змісту і методів навчання та виховання дозволяє побачити у ньому значні відмінності.

Для дитячого садка характерні:

— комфорт;

— спільна ігрова та пізнавальна діяльність;

— відносна відсутність обов'язкового мінімуму засвоєння інформації і оцінювання знань;

— неформальне спілкування з дорослими.

У початковій школі майже вся організація педагогічного процесу має на меті:

— придбання знань;

— чітке визначення рольових позицій вчителя і учня (перший вчить, другий вчиться);

— оцінювання успішної діяльності учня;

— невелика кількість часу для неформального спілкування вчителя й учня.

З переходом від атмосфери дитячого садка

до більш офіційної обстановки школи життя дитини починає підкорятися системі суворих правил.

Місце вихователя дитячого садка в його житті займає вчитель, для якого головним мірилом сформованості особистості дитини стає слухняність і успіх у навчанні. Різко зростають вимоги не тільки до інтелектуальної і пізнавальної сфери дитини, але і до його вольової сфери, до саморегуляції поведінки.

Дошкільний та молодший шкільний вік характеризуються великою залежністю від впливу дорослих.

Відповідно до цього, розвиток особистості дитини на кожному новому для нього етапі складається з трьох фаз:

— адаптація, тобто засвоєння норм і способів поведінки, схвалених батьками і педагогами в умовах взаємодії з ними та з іншими дітьми;

— індивідуалізація, тобто прагнення дитини виділитися серед інших дітей або позитивно в різних видах діяльності, або через капризи, в обох випадках орієнтовано не стільки на оцінки інших дітей, скільки на вчителів і вихователів;

— інтеграція, тобто погодження неусвідомленого прагнення дошкільника позначити своїми діями власну особистість з готовністю дорослих прийняти в ньому тільки те, що відповідає громадсько обумовленому і важливому для них завданні щодо забезпечення переходу дитини до нового етапу громадянського виховання — у школу.

Ролеві функції вихователя ДНЗ і вчителя початкової школи значно різняться. Вони мають різні права, обов'язки, які визначено різними нормативними документами (програмами, інструкціями тощо).

Реалізація процесу навчання дітей 3–10 років передбачає виконання ряду педагогічних умов.

На дошкільному рівні:

- забезпечення особистісно орієнтованої взаємодії педагога з дитиною;
- формування ігрової діяльності як важливого фактору розвитку дитини;
- створення розвивально-навчального середовища, яке сприяє особистісному і пізнавальному розвитку дитини.

На рівні початкової школи:

- орієнтація на наявний рівень досягнень дошкільного виховання;
- спрямування процесу навчання на формування вміння вчитися як найбільш важливого досягнення цього вікового періоду розвитку;
- використання індивідуальної роботи у разі випереджального або більш низького темпу розвитку дитини.

Конкретні цілі кожного вікового етапу навчання з урахуванням його неперервності формуються відповідно до освітніх ліній, які ви-

дображають найбільш важливі сторони розвитку особистості:

- фізичний розвиток;
- розумовий розвиток;
- соціально-особистісний розвиток;
- художньо-естетичний розвиток.

У зв'язку з переходом дошкільної та початкової освіти на нові державні стандарти питання безперервності набуває особливого значення.

Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку існують принципи відбору змісту безперервної освіти.

1. Принцип розвитку.

Передбачає орієнтацію змісту освіти на стимулювання та підтримку емоційного, духовного, морального та інтелектуального розвитку дитини, створення умов для виявлення самостійності, ініціативності, творчих здібностей дитини в різних видах діяльності, а не тільки на накопичення знань та формування вміння вирішувати предметні завдання. При цьому зберігається значимість засвоєння дітьми знань, оволодіння навичками і вміннями.

2. Принцип гуманітаризації.

Посилення гуманітарної спрямованості предметів природознавчого і математичного циклів і вплив всіх навчальних предметів на емоційний, соціально-особистісний розвиток дитини; надання особливого значення предметам гуманітарного та художньо-естетичного циклу, що сприяє різноманітності творчої діяльності дітей.

3. Принцип цілісності.

Потребує відбору такого змісту освіти, який допоможе сформувати у дітей цілісну картину світу, навички самостійного наукового пізнання.

4. Принцип культуродоцільності.

Забезпечує «відкритість» різних культур, створення умов для найбільш повного ознайомлення з досягненнями та розвитком культури сучасного суспільства і формування різноманітних пізнавальних інтересів.

5. Принцип змісту освіти.

Припускає можливість співіснування різних підходів до відбору змісту і технології навчання, реалізації цілей освіти з урахуванням розвитку сучасної науки і потреб суспільства та регіональних особливостей. Крім того, варіативність у змісті навчання забезпечує його диференціювання, тобто можливість індивідуального розвитку кожної дитини. При цьому обов'язкове збереження інваріантного мінімуму навчання як вимоги, яка забезпечує право кожної дитини на отримання рівних з іншими дошкільної та початкової освіти.

Для того, щоб побудувати систему освіти для дітей дошкільного віку, в ДНЗ необхідно передбачити як обов'язкову умову можливість самореалізації дитини на всіх етапах роботи з означеним змістом. Дошкільник завжди повинен вміти застосовувати свої знання і навички в практичній діяльності. Це можуть бути

ігри, спостереження, спілкування, дитяче експериментування, конструктивна, художньо-образотворча, музично-рухова та літературно-мовленнева і трудова діяльність.

Застосовуючи свої знання і навички в різних видах значущої для нього діяльності, дитина буде самостверджуватися і самореалізовуватися як особистість. Її завдання педагога — забезпечити умови для цієї діяльності так, щоб цей процес був успішним і дитина змогла впоратися зі своїми проблемами, використовуючи накопичені знання і навички.

Таким чином, будуть вирішуватися пріоритетні завдання безперервної освіти дітей, визначені у Державних стандартах обох ланок освіти:

- долучення дітей до цінностей здорового способу життя;
- забезпечення емоційного благополуччя кожній дитині, розвиток її позитивного самопочуття;
- розвиток базових якостей (творчості, ініціативності, допитливості, здібності до творчого самовираження та ін.);
- формування знань про навколишній світ, стимулювання комунікативної, пізнавальної, ігрової та інших видів діяльності дітей;
- розвиток компетентності у сфері відносин у світі, до людей, до себе;
- залучення дітей до різних форм співпраці (з дорослими та дітьми різного віку).

З якими проблемами педагоги, психологи та батьки стикаються при забезпеченні наступності дитячого садка та школи?

1. Однією з проблем є вибір для дитини школи і навчальної програми. Серед сьогоденної різноманітності загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, які пропонують широкий спектр освітніх послуг, багато програм, батькам дуже непросто визначитися з вибором. Необхідно враховувати особливості психіки і фізичний стан дитини, специфіку пропонованих програм, особисті якості майбутніх вчителів та багато іншого.

У процесі п'ятирічного психологічного супроводження дитини в дитячому садку вже визначився її психологічний портрет, який, як потім виявляється, нікому непотрібний і не враховується. Її при переході до початкової школи дитина знову неодноразово обстежується. Втрачений час «працює» проти дитини, а можливі проблеми у спілкуванні з дорослими і однолітками можуть стати причиною неуспішності у подальшому навчанні.

Безпосередній контакт психологів дитячого садка і школи, зустрічі батьків і дітей з майбутніми вчителями, знайомство з навчальними програмами до вступу дитини до школи допоможуть визначитися з вибором школи і запобігти можливим негативним наслідкам.

2. Існує і занепокоєння щодо надмірних вимог до готовності дитини для навчання в школі. При вступі у школу потрібно, щоб дитина віль-

но читала, оперувала цифрами у межах сотні. На жаль практикується раннє навчання дітей дошкільного віку письму, читанню, математики, замість того, щоб розвивати пізнавальні процеси.

Гра як основний вид діяльності дітей дошкільного віку замінюється поурочними заняттями. Стрес, втому, погане здоров'я дітей, зниження навчальної мотивації, втрата інтересу до навчання провокують у дітей неврози та інші явища, небажані при переході до школи.

Співробітництво психологів дитячих садків і шкіл щодо формування у педагогів розуміння важливості процесу розвитку дитини, а не накопичення знань, допоможе усунути негативну практику, підтримати здоров'я дітей, а також забезпечити можливість розробити рекомендації для вчителів початкових класів щодо розуміння вікових особливостей дітей.

3. У психології дошкільників і молодших школярів багато загального, і пріоритетне місце поряд з навчальною діяльністю продовжує займати гра. Використання ігрових технологій в перших класах допомагає полегшити процес адаптації дітей до школи, підвищити інтерес до навчання.

4. Недостатня кількість спеціалістів-психологів в освітніх закладах часто заважає забезпеченню наступності змісту навчально-виховної діяльності.

5. Недостатнє забезпечення навчально-виховного процесу методичними, дидактичними матеріалами, відповідність їх новим вимогам до системи безперервної освіти.

Основні шляхи вирішення даної проблеми:

- укладення договору між дитячим садком і школою з метою забезпечення безперервності;
- координація діяльності дитячого садка і школи;
- організація та проведення спільних заходів: «День відкритих дверей», «День знань», спортивні розваги та ін.;
- організація роботи щодо забезпечення підготовки дітей до школи (діагностика та корекція розвитку дітей);
- проведення засідань психолого-медико-педагогічних комісій за участю спеціалістів дитячого садка і школи (вихователів, вчителів майбутніх першокласників, педагогів-психологів, соціальних працівників, медичного персоналу, старших вихователів);
- планування спільної діяльності щодо адаптації дітей до школи;
- проведення моніторингу адаптації дітей до школи;
- проведення «круглих столів» за участю адміністрації, методичних служб, батьків.

С. І. ФРОЛОВА,

старший викладач кафедри психолого-педагогічної та соціально-гуманітарної освіти

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З БАТЬКАМИ — ВИМОГА ЧАСУ

Найбільший скарб у кожного народу — його діти, його молодь.

Софія Русова

В Україні історично склалася своя система взаємодії сімейного і суспільного дошкільного виховання з урахуванням національних традицій нашого народу.

Аналіз стану взаємовідносин ДНЗ і сім'ї засвідчує, що традиційні підходи до навчання й виховання дітей дошкільного віку — малоефективні, незважаючи на те, що у багатьох нормативних документах нашої країни велика увага приділяється вирішенню проблем сімейного і суспільного виховання. На жаль, в дошкільних навчальних закладах ще недостатньо використовуються досягнення науки відносно інтеграції родинного і суспільного виховання.

Які причини прогалин у забезпеченні взаємодії батьків і вихователів ДНЗ? Як покращити цей процес? Яким змістом його наповнити? Що враховувати при складанні планів щодо організації спільних дій ДНЗ і сім'ї? Ці питання потребують вирішення.

Починати їх розгляд доцільно з діагностики рівня психолого-педагогічних знань батьків щодо навчання й виховання дітей дошкільного віку. Потребує удосконалення система навчання вихователів ДНЗ в райметодкабінеті, обласному інституті удосконалення вчителів. Йдеться, в першу чергу, про формування нового педагогічного мислення, вільного від авторитаризму по відношенню до батьків. Необхідне комплексне вивчення проблем родинного і суспільного виховання, визначення причин неефективності взаємодії сім'ї і дошкільного навчального закладу.

На основі досліджень науковців, спостережень практиків дошкільної галузі головні причини малоефективності взаємодії сім'ї і вихователів ДНЗ можна визначити наступним чином:

- йде розшарування суспільства, в якому недостатньо уваги приділяється інституту сім'ї;
- послаблена увага органів місцевого самоврядування до питань охорони життя та здоров'я дитини в сім'ї;
- не забезпечується належне педагогічне керівництво сімейним вихованням, збереженням традицій роду;
- відсутні єдині вимоги до забезпечення взаємодії сім'ї та ДНЗ;
- мало висвітлюється досвід сімейного виховання, не розкриваються причини негативних явищ у стосунках дітей та батьків;
- безсистемно використовуються засоби ін-

формації в пресі, на радіо та телебаченні, де проблемам взаємодії працівників дошкільних навчальних закладів і батьків відводиться незначне місце і час;

— питання щодо покращення навчально-матеріальної бази дошкільних навчальних закладів залишається поза увагою держави, місцевих органів самоврядування, спонсорів, депутатів.

З цього приводу можна згадати заповідь японської педагогіки: «Освіта — рослина сторічна. Тому, якщо ми хочемо побачити її плоди, або хоча б сподіватись, що їх побачать наші діти, то цю рослину вже сьогодні треба дуже ретельно й турботливо доглядати. Без цього у нас не буде майбутнього, а лише поступово й неуклінно вмираюче сьогоднішнє».

Ідея гуманізації стосунків між педагогами ДНЗ і батьками знайшла своє втілення в Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», 2008 р. видання (с. 325—336). На жаль, в наш час суспільний авторитаризм проникає і в систему стосунків сім'ї і ДНЗ, а це заважає формуванню особистості дитини, призводить до конфліктів в сім'ї, занепащає у дітей дошкільного віку ідеали добра і загальнолюдських цінностей.

На наш погляд, потрібно оновлювати форми роботи з батьками, переходити від колективних до індивідуальних та індивідуально-групових.

Дитина проводить в сім'ї значну частину свого життя, вона спілкується з батьками, отримує від них необхідну інформацію, вчиться на прикладах життя в родині, спостерігає за стосунками між матір'ю і батьком. Тому забезпечення цілісного процесу навчання й виховання дитини в ДНЗ і в родині потребує від вихователів ДНЗ і батьків взаємної доброзичливості та поваги, зацікавленого бажання дотримуватись єдиних вимог.

Соціальні негаразди і труднощі у пошуках роботи викликають у дорослих нервово-психічне напруження, від якого страждають діти. Тяжкі переживання дитини, яка бачить конфліктні стосунки між батьками, мають різні наслідки. Діти стають збудливими або пасивними, схильними до відчуження. Дослідження психологів, вихователів, які вивчають взаємини між батьками дитини, підтверджують, що конфліктні стосунки між батьками призводять до втрати душевного спокою, благополуччя, спри-

яють виникненню нервових стресів у дітей. Звідси неспокій, сльози і агресія, спрямована на іншу дитину, відмовляння відвідувати дитячий садок.

Життя вимагає від дорослих серйозно ставитись до створення для дитини в ДНЗ та вдома мікроклімату довіри, спокою, благополуччя. Дорослі повинні забезпечувати умови для повноцінного духовного і гармонійного розвитку особистості, що вимагає від працівників дошкільного навчального закладу вивчати на науковому рівні виховний потенціал сім'ї.

Програма вивчення потенціалу сім'ї передбачає анкетування батьків, проведення співбесід, спостережень за поведінкою дитини. Загальна характеристика сім'ї:

1. Структура сім'ї, кількість дітей.
2. Батьки, їх вік, освіта, професія, робота.
3. Матеріальний добробут сім'ї, соціально-побутові умови.
4. Стан здоров'я дитини.
5. Внутрішньосімейні стосунки: психологічний мікроклімат, відносини подружжя між собою.
6. Відносини між дітьми.
7. Розподіл в родині трудових обов'язків.
8. Сімейні традиції, свята, родовід.
9. Проведення вільного часу після роботи, відвідування спільних місць відпочинку.

Цікавий досвід щодо вивчення потенціалу сім'ї у вихованні дитини дошкільного віку накопичив колектив ДНЗ № 12 м. Одеси. Вихователі використовують бесіду, спілкування вранці та ввечері, конкурси малюнків дітей «Моя сім'я», «Моя родина», «Мій вихідний день», «Скриня нашої бабусі», «Відпочиваємо разом» тощо.

Вихователям слід пам'ятати про те, що не лише їм дозволено вивчати сім'ї, стосунки між батьками та дітьми. Поведінка вихователів, їх відносини з дітьми у ДНЗ також спостерігаються батьками і потребують тактовного та спокійного відношення.

Підвищення психолого-педагогічної культури батьків здійснюється після глибокого вивчення виховного потенціалу сім'ї і потребує адресної допомоги. Форми надання такої допомоги: індивідуальна, індивідуально-груповая та колективна.

Колективна форма передбачає бесіди, лекції, зустрічі «за круглим столом», диспути, конференції, батьківські збори, трудові десанти, спільні свята «Здоров'я родини», використання українських традицій.

Індивідуально-групові форми навчання батьків — вирішення конфліктних ситуацій, ділові ігри, відвідування відкритих занять за графіком.

Індивідуальна форма навчання — одна із найскладніших і тісно пов'язана з типологічними особливостями батьків, рівнем їх освіченості, знанням вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку.

Типи сімей умовно можна поділити на 5 груп,

кожна з яких має свої позитивні та негативні якості.

I тип — турботливі, освічені, вимогливі, працьовиті люди.

Їхні недоліки: підвищена опіка дітей або ліберальне ставлення до поведінки дитини.

II тип — недостатньо освічені, працьовиті, надмірно вимогливі до дитини.

Їхні недоліки: незнання дошкільної педагогіки, психології, брутальність, погрози, фізичне покарання дитини.

III тип — безтурботні, веселі, займаються своїм особистим життям, перекладають свої батьківські обов'язки на старших членів сім'ї.

Недоліки цієї групи батьків: безсистемність виховання, відсутність щирої любові до дітей, об'єктивної вимогливості.

IV тип — неповні сім'ї, погані стосунки між дитиною та мачухою (вітчимом), дитина залишається на самоті в складних умовах сімейного життя.

Недоліки цієї групи: відсутність психолого-педагогічних знань, нехтування законами України, Конвенцією ООН про права дитини, порушення прав про охорону здоров'я та життя дітей.

V тип — батьки групи ризику: наркомани, алкоголіки, батьки, які ведуть асоціальний спосіб життя, повністю перекладають свої обов'язки щодо виховання дітей на дошкільний навчальний заклад.

Недоліки цієї групи: асоціальна поведінка, всездозволеність, нехтування законами України, загальнолюдськими цінностями.

Вихователі дошкільних навчальних закладів спроможні подолати труднощі в стосунках з різними типами батьків шляхом виявлення у них терпіння, віри, оптимізму.

Індивідуальна робота з батьками: консультації, поради, відвідування сім'ї, телефон довіри, керівництво гуртковою роботою з дітьми у другій половині дня (гурток «Умілі ручки», «Ма-кrame», «Художня самодіяльність» тощо).

Батьківські збори — одна з найпоширених форм підвищення виховного потенціалу сім'ї та її педагогічної культури. Тематика батьківських зборів повинна бути актуальною та відповідати запитам батьків. Час роботи батьківських зборів — не довше 1 години. Добре сприймаються батьками чіткі поради, пам'ятки, обмін досвідом сімейного виховання.

Під час проведення батьківських зборів можна продемонструвати малюнки дітей, виставки виробів з тіста, з паперу, пластиліну, мушлів, ляльки-мотанки.

Орієнтовна тематика батьківських зборів

1. Єдині вимоги ДНЗ і сім'ї до виховання дітей.
2. Організація вдома режиму дня дитини дошкільного віку.
3. Виховання у дітей культури поведінки.
4. Індивідуальні та вікові особливості дитини дошкільного віку.

5. Формування у дітей екологічної культури.
6. Формування культури здоров'я дітей в умовах ДНЗ.
7. Виховання у дітей працелюбності і відповідальності.
8. Виховання у дітей дошкільного віку почуття національної гідності та патріотизму.
9. Дитина і природа.
10. Моральне виховання дітей.
11. Гра і праця в житті дошкільника.

Цікавий досвід роботи накопичили вихователі, музичні керівники ДНЗ № 1, № 5, № 7 м. Білгорода-Дністровського Одеської області з проблеми «Народні традиції у вихованні дошкільнят», який узагальнили і упорядкували В. В. Скрипник, старший викладач; О. М. Стращенко, О. А. Хоменко, методисти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів. У матеріалах з досвіду роботи зазначених ДНЗ доведено, що сім'я є джерелом духовних цінностей, ґрунтується на єдності та цілісності родинного і суспільного виховання, тісній взаємодії родини і дитячого садка. Бібліотека «Шкільного світу» видала дані матеріали у 2012 році, вони користуються популярністю серед батьків і вихователів.

Про спільну роботу ДНЗ і сім'ї щодо підготовки дітей до навчання в школі розповіла на обласному конкурсі «Вихователь року — 2011» Іващенко Наталя Петрівна із Старокозацького ДНЗ «Золотий півнік» Білгород-Дністровського району. Наталя Петрівна протягом 27 років організовує для батьків семінари, педради, консультації, театралізовані вистави, висвітлює досвід сімейного і родинного виховання в місцевій пресі.

Надзвичайно цікавий досвід з використання здоров'язберігаючих технологій накопичив ДНЗ № 295 Суворовського району (завідувачка Туріва Світлана Іванівна, методист Кулагіна Вероніка Дмитрівна, інструктор з фізичного виховання Коваль Олена Анатоліївна). ДНЗ № 295 став переможцем районного, міського та обласного конкурсів «Школа сприяння здоров'ю», отримав почесну грамоту Міністерства освіти і науки України.

Плани-схеми системи взаємодії ДНЗ з батьками складено колективами ДНЗ м. Южного (див. додаток), якими користуються дошкільні заклади області.

Практика показує, що заходи не дадуть позитивних результатів, якщо до них не залучати творчо працюючих вихователів і небайдужих до виховання своїх дітей батьків. Ефективність формування всебічно розвиненої особистості великою мірою залежить від рівноправних партнерів, якими є вихователі і батьки.

Література

1. Амонашвілі Ш. О. Психологічні основи співробітництва / Ш. О. Амонашвілі. — К., 1991.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. — К., 2012.

3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». — К., 2008.
4. Закон України «Про дошкільну освіту», 2001.
5. Газета «Дитячий садок» (Рубрика «Для батьків»).
6. Вихователю про роботу з батьками. — М., 1986.
7. Діти — батьки — сім'я. — К., 2004.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. — 2001.
9. Конвенція ООН про права дитини. — 1997.
10. Кононенко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника / О. Л. Кононенко. — К., 2009.
11. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. — К., 1978.
12. Програма сімейно-родинного виховання «Сім'я і діти». — К., 1997.
13. Кодекс «Про шлюб і сім'ю». — 1992.
14. Януш Корчак. Как любить ребенка / Януш Корчак. — 1990.
15. Януш Корчак. Ми та наші діти / Януш Корчак. — 1997.
16. Народні традиції у вихованні дошкільнят. — К., 2012.

АНКЕТА

«Батьки і дитина у соціальному середовищі»

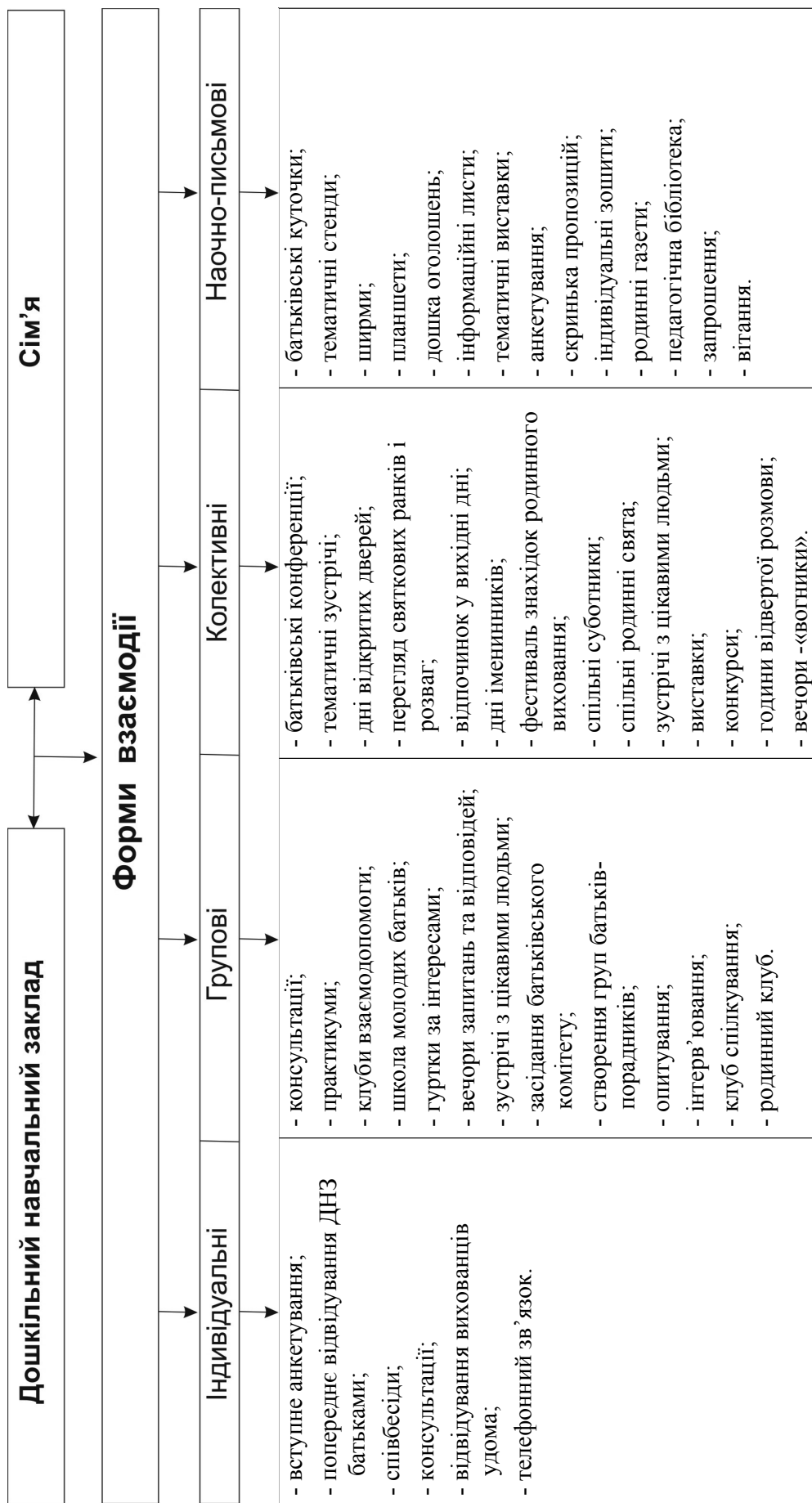
1. Чи можете Ви назвати свою поведінку в оточуючому середовищі зразком для власної дитини?
2. Чи буває так, що Ви у присутності своєї дитини проявляєте безпечність:
 - на дорозі;
 - на природі;
 - у побуті;
 - у спілкуванні з людьми.
 Якщо таке буває, то як Ви виправдовуєте свою поведінку перед дитиною?
3. Чи довіряє Вам ваша дитина?
 - ставить питання;
 - ділиться секретами;
 - розповідає про своїх друзів;
 - ділиться своїми проблемами.
4. Наскільки ваша дитина соціально адаптована?
 - Чи зможе звернутися за допомогою, якщо загубиться?
 - Чи зможе втриматись від спокуси взяти щось із рук незнайомих?
 - Чи зможе здійснити галас, якщо хтось змусить її піти з собою?
 - Чи знає ваша дитина номери телефонів безпеки: 101, 102, 103 та ін.?
5. Які спільні інтереси або справи у Вас з вашою дитиною?
6. Чи можете Ви поступитися своїм часом та своїми інтересами заради проведення часу з дитиною?
7. Чи допускаєте Ви рукоприкладство, погрози та образливі слова в спілкуванні з дитиною?
 - Якщо так, яка реакція дитини?

Дякуємо за співпрацю.

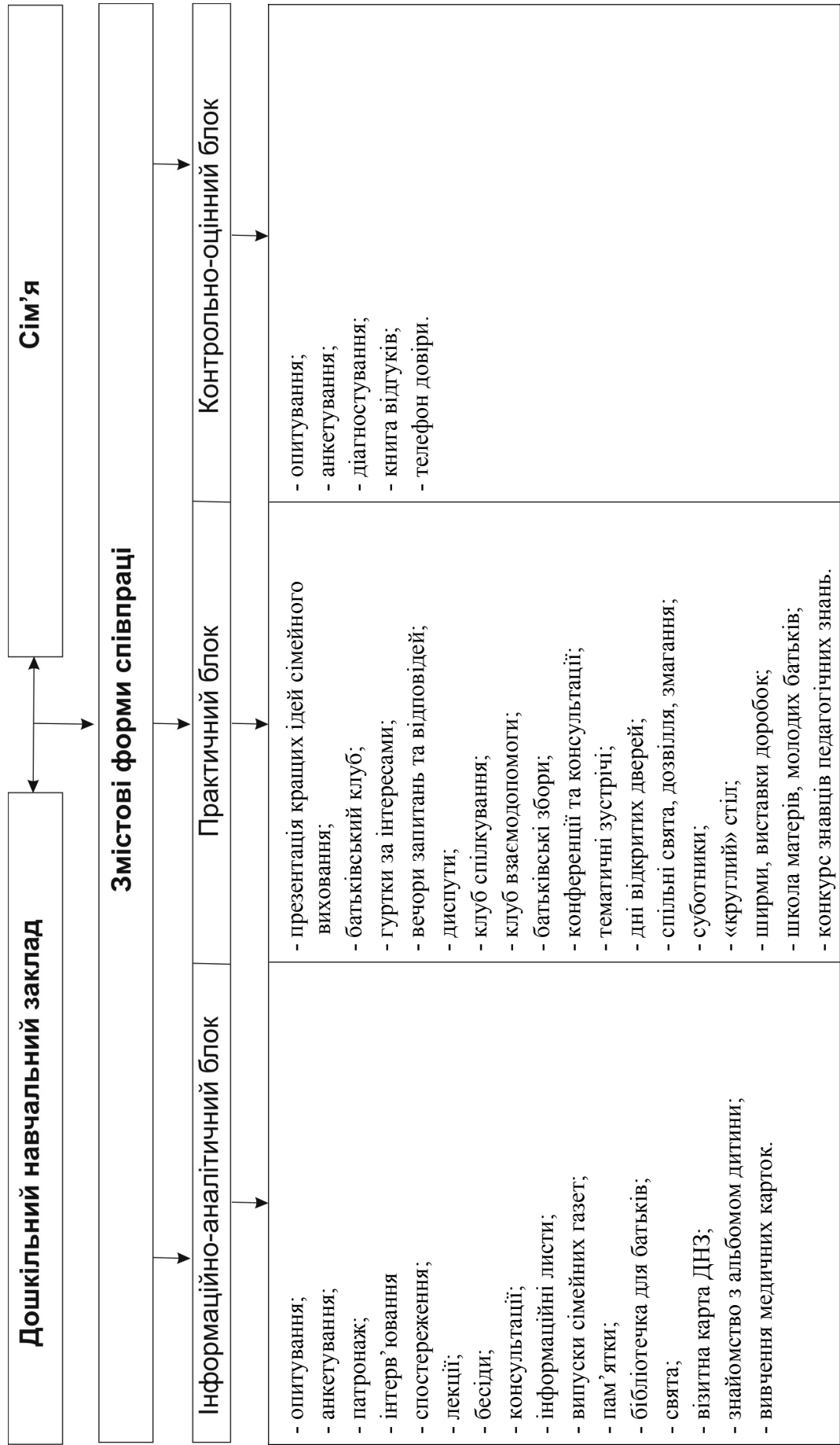
Навчаємо батьків мистецтва виховання Нетрадиційні форми роботи з батьками

1. Педагогічний десант (виступи педагогів з актуальних проблем виховання дітей на підприємствах, в організаціях, де працюють батьки; організація виставок, випуски спеціальних стіннівок).
2. Дерево родоводу (зустрічі поколінь, роздуми над проблемами родинного виховання, звернення до народної педагогіки).
3. У родинному колі (анкетування батьків, індивідуальна допомога родинам через консультації, практичний показ, зустрічі з лікарями, психологами, юристами).
4. Народна світлиця (звернення до народних традицій формування особистості дитини на засадах національної культури, гармонії її відносин з природою, спільної діяльності батьків, дітей, вихователів).

МОДЕЛЬ ВЗАЄМОДІЇ ДНЗ І СІМ'Ї

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ СПІВПРАЦІ ДНЗ І СІМ'Ї

5. День добрих справ (спільна трудова діяльність педагогів, батьків, дітей).

6. Вечір великої родини (участь беруть батьки, діти, педагоги; організація відпочинку, ігри, театральні вистави тощо).

7. Родинний міст (зустрічі батьків та обговорення проблем виховання дітей).

8. Альбом-естафета «Як ми відпочиваємо» (досвід організації відпочинку в родині).

9. Дискусійний клуб (обговорення проблем виховання дітей).

10. Родинна скарбниця (добірка матеріалів з досвіду родинного виховання).

11. Азбука родинного виховання (обговорення проблем труднощів виховання дітей у неповних сім'ях, виступи лікарів, юристів, психологів, надання батькам індивідуальної допомоги).

12. Дні довіри (у визначені дні педагоги, психологи ведуть прийом батьків і консультують їх з проблем виховання).

Форми роботи з батьками щодо формування здорового способу життя

Використання системи заходів щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей є одним з основних напрямів роботи вихователів з батьками

1. Батьківські збори.
2. Валеологічний всеобуч для батьків «Азбука здоров'я дітей».
3. Гра-подорож «Про себе треба знати, про себе треба дбати».
4. Година спілкування «Здоровий спосіб життя в традиціях українського народу»; «Здоров'я з бабусиною скриньки».
5. Практикум для батьків «Запитуйте — відповідаємо»; «Як ми шкодимо здоров'ю наших дітей».
6. Факультет здоров'я для батьків «Мудрість помірності — золоте правило здорового способу життя».
7. Материнська школа «Берегиня».
8. Юридична консультація.
9. Клуб молоді сім'ї.
10. Свято сім'ї у дитячому садочку.
11. Дискусії.
12. Лекції.
13. Зустріч-сповідь.

УДК 371.32.8:372.4.811.162.2

В. А. ТРУНОВА,

канд. пед. наук, в. о. професора ООІУВ, «Відмінник освіти України»,

Н. М. БОДНАР,

канд. пед. наук, в. о. доцента ІДГУ

УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ПРАВИЛЬНОГО ПИСЬМА УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ. ВИПРАВЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПОМИЛОК У ПОЧЕРКУ ДІТЕЙ

Подальше вдосконалення системи освіти значною мірою зумовлено покращенням методичної підготовки майбутніх спеціалістів, застосуванням найефективніших дидактичних методів, які відповідають сучасним вимогам життя, забезпеченням школи новими навчальними посібниками, бо «...вчитель сьогодні не просто джерело і провідник інформації, а творчо мисляча людина, яка має допомогти учневі самому сформулювати завдання і шукати шляхи його розв'язання» [3].

Варто зазначити, що створена система основних елементів письма і самих літер є сталою і стійкою. Нам необхідно лише розібратися, як врахувати особисті хибні учнів відповідно до сучасних вимог навчання в школі [6]. Увага до цього аспекту «необхідна не лише в процесі виконання учнями спеціальних вправ у написанні окремих літер, їхніх елементів, буквосполучень, слів під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті тощо» [1, 16], а й тому, що «робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах» [там само].

Безумовно, перший рік навчання дітей вважається для вчителя найважчим і найвідповідальнішим. Помилки, що їх припускають вчителі й учні на перших уроках, даються взнаки у післябуквений період і пізніше. виправити їх нелегко, навіть враховуючи копітку і творчу роботу вчителя початкових класів. Значна частина учнів помиляється під час письма, що зумовлено психофізіологічними особливостями, а це не залежить від роботи вчителя.

Труднощі в навчанні письма зумовлені також складністю психофізіологічної структури графічної навички письма, бо процес письма не є простим моторним актом. Перед учнем постає багато різноманітних завдань: технічного, графічного та орфографічного характеру, і кожне з них має свої особливості. Так, щоб їх врахувати, учень повинен провести велику аналітико-синтетичну роботу, але оскільки у нього відсутня чітка диференціація, виконання вправ буде здійснюватися по-різному. Якесь одне завдання в певний момент поглинає всю увагу учня, тоді як інші залишаються забутими. Допомога вчителя повинна бути своєчасною і постійною. Вчитель має зосередити увагу на

тому, що гірше засвоюється, стимулювати самоконтроль, визначати систему вправ, які б проводилися систематично і постійно.

Роль графічних навичок у навчально-виховному процесі надзвичайно велика, бо без оволодіння графікою неможливе вивчення будь-якого навчального предмета.

Звернемо увагу — чіткість і темп письма є дуже важливими факторами в навчанні, адже нечітке письмо уповільнює читання рукопису і водночас ускладнює розуміння змісту написаного. Прискорене письмо є необхідною умовою успішного формування думки, повноти і точності її писемного викладу.

Питання виправлення хиб у почерку тих, хто навчається письма, посідає надзвичайно важливе місце. Одним із основних недоліків у формуванні почерку учнів є недостатня загальна підготовка вчителя з графічного письма. Для більш чіткого уявлення про графічні похибки в почерку дітей необхідно зупинитись на суттєвих графічних недоліках з їхніми специфічними ознаками та способами виправлення.

Першим недоліком є деформація основних елементів малих і великих літер. Щоб виправити це, вчителю слід систематично демонструвати правильні зразки письма на дошці, а для цього треба добре знати єдине написання літер і цифр, прийняте в Україні як стандарт [6; 9].

Характерними порушеннями, що трапляються у письмі школярів, є перевертання ними елементів літер, самих літер чи цифр. Дослідження показали, що особливо у дітей дошкільного віку та першокласників часто спостерігається сприймання форм предметів «перевернутим» незалежно від положення, яке займає малюнок на парті. Згадаємо, як дошкільник розглядає книжку: книжка догори перевернута нижньою частиною, а малюк розглядає її та ще й показує, де заєць, лисичка і т. ін. Більш того, діти можуть малювати предмети у перевернутому вигляді. Однак пізніше ці явища майже зникають, але спостереження показують, що деякі учні в добуковий період знову повертаються до перевернутого зображення на папері. Вони можуть читати і писати замість *із* — *зі*, замість *за* — *аз* і т. ін.

Які ж причини породжують таке явище? Це може трапитись лише внаслідок поверхового засвоєння учнями тих чи інших літер, складів і слів. Для усунення таких недоліків слід звертати увагу учнів на конструктивні особливості літер. Так, у великій літері **З** є два півовали — верхній і нижній. Починаємо писати велику літеру **З** з верхнього лівого півовалу... Літера **Е** також має два півовали, але починаємо писати з верхнього правого півовалу. Варто показати ще й рух руки при написанні літер в одному й іншому випадках (у повітрі, сухим пером тощо).

Крім того, деякі учні не лише спотворюють літери, а й дзеркально їх відображають, особ-

ливо при слабкій сформованості розумових дій. Якщо вказати учню усно на помилку, щоб її виправити, він довго буде розглядати написане, але своєї помилки не побачить і не виправить. Учень її не розуміє. Це трапляється внаслідок ще незрілої просторової уваги. Допмагаючи дитині, вчитель має взяти її руку у свою і, притримуючи її, писати, коментуючи і виправляючи написане у зошиті. Можна показати написання, стоячи поряд, а потім простежити за самостійним виправленням дитиною написаного.

Щоб це надолужити, варто на кожному уроці проводити вправи на аналіз, синтез, порівняння, на різні рухи пальців і руки, бо саме нездатність диференціювати рухи руки викликає заміну літер, знижує працездатність, що призводить до порушення гігієнічних правил письма.

Відомо, що учні помічають кожную дрібницю у класі, особливо, коли вчитель привчає до такої спостережливості. Так, уже в основний період, коли учні навчаються писати літеру, наприклад, **П**, можна провести таку роботу: вчитель пише на дошці друковану **П**, потім додає ліве заокруглення. — Що вийшло? (Літера **Л**) Далі вже до останньої літери дописує праве заокруглення, ... додаємо верхній елемент — «капелюшок», ... — Що ми написали? (рукописну літеру **П**)

Спостерігаючи за друкованими літерами, учні, під керівництвом вчителя, вже можуть зробити висновок:

- 1) є літери схожі між собою: **О, С, Х; П, Т; п, т, р** і т. ін.;
- 2) щоб написати літери у слові, треба знати їх елементи і поєднання між ними.

Такі завдання на розвиток спостереження привчають перетворювати в уяві друковані літери в рукописні, розвивають уміння порівнювати, уявляти, розвивають окомір, творчі здібності, допомагають вивчати конфігурацію складних літер.

Розглянемо один з прикладів написання речення на дошці. Наприклад, речення: *Ми пишемо красиво і правильно.* Учні тут же будуть вказувати на хиби, допущені вчителем при письмі: — А Ви..! А ви... А ви... Причому, всі їхні зауваження будуть правильними і об'єктивними. Отже, можна переконатися, що дитяче сприймання є особливо точним і конкретним.

Звідси висновок: письмо вчителя на дошці та в зошиті має бути бездоганним.

Другим недоліком почерку є порушення принципу безвідривності при написанні. Отже треба повсякчас наголошувати на безвідривності при письмі, робити відповідні виправлення, давати зразки поєднання елементів і самих літер між собою, час від часу проводити перевірку теоретичних питань.

Третій недолік. Діти припускаються графічних похибок й іншого характеру. Так, вчитель пояснює, пишучи на дошці, написання довгої прямої похилої лінії згори вниз. Дехто з учнів сприймає це інакше: пише знизу вгору. Зазначимо, що ця помилка зумовлена виробленим рефлексом правої руки ще до навчання в школі: дитина писала на асфальті чи на папері якісь лінії, кривулі, малюнки без нагляду дорослих і завжди проводила лінії знизу вгору. Це треба вчасно помітити ще в підготовчий період. Помилка легко виправляється: радимо зробити збільшену розліновку і написати на цьому папері елементи (передній плавний елемент і довгу пряму похилу з поворотом вліво), показавши, що вони не паралельні.

Зверніть увагу, якщо продовжити лінії вгору, то вони не перетинаються, а тому пишемо їх по-різному (вгору та вниз).

Учні в цьому разі швидко розуміють різницю в написанні цих елементів — передній плавний елемент (пишемо у **Л, М, Я, А, Г**) і довга пряма похила з поворотом ліворуч (**Г, П, Т, У**) — проблема буде «знята» назавжди.

Четвертий недолік зустрічається у почерку, коли неправильно поєднані літери у словах. Процес поєднання літер відбувається у складних психічних умовах, бо треба дотримуватися не лише правильного зображення літер, а й рівномірних відстаней між ними. Простежити за кількістю таких графічних помилок краще після письмової роботи з каліграфії. Всі деформації, пропуски елементів, неправильне розташування і помилки в поєднанні варто зафіксувати червоним кольором, проаналізувати з учнем і парадити переписати всю роботу ще раз.

Треба завжди пам'ятати три види поєднань:

— верхнє поєднання: **ти, ит, ри, ир, иш, ши...**;

— середнє: **уд, ус, ба, аб, че, де**;

— нижнє: **ря, ля, дя, мл, ом, ся...** До того ж, можна писати поєднуючи літери у складі безвідривно (природнє поєднання) і з відривом пера.

До уроку варто добирати літери, слова з ними, враховуючи специфіку поєднання. Це поступово буде закріплювати матеріал на всі правила написання і поєднання.

П'ятий недолік — трапляються пропуски схожих елементів: недописали лінію із заокругленням внизу у літери **ш**, втратили петлю у літери **ц**, не зробили поєднання між літерами **пл** тощо. Варто зазначити — це помилки вчителя. Він не звернув увагу на кількість еле-

ментів тієї чи іншої літери. Так, коли навчаємо писати малу **ш**, треба визначитися: у літери три елементи — 1) коротка пряма похила із заокругленням внизу, 2) ще одна коротка пряма похила із заокругленням внизу, 3) третя коротка пряма похила із заокругленням внизу...

Шостий недолік. Часто зустрічаються спотворені форми літер, особливо це стосується літер **х, л, м, т, ж, к**. Так, у літер **л, м** часто перший елемент розпочинають писати високо, і тоді літера може не торкатися нижньої рядкової лінії або порушується плавність. У такому випадку можна прочитати замість **л** іншу літеру; у літери **л** треба під час письма переднього плавного елемента (знизу вгору) прогинати лінію через низ, торкаючись нижньої рядкової; літера **к** має іншу похибку — учні викривлюють передній плавний елемент у лівий бік, дописуючи таким чином кривого «носа». У літер **х, ж** неточності півовалів: один недописано до верхньої рядкової — він нижчий у рядку, другий написано вище верхньої рядкової лінії, а як наслідок цього — літера перекошена; у малої літери **т** верхні заокруглення то вище, то нижче або навпаки, у великої **Т** — або довгий верхній елемент, або зовсім короткий, або немає його початку — просто лежить лінія на надрядковій. Це недолік у недотриманні певної висоти літер у тому ж самому слові чи неточність у називанні елементів. До того ж, часто зустрічаються недоліки в написанні першого елемента великих літер **Г, П, Т; Л, М, А** тощо. Так, якщо у літер **Г, П, Т** перший елемент пишемо згори вниз — це довга пряма похила лінія з поворотом ліворуч (термін В. Трунної), то у літер **Л, М, А** — це передній плавний елемент, який пишемо знизу вгору ледве прогнувши.

Сьомим недоліком у формуванні почерку є недотримання правильного нахилу в написанні літер у словах та слів у реченнях. Таке письмо гальмує процес виконання записів; воно негативно впливає і на читання.

Загальними причинами таких порушень у процесі письма можуть бути неухайність і неохайність школярів або ще не сформована навичка самоконтролю. Часто можна спостерігати, що вчитель застосовує не ті прийоми навчання писати відповідно до літери, чи недостатньо уваги приділяється виховному впливу на дитину через неглибокі знання вчителем дитячої психології.

Корекційна робота учнів першого класу щодо усунення графічних недоліків, викликаних несформованістю просторового сприймання, не повинна обмежуватись уроками письма, бо в 1-му класі у дітей, в основному, формуються чотири види навички письма. Це:

— письмо, яке не має розбіжностей з вимовою, тобто, як чуємо, так і пишемо;

— письмо під диктування з літерами **я, ю, є** в різних позиціях. Воно розвиває окомір під час запису слів;

— запис слів з літерами, схожими за вимовою і графічним зображенням, типу: **б-п, р-п-т, а-я**.

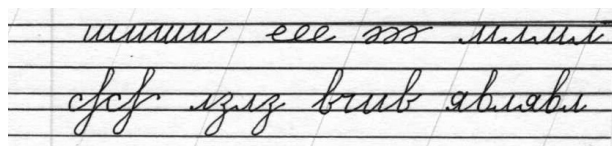
У першому класі, доки школярі не почнуть вільно читати, практикується звукова вимова літер, що позначають приголосний звук. Така робота потрібна, щоб уникнути помилок, пов'язаних із звуко-буквеним аналізом. Вона триває приблизно до кінця першого семестру, бо в даному разі учні можуть сприймати літеру як два звуки: /б/ /е/, адже назва її «бе». Зрозуміло, що відносно цієї проблеми можна дискутувати.

— Запис слів з апострофом, із знаком м'якшення, сполученнями **йо,ьо,дж,дз**, подовженими і подвоєними приголосними.

Ці навички доцільно відпрацьовувати шляхом списування з дошки чи з індивідуальних карток. Для перевірки закріплених написань спочатку треба прочитати текст хором, проаналізувати окремі випадки, стерти з дошки чи забрати картки і записати потрібне в зошит під диктовку вчителя. Після цього зробити перевірку, якщо треба виправити і обговорити ще раз такі написання.

Восьмий недолік. Інколи у першокласників спостерігаються «дрижачі» лінії, елементи літер виходять за межі рядка, поєднання може бути зовсім відсутнє, нахил порушено. Це пов'язано з фізіологічними особливостями розвитку дитини — незавершене окостеніння кисті руки, через що дитина швидко втомлюється.

Таким дітям не можна давати велике навантаження при письмі. Нерозвиненість пальців і кисті руки, недосконалість координації рухів, незріле просторове сприймання є причиною скутості, непластичності рухів. Слід вирішити, чи такій дитині краще ще «пересидіти рік» у дитячому садку або в тому ж класі, чи слід попрацювати з нею більше в малюванні зі штриховкою, у відтворенні різних беззвдливних написань, як от:

Якщо всі першокласники відвідували дитячий садок і готові до уроків письма, вчитель може використовувати і нетрадиційні прийоми роботи. Коли така підготовка відсутня, тоді слід працювати за традиційною методикою, бо треба поступово готувати руку дитини до письма, навчати знаходити робочий рядок, уміти називати основні й додаткові елементи, навчати каліграфічно писати літери, склади, слова і речення.

Отже, вчителю слід чітко визначитись у використанні підходів до розв'язання проблеми каліграфічного і грамотного письма, не забуваючи при цьому про фізкультпаузи між письмовими завданнями, стежити за здоров'ям першокласників.

У першому класі добре виділяються чотири самостійні етапи:

- 1) відпрацювання зображення елементів літер;
- 2) написання літер на повному алфавіті;
- 3) написання поєднань літер у складах і буквосполученнях;
- 4) написання слів та речень.

Тривалість кожного етапу письма відповідає часу, потрібному для формування конкретного вміння.

Починаючи з 2-го класу, навчання каліграфічного письма проводиться на уроках рідної мови — це так звані «каліграфічні хвилинки». Зміст занять з каліграфії може бути підпорядкованим до теми уроку з рідної мови. У цей період діти продовжують вправлятися з розвитку окоміру, написанні літер з поступовим ускладненням, тобто за ступенем збільшення труднощів. Краще, коли в каліграфічні хвилинки включають написання складних літер чи поєднань (це 2–3 рядки) і переходять до написання слів, речень і зв'язних текстів. Отже, школярі навчаються писати всі літери абетки і поєднують їх у слова за групами. Така послідовність має бути у I півріччі 2-го класу (див. «Робочий зошит школяра» — I семестр [10], і II семестр [11]).

Слід зауважити, що надмірне чергування й різноманітні комбінації літер та елементів запобігають зниженню інтересу до навчання. Учні швидко засвоїли, що красивого письма можна досягти лише доклавши певних зусиль, але це за умови, якщо вчитель приділяє велику увагу зразкам.

Тривалість кожного етапу відповідає часу, який потрібний для формування конкретного вміння. У II півріччі 2-го класу доцільно більше вправлятися у розвитку окоміру, написанні літер за порядком ускладнення або у беззвдливному письмі. Наприклад, можна виконати такі завдання:

- 1 рядок — написання літери **ш, Шш** у поєднанні;
- 2 рядок — слова — **мило, шило, лини, лани, рис**;
- 3 рядок і в подальшому — текст:

Шпак шипить шпачисі гнівно:
— Шершень захопив шпаківню!
Швидше шибеника гнати,
Шпаченят обороняти!

А можна вірш прослухати, проаналізувати й записати нові слова. Переконані, що виконання таких завдань варто проводити паралельно з роботою над новими словами (**шершень, шибеник, шпаченята...**) і проведенням роботи з розвитком мовлення та виховання дітей.

Радимо використовувати вправи творчого характеру. Наприклад:

- 1) Допоможіть моїй Мурці утворити словосполучення:

Гарний дівчинка
Весела спортсмен

Радісна людина
 Сумна настрої
 Серйозний вчителька

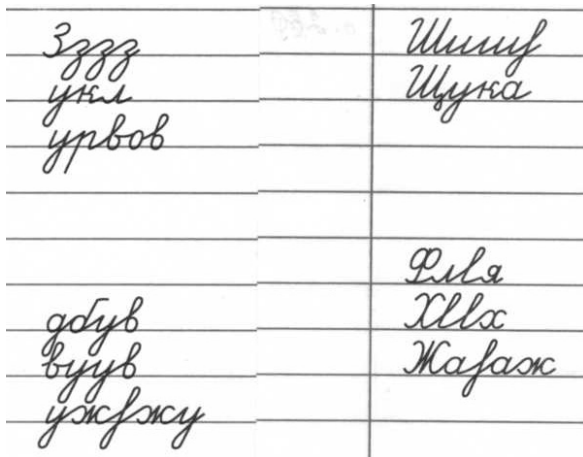
Утворені словосполучення обговорюють, деякі записують, з окремими можна скласти речення.

2) «Підкори вершину». Хто більше склади слів? Що означають ці слова, коли їх застосовують у мовленні?

Вік ... ри ... ли ... ва ... зе
 ... но ... ба ... па ... га ... та

(вікно, нори, риба, газета, липа, риби, бали, пава, вага; парили, варили, ...)

У II півріччі 2-го класу продовжуємо навчання каліграфічного письма, варто перейти на лініювання зошита в одну лінію. Другокласники одноразово перейдуть до зменшеного письма, спочатку познайомившись і відпрацювавши написання малих і великих літер у цьому зошиті, згодом напишуть слова і речення (див. одну із сторінок «Робочого зошита школяра» — II півріччя [11, 23–24]).

У зв'язку з переходом до такого лініювання зошита, де треба визначати на око висоту і ширину, дотримуючись нахилу, каліграфічні хвилинки варто проводити за генетичним методом.

Слід зазначити, що одночасне переведення учнів до письма в одну лінію призводить іноді до негативних результатів. Тому переводити школярів до письма в новий зошит треба групами або індивідуально, хоча спочатку варто дати змогу попрацювати в цих зошитах всім і, як виняток, когось «повернути» до попереднього лініювання зошита [11].

Зауважимо! Якщо навчання письма у першому класі в зошиті в одну лінію зовсім неможливе, бо з одного боку — важко орієнтуватися, а з іншого — основна маса дітей йде до школи зовсім невідготовленими, у шестирічній дитини рука ще не готова до письма [12], то у 2-му класі діти вже добре пишуть, рука готова до написання і можна переходити до зошита № 3 (в одну лінію), але за певних умов:

1) у дитини має бути розвинений окомір;
 2) зошити в одну лінію мають бути зі зразками літер;

3) в учня мають бути розвинені пальці рук, тобто йому вже не менше 7 років.

Так, коли було проведено експериментальну роботу щодо написання другокласниками літер в зошиті в одну лінію, не всі вчителі Одеської області схвалили цей перехід у кінці року [8]. Чому?

— Лякає необхідність прописувати зразки літер у таких зошитах, бо зошитів із друкованою основою в одну лінію немає.

— Вчителів треба докладати багато зусиль: необхідно вміти писати зразки в цьому зошиті й пояснювати написання згідно з лініюванням.

— У поясненнях плутаються самі вчителі, бо мало конкретних методичних порад.

Але основна причина, на нашу думку, полягає у слабкій методичній підготовці вчителя як у теорії, так і на практиці.

Велика кількість вчителів не була обізнана з цією дисципліною, бо більше п'ятнадцяти років не було «Каліграфії» як навчального предмета у державних галузевих планах педагогічних факультетів. Вчителів з вищих навчальних закладів випускали зовсім необізнаними з методикою навчання каліграфії (введено цю навчальну дисципліну у ВНЗ з 2012/2013 навчального року).

І все ж, у ході експериментального навчання було виявлено позитивні результати в письмі у зошитах в одну лінію учнями других класів:

— письмо в одну лінію краще розвиває окомір, привчає до самостійності, сприяє безвідривному написанню;

— завдяки меншому розміру літер у зошитах в одну лінію збільшується обсяг письма, а, отже, і зростає його швидкість;

— немає потреби привчати дітей до роботи в 3-му класі в основному зошиті, адже з першого дня занять з письма учень вже чітко визначає розмір і межі елементів літер.

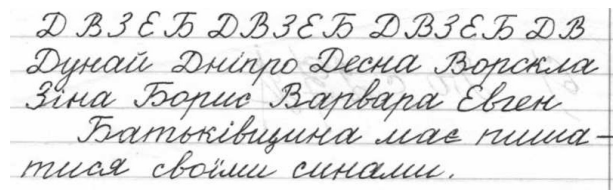
Це, можна сказати, один із головних аспектів навчання письма, бо поступовий перехід третьокласників до письма у графічній сітці зошита в одну лінію (програма, 2012, с. 50) як того вимагає шкільна навчальна програма [1], це «безлад на уроці в роботі вчителя і учнів», а одночасний перехід до зошита № 3 потрібен для уніфікації праці.

Доречно зауважити, що зазначені вимоги для учнів 1–2-х класів залишаються постійними, але найважливішим у відпрацюванні графічної навички є свідомість навчання. Діти мають знати, яким способом, в якій послідовності пишеться літера, як вона поєднується з іншими; знати, чому слід писати під нахилом і в який спосіб можна одержати похиле письмо, якою має бути висота літери, як тримати ручку і сидіти під час письма тощо.

Свідомість у формуванні графічних навичок сприяє розвитку у дітей умінь помічати й ви-

правляти свої й чужі недоліки. Наприклад, записуємо в зошиті речення: **Ось і Оля**. Це речення треба розібрати, зробивши якісно-кількісний аналіз: речення складається з трьох слів. Перше слово **ось**, друге — **і**, третє — **Оля**. Кожне слово в реченні пишемо окремо. Перше слово в реченні пишемо з великої літери. Слово **Оля** також пишемо з великої літери, бо це ім'я дівчинки. У кінці речення ставимо крапку.

У 3–4-му класах особливу увагу слід приділяти темпу і якості учнівського письма, які необхідні в цей період. Саме графічна правильність літер і темп письма позитивно впливають на хід навчального процесу. А для цього можна давати вправи для відпрацювання форми окремих літер, наприклад:

Наведемо для прикладу фото з уроку каліграфії та розвитку мовлення в 4-му класі ЗОШ № 10 м. Ізмаїла (російськомовний клас).

Урок проводить вчитель-методист Т. Осипенко. Тема уроку: «Малі літери І, ІІ, ІV групи. Запис твору-опису за наданим планом».

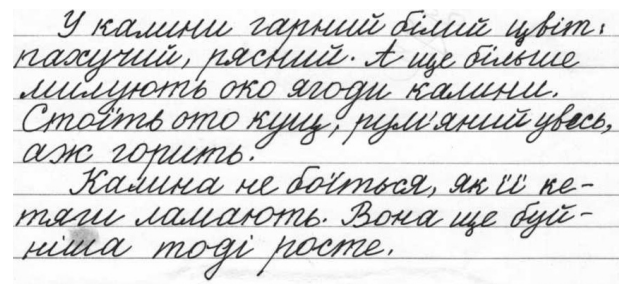
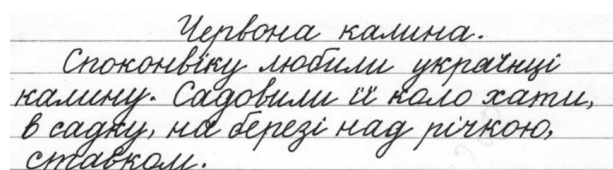
Спочатку було дано вправу для відпрацювання поєднань між літерами, а потім — списування тексту «Червона калина»:

Споконвіку любили українці калину. Садовили її коло хати, в садку, на березі над річкою, ставком.

У калини гарний білий цвіт, пахучий, рясний. А ще більше милують око ягоди калини. Стоїть ото кущ, рум'яний увесь, аж горить.

Калина не боїться, як її кетяги ламають. Вона ще буйніше тоді росте (50 слів).

Наводимо роботу учениці 4-б класу Раїси О.

Дотримуючись таких вимог, учні будуть писати красиво і правильно, написане сприйматиметься і читатиметься легко і швидко, а кінцевою метою навчання дітей каліграфічного письма мають бути чіткість, темп, правильне зображення графічних знаків.

До того ж, якщо в 3-му класі каліграфічне письмо варто продовжувати за генетичним методом, то в 4-му — краще відпрацювати на уроках загальні помилки, а вдома — індивідуальні, щоб забезпечити міцні та сталі навички каліграфічного письма.

Як цього досягнути в наступних класах?

По-перше, систематично використовувати відведений програмою час для проведення каліграфічних хвилинок, аналізуючи графічні помилки в учнівських зошитах. Вчитель має говорити про ці помилки, правильно прописувати зразки на дошці й коментувати написання. Відомо, що від коментування письмом дітей покращується в середньому на 96 %, без коментарю — лише на 61 %.

По-друге, слід частіше залучати дітей до письма на класній дошці. Письмо учня аналізують однокласники і вчитель, що в свою чергу розвиває самоконтроль у процесі письма.

По-третє, застосовувати самоаналіз письма у зошитах. Це активізує роботу класу, позитивно впливає на колективне виявлення графічних помилок.

По-четверте, треба прописувати зразки тих літер, у написанні яких діти припускаються помилок. Так, перевіряючи зошити, вчитель бачить у написанні помилки дітей, виправляє їх, а на полях чи під оцінкою повинен написати правильний зразок літери. І хоча учні 3–4-х класів ніби добре пишуть, та все ж їм потрібна допомога вчителя.

Поданий зразок вчителя учні аналізують і прописують цілий рядок перед виконанням домашньої чи класної роботи. Наочний показ правильного письма зацікавлює дітей, небайдужість вчителя до письма учня говорить про бажання допомогти, а повсякденний і систематичний контроль — це основні фактори для формування учнівських навичок правильного каліграфічного письма.

Гарним підґрунтям для формування правильного і швидкого письма були б додаткові уроки з «Каліграфії та розвитку мовлення», які апробовано в школах Одеської, Миколаївської та Харківської областей. У процесі проведеної роботи за правило було взято: «Проводь екс-

перимент рішуче й обережно. Головним показником є дитина, її навченість і розвиток, а стандарти й авторитет — це головний критерій успіху». Такі уроки заплановано в «Програмі курсів за вибором», кн. 3 [2, 19–33; 7; 8].

Мета уроків «Каліграфії та розвитку мовлення» [7; 8] — сформувані правильне й красиве письмо літер, правильне поєднання їх у словах, забезпечити урахування закономірностей чіткого, швидкого й безвідривного письма та можливості дітей оволодівати цими навичками.

Навчальна діяльність на уроках каліграфії, поряд з навичками письма, повинна бути спрямована і на розвиток мовлення учнів, адже усне та писемне мовлення взаємопов'язані. Тому, працюючи над графічним письмом, варто розвивати вміння дітей точно і змістовно висловлювати свої думки в усній формі та передавати їх за допомогою графічних знаків. Окремими завданнями на цих уроках передбачався розвиток творчих здібностей і образного мислення, удосконалення комунікативних умінь, формування національної свідомості учнів і гармонізації стосунків через ознайомлення їх з надбаннями української культури [7].

Оскільки такий урок складається з двох частин, то у зв'язку з загальними вимогами до навчання каліграфії та розвитку зв'язного мовлення в початковій школі, основний зміст розробленого інтегрованого уроку передбачає:

- прописування окремих літер, письмо за зразком на основі попереднього аналізу;
- письмо літер у чергуванні з подібними за написанням графемами або в чергуванні з допоміжним штрихом для регуляції правильного нахилу, паралельності штрихів, рівномірності розподілу елементів літер;
- письмо буквосполучень зі складними поєднаннями або частотними, як от: нижнє поєднання з літерами л, м, я, ', поєднання овалів — ол, об, ов, ож або хо, во, ва, ов і т. ін.;
- письмо слів, речень чи невеликих текстів для закріплення форми літер, їхніх поєднань;
- письмо під швидкий такт або під диктування слів і речень;
- усний переказ тексту за планом, словосполученнями, зачином або заключною частиною, запис текстів у зошитах;
- самостійне письмо висловлення учнів за темою, яка запропонована вчителем;
- складання записок, що містять певну інформацію, прохань тощо, адресованих батькам, вчителю, однокласникам. Використання в цих текстах ввічливих слів, лексем зі складним збігом літер, передбачаючи комунікативну спрямованість уроку, яка включає запис інформації в зошиті [7].

Згідно з загальними вимогами до уроків з «Каліграфії та розвитку мовлення» 1–4 класи МОН України у 2012 році затвердило варіативну складову частину Базового навчального плану у «Програмах курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів» [2].

Проводячи такі уроки, слід дотримуватися поетапності у формуванні графічних навичок. До змісту курсу «Каліграфія та розвиток мовлення» авторським колективом (В. Трунова, Н. Боднар, В. Іовчева) розроблено «Додаток до програми для середньої загальноосвітньої школи (2–4 класи)», в якому визначено певні вимоги щодо графічних навичок на кінець кожного навчального року у 2–3–4-х класах [8].

Практика показує, що на цих уроках доцільно виробляти скоропис, але часто вчителі цим зловживають. Коли учень дуже швидко пише, він:

— по-перше, не думає про правильність каліграфічного письма, порушуючи встановлені форми написання малих і великих літер, а також неправильно поєднує їх у словах;

— по-друге, частіше припускає орфографічні помилки. Тому ритм письма треба використовувати у межах розумного, щоб не нашкодити каліграфії й орфографії. Ритмічний скоропис має своє позитивне значення, хоча і відіграє допоміжну роль у формуванні цієї навички. Він більш корисний на етапі переходу до прискороного письма.

Отже, швидке письмо, безперервна робота над помилками у процесі навчальної діяльності учнів зроблять свою справу, бо при такому ставленні до висунутої проблеми діти навчатися писати красиво, грамотно і контролювати себе.

Література

1. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (1–4 кл.). — К.: Вид. дім «Освіта», 2012.
2. Нікулочкіна О. Каліграфія (з елементами розвитку зв'язного мовлення — 1–4 кл.) // Програма курсів за вибором. Варіативна складова базового навчального плану. — Тернопіль: Мандрівець, 2012. — Кн. 3. — С. 19–33.
3. Перший з'їзд учителів і працівників освіти державучасниць СНД, Казахстан, м. Астана, 26–27 квіт. 2010 р.
4. Прищеп О. Ю. Навчання письма / Навчання і виховання учнів 1-го класу: метод. посіб. для вчителів / упоряд. О. Я. Савченко. — К.: Початкова школа, 2002. — 464 с.
5. Прищеп О. Ю. Професійна компетентність вчителя як умова навчання письма першокласників // Науков. часопис НПУ ім. Драгоманова. Серія 17: зб. наук. пр. — К.: Вид. НПУ, 2011. — Вип. 18.
6. Рішення колегії МОН України «Про розроблення єдиних зразків калігр. письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань» // Інформ. збірник МОН України, 2003. — № 23; Початкова школа. — 2004. — № 1.
7. Трунова В. Каліграфія та розвиток мовлення: додаток до програми для загальноосвітньої школи (2–4 класи) / В. Трунова, Н. Боднар, В. Іовчева. — К.; Ізмаїл: Сміл, 2007.
8. Трунова В. А. Всеукраїнський експеримент з «Каліграфії та розвитку мовлення» // Початкова школа. — 2011. — № 3.
9. Трунова В. А. Вчимося правильно писати: навч.-наоч. посіб. / В. А. Трунова. — 4-е вид. — Х.: Фоп Шейніна, 2011.
10. Трунова В. А. Робочий зошит школяра (Для проведення каліграфічних хвилинок у 2 класі чотирирічної початкової школи) — 1 семестр / В. А. Трунова, Н. М. Боднар. — Ізмаїл: Сміл, 2010.
11. Трунова В. А. Робочий зошит школяра (Для проведення каліграфічних хвилинок у 2 класі 4-х річної поч. шк.) — 2 семестр / В. А. Трунова, Н. М. Боднар. — Ізмаїл: Сміл, 2010.
12. Трунова В. А. Чи можуть першокласники писати у одну лінію? // Початкова школа. — 1996. — № 7.

А. П. ШЕФФЕР,

зав. НМЛ социальной защиты детей и коррекционного образования
кафедры менеджмента и развития образования

ОЦЕНИВАНИЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

На сегодняшний день в Украине очень важной является проблема образования детей с особыми образовательными потребностями. В связи с этим совершенствуется сеть учебных заведений компенсирующего типа (санаторные и специальные школы, школы-интернаты, центры коррекционного развития и др.), в которых обучаются и воспитываются дети с психофизическими отклонениями. Однако все более широкое развитие приобретает и инклюзивное образование, предусматривающее обучение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе.

Одной из проблем, возникающих при открытии в общеобразовательных школах классов с инклюзивной формой обучения, по мнению учителей, работающих в таких классах, является оценивание учебных достижений учащихся с особыми образовательными потребностями.

Сегодня было бы преждевременно говорить о том, что такая система оценивания уже разработана на должном уровне. Вместе с тем уже определены некоторые общие подходы к ее созданию.

Как известно, учебные достижения учащихся 1–2-х классов в условиях инклюзивного обучения оцениваются без баллов. Такой подход к оцениванию обусловлен особенностями психологической подготовки к школьному обучению и началом овладения учебной деятельностью младшими школьниками.

Зарубежные исследователи инклюзии рассматривают оценивание как сбор информации с использованием различных методов.

Отечественные психологи выделяют три составляющие психологической готовности к школьному обучению: интеллектуальную, социальную и личностную.

Интеллектуальную готовность понимают как определенный уровень формирования познавательных процессов — восприятия, памяти, внимания, мышления, а также речь.

К социальной готовности относят потребность ребенка в общении со своими ровесниками, умение подчинять свое поведение законам детской группы, способность выполнять роль ученика в ситуации школьного обучения.

Личностная готовность охватывает познавательную мотивацию и определенный уровень формирования процессов саморегуляции.

Таким образом, достаточная психологическая готовность — основа для формирования

учебной деятельности. Источником ее развития является мотивационная сфера — формирование у ребенка познавательных и социальных мотивов к обучению. Социальные мотивы первоклассника проявляются в его стремлении услышать похвалу от педагога, родителей; в самоутверждении — желании быть первым среди ровесников, всегда побеждать; в мотивах положительного общения — стремлении получить удовлетворение от процесса общения с учителем и ровесниками, в потребностях эмоционального общения со взрослыми.

Познавательная мотивация первоклассника проявляется в необходимости получить новые знания и впечатления. Она преимущественно ориентирована на сам процесс нового действия, на внешние аспекты новых, неизвестных явлений, которые связаны с обучением.

У некоторых детей на момент поступления в школу составляющие психологической готовности к школьному обучению могут быть не сформированы либо сформированы недостаточно. Практика показывает, что у детей с нормальным развитием наиболее часто основной причиной неготовности к школьному обучению является недостаточный уровень процессов саморегулирования и нестойкие социальные мотивы к обучению.

Дети с особыми образовательными потребностями по уровню сформированности составляющих психологическую готовность к школьному обучению заметно отстают от ровесников с нормальным развитием. Для детей с задержкой психического развития, с нарушением речи, детским церебральным параличом, умственной отсталостью характерны нарушения процессов познавательной деятельности — восприятия, памяти, мышления. Им свойственен неадекватный уровень сформированности самооценки, недостаточная саморегуляция, словесная регуляция действий. Для большинства из них присущи пассивность, зависимость от окружающих, склонность к спонтанному поведению. Они не умеют адекватно оценивать собственные возможности. Одни из них — недостаточно критичны к своим возможностям, переоценивают их, другие, наоборот, их занижают. У детей недостаточно сформирована мотивационная сфера. Они остаются в кругу дошкольных интересов, их интересы имеют нестойкий и выборочный характер. У большинства из них не сформирован основной механизм личност-

ной готовности к школе в виде доминирования учебной познавательной и социальной мотивации. Таким образом, в инклюзивном классе у младших школьников с особенностями психофизического развития и у части младших школьников с нормальным развитием психологические компоненты готовности к школьному обучению могут быть несформированными или сформированными частично. Поэтому на начальном этапе, кроме усвоения пропедевтических знаний и умений по учебным предметам, должно происходить развитие составляющих психологической готовности к школьному обучению. Для этого необходим контроль над данными процессами. Он необходим для получения учителем информации о выполнении индивидуальных учебных планов учениками с особыми образовательными потребностями и пропедевтического раздела учебной программы детьми с нормальным развитием, насколько дети обеих категорий продвинулись вперед на определенном этапе обучения, о слабых знаниях, умениях и навыках, о коррекционном развитии познавательных процессов в эмоционально-волевой сфере личности; в конечном итоге о том, достигли ли ученики определенных учебных целей на конкретном этапе обучения.

Почему на начальном этапе обучения нежелательно прибегать к оцениванию учебной деятельности младшего школьника в баллах? Такая оценка может стимулировать социальную мотивацию первоклассника, однако недостаточная сформированность познавательных процессов, речи, саморегулирования негативно влияет на уровень усвоения знаний, которые учитель вынужден оценивать низкими баллами. Со временем стимулирующая функция оценивания снижается, более того, превращается в фактор тревоги, страха получить низкие баллы, неуверенность в себе. Таким образом, оценка тормозит развитие учебной деятельности. Поэтому в 1–2-х классах учебную деятельность учеников оценивают, не прибегая к баллам.

Не должны оцениваться и личные качества ребенка, его познавательные процессы (внимание, восприятие, память, мышление), темп работы, иначе говоря, оценивается выполненная работа, а не ее исполнитель.

Оценивая деятельность младшего школьника, учитель должен помнить, что ребенок еще не способен отделять негативные результаты своих действий и поступков от положительного оценивания своей деятельности. Поэтому во время оценивания важно формировать у ребенка понимание — оценивается то, что он сделал, а не он лично. Например: «я довольна тем, как ты написал»; «я не довольна, что ты не решил задачу». Это лучше, чем сказать: «я тобой не довольна». В первом случае оценивается то, что сделал ученик, а во втором случае — его личность. Ученик должен рассматривать оценку как показатель уровня знаний и умений, понимать, что оцениваются его кон-

кретные действия. Следует применять приемы оценивания, которые с одной стороны, дают возможность зафиксировать индивидуальные достижения каждого ребенка, а с другой — не провоцируют учителя сравнивать успехи детей между собой. В таком сравнении дети с особенностями психофизического развития будут наименее успешными. Вот почему, оценивая знания, умения и навыки ученика, не следует прибегать к заменителям баллов: «звездочек», «белочек», «черепашек» и др. Недопустимо вывешивать в классе «Экран успеваемости», в котором сравниваются достижения учащихся между собой. Заменители баллов не должны быть причиной поощрения либо наказания ребенка со стороны учителя и родителей.

Для ребенка с особенностями психофизического развития значительно важнее, чем для одноклассника с нормальным развитием, когда учитель замечает и поощряет даже незначительные успехи.

Постепенно первоклассник становится субъектом учебной деятельности, а эта деятельность, как и любая другая (к примеру трудовая), требует внутренней мотивации. Оценка не может быть таким мотивом, поскольку она не пребывает в поле личной деятельности ученика. В процессе становления учебной деятельности важно, чтобы внешние мотивы переросли во внутренние: «учусь, потому что мне интересно узнать что-то новое, потому что нравится процесс обучения».

В начале обучения учитель должен формировать у учеников контрольно-оценочную деятельность. Основой такого вида деятельности есть самоконтроль — система специальных действий, которыми ученик проверяет свою деятельность. Выделяется процессуальный (пооперационный) контроль, который состоит в установлении правильности, последовательности операций, которые выполняются учеником. Он обеспечивает осознанное выполнение всех этапов учебного задания, своевременное исправление ошибок. Этот вид контроля может применяться не только во время выполнения задания, но и тогда, когда оно только планируется, что дает возможность анализировать задание еще до того, как оно выполняется, то есть предусматривать результаты. Заключительный контроль состоит в сопоставлении полученных результатов с заданным образом и может реализовываться в виде оценки.

Как свидетельствуют психологические исследования, в начале обучения в школе у детей с достаточным интеллектуальным развитием уже заложены предпосылки для овладения самоконтролем в учебной деятельности:

- готовность воспринимать и усваивать необходимые приемы и правила;
- специфическая активность, направленная на организацию собственной деятельности в соответствии с определенными правилами;
- готовность осуществлять процессуальный и заключительный контроль.

Поэтому в начале занятий (1-й класс) работа над самоконтролем состоит в том, чтобы научить учеников сопоставлять собственные действия с заданным образцом. Они должны научиться находить подобие и отличие, постепенно переходить от поэлементного сравнения к обобщению.

У детей с особенностями психофизического развития работа над самоконтролем должна иметь такую же последовательность. Однако для разных категорий детей (задержка психического развития, тяжелые нарушения речи, детский церебральный паралич, легкая умственная отсталость) она будет иметь специфические особенности, связанные с дисфункцией высших психических функций. Такое состояние может проявляться в двигательной и речевой расторможенности либо в патологической медлительности действий ребенка. Существенно влияет на самоконтроль интеллектуальная недостаточность первичного происхождения (первичный дефект — у детей с задержкой психического развития, легкой умственной отсталостью), а также вторичного дефекта (при тяжелых заболеваниях речи, ДЦП). Очень часто самоконтроль детей зависит от ситуации, присутствия и помощи взрослого, от внешней мотивации.

Чтобы самооценивание было эффективным, важно, чтобы ученик сам выбрал ту часть работы, которую он хочет сегодня дать учителю для оценивания. Он может сам определить критерии оценивания. Такой подход формирует у ученика ответственность к оцениванию действий.

Ученик имеет право на самостоятельный выбор сложности контролируемого задания, сложности и объема домашнего задания. При условии такого подхода соотношение между уровнем требований и уровнем достижений становится основной целью в работе учителя. У младших школьников с нарушением речи (моторная алалия, дизартрия), с задержкой психического развития уровень стремлений, в частности реакция на неудачу, является нетипичной для нормы. Так, ученики, после удачно выполненных упражнений берутся выполнять не более сложные, а простые задания, у детей срабатывает защитная реакция — стремление поддерживать успех даже на заниженном уровне, то есть им свойственен заниженный уровень стремлений.

Самооценка ученика должна постепенно дифференцироваться, иначе говоря, с первых дней обучения ребенок должен видеть собственную работу как совокупность множества умений, каждое из которых имеет свои критерии оценивания.

Во время оценивания письменной работы (например, домашней) необходимо учитывать не только ошибки и недостатки в выполнении, но и положительные аспекты, делать поощрительные записи.

Одним из приемов оценивания личной деятельности ученика может быть применение оценочных линеек, разработанных Г. А. Цукер-

маном. Основными принципами такого безотметочного оценивания являются:

1. Самооценка ученика должна предшествовать учительской оценке. Для самооценивания, особенно для первоклассников, необходимо выбирать только те задания, где существует объективный однозначный критерий оценивания. Не выбираются те задания, где неизбежна субъективность оценки (например: красота, аккуратность выполнения работы).

2. Самооценка ученика должна постоянно дифференцироваться. Уже в 1-м классе ребенок должен уметь видеть свою работу как сумму многих умений, каждое из которых имеет свой критерий оценивания.

3. Оцениваться должны те достижения учащихся, которые предъявлены для оценки самими детьми. Ребенок должен иметь возможность сам выбирать ту часть работы, которую он хочет сегодня предъявить учителю для оценки. Он сам может назначать критерий оценивания. Такой подход к оцениванию приучает детей к ответственному оценочному действию. Фактически оцениваются в первую очередь индивидуальные достижения, разные у всех.

4. Содержательное (само)оценивание должно быть неотрывно от умения себя контролировать. На первых этапах обучения контрольные действия производятся после сопоставления оценки учителя и оценки ребенка. Несовпадение этих оценок создает условия для постановки специальной задачи для учащихся — контроля своих действий. Кроме этого необходимо постепенно вводить особые задания, обучающие ребенка сравнивать свои действия с образцом.

5. Учащиеся должны иметь право на самостоятельный выбор сложности контролируемых заданий, сложности и объема домашних заданий.

6. Необходимо оценивать прежде всего динамику учебной успешности учащихся относительно их самих. При обучении необходимо использовать средства, позволяющие самому ребенку и родителям проследить динамику успешности, давать относительные, а не только абсолютные оценки.

7. Учащиеся должны иметь право на сомнение и незнание, которые определяются и в классе, и дома особым образом. Создается система заданий, специально направленных на обучение ребенка умению отделять известное от неизвестного.

8. Для итоговой аттестации учащихся должна использоваться накопительная система.

Принципы оценивания, разработанные А. Э. Симановским:

— принцип градации сложности учебного материала. Включение в структуру учебного материала заданий, с которыми могут справиться ученики с любым уровнем успеваемости;

— принцип свободы выбора учеником сложности задания. Его реализация (решение) дает возможность осознать собственную ответственность за результаты учебной деятельности

ти и сформулировать адекватную самооценку. Так одни ученики могут достичь весомых учебных достижений, выполнив значительное количество простых заданий (трудолюбивые), а другие — выполняют небольшое количество сложных заданий (находчивые, творческие);

— принцип постепенного увеличения достижений. Ученики с низким темпом обучения могут почувствовать себя успешными (комфортно) даже на первых этапах формирования учебных умений, если их не ограничивать временем и формой учебной работы, которая должна оцениваться;

— принцип выбора. В любое время ученик должен иметь возможность улучшить свои достижения.

Таким образом, оценивание учебных достижений учеников 1–2-х классов в инклюзивном классе должно быть составной частью учебного процесса, что обеспечивает пропедевтическое усвоение знаний, коррекционное развитие составляющих психологической готовности к школьному обучению, а также создает предпосылки для успешного развития учебной деятельности.

Особенности коррекции самоконтроля в процессе изучения различных учебных предметов детьми с особыми образовательными потребностями отображены в содержании учебных программ специальной школы (раздел «Направ-

ленность коррекционно-развивающей работы и ожидаемые результаты»). На основании этих программ может составляться индивидуальный учебный план для конкретного ученика в инклюзивном классе, а также определяться критерии оценивания его учебных достижений.

Литература

1. Колупаева А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітніх навчальних закладах / А. А. Колупаева. — К., 2007. — 457 с.
2. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т. В. Сак. — К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. — 168 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Сак Т. В. Інструментарій оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі // Дефектологія. — 2001. — № 3. — С. 6–10.
4. Сак Т. В. Оцінювання навчальних досягнень учнів 1–2 класів в умовах інклюзивного навчання // Дефектологія. — 2010. — № 2. — С. 3–6.
5. Симановский А. Э. Безотметочное обучение: возможности и пути реализации // Начальная школа плюс До и После. — 2003. — № 6.
6. Цукерман Г. А. Оценка без отметки / Г. А. Цукерман. — Рига : ПЦ «Эксперимент», 1999.
7. Фишман И. С. Формирующая оценка образовательных результатов учащихся : метод. пособие / И. С. Фишман, Г. Б. Голуб. — Самара : Учеб. лит., 2007.
8. Якиманская И. С. Технология личностно ориентированного образования / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 2000.

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

УДК 371.3:811.161.2

С. А. СВІТКОВСЬКА,

завідувачка науково-методичного центру української мови та літератури, українознавства

О. В. ГАШИБАЯЗОВА,

методист науково-методичного центру української мови та літератури, українознавства

Л. А. ПЛЕТНЬОВА,

методист науково-методичного центру української мови та літератури, українознавства

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Пишаймося, поважаймо, піклуймося про українську мову. Черпаймо естетичний і ціннісний досвід зі щедрої скарбниці української літератури, поширюймо його серед молодого покоління України, яке в наш час так сильно потребує морального авторитету.

У 2014/2015 навчальному році вивчення української мови у 5–6-х класах здійснюватиметься за такими навчальними програмами для 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленими на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної

середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 року № 664.

- Українська мова 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (Г. Т. Шелехова, М. І. Пентиліук, К. В. Таранік-Ткачук, Т. Д. Гнаткович, В. І. Новосьолова, Н. Б. Коржова). Видавництво «Шкільний світ», журнал «Українська мова та література» № 19–20 (755–756), жовтень 2012 р.
- Українська мова 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (Н. В. Бондаренко, С. О. Караман, А. В. Ярмолюк, В. Л. Кононенко, О. В. Савченко).
- Українська мова 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (С. А. Свінтковська, С. В. Дмитрієв, Г. А. Могильницька, О. О. Пасат, О. І. Бойко, М. І. Журавель, Н. О. Маларьова).

Зі змістом програм можна ознайомитися на веб-сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua та у газеті «Українська мова та література», № 19–20 (755–756), жовтень 2012 р.

У 2014/2015 навчальному році вивчення **української мови у 7–9-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України (лист № 1/11-6611 від 23.12.2004 року):

- Українська мова. 5–12 класи / Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф; за ред. Л. В. Скурятівського. — К.; Ірпінь: Перун, 2005. — 176 с.;
- Українська мова 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н. В. Бондаренко, О. М. Біляєв, Л. М. Паламар, В. Л. Кононенко. — Чернівці: Букрек, 2005. — 152 с.

Вивчення **української мови у 10–11-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки (наказ від 28.10.2010 № 1021), а саме:

- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. — К.: Грамота, 2011.
- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі); філологічний напрям

(профіль — іноземна філологія); художньо-естетичний напрям. Академічний рівень / Г. Т. Шелехова, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф. — К.: Грамота, 2011.

- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль — українська філологія. Профільний рівень / Л. І. Мацько, О. М. Семенов. — К.: Грамота, 2011.
- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови. 8–9 класи / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, В. І. Тихоша; за ред. С. О. Карамана. — К.: Грамота, 2009. — 100 с.
- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови. 5–7 класи / Т. Д. Гнаткович. — Ужгород: Інформ.-вид. центр ЗІППО, 2011. — 76 с.

Поглиблене вивчення **української мови у 8–9-х класах** може здійснюватися за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

- Тихоша В. І. Українська мова: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови / В. І. Тихоша, М. Я. Плющ, С. О. Караман, О. В. Караман. — К.: Освіта, 2012.
- Тихоша В. І. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови / В. І. Тихоша, М. Я. Плющ, С. О. Караман, О. В. Караман. — К.: Освіта, 2012.

Перелік навчальних програм для 11-річної **школи з навчанням мовами національних меншин**:

- Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 10–11 класи. Рівень стандарту.
- Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 10–11 класи. Академічний рівень.
- Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською, молдовською мовами. 10–11 класи. Рівень стандарту.
- Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською, молдовською мовами. 10–11 класи. Академічний рівень.

З даними програмами можна ознайомитися на веб-сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua.

У **вечірніх (змінних)** загальноосвітніх навчальних закладах українська мова вивчатиметься за програмами:

- У **5–6-х класах**: Українська мова. 5–9 класи. Навчальна програма для учнів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням укра-

їнською мовою / Г. Т. Шелехова, М. І. Пентиліук, В. І. Новосолова, Т. Д. Гнаткович, К. В. Таранік-Ткачук, Н. Б. Коржова. — К. : Освіта, 2013.

- *У 7–9-х класах: Українська мова. 5–12 класи* / Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосолова, Я. І. Остаф; за ред. Л. В. Скуратівського. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 176 с.
- *У 10–11-х класах: Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту* / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. — К. : Грамота, 2011.
- *У 10–12-х класах: Українська мова. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту* / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. — К. : Грамота, 2009. — 60 с.

У 2014/2015 навчальному році вивчення української літератури у 5–6-х класах здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 р. № 664, «Українська література 5–9 класи». Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Р. В. Мовчан, К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова), видавництво «Шкільний світ», журнал «Українська мова та література» № 19–20 (755–756), жовтень 2012 р. З програмою можна ознайомитися у газеті «Українська мова та література», № 19–20 (755–756), жовтень 2012 р., с. 55–80.

Вивчення української літератури в 7–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар, О. Б. Поліщук, М. М. Сулима, Л. П. Шабельникова, В. М. Садівська; кер. проекту М. Г. Жулинський; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. ; Ірпінь : Перун 2005. — 201 с.

Вивчення української літератури у 7–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: Україн-

ська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин / О. М. Івасюк, Н. В. Гуйванюк, В. Є. Бузинська. — Чернівці : Букрек, 2005. — 136 с., з урахуванням змін, внесених до неї (див. Методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2009 роки від 08.10.2008 № 1/9-647) та підручниками цього ж авторського колективу.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української літератури. 8–9 класи / кер. авт. кол.: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан; авт. кол.: Р. В. Мовчан, М. М. Сулима, В. І. Цимбалюк, Н. В. Левчик, М. П. Бондар. — К. : Грамота, 2009. — 88 с.

Поглиблене вивчення української літератури у 8–9-х класах може здійснюватися за підручником, рекомендованим Міністерством освіти і науки України:

- Цимбалюк В. І. Українська література : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української літератури / В. І. Цимбалюк. — К. : Освіта, 2012.

Вивчення української літератури як профільного предмета у 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів й визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета у профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного, профільного). Ці програми затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2010 № 1021:

- Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль — іноземна філологія). Академічний рівень / кер. авт. кол.: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк; авт. кол.: Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. : Грамота, 2011.

- Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль українська філологія). Профільний рівень / кер. авт. кол.: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк; авт. кол.: Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К. : Грамота, 2011.

Програма академічного рівня за змістом і формою збігається з програмою рівня стандарту (як за кількістю годин, так і за вимогами до рівня оцінювання навчальних досягнень учнів).

У **вечірніх (змінних)** загальноосвітніх навчальних закладах українська література вивчатиметься за програмами:

- У 5–6-х класах: Українська література. 5–9 класи. Навчальна програма для учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, М. П. Бондар, Л. І. Кавун, О. М. Івасюк, К. В. Таранік-Ткачук, С. А. Кочерга, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова. — К.: Освіта, 2013.
- У 7–9-х класах: Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар, О. Б. Поліщук, М. М. Сулима, Л. П. Шабельникова, В. М. Садівська; кер. проекту М. Г. Жулинський; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К.; Ірпінь: Перун, 2005. — 201 с. (з урахуванням змін, внесених до навчальної програми).
- У 10–11-х класах: Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль — іноземна філологія). Академічний рівень / кер. авт. кол.: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк; авт. кол.: Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан. — К.: Грамота, 2011.
- У 10–12-х класах: Українська література. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль — іноземна філологія). Академічний рівень / кер. авт. кол.: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк; авт. кол.: Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. — К.: Грамота, 2009.

На замітку вчителю-словеснику

1. Орієнтовний зразок схеми плану-конспекту уроку з української мови (на прикладі вивчення теми «Прикметник як частина мови» (6-й клас, 1-й урок))

Тема. Прикметник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Мета:

- закріпити і поглибити знання учнів про прикметник як частину мови, його значення, граматичні властивості, синтаксичну роль;
- розвивати вміння робити спостереження над мовними явищами;
- удосконалювати навички правильного й до-

речного використання прикметників в усному та писемному мовленні;

- формувати комунікативні вміння та навички;
- виховувати любов до рідної України, її природи, мови через прислів'я та приказки;
- формувати естетичні смаки учнів.

Обладнання: підручник, наочна узагальнювальна схема «Прикметник», індивідуальні картки, таблиці, схеми мовних розборів, папір з клейкою смужкою.

Тип уроку: комбінований урок засвоєння нових знань.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Епіграф до уроку:

Мова перебуває
з людиною все життя,
супроводжуючи її в будні
й свята, у радості й горі,
в емоціях та почуттях.

М. Рильський

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

- Перевірка домашнього завдання: самостійно складених лінгвістичних казок про прикметник.

- Проблемне питання відповідно до теми уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності школярів

- Робота з епіграфом.

- Робота з текстом по групах (1, 2, 3 групи). Текст, завдання.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

- «Мікрофон»

— Діти, пригадайте, будь ласка, прислів'я та приказки, які мають у своєму складі прикметники.

- Робота біля дошки

Дібрати до іменників спільнокореневі прикметники (весна — весняний...).

- Лінгвістичне спостереження

Порівняти слова подані парами. Яка між ними різниця? (Зима — зимовий...).

- Робота з наочною узагальнювальною таблицею «Прикметник СЗЧМ (самостійна змінна частина мови)».

- Самоперевірка.

Робота с підручником (§..., правила).

VI. Усвідомлення здобутих знань у процесі практичної роботи

- Лексичний тренінг

З кожної групи один представник виписує з двох речень прикметники разом з іменниками, від яких вони залежать, і визначає рід, число, відмінок прикметників (текст).

- Вибірково-розподільний диктант

Записати слова у дві колонки: у ліву — прикметники, у праву — решту слів (прикметник, іменник, числівник...).

- Групова робота

Об'єднатися у дві команди. Перша виконує завдання на картці № 1, друга — № 2 (картки із завданнями).

- «Музей помилок»

Учні — музейні працівники. До них потрапляють якісь реліквії, але час наклав свій відбиток: стерто частини речень, нечітко написані слова, відсутні розділові знаки, переплутані місцями слова, коли склеювали аркуш. Завдання — відтворити текст, пояснити помилки, виправити їх (текст).

- Творча робота «Асоціації»

Використовуючи різні прикметники, розповісти про себе або свого друга під час канікул.

Довідка: злий, грубий, веселий, загадковий, неохайний, сором'язливий, енергійний, сумний, здібний, добрий, безвідповідальний.

VI. Підсумок уроку. Оцінювання

- Завершальне слово вчителя
- Закінчіть речення: «На уроці я навчився (навчилася)…»

- Бесіда за запитаннями

— Яких знань і вмінь, що стосується прикметника, у вас недостатньо?

— У чому потребуєте допомоги?

— Як оцінюєте власну роботу на уроці?

VII. Пояснення домашнього завдання

1. §... опрацювати.

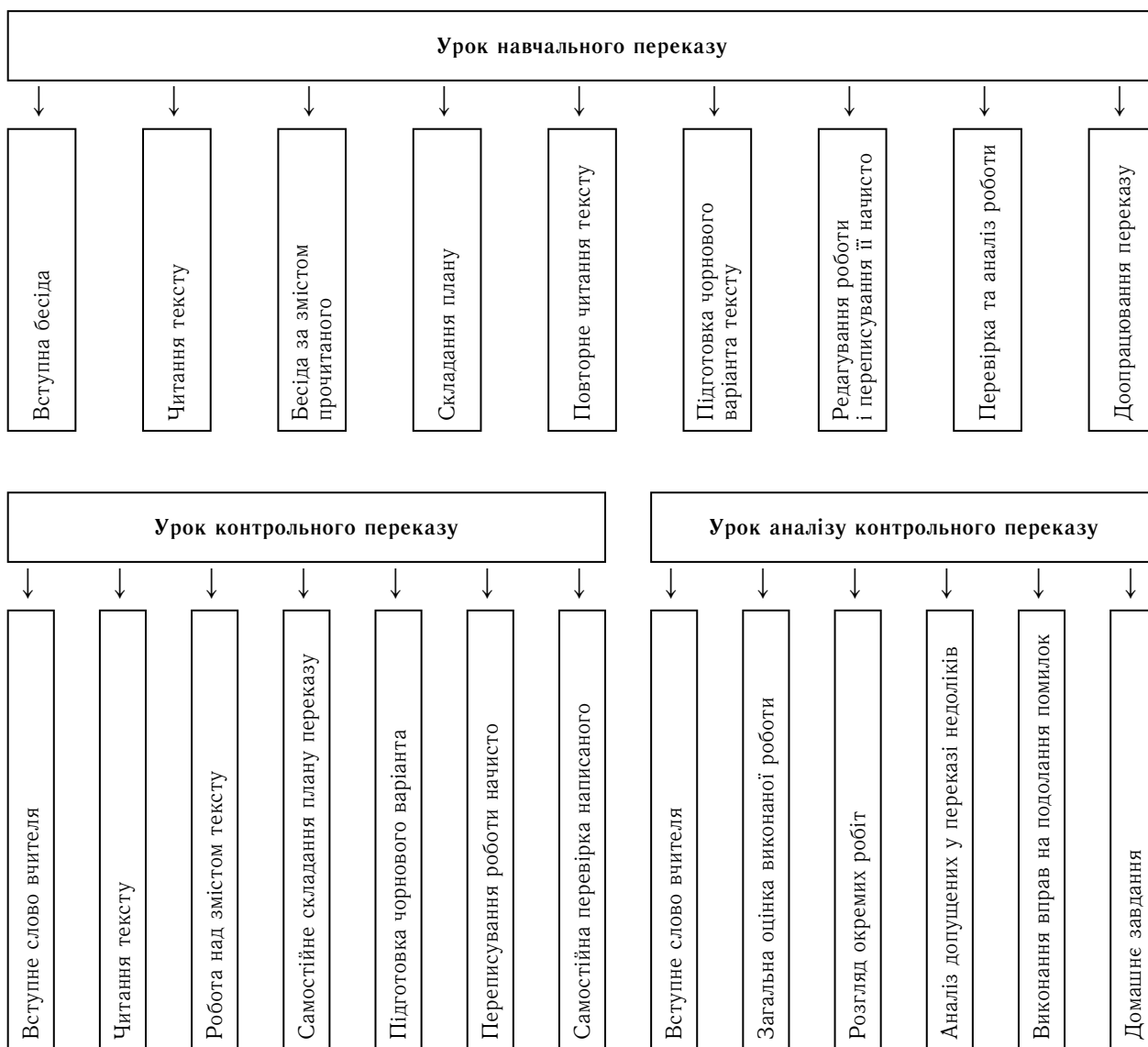
2. 1-й рівень. Написати твір-мініюру «Мое рідне місто (село)», у використаних прикметниках вказати морфологічні ознаки.

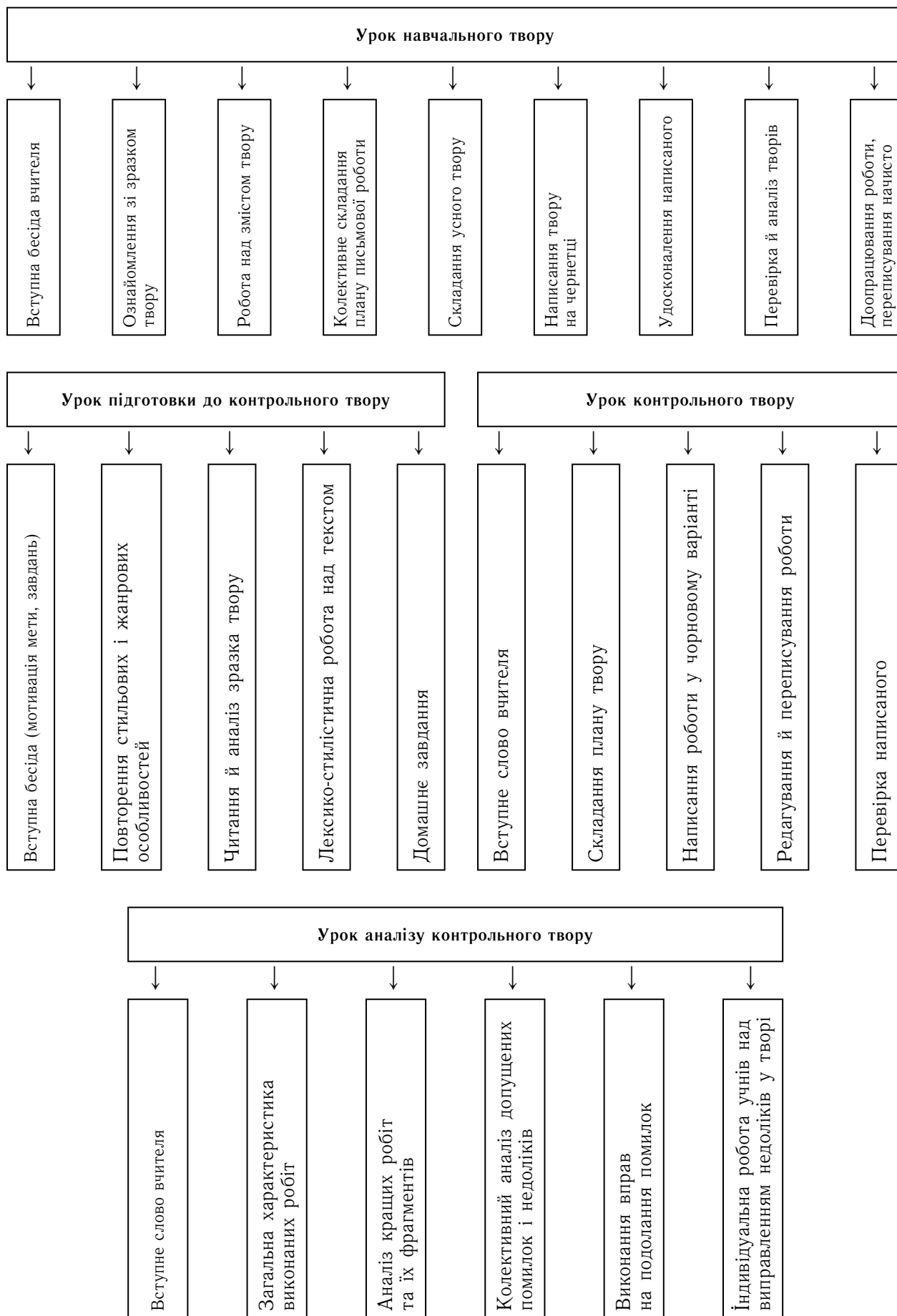
2-й рівень. Виписати з вправи №... підручника 5–7 прикметників і розібрати їх як частину мови.

3-й рівень. Виконати вправу за підручником №...

2. Особливості структури уроків мови

Класифікація уроків розвитку мовлення

	За формами роботи	Види
1.	За навчальною метою	навчальні контрольні навчально-контрольні
2.	За особливостями сприймання тексту	слухові зорові зорово-слухові
3.	За характером відтворення диктованого тексту	текстуальні (без зміни тексту) вибіркові вільні творчі диктанти-переклади
4.	За методикою організації	без пояснень попереджувальні з одночасним коментуванням (коментоване письмо) пояснювальні «перевіряю себе»
5.	За особливостями мовного матеріалу	словникові з окремих словосполучень і речень, тексту
6.	За джерелом, з якого сприймається текст	з уст учителя за магнітофонним записом самодиктант (написання вивченого напам'ять тексту)
7.	За формою проведення	письмові усні з використанням сигнальних карток

Основні види навчальних диктантів

Навчальні диктанти	<ul style="list-style-type: none"> • Слуховий попереджувальний диктант • Коментований диктант • Зорово-слуховий попереджувальний диктант • Слухові, зорово-слухові пояснювальні диктанти • Диктант з письмовим обґрунтуванням • Вибіркові диктанти • Словниковий диктант • Вільні диктанти • Творчі диктанти • Словниковий, вибірковий творчий диктант • Графічний диктант • Диктант-алгоритм • Диктант-гіпотеза • Диктант-тест • Диктант інформаційної дії
--------------------	--

Нова освітня парадигма визначила одне з головних завдань вчителя-словесника — **підвищення професійної кваліфікації**

Основні шляхи підвищення професійної кваліфікації вчителя

Шляхи підвищення професійної кваліфікації вчителя	<ul style="list-style-type: none"> • вивчення державних документів з основних питань освіти й національного виховання; • самостійне опрацювання наукової, психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної літератури; • вивчення досвіду роботи вчителів-словесників та самоаналіз власного досвіду; • участь у конкурсах «Учитель року»; • участь у роботі методичних об'єднань (школи, району, міста); • участь у конференціях, педагогічних читаннях; • підвищення кваліфікації на курсах післядипломної освіти; • заняття в школі передового педагогічного досвіду; • взаємовідвідування уроків, організація відкритих уроків
---	--

Основні завдання для підвищення професіоналізму вчителя

Основні завдання	<ul style="list-style-type: none"> • досконало володіти культурою усного і писемного мовлення; • найкраще знати свій навчальний предмет (українську мову та літературу), основні поняття лінгводидактики, літературознавства, методики навчання української мови та літератури, суміжних дисциплін; • вміло реалізовувати принципи навчання української мови та літератури; • творчо застосовувати репродуктивні та продуктивні методи і прийоми навчання; • кваліфіковано будувати та проводити уроки різних типів з використанням традиційних і нетрадиційних форм навчання, впроваджуючи в навчальний процес з вивчення української мови та літератури нові педагогічні технології тощо
------------------	---

Вчитель-словесник зможе досягти бажаного професіоналізму за умови повсякденного підвищення науково-теоретичного рівня своїх знань, умінь і навичок, удосконалення психолого-педагогічної підготовки, поліпшення загальної культури.

Робота з обдарованою учнівською молоддю

НАШІ ПЕРЕМОГИ ТА ДОСЯГНЕННЯ

Всеукраїнська учнівська олімпіада з української мови та літератури

18 січня 2014 року на базі Одеської загальноосвітньої школи № 1 I—III ступенів (площа Михайлівська, 10) проведений III (обласний) етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури. Його учасниками стали 154 учні 8—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів області, з них 50 школярів представляли ЗНЗ міста Одеси; 34 — міст обласного підпорядкування: Теплодара, Ізмаїла, Білгород-Дністровського, Котовська, Южного, Іллічівська; 90 — ЗНЗ районів області.

Переможцями III (обласного) етапу серед учнів 8—11-х класів стали 75 учасників олімпіади, з них 4 посіли I місце, 8 — II місце, 63 — III місце.

За результатами відбірково-тренувальних зборів для кандидатів у члени команди від Одеської області для участі у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури учасниками фінального етапу олімпіади стали:

— Жерновський Микита Вікторович, учень 8-го класу Одеської СЗОШ № 117 I—III ступенів (вчитель Ветлицька Вікторія Вікторівна);

— Кінда Ірина Володимирівна, учениця 9-го класу ЗОШ № 3 I—III ступенів м. Березівки Березівського району (вчитель Савіна Тетяна Григорівна);

— Камбур Марія Олександрівна, учениця 10-го класу Арцизької ЗОШ № 5 I—III ступенів (вчитель Подосіннікова Галина Петрівна);

— Вахтіна Галина В'ячеславівна, учениця 10-го класу Іллічівської гімназії № 1 (вчитель Татарчук Тамара Андріївна);

— Зирянова Марія Анатоліївна, учениця 11-го класу СЗОШ № 1 ім. О. Суворова м. Ізмаїла (вчитель Проценко Олена Михайлівна);

— Терещук Ольга Владиславівна, учениця 11-го класу Іллічівської гімназії № 1 (вчитель Верготі Лідія Танасіївна);

— Мельничук Карина Петрівна, учениця 11-го класу Іллічівської гімназії № 1 (вчитель Верготі Лідія Танасіївна).

IV етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури цього навчального року відбувся на гостинній, овіяній легендами шевченківській землі — на Черкащині. З 23 до 27 березня 2014 року юні філологи всієї України демонстрували свої знання в царині української мови та літератури.

Слід зазначити, що всі учасники нашої команди гідно справилися із завданнями фінального етапу олімпіади. Переможцями стали Камбур Марія Олександрівна, учениця 10-го класу Арцизької ЗОШ № 5 I—III ступенів (вчи-

тель Г. П. Подосіннікова) — II місце, та Терещук Ольга Владиславівна, учениця 11-го класу Іллічівської гімназії № 1 (вчитель Л. Т. Верготі) — II місце.

За особливі досягнення у вивченні української мови та літератури (перемоги у всеукраїнських, обласних етапах олімпіади, конкурсах) кандидатура Мельничук Карини Петрівни, учениці 11-го класу Іллічівської гімназії № 1 представлена на призначення стипендії Кабінету Міністрів України (лист Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 14.05.2014 № 942/02/13).

IV Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка

На виконання Указу Президента України від 30 вересня 2010 року № 928 «Про Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка», відповідно до Положення про Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 року № 571, листа Міністерства освіти і науки України від 06.09.2013 № 1/9-611 «Про проведення IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка», наказу Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 14 жовтня 2013 року № 372/ОД «Про проведення I—III (II) етапів IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка», і з метою вшанування творчої спадщини Великого Кобзаря, виявлення творчо обдарованої молоді, розвитку її потенціалу, виховання у молодого покоління поваги до мови і традицій свого народу, підвищення рівня мовної освіти в Україні та в рамках відзначення в 2014 році 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка в Одеській області за підтримки Одеської обласної державної адміністрації з 26 вересня до 21 грудня 2013 року проведені I—III (етапи) Конкурсу.

Урочисте відкриття IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка відбулося в усіх навчальних закладах України 26 вересня 2013 року.

В Одеській області Конкурс стартував на базі Нерубайського НВК Біляївського району. Це Конкурс, який об'єднав усіх: учнів, студентів, курсантів, учителів, викладачів та батьків.

Відповідно до Закону України від 3 липня 2012 року «Про засади державної мовної політики» учасники могли виконувати роботи українською мовою як державною, а також регіональними мовами або мовами меншин, представленими в Україні.

III (II) (обласний) етап Конкурсу відбувся

21 грудня 2013 року на базі Одеської загальноосвітньої школи № 60 I—III ступенів (вул. Комітетська, 5). Його учасниками стали 166 учнів 5—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, 24 учні професійно-технічних навчальних закладів, 47 студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації та 19 студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації (всього 256 учасників). 253 учасники обласного етапу виконували роботу українською мовою, 2 — молдовською, 1 — болгарською.

Переможцями стали 80 учасників. Дипломом I ступеня нагороджені 12 учасників, II ступеня — 21 учасник, III ступеня — 47. Учасниками фінального етапу стали переможці, які посіли I та II місця (33 учасники).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 25.04.2014 № 516 «Про підсумки IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка» переможцями від Одеської області стали 17 учнів загальноосвітніх навчальних закладів області та 2 студенти ВНЗ I—II рівнів акредитації:

I місце

Ватуля Аліна Сергіївна — учениця 6-го класу навчально-виховного комплексу «Балтська загальноосвітня школа № 2 I—III ступенів — гімназія» (вчитель Дима Людмила Василівна);

Волошин Дмитро Андрійович — учень 8-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 65 I—III ступенів (вчитель Цимбал Тетяна Василівна);

Чмир Андрій Валерійович — учень 10-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 56 I—III ступенів (вчитель Фоменко Світлана Іванівна);

Марук Катерина Олександрівна — студентка IV курсу вищого навчального комунального закладу «Балтське педагогічне училище» (викладач Каташинська Алла Олександрівна).

II місце

Буга Яна Ігорівна — учениця 5-го класу Іллічівської гімназії № 1 (вчитель Михайлова Тетяна Дмитрівна);

Окішор Юлія Сергіївна — учениця 5-го класу Татарбунарського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I—III ступенів — гімназія» (вчитель Бурлаченко Ірина Вікторівна);

Лисюк Ростислав Сергійович — учень 6-го класу Великомихайлівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I—III ступенів — гімназія» (вчитель Хоптова Олена Іванівна);

Масльох Марія Михайлівна — учениця 6-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 106 I—III ступенів (вчитель Шипілова Надія Іванівна);

Валецький Ілля Миколайович — учень 7-го класу Одеської спеціалізованої школи № 40 I—III ступенів (вчитель Лихошапка Світлана Дмитрівна);

Філак Валерія Юріївна — учениця 7-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 78 I—III ступенів (вчитель Кабак Віра Анатоліївна);

Платон Катерина Ігорівна — учениця 10-го класу Красноокнянського навчально-виховного комплексу (вчитель Кожухар Ніна Герасимівна);

Платон Ірина Ігорівна — учениця 10-го класу Красноокнянського навчально-виховного комплексу (вчитель Кожухар Ніна Герасимівна);

Мцкершвілі Крістіна Малхазіївна — учениця 11-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 38 I—III ступенів (вчитель Максютіна Олена Геннадіївна);

Ягджиев Сергій Владиславович — студент II курсу Одеського училища мистецтва та культури імені К. Ф. Данькевича (викладач Величко Тетяна Петрівна).

III місце

Борисова Тетяна Сергіївна — учениця 5-го класу Августівської загальноосвітньої школи I—III ступенів Біляївського району (вчитель Мартинюк Олена Григорівна);

Трушкіна Анна Дмитрівна — учениця 8-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 11 I—III ступенів (вчитель Герщук Ніна Андріївна);

Олійник Олеся В'ячеславівна — учениця 9-го класу Затишанського навчально-виховного комплексу Фрунзівського району (вчитель Камнева Людмила Іванівна);

Терещук Ольга Олегівна — учениця 11-го класу Іллічівської гімназії № 1 (вчитель Верготі Лідія Танасіївна);

Мінгазова Віолетта Володимирівна — учениця 11-го класу Чорноморської загальноосвітньої школи I—III ступенів Комінтернівського району (вчитель Тищенко Наталія Анатоліївна).

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 15.05.2014 року № 1/9-249 «Про підготовку документів» кандидатами на здобуття стипендії Президента України є переможці, які посіли I місце, зокрема Ватуля Аліна Сергіївна, учениця 6 класу НВК «Балтська ЗОШ № 2 I—III ступенів — гімназія» (вчитель Дима Людмила Василівна); Волошин Дмитро Андрійович, учень 8 класу Одеської загальноосвітньої школи № 65 I—III ступенів (вчитель Цимбал Тетяна Василівна); Чмир Андрій Валерійович, учень 10-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 56 I—III ступенів (вчитель Фоменко Світлана Іванівна); Марук Катерина Олександрівна, студентка IV курсу вищого навчального комунального закладу «Балтське педагогічне училище» (викладач Каташинська Алла Олександрівна).

XIV Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика

Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика (далі — Конкурс) проводиться згідно з Указом Президента України від 09.11.2007 № 1078 «Про Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика», відповідно до Положення про Міжнародний

конкурс з української мови імені Петра Яцика, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 13.03.2008 № 168, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 15.07.2008 № 643.

На виконання листа Міністерства освіти і науки України від 24.10.2013 № 1/9 «Про проведення XIV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика», наказу Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 15.10.2013 року № 378/ОД «Про проведення I—III (II) етапів XIV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика» протягом листопада-грудня в Одеській області проведені I—III (II) етапи Конкурсу.

XIV Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика стартував 9 листопада 2013 року в місті Житомирі.

Конкурс, який у 2000 році започаткував відомий меценат Петро Яцик, став масовим, престижним, популярним й, по-своєму, унікальним на теренах нашої держави.

Мета Конкурсу — утвердження соціального престижу української мови в державі й підвищення мотивації молоді до навчання саме в українських ВНЗ. Учні загальноосвітніх навчальних закладів Одеської області щорічно посідали місця на всеукраїнському рівні, підтверджуючи своїми перемогами, що в нашому регіоні знають, цінують і поважають державну мову.

Управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації сприяло проведенню в Одеській області XIV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика.

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів організував та провів на належному рівні III (II обласний) етап XIV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, який відбувся 14 грудня 2013 року на базі Одеської загальноосвітньої школи № 1 I—III ступенів. Його учасниками стали 236 учнів 3—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, 48 студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації та 11 студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації (всього 321 учасник III (II) етапу Конкурсу).

Призові місця посіли 27 учнів 3—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, 3 учні професійно-технічних навчальних закладів, 6 студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації та 5 студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації (всього — 41), які і представляли Одеський регіон на Всеукраїнському рівні.

Переможницею IV (заключного) етапу (I місце) стала Рівняк Сюзанна Володимирівна, учениця 3 класу Одеської спеціалізованої школи № 54 I ступеня з поглибленим вивченням англійської мови (вчитель Кочерба Олеся Олександрівна). Урочисте нагородження переможниці та вчителя відбулося 15 травня 2014 року в м. Києві (Національний академічний театр імені Івана Франка). Рівняк Сюзанні за пере-

могу в Конкурсі буде призначено стипендію Президента України.

XIII Всеукраїнський конкурс учнівської творчості

На виконання Указу Президента України від 22 березня 2002 року № 248 «Про Всеукраїнський конкурс учнівської творчості, листа Міністерства освіти і науки України від 24.10.2013 № 1/9-744 «Про проведення XIII Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості», наказу Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 04.11.2013 року № 394/ОД, з метою виховання патріотизму та історичної пам'яті Великого Кобзаря, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу України, підтримки талановитої молоді і творчої праці вчителів, викладачів, керівників студій з 1 листопада 2013 року до 25 січня 2014 року в загальноосвітніх навчальних закладах м. Одеси та Одеської області проведені I—III етапи Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості в таких номінаціях: «Література» та «Історія України і державотворення».

На III (обласний) етап з номінації «Література» надійшло 73 учнівських роботи.

Переможцями стали:

— Давид Анастасія Олександрівна, учениця 11-го класу Татарбунарського НВК «ЗОШ I—III ступенів — гімназія» Татарбунарського району (вчитель Витовтова Альбіна Андріївна);

— Зирянова Марія Анатоліївна, учениця 11-го класу Ізмаїльської спеціалізованої школи № 1 імені О. В. Суворова I—III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови Ізмаїльської міської ради (вчитель Проценко Олена Михайлівна);

— Лойтаренко В'ячеслав Сергійович, учень 10-го класу НВК «Балтська ЗОШ № 3 I—III ступенів — колегіум» Балтського району (вчитель Безугла Інна Борисівна);

— Огданець Дар'я Андріївна, учениця 8-го класу Одеського НВК «Гармонія» Одеської міської ради (вчитель Ткачук Людмила Анатоліївна);

— Платон Ірина Ігорівна, учениця 10-го класу Красноокнянського НВК Красноокнянського району (вчитель Кожухар Ніна Герасимівна).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 25.04.2014 № 518 «Про підсумки 4-го (підсумкового) етапу XIII Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості переможцем фінального етапу від Одеської області став Лойтаренко В'ячеслав Сергійович, учень 10-го класу НВК «Балтська ЗОШ № 3 I—III ступенів — колегіум» Балтського району (вчитель Безугла Інна Борисівна).

Обласна творча акція «Моє майбутнє у творчості Шевченка»

На виконання листа Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 22.01.2014 № 148/02/05 та з метою гід-

ного відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка та участі в обласній масштабній акції «Мій Шевченко» з 1 лютого до 5 березня 2014 року в загальноосвітніх навчальних закладах області проведені I—III етапи творчої акції (твори старшокласників) «Мое майбутнє у творчості Шевченка».

На розгляд журі III (обласного) етапу надійшло 63 учнівських роботи.

На підставі протоколу спільного засідання оргкомітету і журі III (обласного) етапу переможцями творчої акції визнані такі учні:

— Британ Марія Славківна, учениця 9-го класу Роздільнянської загальноосвітньої школи № 3 I—III ступенів Роздільнянського району (вчитель Драгуш Людмила Миколаївна);

— Геркула Настасія Михайлівна, учениця 10-го класу Першотравневого навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I—III ступенів — ліцей» Комінтернівського району (вчитель Мураховська Світлана Володимирівна);

— Кінда Ірина Володимирівна, учениця 9-го класу Березівської загальноосвітньої школи № 3 I—III ступенів Березівського району (вчитель Савіна Тетяна Григорівна);

— Краснова Аліна Віталіївна, учениця 11-го класу НВК «Білинська загальноосвітня школа I—III ступенів — дошкільний навчальний заклад» Балтського району (вчитель Мунтян Ядвіга Францівна);

— Малюк Марина Миколаївна, учениця 9-го класу Капустянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I—II ступенів — дошкільний навчальний заклад» Савранського району (вчитель Богошура Ольга Анатоліївна);

— Петкова Ангеліна Дмитрівна, учениця 10-го класу Великокомарівської загальноосвітньої школи I—III ступенів Великомихайлівського району (вчитель Додіченко Зінаїда Геннадіївна);

— Платон Ірина Ігорівна, учениця 10-го класу Красноокнянського навчально-виховного комплексу Красноокнянського району (вчитель Кожухар Ніна Герасимівна);

— Платон Катерина Ігорівна, учениця 10-го класу Красноокнянського навчально-виховного комплексу Красноокнянського району (вчитель Кожухар Ніна Герасимівна).

Інтелектуальні змагання з української мови та літератури серед учнів сільських шкіл

У I етапі інтелектуальних змагань з української мови та літератури серед учнів сільських шкіл взяли участь 266 школярів 8—10-х класів загальноосвітніх закладів області. Учасниками II етапу стали 80 учнів. На очний (фінальний) тур було запрошено 25 учнів, які набрали найбільшу кількість балів за результатами двох заочних турів.

У III (заключному) етапі інтелектуальних

змагань взяли участь 22 учні 9—11-х класів — переможці заочних етапів. I місце посіла Борщавецька Анастасія Вадимівна, учениця 11-го класу Новоселівського НВК Великомихайлівського району (вчитель Калафицька Ірина Володимирівна); II місце — Савельєва Дар'я Володимирівна, учениця 11-го класу Комінтернівського НВК (вчитель Науменко Лариса Валентинівна); III місце — Кінда Ірина Володимирівна, учениця 9-го класу Березівської ЗОШ I—III ступенів (вчитель Савіна Тетяна Григорівна).

Слід зазначити, що всі переможці інтелектуальних змагань показали високі результати в III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури, зокрема Кінда Ірина нагороджена дипломом II ступеня, а Савельєва Дар'я та Борщавецька Анастасія — дипломом III ступеня. Кінда Ірина за результатами відбірково-тренувальних зборів стала учасницею IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури.

За наполегливість та особливі досягнення при вивченні української мови і літератури заохочувальними грамотами нагороджені такі учні:

— Бабінчук Олександра Сергіївна, учениця 9-го класу Великодальницького НВК Біляївського району (вчитель Ткаченко Світлана Іванівна);

— Іщенко Олександра Іванівна, учениця 9-го класу Ренійської гімназії (вчитель Сайтарли Любов Петрівна);

— Мурашко Тарас Володимирович, учень 9-го класу Лабушненського НВК Кодимського району (вчитель Мурашко Олена Степанівна);

— Кубик Дар'я Едуардівна, учениця 9-го класу Новоборисівської ЗОШ I—III ступенів Великомихайлівського району (вчитель Таранюк Валентина Іванівна);

— Колодійчук Олеся Петрівна, учениця 9-го класу Кислицької ЗОШ I—III ступенів Ізмаїльського району (вчитель Мінжинер Тетяна Василівна);

— Чумаченко Інна Вікторівна, учениця 10-го класу Новопетрівської ЗОШ I—III ступенів Великомихайлівського району (вчитель Чумаченко Лариса Вікторівна).

Серед них двоє учасників, які посіли III місце в III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури. Це Іщенко Олександра Іванівна та Чумаченко Інна Петрівна.

Отже, інтелектуальні змагання серед учнів сільських шкіл — це впевнений крок до перемоги в III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури.

Вітаємо всіх переможців та вчителів (викладачів), які їх підготували! Бажаємо творчої наснаги та майбутніх перемог у новому 2014/2015 навчальному році!!!

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови для 6-го класу (українська мова навчання)

Календарно-тематичне планування з української мови для 6-го класу складено відповідно до програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання «Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання» / уклад.: Г. Т. Шелехова, М. І. Пентиліук, К. В. Таранік-Ткачук, Т. Д. Гнаткович, В. І. Новосолова, Н. Б. Коржова. — К., 2012.

Всього — 122 години, 3,5 години на тиждень.

Мовленнева змістова лінія — 25 годин.

Мовна змістова лінія — 97 годин.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми*	4	5
Письмо:		
переказ	1	1
твір	—	1
Правопис:		
диктант**	1	1
Аудіювання*	1	—
Читання мовчки*	—	1
Читання вголос	—	1
Говоріння:		
діалог	—	1
переказ	1	—
твір	—	1
Перевірка зошитів	4	5

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
<i>I семестр</i>			
1.	ТЕМА № 1. Вступ. Краса і багатство української мови		
2.	РМ № 1. Мова і мовлення. Види мовленнєвої діяльності. Ситуація спілкування.		
3.	Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого Словосполучення й речення. Головні та другорядні члени речення. Однорідні члени речення.		
4.	Звертання, вставні слова. Розділові знаки в простому реченні.		
5.	Просте речення. Складне речення.		
6.	РМ № 2. Повторення вивченого про текст. Читання мовчки (назва).		
7.	Пряма мова. Діалог.		
8.	Повторення й поглиблення вивченого про текст. Структура тексту: зачин, основна частина, кінцівка; відоме й нове.		
9.	Тема й основна думка тексту, мікротема, тематичне речення.		
10.	Види зв'язку речень у тексті: послідовний, паралельний (практично). Типи і стилі тексту.		
11.	РМ № 3. Докладний усний переказ тексту з елементами опису приміщення.		
12.	Контрольна робота № 1 за темою «Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого» (тестові завдання).		
13.	ТЕМА № 2. Лексикологія. Фразеологія Групи слів за походженням: власне українські та запозичені слова. Ознайомлення з тлумачним словником.		
14.	Запозичені (іншомовного походження) слова. Вимова слів іншомовного походження. Словник іншомовних слів.		
15.	РМ № 4. Твір-опис приміщення на основі особистих вражень у науковому стилі (письмово).		
16.	Активна і пасивна лексика української мови.		
17.	Застарілі слова (архаїзми й історизми) та нові слова (неологізми).		
18.	Групи слів за вживанням: загальноновживані і стилістично забарвлені слова.		
19.	РМ № 5. Ділові папери. Оголошення. План роботи.		
20.	Діалектні, професійні слова й терміни, просторічна лексика.		
21.	РМ № 6. Усний твір-опис приміщення на основі особистих вражень у художньому стилі.		
22.	Контрольна робота № 2 за темою «Лексикологія. Фразеологія» (тестові завдання).		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
23.	ТЕМА № 3. Лексикологія. Фразеологія (продовження) Офіційно-ділова лексика.		
24—25.	РМ № 7–8. Говоріння. Контрольний усний докладний переказ тексту художнього тексту розповідного характеру з елементами опису природи (назва).		
26.	Поняття про фразеологізми, їх лексичне значення. Ознайомлення з фразеологічним словником.		
27—28.	Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми як різновиди фразеологізмів.		
29.	РМ № 9. Усний твір-опис природи на основі особистих вражень у художньому стилі.		
30.	Фразеологізми в ролі членів речення.		
31.	Узагальнення і систематизація вивченого з теми «Лексикологія. Фразеологія».		
32.	Контрольна робота № 3 за темою «Лексикологія. Фразеологія» (тестові завдання). Контрольне аудіювання тексту наукового стилю (назва).		
33.	ТЕМА № 4. Словотвір. Орфографія Змінювання і творення слів. Твірне слово — база для утворення іншого слова.		
34.	Основні способи словотворення.		
35.	Словотвірний ланцюжок. Словотвірний розбір слова. Словотвірний словник.		
36—37.	РМ № 10–11. Контрольний письмовий докладний переказ тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення (назва).		
38.	Зміни приголосних при творенні іменників із суфіксом -ин(а) від прикметників на -ськ-, -цьк- ; буквосполученням -чн- (-шн-) .		
39.	Зміни приголосних при творенні відносних прикметників на -ськ-, -цьк-, -зьк- та іменників на -ств(о), -цтв(о), -зтв(о) .		
40.	Складні слова. Сполучні е, о в складних словах.		
41.	РМ № 12. Усний твір-оповідання на основі побаченого.		
42.	Правопис складних слів із пів-, напів- разом, через дефіс.		
43.	Творення складноскорочених слів.		
44.	Повторення матеріалу за темою «Словотвір. Орфографія»		
45.	Контрольна робота № 4 за темою «Словотвір. Орфографія» (тестові завдання).		
46.	Контрольний диктант за I семестр (назва).		
47.	Повторення. Лексикологія.		
48.	Повторення. Фразеологія.		
II семестр			
49.	ТЕМА № 5. Морфологія. Орфографія Загальна характеристика частин мови.		
50.	Іменник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Іменники — назви істот і неістот (повторення).		
51.	Іменники загальні і власні, конкретні та абстрактні. Велика буква і лапки у власних назвах.		
52.	Збірні іменники. Рід іменників (повторення). Іменники спільного роду.		
53.	Число іменників (повторення). Іменники, що мають форми лише однини або лише множини.		
54.	Відмінки іменників, їх значення. Відмінювання іменників.		
55—56.	РМ № 13–14. Контрольний письмовий твір-оповідання на основі побаченого або почутого (назва).		
57.	Поділ іменників на відміни і групи.		
58.	Відмінювання іменників I відміни.		
59—60.	Відмінювання іменників II відміни. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду в родовому відмінку. Літери -а(-я), -у(-ю) в закінченнях іменників чоловічого роду II відміни.		
61.	Відмінювання іменників III відміни.		
62.	Відмінювання іменників IV відміни.		
63.	Контрольна робота № 5 за темою «Іменник» (тестові завдання). Контрольне читання мовчки тексту (назва).		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
64.	ТЕМА № 6. Іменник (продовження) Незмінювані іменники. Рід незмінюваних іменників.		
65–66.	РМ № 15–16. Контрольний письмовий переказ тексту художнього стилю з творчим завданням (назва).		
67.	Відмінювання іменників, що мають форму лише множини.		
68.	РМ № 17. Аналіз контрольного переказу. Контрольне читання вголос тексту художнього стилю (назва).		
69–70.	Особливості творення іменників. Букви <i>е, и, і</i> в суфіксах <i>-ечок, -ечк, -ичок, -ичк, -инн(я), -ени(я), -н(я), -инн(я), -ив(о), -ев(о)</i> .		
71.	Не з іменниками.		
72.	Написання і відмінювання чоловічих і жіночих імен по батькові. Складання діалогів.		
73.	Правопис складних іменників.		
74.	Розбір іменника як частини мови. Систематизація та узагальнення вивченого про іменник.		
75.	Контрольна робота № 6 за темою «Іменник» (тестові завдання).		
76.	ТЕМА № 7. Прикметник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
77.	Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні. Перехід прикметників з однієї групи в іншу.		
78.	Ступені порівняння якісних прикметників, їх творення.		
79.	Повні і короткі форми прикметників.		
80.	Прикметники твердої і м'якої груп. Відмінювання прикметників.		
81.	Творення прикметників.		
82.	Перехід прикметників в іменники.		
83.	РМ № 18. Письмовий докладний переказ тексту-роздуму (назва).		
84.	Написання прикметників із суфіксами: <i>-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -ськ-, -цьк-, -зьк-</i> .		
85.	Букви <i>е, о, и</i> в прикметникових суфіксах: <i>-ев- (-ев-), -ов- (-йов-, -бов-), -ин-, -ін-, -ичн-</i> .		
86.	Зміни приголосних при творенні відносних прикметників за допомогою суфіксів: <i>-ськ-, -ств(о), -цьк-, -цтв(о), -зьк-, -зтв(о)</i> .		
87.	РМ № 19. Твір-опис природи за картиною в художньому стилі (письмово), назва.		
88.	Написання не з прикметниками.		
89.	Написання -н- і -нн- у прикметниках.		
90.	Написання складних прикметників разом і через дефіс.		
91.	Написання прізвищ прикметникової форми. Розбір прикметника як частини мови.		
92.	Контрольна робота № 7 за темою «Прикметник» (тестові завдання).		
93.	ТЕМА № 8. Числівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
94.	Числівники кількісні й порядкові.		
95.	Числівники прості, складні і складені.		
96.	Роздільне написання складених числівників.		
97–98.	Відмінювання числівників.		
99.	Буква ь на кінці числівників. Уживання кількісних числівників з іменниками.		
100.	Відмінювання порядкових числівників. Написання разом порядкових числівників із -тисячний .		
101.	Уживання числівників на позначення часу (годин). Особливості конструкцій на позначення часу в українській мові.		
102–103.	РМ № 20–21. Твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і вражень у художньому стилі (письмово).		
104.	Узагальнення й систематизація відомостей про числівник. Розбір числівника як частини мови.		
105.	Контрольна робота № 8 за темою «Числівник» (тестові завдання).		
106.	ТЕМА № 9. Займенник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
107.	Розряди займенників за значенням.		
108.	Особові займенники, зворотний займенник, їх відмінювання, правопис.		
109.	РМ № 22. Говоріння. Контрольний усний твір-оповідання про випадок із життя.		
110.	Присвійні, вказівні займенники, їх відмінювання.		
111.	Питальні й відносні займенники, їх відмінювання.		
112.	Заперечні займенники, їх творення. Ні в заперечних займенниках.		
113.	Означальні й неозначені займенники, їх правопис і відмінювання.		
114–115.	РМ № 23–24. Говоріння. Контрольний діалог до запропонованої ситуації (назва).		
116.	Відмінювання і правопис займенників.		
117.	Перехід займенників в іменник і частку, числівника й прикметника в займенник. Розбір займенника як частини мови.		
118.	РМ № 25. Замітка в газету типу роздуму про вчинки людей.		
119.	Контрольна робота № 9 за темою «Займенник» (тестові завдання).		
120.	Контрольний диктант за II семестр (назва). Аналіз контрольної роботи.		
121.	Повторення. Словотвір й орфографія.		
122.	Повторення. Морфологія й орфографія.		

**Зразок заповнення сторінки журналу з української мови
для 6-го класу (українська мова навчання)**

I семестр

Число, місяць	03	09																			
Прізвище, ім'я учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Зошит	Тематична	13	14	15	16	17	18	19

20	21	22	Зошит	Тематична	23	24	25	Усний переказ	26	27	28	29	30	31	32	Аудіювання	Зошит	Тематична	33	34	35	36	37
----	----	----	-------	-----------	----	----	----	---------------	----	----	----	----	----	----	----	------------	-------	-----------	----	----	----	----	----

38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	Зошит	Тематична	І семестр	Скоригована
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-------	-----------	-----------	-------------

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови для 6-го класу (російська мова навчання)

Календарно-тематичне планування з української мови для 6-го класу складено відповідно до програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (www.mon.gov.ua). Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою / уклад.: Н. В. Бондаренко, С. О. Караман, А. В. Ярмолюк, В. Л. Кононенко, О. В. Савченко, Ж. О. Кошкіна. — К., 2012.

Всього — 122 години, 3,5 години на тиждень.

Мовленнева змістова лінія — 25 годин.

Мовна змістова лінія — 97 годин.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми*	4	5
Письмо:		
переказ	1	1
твір	—	1
Правопис:		
диктант**	1	1
Аудіювання*	—	1
Читання мовчки*	1	—
Читання вголос	—	1
Говоріння:		
діалог	—	1
переказ	1	—
твір	—	1
Перевірка зошитів	4	5

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
<i>I семестр</i>			
1.	ТЕМА № 1. Вступ. Краса і багатство української мови		
2.	РМ № 1. Загальні відомості про мовлення. Мовленнева ситуація. Складання діалогів.		
3.	Повторення та узагальнення вивченого в 5-му класі. Словосполучення і речення. Просте і складне речення, розділові знаки в них.		
4.	Орфограми в коренях, префіксах, суфіксах та на межі значущих частин слова.		
5.	Морфологія. Орфографія. Елементи стилістики. Іменник Загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Використання іменників-синонімів, іменників-антонімів і синонімічних фразеологізмів з іменниками.		
6.	Іменники, що означають назви істот і неістот (повторення), загальні і власні назви. Велика буква і лапки у власних назвах.		
7.	Рід іменників (повторення). Стилiстична роль роду іменників. Іменники спільного роду. Узгодження з іменниками спільного роду прикметників, займенників та дієслів минулого часу.		
8.	Число іменників (повторення). Стилiстична роль числа іменників. Іменники, що мають форму тільки однини або тільки множини. Відмінювання іменників, що мають форму лише множини.		
9.	РМ № 2. Повторення вивченого про текст. Читання мовчки (назва).		
10.	Відмінки іменників. Кличний відмінок в українській мові. Правильне вживання відмінкових форм іменників при відмінюванні.		
11.	Типи відмін іменників. Відмінювання іменників I відміни.		
12.	Відмінювання іменників II відміни. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду в родовому відмінку.		
13.	Відмінювання іменників III відміни. Правильне вживання відмінкових форм іменників.		
14.	Відмінювання іменників IV відміни. Правильне вживання відмінкових форм іменників.		
15.	Контрольна робота № 1 за темою «Повторення. Іменник» (тестові завдання).		
16.	ТЕМА № 2. Іменник (продовження) Незмінювані іменники. Найуживаніші незмінювані іменники. Правильне вживання незмінюваних іменників (практично). Рід незмінюваних іменників. Відмінювання іменників множинної форми.		
17.	Основні способи творення іменників, найуживаніші суфікси (практично).		
18.	Стилiстична роль словотвірних засобів іменників.		
19.	РМ № 3. Докладний усний переказ тексту з елементами опису приміщення (назва).		
20.	Не з іменниками.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
21.	Букви <i>е, и, і</i> в суфіксах <i>-ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-</i> .		
22.	Букви <i>е, и, і</i> в суфіксах <i>-інн(я), -енн(я), -(я), -инн(я), -ив(о), -ев(о)</i> .		
23.	РМ № 4. Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення (назва) за простим або складним планом.		
24.	Написання та відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен та по батькові.		
25.	Правопис складних іменників.		
26.	Розбір іменників як частини мови. Систематизація та узагальнення вивченого про іменник.		
27.	Контрольна робота № 2 за темою «Іменник» (тестові завдання). Контрольне читання мовчки тексту наукового стилю (назва).		
28.	ТЕМА № 3. Прикметник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль Правопис голосних у закінченнях прикметників (повторення).		
29.	Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні. Перехід прикметників з однієї групи в іншу.		
30.	Ступені порівняння якісних прикметників, їх творення. Утворення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.		
31.	Ступені порівняння якісних прикметників, їх творення. Утворення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.		
32.	РМ № 5. Письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису природи (назва).		
33.	Повні й короткі форми прикметників; паралельні відмінкові закінчення.		
34.	РМ № 6. Ділові папери. Допис у газету інформаційного характеру (зі шкільного життя).		
35.	Прикметники твердої і м'якої груп, їх відмінювання.		
36.	РМ № 7. Усний твір-опис природи за картиною в художньому стилі (назва).		
37.	Контрольна робота № 3 за темою «Прикметник» (тестові завдання).		
38.	ТЕМА № 4. Прикметник (продовження) Способи творення прикметників. Закінчення прикметників. Написання прикметників із суфіксами <i>-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -ськ-, -цьк-, -зьк-</i> (практично).		
39.	Букви <i>ь, е, у</i> в суфіксах на означення пестливості і неповноти ознаки: <i>-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -уват-, -юват-</i> .		
40.	Букви <i>ь, е, о, и, і</i> в прикметникових суфіксах <i>-ськ-, -ев-(-ев-), -ов- (-йов-, -бов-), -ин-, -ін-, -ичн-, -ічн-</i> , а також у прикметниках на <i>-зький, -цький</i> .		
41.	Написання <i>не</i> з прикметниками.		
42.	Написання складних прикметників разом і через дефіс.		
43.	Написання <i>-н-</i> і <i>-нн-</i> у прикметниках. Написання прізвищ прикметникової форми.		
44–45.	РМ № 8–9. Говоріння. Контрольний усний докладний або вибірковий переказ (за простим і складним планом) художніх текстів розповідного характеру з елементами опису приміщення, природи та роздуму (назва).		
46.	Розбір прикметника як частини мови. Систематизація та узагальнення вивченого про прикметник.		
47.	Контрольна робота № 4 за темою «Прикметник» (тестові завдання).		
48.	Контрольний диктант за I семестр (назва).		
II семестр			
49.	ТЕМА № 5. Числівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль		
50.	Числівники кількісні (на означення цілих чисел, дробові, збірні) і порядкові.		
51.	Творення числівників. Числівники прості, складні і складені.		
52.	Числівники прості, складні і складені (практично).		
53–54.	РМ № 10–11. Контрольний письмовий вибірковий переказ наукового тексту з елементами опису природи (назва) за простим або складним планом.		
55.	Відмінювання кількісних числівників.		
56.	Правильне вживання відмінкових форм іменників при кількісних числівниках.		
57.	Відмінювання дробових і збірних кількісних числівників. Правильне вживання відмінкових форм іменників при дробових і збірних числівниках.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
58.	Буква ь на кінці числівників та перед закінченням у непрямих відмінках. Правильне вживання форм непрямих відмінків кількісних числівників.		
59.	РМ № 12. Ділові папери. Правила поведінки в школі і в громадських місцях.		
60.	Контрольна робота № 5 за темою «Числівник» (тестові завдання). Контрольне аудіювання тексту художнього стилю (назва).		
61.	ТЕМА № 6. Числівник (продовження) Відмінювання порядкових числівників.		
62.	Написання разом порядкових числівників із -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний .		
63.	Роздільне написання складених числівників.		
64.	РМ № 13. Говоріння. Контрольний усний діалог відповідно до запропонованої ситуації спілкування (назва).		
65.	Уживання числівників з іменниками.		
66.	Правильне використання кількісних числівників — в ролі підмета і присудка, порядкових — в ролі означення (практично).		
67.	Правильне вживання числівників для позначення дат, часу (годин) (з Восьмим березня).		
68.	Поєднання кількісного числівника й іменника (хвилин п'ять, кілометрів десять).		
69.	Розбір числівника як частини мови.		
70–71.	РМ № 14–15. Контрольний письмовий твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і вражень у художньому стилі.		
72.	Контрольна робота № 6 за темою «Числівник» (тестові завдання).		
73.	ТЕМА № 7. Займенник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль Розряди займенників (загальне ознайомлення). Написання приєдників із займенниками (повторення). Вживання займенників для зв'язку речень у тексті.		
74.	Аналіз контрольного твору. Особові займенники. Зворотний займенник себе , їх відмінювання. Буква н в особових займенниках 3-ї особи після приєдників.		
75.	РМ № 16. Усний твір-опис приміщення на основі особистих вражень у художньому стилі.		
76.	Питальні та відносні займенники, їх відмінювання. Вживання займенників для зв'язку речень у тексті.		
77.	Неозначені займенники, їх творення і відмінювання. Дефіс у неозначених займенниках. Вживання займенників для зв'язку речень і частин тексту.		
78.	Заперечні займенники, їх творення і відмінювання. Ні в заперечних займенниках.		
79.	РМ № 17. Письмовий твір-опис приміщення на основі особистих вражень у науковому стилі.		
80.	Присвійні займенники, їх відмінювання (практично).		
81.	Вказівні займенники, їх відмінювання (практично).		
82.	Аналіз твору-опису. Означальні займенники, їх відмінювання (практично).		
83.	РМ № 18. Говоріння. Контрольний усний твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і особистих вражень.		
84.	Вживання займенників Ви, Ваш у ввічливо-пошанному значенні при звертанні до однієї особи. Написання цих займенників з великої букви.		
85.	Узагальнення знань з теми. Розбір займенника як частини мови.		
86.	Контрольна робота № 7 за темою «Займенник» (тестові завдання).		
87.	ТЕМА № 8. Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль		
88.	Форми дієслова: неозначена форма, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові форми на -но- , -то- (загальне ознайомлення).		
89.	РМ № 19. Усний докладний переказ тексту наукового стилю (назва).		
90.	Неозначена форма дієслова (інфінітив) та особові форми дієслова.		
91.	Вживання неозначеної форми дієслова для створення стилістичних відтінків висловлювання (раптовості, повторюваності, категоричності, наказу).		
92.	Доконаний і недоконаний види дієслова.		
93.	РМ № 20. Усний твір-оповідання на основі побаченого або почутого.		
94.	Практичне засвоєння дієслівних словосполучень, в яких допускаються помилки у формі залежного слова (в тому числі словосполучень, що різняться в українській і російській мові).		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
95.	Часи дієслова. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі. Правопис та вимова -ться, -шся в кінці дієслів. Наголос у деяких дієсловах минулого часу.		
96.	Теперішній час. Відмінювання дієслів теперішнього часу.		
97.	Майбутній час. Відмінювання дієслів майбутнього часу.		
98.	Вживання форм теперішнього і майбутнього часу замість минулого.		
99.	Стилістична роль часу дієслів.		
100.	Вживання форми 2-ї особи однини в художньому стилі та форми 3-ї особи множини у ділових висловлюваннях типу інструкцій (у реченнях з одним головним членом).		
101.	РМ № 21. Складання висловлювань в художньому стилі з дієсловами у 2-й особі однини; ділових паперів (інструкція) з дієсловами у 3-й особі множини.		
102.	РМ № 22. Ділові папери. Оголошення (зі шкільного життя).		
103.	Контрольна робота № 8 за темою «Дієслово» (тестові завдання).		
104-105.	ТЕМА № 9. Дієслово (продовження) Дієслова I та II дієвідміни. Дієвідмінювання дієслів теперішнього і майбутнього часу. Букви е, и в особових закінченнях дієслів I і II дієвідмін.		
106.	Практичне засвоєння особових форм дієслів з чергуванням кінцевого приголосного основи.		
107.	Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий). Творення дієслів умовного способу.		
108.	Творення дієслів наказового способу. Буква ь у дієсловах наказового способу. Вживання одних способів дієслів чи форм певного часу замість інших. Вживання інфінітива в значенні різних способів.		
109.	Безособові дієслова. Стилістична роль безособових дієслів.		
110.	РМ № 23. Контрольне читання вголос тексту художнього стилю (назва).		
111.	Способи творення дієслів.		
112.	Способи творення дієслів (практично).		
113.	Засвоєння дієслівних сполучень з керованим залежним словом.		
114.	Не з дієсловами. Використання у мовленні дієслів-синонімів.		
115.	РМ № 24. Письмовий твір-опис на основі власних спостережень і вражень в художньому стилі.		
116.	Розбір дієслова як частини мови.		
117.	Узагальнення вивченого про дієслово.		
118.	РМ № 25. Переклад з російської мови речень з вивченими частинами мови, діалогів, невеликих розповідних текстів (у тому числі з елементами опису приміщення і природи) та роздумів.		
119.	Контрольна робота № 9 за темою «Дієслово» (тестові завдання).		
120.	Контрольний диктант за II семестр (назва).		
121.	Повторення. Іменник. Прикметник.		
122.	Повторення. Числівник. Займенник.		

**Зразок заповнення сторінок класного журналу з української мови
для 6-го класу (російська мова навчання)**

I семестр

Число, місяць	03/09																					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Зошит	Тематична	16	17	18	19	
Прізвище, ім'я учня																						

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (молдовська мова навчання)

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови для 5-го класу складено відповідно до програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою.

Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (уклад.: С. А. Свінтковська, С. В. Дмитрієв, Г. А. Могильницька, О. О. Пасат, О. І. Бойко, М. І. Журавель, Н. О. Маларьова, Ж. О. Кошкіна).

Всього — 122 години, 3,5 години на тиждень.

Мовленнєва змістова лінія — 38 годин.

Мовна змістова лінія — 78 годин.

6 годин — резерв для використання на розсуд вчителя.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт

Форми контролю	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми*	4	5
Письмо:		
переказ	1	1
твір	—	1
Правопис:		
диктант**	1	1
Аудіювання*	—	1
Читання мовчки*	1	—
Читання вголос	—	1
Говоріння:		
діалог	1	—
переказ	1	—
твір	—	1
Перевірка зошитів	4	5

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
<i>I семестр</i>			
1.	ТЕМА № 1. Вступ. Повторення та узагальнення вивченого. Краса і багатство української мови.		
2.	РМ № 1. Повторення вивченого про спілкування і мовлення, види мовленнєвої діяльності.		
3.	Словосполучення і речення. Члени речення.		
4.	РМ № 2. Загальне уявлення про ситуацію спілкування. Тема й основна думка висловлювання, мета і місце спілкування (практично).		
5.	Звертання та вставні слова.		
6.	РМ № 3. Повторення вивченого про текст.		
7.	Просте і складне речення.		
8.	РМ № 4. Складний план готового тексту. Види зв'язку речень у тексті (практично).		
9.	Пряма мова і діалог.		
10.	Будова слова. Словотвір.		
11.	Багатозначні слова, синоніми й антоніми. Фразеологія.		
12.	Контрольна робота № 1 за темою «Повторення та узагальнення вивченого» (тестові завдання).		
13.	ТЕМА № 2. Морфологія. Іменник. Самостійні і службові частини мови. Вигук. Їх роль у мовленні.		
14.	Іменник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
15.	Іменники, що означають назви істот і неістот (повторення), загальні і власні назви.		
16.	Рід іменників (повторення). Іменники спільного роду. Узгодження з іменниками спільного роду прикметників, займенників та дієслів минулого часу.		
17.	РМ № 5. Повторення відомостей про стилі мовлення. Поняття про офіційно-діловий стиль.		
18.	Особливості уживання категорії роду при перекладі іменників з молдовської мови на українську.		
19.	РМ № 6. Повторення вивченого про типи мовлення. Особливості побудови опису приміщення і природи. Поєднання в одному тексті різних типів мовлення		
20.	Число іменників (повторення). Іменники, що мають форму однини і множини.		
21.	РМ № 7. Говоріння. Контрольний усний вибірковий переказ тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення (назва).		
22.	Відмінки іменників. Запобігання помилкам при вживанні іменників (з прийменниками і без прийменників) в орудному та місцевому відмінках. Кличний відмінок в українській мові.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
23.	РМ № 8. Усний твір-опис (за простим планом) приміщення за картиною.		
24.	Типи відмін іменників. Відмінювання іменників I відміни.		
25.	Відмінювання іменників II відміни. Закінчення іменників II відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини.		
26.	Відмінювання іменників III та IV відмін.		
27.	Контрольна робота № 2 за темою «Морфологія. Іменник» (тестові завдання).		
28.	ТЕМА № 3. Іменник. Способи творення. Правопис іменників. Основні способи творення іменників. Перехід прикметників в іменники.		
29.	Велика буква і лапки у власних назвах.		
30.	Не з іменниками.		
31.	Букви <i>e, u, i</i> в суфіксах <i>-ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-, -інн(я), -енн(я), -инн(я), -н(я), -ив(о), -ев(о)</i> .		
32.	РМ № 9. Контрольний письмовий докладний переказ тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення та роздуму (назва).		
33.	РМ № 10. Контрольний письмовий докладний переказ тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення та роздуму (назва).		
34.	Творення, написання й відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові.		
35.	Написання і відмінювання окремих типів прізвищ в українській мові. Написання молдовських власних назв (у тому числі і прізвищ).		
36.	РМ № 11 Говоріння. Контрольний діалог (назва).		
37.	РМ № 12. Аналіз помилок, допущених у контрольному переказі. Підготовка до контрольної роботи. Тренувальні вправи.		
38.	Контрольна робота № 3 за темою «Іменник. Способи творення. Правопис» (тестові завдання). Контрольне читання мовчки тексту художнього стилю (назва).		
39.	ТЕМА № 4. Прикметник. Прикметник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
40.	Якісні, відносні та присвійні прикметники.		
41.	РМ № 13. Переклад з молдовської мови на українську розповідного тексту з елементами опису приміщення.		
42.	Повні й короткі форми прикметників.		
43.	РМ № 14. Усне оповідання за жанровою картиною (назва).		
44.	Ступені порівняння прикметників.		
45.	Творення вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників.		
46.	Прикметники твердої і м'якої груп, їх відмінювання.		
47.	Контрольна робота № 4 за темою «Морфологія. Прикметник» (тестові завдання).		
48.	Контрольний диктант (назва) за I семестр.		
II семестр			
49.	ТЕМА № 5. Способи творення прикметників. Правопис прикметників. Способи творення прикметників.		
50.	Не з прикметниками.		
51.	Букви <i>ь, е</i> у суфіксах на означення пестливості і неповноти ознаки: <i>-еньк-, -есеньк-, -ісінк-, -усінк- (-юсінк-), -уват-, -юват-</i> .		
52.	РМ № 15. Контрольне читання вголос тексту художнього стилю (назва).		
53.	Букви <i>ь, е, о, и, і</i> в прикметникових суфіксах <i>-ськ-, -ев(-ев-), -ов(-йов-, -ьов-), -ин-, -ін(-їн-), -ичн-, -ічн-, -зьк-, -цьк-</i> .		
54.	Букви <i>н</i> і <i>ин</i> у прикметниках.		
55.	РМ № 16. Усний опис природи на основі особистих вражень і за картиною (назва).		
56.	Написання складних прикметників разом і через дефіс.		
57.	РМ № 17. Говоріння. Контрольний усний твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і особистих вражень (назва).		
58.	Написання прізвищ прикметникової форми.		
59.	Зіставлення прикметників з відповідними прикметниками молдовської мови.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
60.	Підготовка до контрольної роботи. Тренувальні вправи.		
61.	Контрольна робота № 5 за темою «Правопис прикметників» (тестові завдання).		
62.	ТЕМА № 6. Числівник. Числівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
63.	РМ № 18. Контрольний письмовий твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і особистих вражень (назва).		
64.	РМ № 19. Контрольний письмовий твір-роздум про вчинки людей на основі власних спостережень і особистих вражень (назва)		
65.	Розряди числівників за значенням. Прості, складні та складені числівники.		
66.	Відмінювання та правопис кількісних числівників.		
67.	Відмінювання та правопис кількісних числівників.		
68.	РМ № 20. Аналіз помилок, допущених у творі.		
69.	Відмінювання та правопис кількісних числівників.		
70.	РМ № 21. Усний вибіркового переказ розповідного тексту з елементами опису природи та роздуму (назва).		
71.	Вживання відмінкових форм іменників при кількісних числівниках.		
72.	РМ № 22. Навчальний діалог. Поширення діалогу на основі набору обов'язкових речень.		
73.	Відмінювання порядкових числівників.		
74.	РМ № 23. Контрольний письмовий докладний переказ розповідного характеру з елементами опису природи (назва).		
75.	РМ № 24. Контрольний письмовий докладний переказ розповідного характеру з елементами опису природи (назва).		
76.	Написання разом порядкових числівників з <i>-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний</i> .		
77.	Правильне вживання числівників для позначення дат, часу (годин).		
78.	Контрольна робота № 6 за темою «Числівник» (тестові завдання). РМ № 25. Аналіз помилок, допущених у переказі.		
79.	ТЕМА № 7. Займенник. Займенник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
80.	Розряди займенників (загальне ознайомлення).		
81.	Особові та зворотний займенники, їх відмінювання.		
82.	РМ № 26. Навчальне аудіювання тексту (назва).		
83.	Питальні і відносні займенники, їх відмінювання.		
84.	Неозначені займенники, їх відмінювання. Дефіс у неозначених займенниках.		
85.	РМ № 27. Розігрування діалогу на основі ілюстрації, яка відображає конкретну ситуацію спілкування.		
86.	Заперечні займенники. НІ в заперечних займенниках.		
87.	РМ № 28. Письмовий твір-опис природи на основі особистих вражень (назва).		
88.	РМ № 29. Письмовий твір-опис природи на основі особистих вражень (назва).		
89.	Присвійні, вказівні, означальні займенники, їх відмінювання.		
90.	Буква н в особових займенниках 3-ї особи після прийменників. Підготовка до контрольної роботи. Тренувальні вправи.		
91.	Контрольна робота № 7 за темою «Займенник» (тестові завдання). Контрольне аудіювання тексту (назва).		
92.	ТЕМА № 8. Дієслово. Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.		
93.	Неозначена форма дієслова. Особові форми дієслова.		
94.	Особові форми дієслова: дієприкметник і дієприслівник.		
95.	Доконаний і недоконаний вид дієслова.		
96.	РМ № 30. Письмовий твір-оповідання на основі побаченого (назва)		
97.	РМ № 31. Письмовий твір-оповідання на основі побаченого (назва)		
98.	Часи дієслова. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
99.	РМ № 32. Аналіз помилок, допущених у творі-оповіданні.		
100.	Теперішній час. Майбутній час. Відмінювання дієслів у теперішньому і майбутньому часі.		
101.	Дієслова I і II дієвідмін.		
102.	РМ № 33. Переклад з молдовської мови розповідного тексту з елементами опису природи.		
103.	Дієслова I і II дієвідмін. Букви e, u в особових закінченнях I та II дієвідмін.		
104.	Підготовка до контрольної роботи. Тренувальні вправи.		
105.	Контрольна робота № 8 за темою «Дієслово» (тестові завдання).		
106.	ТЕМА № 9. Способи дієслів. Правопис дієслів. Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий). Творення дієслів умовного та наказового способу.		
107.	Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий). Творення дієслів умовного та наказового способу.		
108.	РМ № 34. Ділові папери. План. Оголошення.		
109.	Способи творення дієслів (практично).		
110.	Особливості творення і вживання дієслів у молдовській та українській мовах, зокрема на позначення руху, пересування.		
111.	He з дієсловами		
112.	РМ № 35. Усний докладний переказ художнього тексту з елементами опису природи та роздуму (назва).		
113.	Правопис -тсья, -иця в кінці дієслів.		
114.	РМ № 36. Замітка інформаційного характеру до газети (із шкільного життя).		
115.	Повторення в кінці року. Словотвір і орфографія.		
116.	РМ № 37. Переклад з молдовської мови розповідного тексту з елементами роздуму (назва).		
117.	РМ № 38. Переклад з молдовської мови розповідного тексту з елементами роздуму (назва).		
118.	Повторення в кінці року. Морфологія.		
119.	Підготовка до контрольної роботи. Тренувальні вправи.		
120.	Контрольна робота № 9 за темою «Способи дієслів. Повторення» (тестові завдання).		
121.	Контрольний диктант (назва) за II семестр.		
122.	Підсумковий урок.		

**Зразок заповнення сторінки журналу з української мови
для 6-го класу (молдовська мова навчання)**

I семестр

Число, місяць	03/09																					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Зошит	Тематична	13	14	15	16	17	18	19	
Прізвище, ім'я учня																						

20	21	Усний переказ	22	23	24	25	26	27	Зошит	Тематична	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Діалог	37	38	Читання мовчки
----	----	---------------	----	----	----	----	----	----	-------	-----------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	--------	----	----	----------------

**Орієнтовне календарно-тематичне планування з української літератури
для 6-го класу (українська, російська, молдовська мови навчання)
за програмою «Українська література». 5–9 класи. 2012 р.**

Програму підготували: Р. В. Мовчан, доктор філологічних наук, К. В. Таранік-Ткачук, кандидат педагогічних наук, головний спеціаліст Міністерства освіти і науки України; М. П. Бондар, кандидат філологічних наук (Київ); О. М. Івасюк, кандидат філологічних наук (Чернівці); С. А. Кочерга, доктор філологічних наук (Ялта); Л. І. Кавун, доктор філологічних наук (Черкаси); О. І. Неживий, кандидат педагогічних наук (Луганськ); Н. В. Михайлова, учитель-методист (Київ).

Усього — 70 год. На тиждень — 2 год.

Текстуальне вивчення творів — 51 год.

Повторення та узагальнення — 2 год.

Література рідного краю — 4 год.

Позакласне читання — 4 год.

Розвиток мовлення — 4 год. (у межах годин на текстуальне вивчення).

Виразне читання — 2 год.

Обов'язкова кількість видів контролю

Класи	I семестр	II семестр
Контрольні роботи у формі:	3	3
• контрольного класного твору;	—	1
• виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2
Уроки літератури рідного краю	2	2
Уроки виразного читання	1	1
(I семестр — поезія)		
(II семестр — проза)		
Перевірка зошитів	4	5

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
<i>I семестр</i>			
1.	ТЕМА № 1. Вступ. Книжка в житті людини. Сучасний читач і його роль у новому «житті» твору.		
2.	Загадково прекрасна і славна давнина України Календарно-обрядові пісні. Роль і місце пісні в житті українців. Головні календарні обряди. Народна обрядова пісня, її різновиди. ТЛ: народна пісня.		
3.	Пісні літнього циклу: «У ржі на межі», «Ой біжить, біжить мала дівчина», «Проведу я русалочку до бору» (русальні); «Заплету віночок», «Ой вінку мій, вінку», «Купайло, Купайло!» (купальські); «Маяло житечко, маяло», «Там у полі криниченька» (жниварські) — <i>на вибір</i> . Виразне читання і коментування змісту, вміння виокремлювати й пояснювати художні засоби. Формування прагнення відроджувати й вивчати оригінальну творчість народу.		Напам'ять 1 пісню (на вибір)
4.	Пісні зимового циклу: «Ой хто, хто Миколая любить», «Засівна», «Нова радість стала», «Добрий вечір тобі, пане господарю!», «Щедрик, щедрик, щедрівочка» (на вибір). Виразне читання і коментування змісту, вміння виокремлювати й пояснювати художні засоби. Виховання поваги до прадавніх вірувань і традицій наших предків.		Напам'ять 1 щедрівку чи колядку (на вибір)
5.	Веснянки: «Ой весно, весна — днем красна», «Ой кувала зозуленька», «А в кривого танця» (на вибір). Виразне читання і коментування змісту, вміння виокремлювати й пояснювати художні засоби. Виховання поваги і гордості за свій український талановитий народ. ТЛ: повтори (рефрен), анафора.		Напам'ять 1 веснянку (на вибір)
6.	Народні колискові пісні «Ой ти, коте, коточок», «Ой ну, люлі, дитя, спать». Виразне читання і коментування змісту, вміння виокремлювати й пояснювати художні засоби. Провідні мотиви, лексичні особливості колискових. Виховання почуття любові до своїх рідних. ТЛ: колискова.		Напам'ять 1 колискову (на вибір)
7.	Календарно-обрядові пісні рідного краю — Одещини.		
8.	РМ № 1. Конкурс на кращого читця календарно-обрядових пісень Одеської області.		РМ № 1
9.	ПЧ № 1. Е. Андіївська. Казки.		ПЧ № 1
10.	Література рідного краю № 1. Пісні рідного краю. Г. Могильницька «Українське сонцеколо».		ЛРК № 1 Див. посібник «Уроки літератури рідного краю», Одеса, 2008, с. 56–62
11.	Контрольна робота № 1 за темою «Загадково прекрасна і славна давнина України (календарно-обрядові пісні, народні колискові пісні)». Тестові завдання.		КР № 1 (тестові завдання)

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
12.	ТЕМА № 2. Пісні літературного походження Патріотичні мотиви, героїчний пафос пісень літературного походження. Осмислення почуття патріотизму, віри в щасливе майбутнє свого народу. «Ще не вмерла Україна...» П. Чубинського і М. Вербицького — національний гімн нашої держави. Значення національного гімну в житті українського народу. ТЛ: гімн.		Напам'ять гімн
13.	О. Кониський, М. Лисенко. «Молитва» — духовний гімн України. Зв'язок народної легенди про дівчину — Україну з «Молитвою» О. Кониського. Виразне читання і коментування пісні.		Напам'ять пісню
14.	С. Чарнецький, Г. Труха. «Ой у лузі червона калина похилилася» — пісня, що стала народною. Провідні мотиви, роль символів у пісні. Виразне читання і коментування пісні.		
15.	Д. Луценко. «Як тебе не любити, Києве мій». Популярна пісня про столицю України. Виразне читання і коментування пісні.		
16.	Микола Вороний. «Євшан-зілля» (поема). Коротко про письменника. Патріотичні почуття й толерантне ставлення до інших народів. Роль слова, пісні, історії в житті будь-якої людини. Краса природи рідного краю. ТЛ: ліро-епічний твір, поема.		
17.	Образи юнака-половця, старого хана і гудця-акина. Актуальність поеми. Значення історичної пам'яті для кожної людини як усвідомлення приналежності до свого народу, національної свідомості, вірності Батьківщині. ТЛ: ліричний герой.		
18.	Тарас Шевченко. Відомості про перебування поета в Санкт-Петербурзі. Провідний мотив вірша «Думка» («Тече вода в синє море...»). Роль художніх засобів у вірші. ТЛ: ліричний твір, строфа.		Напам'ять вірш «Думка»
19.	Поема «Іван Підкова». Історична основа поеми. Духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу. Патріотичні мотиви, героїчний пафос твору.		
20.	Поема «Іван Підкова». Риси й поведінка козацьких ватажків, їхні стосунки з підлеглими. Героїзм і мужність — ознаки лицарських чеснот українських козаків, заповідані як духовний спадок нащадкам.		
21.	Виразне читання № 1. Конкурс-читання віршів Тараса Шевченка напам'ять.		
22.	Контрольна робота № 2 за темою «Пісні літературного походження». Розгорнуті відповіді на запитання.		КР № 2
23.	ТЕМА № 3. «Я і світ» Леся Українка. Дитинство поетеси, роль родини у її вихованні. «Мрії», «Як дитиною бувало...». Неповторний світ дитинства в цих поезіях. Образ мужньої, сильної духом дівчини.		Напам'ять «Як дитиною, бувало...»
24.	«Тиша морська». Життєрадісний погляд дівчини на світ, вільнолюбство, впевненість, розвинена уява.		
25.	«Співець». Значення мистецтва в житті людини. Роль митця в житті — служіння своїй країні, своєму народові. Художня своєрідність твору.		
26.	Володимир Винниченко. Цікава історія з життя письменника. Оповідання «Федько-халамидник». Художня розповідь про дивовижного хлопчика Федька. ТЛ: епічний твір.		
27.	«Федько-халамидник». Життя і пригоди Федька, його стосунки з однолітками. Роль художніх засобів у творі. Робота з текстом.		
28.	«Федько-халамидник». Шедрий на добро внутрішній світ героя. Федько як особистість. ТЛ: головний герой, другорядні герої.		
29.	Позакласне читання № 2. В. Винниченко. «Кумедія з Костем».		ПЧ № 2
30.	Література рідного краю № 2. Тема малої Батьківщини як складової частини України. Рід, родина, спадкоємність поколінь у творах письменників Одещини. «Стоїмо перед світом спадкоємцями дивних скарбів».		ЛРК № 2 Див. посібник «Уроки літератури рідного краю», Одеса, 2008, с. 63–79
31.	РМ № 2. Складання плану характеристики персонажа.		РМ № 2
32.	Контрольна робота № 3 за темою «Я і світ». Письмовий твір-роздум «Яка краса врятує світ? (про красу зовнішню і красу людської душі)».		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
<i>II семестр</i>			
33.	ТЕМА № 4. «Я і світ» (продовження) <i>Станіслав Чернілевський.</i> «Теплота родинного інтиму...», «Забула внучка в баби черевички...». Настрої і почуття, висвітлені в поезіях (любов, доброта, висока духовність). <i>ТЛ:</i> віршові розміри ямб, хорей.		
34.	Ірина Жиленко. «Жар-птиця», «Підкова», «Гном у буфеті». Поетичні роздуми про дружбу, доброту, красу, про людське щастя і шляхи до нього, про те, що може врятувати сучасний світ.		
35.	Світ дитинства — вічне джерело сили, натхнення, мрій, фантазій у поезіях І. Жиленко. Виразне читання і коментування змісту, вміння виокремлювати й пояснювати художні засоби.		
36-37.	Оксана Іваненко. «Друкар книжок небачених». Коротко про письменницю. Повість про початок книгодрукування в Україні, сподвижників друкарської справи, що долали перешкоди на шляху до популяризації книги, її доступності для звичайних людей. Роль книги в житті людини.		
38.	Трагічна доля Івана Федорова, якому судилася посмертна слава. Роль непересячної талановитої особистості в житті народу, розвитку його культури. Важливість історичної спадщини, причетність кожної людини до історії держави, її зростання і процвітання.		
39.	Особливості композиції твору «Друкар книжок небачених». Роль епіграфа до твору. Його історична основа. Значення книги в житті людини.		
40.	Емма Андієвська. Сучасна українська письменниця і художниця, її казки-притчі. Читання «Казки про яян». Добро і любов до світу. Порушення питань моралі, дружби, сили слова.		
41.	Прихований повчальний зміст казки-притчі «Казка про яян». «Я» і зовнішній світ, «Я» та інші люди.		
42.	«Говорюща риба». Усвідомлення морально-етичних цінностей, що допомагають бачити й розуміти красу і приваби світу, гармонійно і щасливо жити в ньому. <i>ТЛ:</i> притча.		
43.	Література рідного краю № 3. Творчість письменників-земляків.		ЛРК № 3
44.	РМ № 3. Усний твір-характеристика головного персонажа повісті О. Іваненко «Друкар книжок небачених».		РМ № 3
45.	Контрольна робота № 4 за темою «Я і світ». Розгорнуті відповіді на запитання.		КР № 4
46.	ТЕМА № 5. Пригоди і романтика <i>Всеволод Нестайко.</i> Повість «Тореадори з Васюківки» (фрагменти) В. Нестайко — відомий у світі український дитячий письменник. <i>ТЛ:</i> повість, пригодницький твір.		
47-48.	Пригодницький захоплюючий сюжет твору, мрія і дійсність, смішне, комічне, романтичне у творі «Тореадори з Васюківки». Зв'язок пригодницького і звичайного, комічного і нейтрального; прочитаного з власними життєвими спостереженнями. Робота над змістом.		
49.	Аналіз поведінки героїв, їхніх вчинків. Характеристика улюбленого героя, риси його вдачі. Формування активної життєвої позиції, позитивних рис характеру на прикладі героїв повісті. Вміння толерантно й аргументовано доводити свою думку, відстоювати власну позицію.		
50.	Виразне читання № 2. Читання (напам'ять) і коментування найцікавіших епізодів повісті «Тореадори з Васюківки».		ВЧ № 2
51.	Ярослав Стельмах. Повість «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» (фрагменти). Таємничі, веселі й надзвичайні події в повісті.		
52.	Допитливість, винахідливість, кмітливість хлопчиків-головних героїв.		
53.	Уява, фантазія, романтичність і життєлюбство у житті сучасної людини.		
54.	РМ № 4. Написання листа літературному героєві.		РМ № 4
55.	Леся Воронина. Повість «Таємне Товариство боягузів, або засіб від переляку № 9». Леся Воронина — сучасна письменниця, авторка багатьох книг для дітей. «Таємне Товариство боягузів...» — фантастична, романтична повість. Робота над змістом твору. <i>ТЛ:</i> сюжет.		

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Дата проведення	Примітка
56.	Повість про виховання гідності та мужності. Стосунки між різними поколіннями в родині. (Дискусія).		
57.	Образ головного героя Кліма. Вміння знаходити в тексті портрет персонажа, інші художні засоби, які характеризують головного героя.		
58.	Контрольна робота № 5 за темою «Пригоди і романтика». Письмовий твір «Безсмертя і добро, вічність і краса — основа життя людини на землі» (за вивченими творами).		КР № 5
59.	ТЕМА № 6. Гумористичні твори Гумористичне і сатиричне зображення. Жанрова різноманітність гумористичних творів (анекдоти, байки, усмішки, гуморески, співомовки та ін.). Велика роль гумору в житті українців.		
60.	Леонід Глібов. Визначний український байкар, поет. Викривальна і навчальна спрямованість байок письменника. Побудова байки. «Щука». Т.Л: гумор, сатира, байка, алегорія, мораль.		Напам'ять «Щука»
61.	«Муха і бджола», «Жаба і Віл». Читання і коментування прихованого змісту байок Л. Глібова.		
62-63.	Степан Руданський. Про письменника. Співомовки С. Руданського — унікальне явище у світовому письменстві. «Добре торгувалось», «Гуменний», «Запорожці у короля», «Свиня свинею». Висміювання моральних вад, негативних рис характеру. Авторська симпатія до простої людини, до її розуму, кмітливості, почуття гумору, вміння посміятися над власною безпорадністю, вміння відстояти свою гідність. Т.Л: гумореска, співомовка, інверсія.		
64-65.	Павло Глазовий. Про письменника. Гуморески «Еволюція», «Найважча роль», «Заморські гості», «Похвала». Основні ідеї творів, художні особливості гуморесок. Іронічно-пародійна, викривальна спрямованість гумористичних і сатиричних творів.		Напам'ять 1 гумореску (на вибір)
66.	Література рідного краю № 4. Гумористичні твори письменників-земляків.		ЛРК № 4
67.	Позакласне читання № 4. Я. Стельмах. «Найкращий намет», «Вікентій Прерозумний».		ПЧ № 4
68.	Контрольна робота № 6 за темою «Гумористичні твори». Тестові завдання.		КР № 6 (тестові завдання)
69.	Повторення. Бесіда про твори, які вивчалися протягом року й викликали найбільше зацікавлення.		
70.	Підсумковий урок. Семестрове та річне оцінювання.		

**Зразок заповнення сторінок класного журналу
з української літератури для 6-го класу**

I семестр

Число, місяць	03/09																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
Прізвище, ім'я учня				Напам'ять	Напам'ять	Напам'ять	Напам'ять	Зошит				Зошит	Тематична	Напам'ять	Напам'ять		

16	17	18	Напам'ять	19	20	21	22	Зошит	Тематична	23	Напам'ять	24	25	26	27	28	29	30	31	32	Зошит	Читацький щоденник	Тематична	I семестр	Скоригована
----	----	----	-----------	----	----	----	----	-------	-----------	----	-----------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-------	--------------------	-----------	-----------	-------------

В школах с украинским языком обучения, где не предусмотрено изучение русского языка как базового предмета, возможно введение факультативного курса или курса по выбору на основе соответствующего программного обеспечения (из расчёта 1 час в неделю вариативной части рабочего учебного плана общеобразовательного учреждения):

- 5–6-е классы — «Русский язык. Факультативный курс» (под ред. Е. Ю. Крючковой).
- 7–11-е классы — «Русский язык. Факультативный курс» (авт. Л. В. Давидюк), «Русский язык. Курс по выбору» (авт. Т. Я. Фролова).

Для удобства составления календарно-тематического планирования приводим возможное распределение часов на изучение школьного курса русского языка 6-го класса и проведение контроля уровня учебных достижений школьников:

ШКОЛЫ С РУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Тематический блок программы	Количество часов
<i>I семестр</i>	
Введение	1
Повторение (2 часа)	
Простые и сложные предложения. Члены предложения. Пунктуация: знаки препинания в простых и сложных предложениях.	2
Лексикология (6 часов). Развитие речи (1 час). Знания о языке и языковые умения (1 час)	
Словарное богатство русского языка. Общепотребительные и ограниченные в употреблении слова.	2
Исконно русские и заимствованные слова. Словарь иностранных слов. Этимологический словарь.	2
Устаревшие слова и неологизмы.	2
<i>Рр</i> <i>Общение и речь (повторение и углубление знаний).</i>	1
<i>Контрольная работа по темам «Повторение. Лексикология»</i>	1
Морфология и орфография	
Понятие о морфологии. Части речи.	1
Имя существительное (12 часов). Развитие речи (2 часа). Знания о языке и языковые умения (2 часа).	
Имя существительное: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль.	1
Существительные одушевленные и неодушевленные.	1
Существительные собственные и нарицательные. Прописная буква и кавычки в именах собственных.	1
<i>Рр</i> <i>Ситуация общения и ее составляющие.</i>	1
Род и число имен существительных. Существительные общего рода.	1
Существительные, имеющие форму только единственного или только множественного числа.	1
Падежи имен существительных	1
<i>Контрольная работа по теме «Имя существительное».</i> <i>Рр</i> <i>Аудирование текста, содержащего описание ситуации общения.</i>	1

Тематический блок программы	Количество часов
Три склонения имен существительных (повторение). Буква Б в конце существительных после Ж, Ч, Ш, Щ. Буква Е, И в окончаниях имен существительных.	2
Буквы О, Е после Ж, Ч, Ш, Щ, Ц в суффиксах и окончаниях имен существительных.	1
<i>Рр</i> <i>Подробный устный пересказ научно-популярного текста повествовательного характера, содержащего ситуацию общения.</i>	1
Буквы Щ, Ч в суффиксе -ЩИК- (-ЧИК-) ИС. Буквы Е, И в суффиксе -ЕК- (-ИК-) существительных.	1
Разносклоняемые существительные. Несклоняемые существительные.	1
НЕ с именами существительными.	1
<i>Контрольная работа по теме «Имя существительное».</i> <i>Рр</i> <i>Чтение молча.</i>	1
Имя прилагательное (3 часа). Развитие речи (1 час). Знания о языке и языковые умения (1 час). Списывание (1 час).	
Имя прилагательное: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Написание безударных падежных окончаний имен прилагательных.	1
НЕ с прилагательными.	1
<i>Рр</i> <i>Подробное устное изложение научно-популярного текста повествовательного характера, содержащего ситуацию общения.</i>	1
Одна и две НН в именах прилагательных. Буквы -К- и -СК- в прилагательных.	1
<i>Контрольное списывание художественного текста повествовательного характера.</i>	1
<i>Контрольная работа по теме «Имя прилагательное».</i>	1
<i>II семестр</i>	
Имя прилагательное (5 часов). Развитие речи (5 часов). Знания о языке и языковые умения (1 час).	
Качественные, относительные и притяжательные прилагательные.	1
<i>Рр</i> <i>Чтение вслух</i>	
Качественные имена прилагательные. Степени сравнения качественных прилагательных и их образование.	1
<i>Рр</i> <i>Текст и его основные признаки.</i>	2
Полные и краткие формы качественных прилагательных, их роль в предложении. Написание кратких прилагательных с основой на Ж, Ч, Ш, Щ.	1
<i>Рр</i> <i>Чтение вслух</i> <i>Рр</i> <i>Структура текста. Средства связи предложений и частей в тексте.</i>	2
Буквы О, Е после Ж, Ч, Ш, Щ, Ц в суффиксах и окончаниях имен прилагательных.	1
Написание сложных прилагательных слитно и через дефис.	1
<i>Рр</i> <i>Чтение вслух</i>	
Контрольная работа по теме «Имя прилагательное».	1
<i>Рр</i> <i>Контрольное аудирование.</i> <i>Рр</i> <i>Типы и стили речи. Сочетание в одном тексте разных типов речи. Особенности описания интерьера.</i>	1

Тематический блок программы	Количество часов
Имя числительное (6 часов). Развитие речи (4 часа). Знания о языке и языковые умения (1 час)	
Имя числительное: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Разряды числительных.	1
Числительные простые и составные. Написание составных числительных.	1
<i>Рр Составление диалогов, содержащих описание интерьера.</i>	1
Количественные имена числительные. Склонение количественных числительных (целых, дробных собирательных). Буква Ъ на конце и в середине числительных.	3
<i>Рр Составление диалогов, содержащих описание интерьера.</i>	
Порядковые числительные. Склонение порядковых имен числительных. Слитное написание порядковых числительных с -тысячный, -миллионный.	1
<i>Контрольная работа по теме «Имя числительное».</i>	1
<i>Рр Контрольное чтение молча.</i>	
<i>Рр Сложный план готового текста. Устное изложение художественного текста повествовательного характера с элементами описания интерьера по самостоятельно составленному плану.</i>	2
<i>Рр Письменное изложение художественного текста повествовательного характера с элементами описания интерьера.</i>	1
Местоимение (6 часов). Развитие речи (4 часа). Диктант (1 час). Знания о языке и языковые умения (2 часа).	
Местоимение: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Разряды местоимений по значению. Раздельное написание предлогов с местоимениями.	1
<i>Рр Понятие о публицистическом стиле и его основных жанрах. Выборочный пересказ информационного сообщения о событиях из жизни класса, школы, города.</i>	1
Личные местоимения. Буква Н в местоимениях 3-го лица после предлога. Возвратное местоимение.	1
<i>Рр Основные источники и приемы сбора материала для сочинения. Систематизация собранных материалов. Сложный план собственного высказывания. Составление заметки в газету типа рассуждения о поступках людей.</i>	2
Вопросительные и относительные местоимения.	1
Неопределенные местоимения. Дефис в неопределенных местоимениях. НЕ в неопределенных местоимениях.	1
<i>Рр Официально-деловой стиль. Составление объявления.</i>	1
Отрицательные местоимения. НЕ и НИ в отрицательных местоимениях. Слитное и раздельное написание НЕ и НИ в отрицательных местоимениях.	1
Притяжательные, указательные и определительные местоимения.	1
<i>Контрольный слуховой диктант</i>	1
<i>Контрольная работа по теме «Местоимение»</i>	1
<i>Контрольная работа по темам «Лексикология. Морфология. Орфография»</i>	1
Повторение в конце года	1

ШКОЛЫ С УКРАИНСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ (5-й класс — 5 год обучения)

Тематический блок программы	Количество часов
<i>I семестр</i>	
Общие сведения о языке	1
Лексикология. Фразеология (10 часов). Развитие речи (1 час). Знания о языке и языковые умения (1 час).	
Развитие словарного состава русского языка. Активная и пассивная лексика: устаревшие слова, неологизмы. Ознакомление с толковыми словарями, словарями неологизмов.	1
Группы лексики по происхождению. Исконно русские и заимствованные слова. Употребление иноязычных слов. Знакомство со словарем иностранных слов.	1
Некоторые особенности произношения заимствованных слов. Написание удвоенных согласных в заимствованных словах (в сопоставлении с украинским языком)	1
Группы лексики по сфере употребления (с опорой на укр. яз.). Общеупотребительные слова, лексика ограниченного употребления.	1
Диалектные слова.	1
Профессионализмы и термины.	1
Просторечье и жаргонизмы. Нейтральные и стилистически окрашенные слова.	1
<i>Рр Речь и общение (с опорой на укр. яз.). Условия успешного общения. Речевые и неречевые способы общения.</i>	1
Фразеологизмы (в сопоставлении с укр. яз.). Значение и употребление фразеологизмов. Источники русских фразеологизмов. Пословицы, поговорки, афоризмы и крылатые слова.	2
Использование фразеологизмов в речи. Ознакомление с фразеологическими словарями.	1
<i>Контрольная работа по теме «Лексикология. Фразеология».</i>	1
<i>Рр Аудирование.</i>	
Морфемика. Словообразование. Орфография (16 часов). Развитие речи (3 часа). Контрольное списывание (1 час). Знания о языке и языковые умения (1 час).	
Морфемика. Морфема — минимальная значимая часть слова. Корень, префикс, суффикс, окончание; основа и окончание (с опорой на укр. яз.). Ознакомление со словарем морфем.	2
Морфемный анализ слова. Ознакомление со словарем морфем.	1
<i>Рр Текст. Композиция текста. Эпиграф.</i>	1
Однокоренные слова как средство связи предложений в тексте. Буквы Е, И в корнях -БЕР-/-БИР-, -МЕР-/-МИР- и др.	1
Буквы А, О в корнях -КАС-/-КОС-, -ЛАГ-/-ЛОЖ-, -РАСТ-(-РАЩ-)/-РОС-, ЗАР-/-ЗОР-, -ГАР-/-ГОР-, -КЛАН-/-КЛОН-.	2
Буквы Е, И в префиксах ПРЕ-, ПРИ-. Буквы О, А в префиксах РАЗ-(РОЗ-), РАС-(РОС-).	1
Буквы З, С на конце префиксов. Буквы Ъ, И после префиксов.	1

Тематический блок программы	Количество часов
Буквы Е, И в суффиксах (-ЕВ, -ИВ, -ЕК, -ИК, -ЕЦ, -ИЦ).	1
Буквы Е, О в суффиксах и окончаниях после шипящих и Ц.	1
Правописание суффикса -СК-. Написание Н, НИ в суффиксах	1
Повторение и обобщение изученного по теме «Морфемика. Орфография. Орфоэпия». <i>Рр Чтение молча</i>	1
<i>Рр Местоимение как средство связи предложений в тексте.</i>	1
Словообразование (с опорой на укр. яз.). Производное слово, производящая основа и словообразовательное средство. Основные способы словообразования в русском языке. Ознакомление со словообразовательным словарем.	2
Сложные и сложносокращенные слова. Произношение сложносокращенных слов. Написание сложных слов слитно и через дефис. Написание слов с ПОЛ-(ПОЛУ-).	1
Чередование гласных и согласных звуков при словообразовании. Словообразовательный разбор слова.	1
Контрольное списывание.	1
<i>Рр Стили речи. Повторение изученного о стилях речи. Понятие о публицистическом стиле. Составление записки (сообщения), объявления на тему «Из жизни школы/класса»</i>	1
Контрольная работа по теме «Морфемика. Словообразование. Орфография. Орфоэпия».	1
II семестр	
Морфология. Орфография. Орфоэпия.	
Понятие о частях речи (с опорой на украинский язык). Самостоятельные и служебные части речи. Междометие.	1
Имя существительное (8 часов) Развитие речи (1 час)	
Имя существительное как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Существительные собственные и нарицательные; одушевленные и неодушевленные. Большая буква и кавычки в собственных наименованиях.	1
Словообразование существительных. Правописание НЕ с именами существительными.	1
Род имен существительных. Существительные, род которых не совпадает с родом их украинских аналогов. Существительные муж. р., обозначающие детей и детёнышей животных. Род существительных, обозначающих профессии. Имена существительные общего рода.	2
Число имен существительных (практически). Существительные, число которых не совпадает с числом их украинских аналогов. Окончания именительного падежа множественного числа. Имена существительные, имеющие форму только единственного числа. Существительные, имеющие форму только множественного числа.	1
Три склонения существительных (повторение и углубление в сопоставлении с украинским языком). Буква Ъ на конце существительных после Ж, Ч, Ш, Щ (в сопоставлении с украинским).	1

Тематический блок программы	Количество часов
<i>Рр Монологическая и диалогическая речь. Разыгрывание диалогов этикетного характера.</i>	1
Падежи существительных (повторение с опорой на украинский язык и практически). Разносклоняемые и несклоняемые имена существительные. <i>Рр Разыгрывание информационных диалогов-расспросов.</i>	1
Буквы О, Е после Ж, Ч, Ш, Щ, Ц в суффиксах и окончаниях имен существительных (повторение). Разбор существительного как самостоятельной части речи.	1
Имя прилагательное (8 часов) Развитие речи (2 часа) Знания о языке и языковые умения (1 час).	
Имя прилагательное как часть речи: общее значение, морфологические признаки и синтаксическая роль (повторение и углубление). Лексико-грамматические разряды: качественные, относительные и притяжательные прилагательные. Переход прилагательных из одного разряда в другой.	1
Родовые окончания прилагательных. Особенности употребления и написания окончаний в формах с основой на твердый, мягкий согласный, Г, К, Х И Ж, Ч, Ш, Щ. Особенности родовых окончаний прилагательных в сопоставлении с украинским языком. Согласование родовой формы прилагательного с несклоняемыми существительными. Буквы О, Е в окончаниях прилагательных с основой на Ц. Написание безударных родовых окончаний прилагательных. Произношение окончаний прилагательных -ОГО, -ЕГО.	1
<i>Рр Типы речи. Особенности строения типовых фрагментов текста: описание природы.</i>	1
Качественные прилагательные, их значение и употребление. Полная и краткая форма. Согласование полных и кратких форм прилагательных с существительными в роде и числе, полных в падеже. Ударение в кратких формах прилагательных. Функции прилагательных в краткой форме в предложении. Правописание кратких прилагательных с основой на шипящий. Написание НЕ с именами прилагательными.	1
Степени сравнения качественных прилагательных. Способы образования простой и составной формы сравнительной и превосходной степени сравнения имени прилагательного. Особые случаи образования превосходной степени (в сопоставлении с укр. яз.). Функции прилагательных разных степеней сравнения в предложении. Произношение форм сравнительной и превосходной степени	1
<i>Рр Чтение вслух художественного текста-описания природы.</i>	1
Относительные прилагательные, их значение и употребление. Чередование звуков при образовании прилагательных (в сопоставлении с украинским языком). Правописание относительных прилагательных с суффиксами -СК-, -К- (повторение и углубление). <i>Рр Чтение вслух художественного текста-описания природы.</i>	1
Притяжательные прилагательные, их значение и употребление. Образование притяжательных прилагательных (в сопоставлении	1

Тематический блок программы	Количество часов
с украинским языком и практически). Чередования согласных. Правописание окончаний прилагательных типа ЛИСИЙ. Буква Ї после Ц.	1
Словообразование. Способы образования имен прилагательных. Правописание прилагательных с удвоенными согласными на стыке корня и суффикса (повторение и углубление).	1
Разбор прилагательного как самостоятельной части речи. Написание сложных прилагательных слитно и через дефис.	1
Контрольная работа по темам «Имя существительное», «Имя прилагательное». Рр Контрольное аудирование	1
Имя числительное (5 часов). Развитие речи (2 часа)	
Имя числительное как часть речи: общее значение, морфологические признаки и синтаксическая роль (повторение и углубление с опорой на украинский язык). Лексико-грамматические разряды: количественные (целые, дробные, собирательные) и порядковые числительные. Числительные простые, сложные и составные.	1
Количественные числительные, их значение и употребление. Склонение количественных (целых и дробных) числительных (с опорой на украинский язык и практически). Формы имен существительных при числительных два, три, четыре. Согласование с существительными в косвенных падежах. Буква ь на конце и в середине количественных числительных (в сопоставлении с украинским языком). Произношение форм числительных на -ДЦАТЬ (укр. -ДЦЯТЬ).	1
Рр Устное изложение художественного текста повествовательного характера, содержащего описание одежды, орудий труда по составленному плану.	1
Рр Письменное изложение художественного текста повествовательного характера, содержащего описание одежды, орудий труда по составленному плану.	1
Собирательные числительные (с опорой на украинский язык и практически) оба, обе (укр. обидва, обидві). Сочетание собирательных числительных с существительными. Употребление собирательных числительных в речи. Правописание падежных форм собирательных числительных.	1
Правописание числительных МИЛЛИОН, МИЛЛИАРД (укр. МІЛЬЙОН, МІЛЬЯРД). Числительные ПОЛТОРА, ПОЛТОРЫ, ПОЛТОРАСТА. Правописание составных числительных.	1
Порядковые числительные, их значение и употребление. Согласование в роде, числе, падеже с существительными. Обозначение дат. Произношение порядковых числительных на -ОГО, -ЕГО (повторение). Сложные порядковые числительные на -ТЫСЯЧНЫЙ, -СОТЫЙ, -МИЛЛИОННЫЙ. Разбор числительного как самостоятельной части речи.	1
Местоимение (5 часов). Развитие речи (1 час). Диктант (1 час). Знания о языке и языковые умения (1 час)	

Тематический блок программы	Количество часов
Местоимение как часть речи: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль (повторение и углубление). Местоимения в речи и тексте. Разряды местоимений (с опорой на украинский язык и практически).	1
Личные и возвратные местоимения. Склонение личных местоимений. Возвратное местоимение себя и соотносительность его падежных форм с формами местоимения тебя (углубление)	1
Рр Составление текста-рассуждения о поступках людей на основе личного опыта (устно)	1
Притяжательные и определительные местоимения. Формы притяжательных местоимений муж. рода ед. ч. в косвенных падежах. Неизменяемые притяжательные местоимения. Местоимение ИХ в сопоставлении с украинским їхній (углубление). Буква е в окончаниях местоимений с основой на шипящий (ВАШЕГО — укр. ВАШОГО). Склонение местоимений САМ (САМА, САМО, САМИ) и САМЫЙ (САМАЯ, САМОЕ, САМЫЕ).	1
Указательные местоимения (углубление). Местоимение СТОЛЬКО, его падежные формы, образование и правильное произношение. Вопросительные местоимения. Местоимения ЧЕЙ, СКОЛЬКО: падежные формы, образование и правильное произношение. Употребление местоимений КАКОЙ и КОТОРЫЙ. Относительные местоимения.	1
Отрицательные и неопределённые местоимения. Правописание местоимений и сочетаний типа НЕ КТО ИНОЙ и НИКТО ИНОЙ. Разбор местоимения как самостоятельной части речи.	1
Контрольный слуховой диктант.	1
Контрольная работа по темам «Имя числительное», «Местоимение». Рр Чтение молча.	1

Обращаем внимание учителей на некоторые аспекты преподавания интегрированного курса «Литература» (русская и мировая) в 6-м классе.

Разработанная на основе Государственного стандарта базового и полного среднего образования Программа по интегрированному курсу «Литература» реализует современные подходы к изучению литературы в школе. Главным при этом становится развитие духовных потребностей и культурных интересов личности, ориентация на практическую деятельность, активизация коммуникативных умений учащихся.

В качестве результата обучения рассматривается не сумма определённой разрозненной информации, а способность школьника комплексно использовать полученные знания в разнообразных жизненных ситуациях.

Основу интегрированного курса литературы составляют шедевры русской и мировой литературы, являющиеся своеобразным источником познания мира и человека, тем «культурным кодом», без которого невозможно полноценное

развитие личности в современном поликультурном обществе.

Программа содержит список рекомендованной литературы, которая может быть использована учителем для подготовки к урокам. Также уместно использовать на уроках литературы и во внеклассной работе информацию, размещённую на соответствующих тематических сайтах.

Сайты электронных библиотек:

- <http://lib.ru> (библиотека Максима Мошкова)
- <http://ilibrary.ru/index.html> (библиотека Алексея Комарова)
- <http://www.rvb.ru/index.html> («Русская виртуальная библиотека»)
- <http://www.feb-web.ru> (библиотека «Русская литература и фольклор»)
- <http://bibliogid.ru> (библиотека «Книги и дети»)
- <http://www.deti-book.info> («Детская электронная библиотека»)
- <http://www.stihi-rus.ru/page3.htm> («Антология русской поэзии»)
- <http://www.e-kniga.ru> («Электронная библиотека художественной литературы»)
- <http://www.klassika.ru> (библиотека классической литературы)
- <http://stroki.net> (электронная библиотека «Стихи классических и современных авторов»)
- <http://vsemifu.com> («Великая энциклопедия мифов и легенд»)
- <http://legendarnogo.net> («Мифы, легенды, сказания»)
- <http://gobsbay.ru> («Энциклопедия мифологии»)
- <http://www.mythology.ru> («Мифология древних народов мира»)
- <http://hobbitaniya.ru> («Хранители сказок. Собрание сказок и народных сказов»)
- <http://www.fairy-tales.ru> («Сказки»)
- <http://fantlab.ru> («Лаборатория Фантастики» — сайт о фантастике и фэнтези)
- <http://www.phantastike.ru> («Фантаст» — электронная библиотека фантастики)
- <http://www.a4format.ru> (Русская литература XVIII–XX веков: виртуальная библиотека по предмету «Литература», предназначенная в помощь школьникам и учителям)

Виртуальные аудиокниги:

- <http://gold.stihiphone.ru> (Виртуальный поэтический театр «Золотой Стихофон»)
- <http://www.audiopedia.ru> (Школьная фонохрестоматия, аудиозаписи радиопередач и др.)

Сайты, посвящённые А. С. Грибоедову:

- <http://www.griboedov.net>
- <http://griboedov-goreotema.narod.ru>
- <http://www.griboedov.org>
- <http://www.griboedov.net.ru>

Сайты, посвящённые А. С. Пушкину:

- <http://pushkin.niv.ru>

- <http://www.museumpushkin.ru/info/allrus-info.php> (Всероссийский музей А. С. Пушкина)
- <http://www.pushkinmuseum.ru> (Государственный Музей А. С. Пушкина)
- <http://www.boldinomuzey.ru> (Государственный литературно-мемориальный и природный музей-заповедник А. С. Пушкина «Болдино»)
- <http://pushkin.ellink.ru> (Государственный мемориальный музей-заповедник в Михайловском)

Сайты, посвящённые М. Ю. Лермонтову:

- <http://lermontov.niv.ru>
- <http://www.lermontov.info>
- <http://lermontov.name>
- <http://www.lermontov.org.ru>
- <http://lermontov.biz>
- <http://www.tarhany.ru> (Государственный лермонтовский музей-заповедник в Тарханах)

Сайты, посвящённые Н. В. Гоголю:

- http://az.lib.ru/g/gogolx_n_w
- <http://revizor.net>
- <http://www.ngogol.ru>
- <http://www.nikolaygogol.org.ru>
- <http://www.gogol-nv.ru>
- <http://gogol-book.ru>

Сайты, посвящённые И. А. Крылову:

- <http://www.krylov.net.ru>
- <http://www.krylov.ru>

Сайты, посвящённые И. С. Тургеневу:

- <http://turgenev.org.ru>
- <http://turgenev.org.ru/biblio.htm>
- <http://turgenev.net.ru>
- <http://turgenev-online.ru>

Сайты, посвящённые Л. Н. Толстому:

- <http://www.levtolstoy.org.ru>
- <http://www.levtolstoy.ru>
- <http://www.levtolstoymuseum.ru> (Государственный музей Л. Н. Толстого)

Сайты, посвящённые А. П. Чехову:

- <http://www.my-chekhov.ru>
- <http://chehov.niv.ru>
- <http://chehov.org>
- <http://www.antonchehov.org.ru>
- http://www.yalta.chekhov.com.ua/start_r.php4 (Дом-музей А. П. Чехова в Ялте)
- <http://sites.google.com/site/citaemchehova/home>

Сайты, посвящённые А. Грину:

- <http://grinlandia.narod.ru>
- <http://grin.feo.ru/grin.htm>

Сайт, посвящённый А. Платонову:

- <http://platonov.kkos.ru>
- Официальный сайт Аркадия и Бориса Стругацких:
- <http://rusf.ru/abs>

Сайт, посвящённый Ф. Петрарке:

- <http://renaissance.rchgi.spb.ru/Petrarca/autor.rus.htm>

Сайты, посвящённые В. Шекспиру:

- <http://world-shake.ru>

— <http://rus-shake.ru>
— <http://shakespeare.ouc.ru>
— <http://willmshakespeare.com>
Сайт, посвящений Ж. Б. Мольеру:
— <http://www.molier.ru>
Сайты, посвящённые Дж. Байрону:
— <http://byron.velchel.ru>
— <http://byron.narod.ru>
— <http://lord-byron.ru>
Сайт, посвящённый Х. К. Андерсену:
— <http://www.hcan.ru>
Сайт, посвящённый Ж. Верну:
— <http://www.jules-verne.ru>
Сайты, посвящённые Марку Твену:
— <http://marktwain.su>
— <http://mark-twain.ru>
Сайт, посвящённый Джеку Лондону:
— <http://www.londonjack.net.ru>
Сайты, посвящённые А. Экзюпери:
— <http://www.exupery.ru>

— <http://www.saintexupery.ru>
Сайт, посвящённый О. Генри:
— <http://www.ohenry.ru>
Сайты, посвящённые А. Конан Дойлю:
— <http://www.doyle.msfit.ru>
— <http://www.konan-doyle.net>
— <http://conan-doyle.narod.ru>

Главная цель изучения курса литературы в 6-м классе — научиться читать художественное произведение, использовать элементы анализа художественного текста. Работа над отобранными для этого класса произведениями даёт возможность расширить и углубить жизненный опыт школьников, формировать их художественный вкус и читательские интересы. Построение курса в 6-м классе осуществляется на основе проблемно-тематического подхода с учётом хронологического порядка подачи материала, что позволяет подготовить учащихся к восприятию литературы в её историческом развитии.

УДК 371.315:372

О. В. РИБА,

зав. НМЛ мов та літератур національних меншин

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Світова література — один із небагатьох предметів освітнього компонента, де можна поставити знак рівняння між навчанням і вихованням людини всесвіту, тому що саме він прилучає дітей до загальнолюдських цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, народностей, рас і культур, що в наш час вкрай необхідно.

Вивчення світової літератури в **5–6-х класах** у 2014/2015 н. р. здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 р. № 664 (автори: К. В. Таранік-Ткачук, С. П. Фоміна, О. В. Ревнивцева, Т. П. Сегеда, Н. В. Онищенко; кер. авт. кол. О. М. Ніколенко).

Вивчення світової літератури у **7–9-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році, як і у минулих роках, буде здійснюватися за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Ю. І. Ковбасенко, Г. М. Гребницький, Н. О. Півнюк, К. Н. Баліна, Г. В. Бітків-

ська; кер. авт. кол. Ю. І. Ковбасенко; за заг. ред. Д. С. Наливайка. — К.; Ірпінь: Перун, 2005. — 112 с.

Вивчення світової літератури у **10–11-х класах** старшої профільної школи здійснюватиметься відповідно до рівня навчання (стандарту, академічного, рівня профільної підготовки) за скоригованими та доопрацьованими програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ МОН України від 28.10.2010 р. № 1021):

• Світова література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. Рівень стандарту / уклад.: Ю. І. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. М. Гребницький, Т. Б. Недайнова, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська, І. А. Тригуб, О. О. Покатілова. — К.: Грамота, 2011.

• Світова література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями. Академічний рівень / уклад.: Ю. І. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. М. Гребницький, Т. Б. Недайнова, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська, І. А. Тригуб, О. О. Покатілова. — К.: Грамота, 2011.

• Світова література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвіт-

ніх навчальних закладів. Філологічний напрям. Профільний рівень / уклад.: Ю. І. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. М. Гребницький, Т. Б. Недайна, К. Н. Баліна, Г. В. Бітківська, І. А. Тригуб, О. О. Покатілова. — К. : Грамота, 2011.

Слід пам'ятати, що програма є основою для календарно-тематичного та поурочного планування, в якому вчитель, враховуючи передбачену кількість годин на вивчення тем у межах розділу, розподіляє години на вивчення художніх творів, визначає види навчальної діяльності, планує форми роботи, що спрямовані на опанування змісту матеріалу та формування умінь і навичок учнів, опрацювання різних рубрик програми. Це дає вчителю можливість вільно і творчо підійти до реалізації програми в кожному класі, врахувати інтереси й рівень підготовки учнів, конкретні умови викладання (наявність художніх текстів; використання інформаційно-комунікаційних технологій; рівень володіння іноземними мовами, знання української мови і літератури, історії та інших предметів; підготовка до контрольного оцінювання тощо).

Звертаємо увагу, що кількість видів контролю в процесі вивчення світової літератури у кожному класі не змінювалося декілька років. Таблиця рекомендованого розподілу годин була надрукована у журналі «Наша школа», № 4, 2012 р. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу.

У 8–9-х класах з поглибленим вивченням світової літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків з розвитку мовлення.

Нагадуємо, що домашній контрольний твір, враховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень володіння ними сучасних учнів, не є продуктивною формою контролю і не дозволяє об'єктивно визначати знання учнів з певної теми. Тому пропонуємо обирати таку форму домашньої творчої роботи (твори епістолярного жанру, публічні виступи, створення фанфіків тощо), щоб учні мали змогу виконати її самостійно.

Наводимо приклади видів

— контрольних робіт: *тест, відповіді на запитання, контрольний літературний диктант, анкета головного героя, комбінована контрольна робота, письмовий контрольний твір*;

— робіт з розвитку мовлення — *складання оповідання (казки) за прислів'ям, добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору, введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі, усний переказ оповідання, епізоду твору, твір-характеристика персонажа, написання асоціативного етюдю, викликаного певним художнім образом,*

написання вітального слова на честь літературного героя, твір-опис за картиною, складання тез літературно-критичної статті (параграфу підручника), підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) — індивідуального чи колективного — з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника, складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації; написання реферату, ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору, написання листа авторові улюбленої книжки, інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору).

Викладання світової літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється *українською мовою*. Твори зарубіжних письменників у курсі світової літератури вивчаються *в українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні. За наявності необхідних умов (достатнє володіння учнями мовою оригіналу, якою написаний художній твір; якісна підготовка вчителя, у тому числі можливість дослідження образної системи, засобів виразності, стилістичних особливостей твору мовою оригіналу) бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовою оригіналу. Слід враховувати, що специфіка предмета «Світова література» вимагає від вчителя використання на уроці соціокультурного компонента, «діалогу культур» та фахових знань. Такій підхід орієнтує учнів на співставлення картин світу в контексті національних та світових процесів.

Перелік вимог щодо основних видів оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури, оцінювання контрольних творів міститься у методичному листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1/9-426 від 01.06.2012 року. Щодо виконання письмових робіт і перевірки зошитів зі світової літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, кількості, призначення та особливостей оформлення зошитів з предмета, рекомендації можна знайти у відповідному методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу зі світової літератури.

Про зміни, які можливі у наступному навчальному році, буде надруковано у серпневому випуску інформаційного збірника Міністерства освіти і науки.

Особливості викладання світової літератури у 6-му класі

У 2014/2015 н. р. особливу увагу необхідно приділити вивченню світової літератури у шостому класі, тому що шестикласники вперше будуть вивчати літературу за новою програмою. Нагадуємо, що у 6-му класі продовжується пер-

ший етап літературної освіти — це прилучення до читання. Тому вчителю світової літератури необхідно особливу увагу приділити подальшому формуванню в учнів стійкого інтересу до літератури, прилученню їх до читання всіма засобами, вихованню на кожному уроці світової літератури моральних якостей школярів, їх національної самоідентифікації, розуміння значення рідної мови та літератури для розвитку культури загалом, формуванню в учнів основних умінь інтерпретації художнього твору, оцінювання літературних героїв, авторської позиції, розвитку навичок зв'язного мовлення (як усного, так і писемного) в процесі підготовки різних видів робіт (висловлення власної думки щодо прочитаного, характеристика образу, складання плану твору, написання твору на літературну тему та ін.).

Звертаємо увагу на збільшення варіативного компонента програми на 14 годин у 5-му класі та 12 годин у 6-му класі з 70 годин на рік (табл. 1).

Важливим також є те, що відповідно до програми вивчення світової літератури в 5–6-х класах завершується спеціальним розділом, який не передбачався у попередніх програмах, — «Сучасна література», де представлені

Таблиця 1

Клас	Всього годин	Текстуальне вивчення творів	Розвиток мовлення	Позакласне читання	Резервний час
5	70	56	4	4	6
6	70	58	4	4	4

твори різних жанрів, популярні в різних країнах і пов'язані з проблемами сучасної молоді, тенденціями розвитку сучасного літературного процесу і культури загалом. Новий розділ «Сучасна література» сприятиме активізації читацької активності учнів, реалізації їх особистісного вибору цікавої книжки. Також відповідно до Концепції літературної освіти зберігається орієнтація учнів на читання художніх текстів у повному обсязі (в програмі зменшено кількість і обсяг творів, але бажано, щоб учні їх прочитали повністю, що сприятиме формуванню поваги до книги).

Для полегшення складання календарно-тематичного планування пропонуємо можливий варіант розподілу годин на вивчення художніх творів, розвиток зв'язного мовлення, позакласне читання (табл. 2).

Таблиця 2

Тема за програмою	Уроки розвитку зв'язного мовлення	Уроки позакласного читання	Всього годин
58	7	7	70
I семестр			
27	3	2	32
Вступ (1 година)	Література як вид мистецтва. Художній образ.	-	1
Міфи народів світу (6 годин)	Грецькі міфи. Міф про Прометея. Міфи про Геракла (1–2 міфи). Дедал і Ікар. Нарцис. Пігмаліон і Галатея. Орфей і Еврідіка. Деметра і Персефона (3–4 за вибором вчителя). Індійські міфи. Творення. Про створення ночі. Про потоп. Про золоті часи (2–3 за вибором вчителя). Єгипетські міфи. Ра та Апоп. Міф про те, як Тефнут покинула Єгипет (1–2 за вибором вчителя).	Нарцис. Усний переказ тексту міфу за простим планом	7
Мудрість байки (3 години)	Байка як літературний жанр, її характерні ознаки, особливості художньої будови, повчальний зміст. Езоп. «Лисиця і виноград», «Вовк і Ягня», «Крук і лисиця», «Мурашки й Цикада» (2–3 за вибором вчителя). І. А Крилов «Квартет», «Бабка й Муравель», «Вовк і Ягня» (1–2 за вибором вчителя).	Урок виразного читання поетичних творів. Добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею байки	4
Пригоди і фантастика (17 годин)	Ж. Верн «П'ятнадцятилітній капітан», Р. Л. Стівенсон «Острів скарбів» (1 твір за вибором учнів) Чарльз Діккенс «Різдвяна пісня в прозі». М. В. Гоголь «Ніч перед Різдвом»	Складання анкети головного героя або складання цитатних характеристик героїв твору	20
		Дефо Д. «Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» О. Генрі. «Вождь червоношкірих». Світ дитини й світ дорослих в новелі	

Тема за програмою	Уроки розвитку зв'язного мовлення	Уроки позакласного читання	Всього годин	
II семестр				
30	4	4	38	
Людські стосунки (14 годин)	А. П. Чехов «Хамелеон», «Товстий і тонкий». Джек Лондон «Жага до життя». Г. Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома», В. Г. Короленко «Сліпий музикант» (1 твір за вибором вчителя) Антуан де Сент-Екзюпері «Маленький принц».	Усна характеристика основних персонажів твору з висловленням власного ставлення до них. Твір-роздум за одним із афоризмів казки-притчі А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»	Троєпольський Г. Н. «Білий Бім чорне вухо»	17
Поетичне бачення світу (6 годин)	Мацуо Басьо «Хайку». Роберт Бернс «Моє серце в верховині...». Генрі Лонгфелло «Пісня про Гайавату» (1 розділ за вибором вчителя). Джанні Родарі «Листівки з видами міст»	Створення власних хайку за принципами художнього паралелізму та асоціацій за ключовими цитатами	Тургенев І. С. Вірші в прозі («Горобець», «Собака», «Жебрак» та ін.) (2–3 за вибором)	8
Образ майбутнього в літературі. У колі добрих героїв (4 години)	Рей Дуглас Бредбері «Усмішка». Роберт Шеклі «Запах думки»		Р. Бредбері. «Все літо в один день» та інші оповідання (1–2 за вибором)	5
Сучасна література (4 години)	Астрід Лінд'рен «Брати Лев'яче серце», «Міо, мій Міо» (1 за вибором). Міхаель Андреас Гельмут Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». Крістіне Нестлін'ер «Конрад, або Дитина з бляшанки».	Відгук на прочитану книгу	Шмітт Е. Е. «Оскар і Рожева Пані»	6
Узагальнення та систематизація матеріалу вивченого протягом року (2 години)				2

Нагадуємо: у пояснювальній записці до чинної програми зазначено, що кількість годин на вивчення розділів і тем є орієнтовною, тому вчитель, виходячи з конкретних умов навчання, має право самостійно здійснювати перерозподіл годин протягом навчального року та використовувати години резерву за власним бажанням і навчальною необхідністю: для поглиблення вивчення окремого твору, на позакласне читання, на розвиток зв'язного мовлення.

На нашу думку, вчителю доцільно, крім освітнього мінімуму програми, в якому вказана література для позакласного читання, враховуючи читацький інтерес та рівень розвитку школярів, потребу у формуванні знання літературного краєзнавства, при складанні календарно-тематичного планування передбачати вивчення творів «золотого фонду» світової літератури, тим самим логічно розширюючи та доповнюючи список програмних творів.

Серед інтерактивних форм роботи на уроках світової літератури поширення набуває навчальна взаємодія учнів у парах, мікрогрупах, групах, що здебільшого застосовуються під час пошуку та аналізу інформації, виконання практичних завдань, підготовки диспутів, семінарів, різноманітних творчих завдань. З ме-

тою надання школярам більших можливостей для спілкування, висловлювання власних думок і почуттів домінуючою формою навчання на уроках світової літератури в усіх класах має бути діалог, під час якого виявляється рівень знань учнів.

Важливим засобом заохочення сучасних школярів до освоєння літературних скарбів народів світу може стати використання можливостей Інтернету. Для цього доцільно більш активно використовувати на уроках світової літератури та у позаурочній діяльності інформацію, розміщену на відповідних тематичних сайтах. Серед найцікавіших сайтів учням слід рекомендувати такі:

Бібліотека світової літератури (оригінали та переклади): <http://ae-lib.narod.ru>

Електронна бібліотека «Джерело»: <http://ukrlib.com>

Бібліотека Українського центру: <http://ukrcenter.com>

Національна бібліотека України для дітей з віртуальною бібліографічною довідкою: <http://chl.kiev.ua>

Кожен з цих сайтів має специфіку щодо свого наповнення та використання у навчальному процесі. Так, на сайті «ae-lib.ru» (україномовна

«Електронна бібліотека світової літератури») представлено всі нині чинні шкільні програми зі світової літератури. У текстах цих програм активізовано назви літературних творів, що дає змогу швидко віднайти й прочитати повний текст будь-якого з програмових творів на моніторі комп'ютера та роздрукувати його для подальшого користування поза мережею. Усі художні тексти супроводжуються відповідними літературознавчими та методичними матеріалами. Безумовно, користування такою системою накопичення й систематизації навчальної інформації зі світової літератури сприятиме формуванню стійкої мотивації до вивчення літератури, розширенню культурно-пізнавальних інтересів учнів.

Окремо слід відзначити наявність на згаданих сайтах найкращих творів як в україномовних перекладах, так і мовою оригіналу. Це дозволяє в процесі вивчення світової літератури активніше використовувати мову оригіналу літературного твору, який вивчається. Така робота сприятиме не лише літературній, а й мовній освіті школярів, зростанню їхньої комунікативної компетентності.

Більш повний перелік сайтів електронних бібліотек, перелік монографій, посібників, слов-

ників, довідників та періодичних фахових видань вчитель світової літератури може знайти у додатку № 2 до Програми «Сучасна науково-методична література для вчителя», яка розміщена на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

І на закінчення, хочеться ще раз зазначити, що основою формування цілісної картини світу дитини, визначення місця в ній, оволодіння критеріями оцінки та інтерпретації соціальних, культурних і природних явищ є гуманітарне мислення. Особлива роль в процесі пізнання учнями світу культури належить саме літературі як мистецтву слова, що поряд з іншими видами мистецтва у концентрованому вигляді віддзеркалює духовне життя людини, стає потужним засобом виховання «людини культури». Академік Д. Затонський стверджує: «Світова література — це вікно в світ, який робить фактом пізнання окремої особистості весь багатокольоровий духовний світ людства. Відкрити вікно в цей світ — означає надати можливість українському читачу побачити сучасну світову літературу: оригінальність творів, переклади, різноманітну трактовку цих творів, особливості розвитку національної літератури».

УДК 371.315.9

О. М. КОТЕНКО,

завідувачка НМЛ суспільно-гуманітарної освіти

ПРО УРОКИ ІСТОРІЇ ТА ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ: ЩЕ РАЗ І ЗНОВУ...

Ключові слова: реформування, компетентність, історична освіта, Державний стандарт, практичні заняття, практикум.

На сучасному етапі реформування освіти в Україні її зміст має оновлюватися через призму пріоритетності і цінностей особистісного розвитку. У контексті гуманізації та гуманітаризації освіти пріоритетними стають історія та інші суспільствознавчі дисципліни, які покликані допомогти молоді стати компетентними, активними, відповідальними громадянами України.

Історичні знання мають величезне значення для виховання молоді, адже вони становлять суть пізнання людиною світу. Наука історія та історична освіта (як її квінтесенція), за визначенням А. Тойнбі, виступають насамперед як «дослідники людських відносин, що розгорнуті в просторі та часі» [3, 68].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти чітко визначено, що метою навчання історії в загальноосвітній школі «є формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в

контексті історичного процесу», а історичний компонент освітньої галузі «Суспільствознавство» серед іншого забезпечує — «визначення, відбір і використання у процесі пошуку інформації про минуле різних видів історичних джерел, у тому числі текстових, візуальних та усних, артефактів, об'єктів навколишнього історичного середовища (музеїв, архівів, пам'яток культури та архітектури), а також інформаційно-комп'ютерних технологій [2].

Історія як навчальний предмет вивчається в основній (5–9-ті класи) і старшій школі (10–11-ті класи). Протягом всього періоду вивчення історії в учнів формується історична предметна компетентність, що включає різні уміння, в тому числі — інформаційну компетентність — уміння учнів отримувати інформацію, що міститься в історичних джерелах, розпізнавати та описувати пам'ятки на основі вивченого матеріалу, аксіологічну — уміння висловлювати власне ставлення до історичних подій, явищ і діячів, що пропонуються для вивчення.

З метою набуття школярами історичної компетентності окремою структурною складовою навчальної програми з історії для учнів 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів уже з 5-го класу стають спеціальні уроки — практичні заняття, мета яких — показати не лише можливості різноманітних історичних джерел у формуванні історичного знання, а й наближення історії як науки до учнів, її локального виміру, формування відповідального ставлення до минулого та різних форм його збереження. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із запропонованих практичних занять присвячується певній темі і передбачає переважно самостійну роботу учнів з допомогою вчителя над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел, зокрема, документів, фотографій, плакатів, карикатур... Адже ці джерела історії сприяють конкретизації історичного матеріалу, наповнюють зміст яскравістю та образністю, сприяють розвитку уяви і допитливості.

Закінчився 2013/14 навчальний рік — перший рік роботи за програмою, що побудована відповідно до нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. І вже нинішніх шестикласників очікує серйозна робота щодо вивчення першого систематичного курсу історії в середній школі «Всесвітня історія. Історія України. Інтегрований курс». На матеріалі цього курсу починається формування основ систематичних історичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань. Особливостями даного курсу є, по-перше, його інтегрований характер — давня історія України вивчається як складова всесвітньої історії; по-друге, вивчення історичного матеріалу здійснюється у широких хронологічних межах: від появи первісної людини до занепаду Західної Римської імперії.

Основна мета курсу — формування в учнів розуміння цивілізаційної значущості стародавнього періоду в історії України, Європи та світу в цілому, античної цивілізації як основи для подальшого розвитку європейського суспільства. Задля посилення наступності у викладі матеріалу, послідовного розкриття концептуальних положень та внутрішніх логічних зв'язків у деяких темах програми подається нова послідовність вивчення навчального матеріалу та застосовується проблемно-тематичний принцип його побудови.

Програма курсу розпочинається двома вступними уроками. Перший з цих уроків, значений в програмі як «Повторення» — *Що таке історія. Час і простір в історії. Історичні джерела*, має на меті відтворення в пам'яті учнів матеріалу попереднього навчального року (головні події, ключові історичні особи). Така актуалізація знань і уявлень має полег-

шити засвоєння нового матеріалу і сприятиме розумінню учнями безперервності та цілісності історичного процесу.

Другий урок під назвою «Вступ» — *Своєрідність епохи стародавнього світу як першого етапу в історії людства. Історичні джерела з історії стародавнього світу* передбачає ознайомлення учнів з особливостями даного періоду в розвитку суспільства.

З метою набуття шестикласниками історичної та інших компетентностей згідно з державними вимогами до загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми є спеціальні практичні уроки — практичні заняття. Незважаючи на те, що такі уроки запроваджено з курсу історії п'ятого класу, питання щодо доцільності та методики проведення практичних занять продовжують обговорюватися в педагогічних колективах.

Запитайте вчителя історії, в чому різниця між практикумом і практичним заняттям. І навіть досвідчений вчитель не дасть чіткої відповіді. Спробуємо розібратись. Аналіз педагогічної літератури свідчить, що практикум розуміється як такий тип навчального процесу, що сполучає у своїй основі різні форми пізнавальної діяльності, має риси комбінованого уроку, органічно поєднується з системою нетрадиційної освіти. Практикум допомагає поглибити вміння, пов'язані з розвитком інтересу (аналізувати свої зацікавлення, визначити нові зацікавлення на основі колишніх, зіставляти свої можливості і зацікавлення), вміння знаходити практичні види діяльності (вміння визначити для себе пізнавальні види діяльності), вміння обирати практичний вид діяльності для себе (пошуки відповідей на обґрунтування практичних завдань), вміння готуватися до практичної діяльності (визначення мети, завдань), вміння здійснювати діяльність на практиці (планувати практичну діяльність, бачити позитивні і негативні сторони своєї практичної діяльності), вміння встановлювати цінність практичної роботи, культурну та професійну цінність практикуму. Схема такого уроку:

- повідомлення теми, мети та завдань уроку;
- актуалізація знань, умінь і навичок;
- ознайомлення з інструкцією;
- підбір обладнання;
- робота учнів;
- звіт про роботу [1, 39].

Практичне заняття — форма навчального заняття, за якої педагог організовує детальний розгляд учнями окремих теоретичних положень навчального предмета й формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання учнями відповідно сформульованих завдань. На основі раніше отриманих знань і сформованих умінь учні розв'язують пізнавальні завдання, представляють результати своєї творчої діяльності чи освоюють більш складні пізнавальні вміння щодо вивчення історичного минулого. На таких

уроках виконуються великі за обсягом і складні за змістом роботи [1, 40].

Алгоритми організації та проведення практичного заняття:

- визначення теми, мети, місця й дати проведення. Програмою з історії для 6-го класу передбачено чотирнадцять практичних занять, причому не всі запропоновано в кінці розділів. Можливий й інший час їх проведення — той, що його обрали автори підручників. Вчитель, розробляючи календарно-тематичне планування, визначає дати проведення відповідних уроків;

- попереднє проектування (моделювання) заняття.

Добір історичних джерел. Добираючи історичні джерела для опрацювання шестикласниками, потрібно враховувати принципи науковості, наступності, поступового ускладнення, оптимальності, новизни, доступності й посиленості. Учням необхідно пропонувати речові або візуальні історичні джерела, а писемні — за умови адаптації. Уривки текстів мають бути захоплюючими, емоційними, невеликими за обсягом. Водночас текст має зберегти сюжет, причинно-наслідкові зв'язки, авторські оцінні судження та інші важливі деталі.

Випереджувальні завдання для проведення деяких практичних занять дібрані авторами підручників, інші ж має підготувати вчитель. Повідомляючи дітям випереджувальні завдання, слід врахувати вимоги щодо обсягу виконання домашніх завдань учнями шостого класу з усіх предметів. Крім цього, пропонуючи випереджувальні завдання, що вимагатимуть використання персонального комп'ютера, спільної оргтехніки, бажано заздалегідь з'ясувати їх наявність у дітей. Учні, в яких вдома немає комп'ютера, пристроїв для копіювання, друкування, не зможуть виконати поставлених педагогом завдань і відчуватимуть себе приниженими у порівнянні з однокласниками. Тому необхідно планувати такі завдання, які можуть виконувати всі учні. Випереджувальні завдання потрібно диференціювати. Це зробить їх посилюючими для кожного учня, слугуватиме критерієм об'єднання учнів на уроці у різнорівневі пари або групи.

- проведення практичного заняття. Виходячи з мети практичних занять, зазначеної авторами навчальних програм, ці заняття проводяться за структурою уроку вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок. Оцінювання результатів навчальної діяльності учнів під час практичного заняття здійснюється на розсуд вчителя, у тому числі і доцільність повідомлення домашнього завдання.

Програмою передбачено також уроки узагальнення до окремих розділів та урок узагальнення до курсу. На цих уроках учні за допомогою вчителя мають можливість систематизувати вивчене, відрефлексувати процес навчання і повернутися до найбільш складних моментів, використати міжпредметні зв'язки. Заради поглиблення розуміння учнями взаємо-

обумовленості історичних процесів національної та європейської історії, проведення необхідних співставлень і порівнянь урок узагальнення «Внесок народів стародавнього світу в історію людства. Роль стародавнього періоду в історії України» можна провести як інтегрований.

Наприкінці курсу програмою передбачено годину резервного часу, яку вчитель може використати на власний розсуд.

Сьогодні урок — це основна форма організації навчання в школі. Тому важливим є не лише його змістове наповнення, але й збагачення відповідно до завдань національної школи та розбудови державності досягненнями вітчизняної науки, культури, освіти, літератури, мистецтва, фольклору, традиціями, звичаями, обрядами тощо. Саме уроки історії надають унікальну можливість сформувати патріотичні почуття підрастаючого покоління.

Сучасний вчитель не лише дає знання, він спонукає до самостійного пошуку істини, прагне розглядати навчальний матеріал у контексті реального життя. За вимогами Держстандарту зміст суспільствознавчої освіти, її історичного компонента має не тільки створювати передумови для науковості й систематичності знань, але й бути основою для соціального становлення людини.

Важливим фактором у вивченні історії є моральний обов'язок вчителя не тільки сприяти набуттю учнями знань, але й забезпечити їм можливість зрозуміти поведінку людей у минулому. Адже повторення людських трагедій в історії, приклади геноциду і насильства в сучасному світі підкреслюють важливість дослідження таких питань, як, зокрема, аналіз справжніх мотивів дій учасників історичної драми. Це дає можливість встановлювати зв'язки між віддаленими у часі історичними подіями й сучасними вчинками людини.

Сучасний вчитель володіє багатим арсеналом форм, засобів і технологій навчання. Плануючи своє майбутнє, шукає той компетентнісний аспект, який допомагатиме йому як особистості в реалізації цих планів. Вчитель має у своєму педагогічному арсеналі і критерії успішності учнів — державні вимоги до рівня навчальних досягнень школярів. Саме тому вчителю необхідно пам'ятати, що оцінне судження, яке учень вважає справедливим (позитивне чи негативне) стає стимулом його поведінки і діяльності в майбутньому, впливає на його активність у самореалізації. Вдало підібрані форми оцінних суджень стимулюють успішність. Для більшості педагогів характерне позитивне ставлення до учнів незалежно від їх успіхів. До особистості дитини вони ставляться як до самостійної цінності, незалежно від позитивних чи негативних виявів. Саме такі вчителі повинні сьогодні працювати в школі.

Вчитель історії виконує дуже важливу місію — допомагає розібратися у складних і суперечливих питаннях сучасного буття з точки

зору минулого досвіду, а також спрогнозувати майбутнє. Тому, навчаючи дітей історії, вчитель повинен протистояти стереотипному мисленню, необ'єктивності, спотворенню історичних фактів; розвивати історичне мислення учнів, культивувати такі цінності, як терпимість, солідарність, толерантність. Тільки вчитель, який демократично мислить, толерантний і креативний, може виховати активного, компетентного, позитивного громадянина своєї країни, здатного прагматично мислити та приймати в критичних ситуаціях правильні рішення.

Література

1. Волканова В. В. Словник методиста : метод. посіб. / В. В. Волканова. — Х. : Основа, 2008.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://guonkh.gov.ua/reforma_ოსვiti/zagal_os/2144.html.

3. Книга для вчителя історії, етики, основ правознавства : довід.-метод. вид. — Х. : ТОРСИНГ ПЛЮС, 2005.

4. Малієнко Ю. Практичне заняття в системі історичної освіти основної школи : посіб. для вчителя / Ю. Малієнко. — К., 2013. — (Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання» ; № 5–6).

5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. Історія України. Всесвітня історія. — К. : Освіта, 2013.

6. Пометун О. Викладання історії в 5-му класі : посіб. для вчителя / О. Пометун, Ю. Малієнко. — К., 2013. — (Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання» ; № 3).

УДК 371.315:372.881.111

Т. В. ЮРЧЕНКО,
завідувачка НМЦ іноземних мов

Л. Я РУСІНОВА,
методист НМЦ іноземних мов

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В 6-МУ КЛАСІ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

XXI століття — це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального розвитку країни. У світі, що швидко змінюється, школа повинна навчитися реагувати на потреби суспільства. Сьогодні для цього є всі умови: попит на зміни в державі і основа для розвитку системи освіти.

На виконання статті 15 Закону України «Про освіту» та з метою впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011р. № 1392, наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.01.2012 р. № 43 «Про виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392» поетапно вводяться в дію типові навчальні плани в загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (додатки 1–8 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664).

Вивчення іноземних мов у цьому навчальному році буде здійснюватись за програмами «Іноземні мови. 5–9 класи» та наступними підручниками:

1. Англійська мова

Англійська мова. 6 клас; авт. О. Д. Карпюк (видавництво «ЛібраТерра», 2014);

Англійська мова. 6 клас; авт. А. М. Несвіт (видавництво «Гене́за», 2014).

2. Німецька мова

Німецька мова. 6 клас; авт.: Л. В. Горбач, Я. П. Савченко, М. М. Сидоренко (видавництво «Грамота», 2014);

Німецька мова. 6 клас; авт.: С. І. Сотнікова, Г. В. Гоголева (видавництво «Ранок», 2014).

3. Французька мова

Французька мова. 6 клас; авт. Ю. М. Клименко (видавництво «Гене́за», 2014).

4. Іспанська мова

Іспанська мова. 6 клас; авт.: В. Г. Редько, В. І. Береславська (видавництво «Гене́за», 2014).

Навчально-методичні матеріали для вивчення іноземних мов у школі мають деякі особливості. Перш за все — це комплекти, які складаються щонайменше з трьох компонентів (підручника, робочого зошита та книги для вчителя), а також електронних додатків (наприклад, інтерактивного CD-ROM та DVD).

Система засобів навчання зазвичай складається з двох частин:

1) засоби для учнів: підручник; касети/диски; розрізний дидактичний матеріал, альбом сюжетних картин, збірник вправ на друкованій основі, книги для домашнього читання, словники та різноманітні довідники;

2) засоби для вчителів: програма, книги для

вчителя, НМК (підручник, книжка для вчителя, лінгафонний практикум + комплект аудіокасет (CD), комп'ютерні програми, комплект слайдів (PPT), комплект відеокасет (DVD)). Допоміжні засоби: серії малюнків, роздатковий матеріал, картки, аркуші з завданнями або текстами тощо, таблиці, схеми, ілюстрації, вирізки з журналів, газет; аудіо- та відеозаписи; комп'ютер; магнітофон; відео, відеокамери.

У підлітковому віці (з 10–11 до 15 років) починається період найбільш інтенсивного розвитку мислення. Учні зберігають елементи наочно-образного мислення, але мовленнєва пам'ять більш тісно пов'язана з усвідомленням, систематизацією, встановленням логічних зв'язків. Формування бази сприймання іноземної мови потребує функціонування мовленнєво-рухових подразників, що базуються не тільки на сенсорних, але й на моторних компонентах. Отже навчання сприймання іншомовного мовлення повинно бути тісно пов'язане з повторенням, відтворенням матеріалу, який необхідно засвоїти. У цей період учні здатні сприймати велику кількість матеріалу, засвоєння якого взагалі потребує чимало часу та зусиль. Пам'ять підлітка набуває переважно логічного характеру. У структурі пам'яті підлітка мимовільне запам'ятовування поєднується з довільним, що вимагає від вчителя особливого такту та забезпечення умов для вмотивованого навчання.

Результат навчальної діяльності учнів на уроці безпосередньо залежить від уваги. Як відомо, вихідним моментом у вивченні іноземної мови є мимовільна увага. Цікава та вмотивована навчальна діяльність учнів на уроці дає можливість максимально скористатися потенціалом мимовільної уваги, а також розвивати довільну увагу. Серед характеристик уваги психологи визначають її стійкість, вибірковість, обсяг. Ускладнення усних і писемних висловлювань, збільшення їх обсягу (однак все одно висловлювання ще недостатньо послідовні та логічні).

На цьому ступені продовжують активно діяти закони забування, коли учні вже вивчили значний матеріал і продовжують засвоювати новий. Все, що повторюється, — нове, і воно не вступає у протиріччя зі старим. Тому причиною цього періоду оволодіння іноземною мовою є те, що по-особливому діє навчальна (пізнавальна) мотивація.

На даному етапі, крім пізнавальної мотивації, діє власне комунікативна. Учень бажає заговорити, навчитися читати, писати на новій для нього мові. Він охоче включається в гру, а ігрові прийоми створюють резерви для збільшення обсягу матеріалу та подальшої роботи з ним.

У середніх класах (6–7-х) з'являється тенденція до зниження результативності запам'ятовування лексико-граматичного матеріалу, яке в старшому шкільному віці перетворюється на прискорене забування знань, отриманих у попередні роки навчання. Вчитель повинен привчити

підлітків до самостійної навчальної роботи. Під час занять в учнів необхідно формувати важливі вміння: планувати свій час, орієнтуватися у навчальному матеріалі, виконувати роботу в певній послідовності, працювати з книгою, довідковою літературою, а пізніше, скласти план і тези свого висловлювання.

Для самостійної роботи учнів на уроці доцільно добирати завдання з найважливіших, складних і важких розділів навчального матеріалу, намагаючись використанням меншої кількості вправ, але поданих у певній системі, досягти більшого ефекту. А також необхідно використовувати вправи на усунення помилок, яких учні припустилися під час усних відповідей та у письмових роботах.

Друга іноземна мова

Особливості викладання другої іноземної мови обговорюються постійно. На жаль, існує деяка плутанина у термінології. Зазвичай другою мовою вважають будь-яку мову, яка була засвоєна після першої (або рідної мови). Це може бути спеціально вивчена або ще одна мова, засвоєння якої відбувається в багатомовному середовищі без спеціального навчання. У даному випадку другою іноземною мовою (ІМ2) вважається така, яку учні освоюють, маючи досвід вивчення першої іноземної мови. У більшості випадків при організації навчання другої іноземної мови англійська мова — це перша іноземна, через те, що є однією з найбільш поширених у сучасному світі і має статус мови міжнародного спілкування.

Однак існує чимало шкіл з вивченням німецької, французької та інших мов. При цьому хороший рівень володіння англійською мовою, яка вивчається як друга іноземна, для випускників таких шкіл залишається актуальним.

Введення другої іноземної мови в навчальні плани шкіл створює принципово нову ситуацію в навчанні мов. Рідна перша та дві іноземні мови створюють унікальне явище — тріглоссію, яка характеризується недосконалим володінням двома іноземними мовами. Стратегічною метою вивчення другої іноземної мови є розвиток в учнів здатності до міжкультурного спілкування. По закінченні шостого класу учні, які вивчають іноземну мову, мають досягти такого рівня розвитку здатності до міжкультурного спілкування, який дозволить їм:

— читати вголос та про себе з повним розумінням короткі, прості тексти, що містять мовний матеріал, засвоєний в усному мовленні;

— читати і розуміти нескладні короткі тексти, де значення незнайомих слів розкривається на основі здогадки;

— реагувати на запитання, які вимагають відповідей «так/ні» чи інших простих відповідей;

— розуміти мовлення вчителя у повільному темпі, підтвержені невербальними засобами комунікації;

— розуміти інструкції, сформульовані ретельно на вербальному та невербальному рівні;

— розуміти діалогічне мовлення у дещо уповільненому темпі та чіткій інтонації;

— розуміти основні ідеї віршованого чи писемного тексту, який звучить у повільному темпі, що побудовано на засвоєному матеріалі;

— описувати місце (помешкання, клас), явище (погода, свято), об'єкт (людина, сім'я, іграшки, предмети шкільного вжитку, тварини);

— робити короткий переказ змісту почутого, побаченого, прочитаного повідомлення, що містить знайомий мовний і мовленнєвий матеріал;

— висловлювати вдячність, задоволення;

— повідомляти про виконання повсякденних дій та дій, що відбуваються у момент мовлення, в межах засвоєного мовного матеріалу та адекватно до тем спілкування;

— спонукати до виконання дії (наказують, пропонують);

— вказувати час дії (день, місяць, пора року);

— коментувати свої дії та дії інших людей;

— ставити загальні, спеціальні та альтернативні запитання;

— відповідати на них згідно з мовним матеріалом і відповідно до ситуації спілкування;

— підтримувати елементарне спілкування у межах діалогів етикетного характеру;

— висловлювати пропозицію та відповідати на чиюсь пропозицію згодою/незгодою;

— висловлювати твердження і відповідати на чиєсь твердження схваленням/несхваленням;

— реагувати на чіткі репліки вчителя, пред'явлені у відносно уповільненому темпі;

— звертатися з проханням повторити фразу/слово або за роз'ясненням незрозумілого;

— використовувати стягнені форми, жести і міміку;

— оформлювати лист, листівку-вітання.

Комунікативна компетенція є ключовим поняттям, тому що мета вивчення другої іноземної мови (2ІМ) — це формування комунікативної компетенції на основі комунікативних умінь та навичок учнів у першій мові.

Принципи та зміст навчання другої іноземної мови в школі

Н.Д. Гальськова, співавтор підручника «Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика», запропонувала 4 основні методичні принципи навчання другої іноземної мови в школі:

1) навчання ІМ як 2ІМ зорієнтовано на розвиток в учнів здатності до міжкультурної комунікації;

2) навчання ІМ як 2ІМ повинно будуватися з урахуванням мовного та навчального досвіду учнів;

3) учні оволодівають 2ІМ усвідомлено;

4) навчання іншомовного спілкування потребує взаємопов'язаного навчання основних

видів мовленнєвої діяльності, але при диференційованому підході до них.

Психологічні особливості учнів та навчання другої іноземної мови

Принциповим у методиці викладання другої іноземної мови є врахування психологічних особливостей учнів. Навчання другої іноземної мови розпочинається в ранньому підлітковому віці — в 10–11 років.

Підлітковий вік кваліфікується як переломний та критичний. Оволодіння складними інтелектуальними операціями і збагачення понятійного апарату роблять розумову діяльність більш стійкою та ефективною. Саме у підлітковому віці формується здатність розмірковувати гіпотетично-дедуктивно, самостійно творчо мислити, робити узагальнення та висновки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки. Для цього віку характерним є швидкий розвиток мовно-осмисленої діяльності, що призводить до: а) збільшення переліку комунікативних завдань; б) удосконалення засобів вирішення цих завдань.

Когнітивно-комунікативний характер є обов'язковою умовою забезпечення ефективності процесу навчання другої іноземної мови, що припускає усвідомлене засвоєння. У цьому віці учні, як правило, оволодівають не тільки психологічними стратегіями читання, тобто засобами осмислення в процесі розуміння прочитаного, але й психологічними тактиками. Головне місце відводиться завданням пізнавального характеру.

Навчання другої іноземної мови в 6-му класі реалізується через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета. Викладання другої іноземної мови у цьому навчальному році здійснюватиметься за такими підручниками:

1. Англійська мова

Англійська мова. 6 (2) клас; авт. Т. Г. Пахомова (видавництво «Методика», 2014).

2. Німецька мова

Німецька мова. 6 (2) клас; авт.: С. Д. Сотникова, Т. Ф. Білоусова (видавництво «Ранок», 2014);

Німецька мова 6 (2) клас; авт.: М. М. Сидоренко, О. А. Палій (видавництво «Ранок», 2014).

3. Французька мова

Французька мова. 6 (2) клас; авт. Ю. М. Клименко (видавництво «Методика», 2014);

Французька мова. 6 (2) клас; авт.: Н. П. Чумак, Т. В. Кривошеева (видавництво «Видавничий дім «Освіта», 2014).

Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити кожному учню умови для практичного оволодіння мовою, обрати такі методи навчання, які б дозволили йому виявити свою активність і свою творчість. Такі сучасні педагогічні технології, як навчання в співробітництві, проектна методика, використання нових інформаційних технологій забезпечують індивідуалізацію і ди-

ференціацію навчання з урахуванням здатностей дітей.

Слід підкреслити, що завдяки застосуванню комп'ютерних технологій на уроках іноземної мови (як другої, так і першої), можна не тільки прищепити інтерес до предмета, але й з найменшим внутрішнім протестом з боку учнів привчити їх до самостійного пошуку, аналізу та узагальненню інформації.

Вчитель може самостійно створювати електронні ресурси, наприклад, за допомогою ресурсів <http://learningapps.org> і <http://www.englishexercises.org>, що дозволяє запропонувати учням виконання вправ на зіставлення лексичних і граматичних явищ у двох вивчаємих мовах.

Не слід забувати, що сучасні учні є представниками так званої «кліп-культури», для якої характерні візуальні образи, іншими словами, швидше і ефективніше засвоюється матеріал, поданий за допомогою аудіовізуальних засобів. Наприклад, країнознавчий матеріал, представлений в традиційній формі (зазвичай у вигляді тексту з кількома картинками), засвоюється учнями з великими труднощами. Цю проблему допомагають вирішити презентації в PowerPoint, фільми, слайд-шоу, а також віртуальні тури і робота на інтернет-сайтах, безсумнівною перевагою яких є автентичність, наочність і інтерактивність. Приклад подібного використання ІКТ на уроках іноземної мови представлений у статті Ю. Левицької [10].

На сайтах http://www.bbc.co.uk/news/video_and_audio/ та http://www1.rfi.fr/ljfr/statiques/accueil_apprendre.asp можна знайти невеликі епізоди з фільмів та випусків новин (1–2 хвилини), інтерактивними вправами, при-

датними як для групової, так і для індивідуальної роботи.

Контроль та оцінка знань, умінь і навичок учнів — невід'ємний структурний компонент навчального процесу. Виходячи з логіки процесу навчання визначають наступні форми контролю:

- зворотний зв'язок;
- оціночна;
- навчальна;
- розвиваюча;
- коригуюча;
- стимулююча;
- попереджуюча.

Зворотний зв'язок є основною функцією контролю, який забезпечує управління процесом навчання іноземної мови. Зворотний зв'язок діє у двох напрямках: на вчителя і на учня. Це дає можливість своєчасно оцінити методичну ситуацію і внести необхідні коригуючі зміни щодо добору прийомів, способів і методів навчання, визначення режиму і тривалості виконання вправ, послідовності організації всієї навчальної роботи з учнями.

Оціночна функція реалізується в ході оцінювання результатів виконання учнями навчальних завдань. Оцінка свідчить про певний рівень володіння іншомовною мовленнєвою діяльністю, є орієнтиром для учнів (та їх батьків) у подальшій діяльності щодо опанування іноземної мови.

Навчальна функція контролю реалізується на основі синтезу набутих навичок й умінь в оперуванні засвоєним мовним та мовленнєвим матеріалом, які актуалізуються в процесі виконання контрольних завдань. Під час виконання контрольних завдань продовжується і процес навчання.

Види та форми контролю у навчанні ІМ

за охопленням учнів	за способом реалізації	за використанням рідної мови	за способом організації	за використанням ТЗН	за часом проведення
фронтальний	усний	одномовний	контроль вчителем	з використанням ТЗН	поточний
індивідуальний	письмовий	двомовний	взаємоконтроль	без використання ТЗН	рубіжний
парний			самоконтроль		підсумковий
груповий					

Для того щоб ці функції успішно реалізувались на практиці, контролю мають бути притаманні такі якості:

- цілеспрямованість;
- репрезентативність;
- об'єктивність;
- систематичність.

Систематичність контролю реалізується у таких видах:

а) поточний контроль, який здійснюється в ході вивчення конкретної теми для визначення рівня сформованості окремої навички або умін-

ня, якості засвоєння певної порції навчального матеріалу;

б) семестровий контроль, який проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних оцінок, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться 2 рази на рік;

в) підсумковий контроль, який реалізується після завершення відповідного ступеня навчання іноземної мови. Кожний з видів конт-

ролю виконує всі функції, властиві йому, але залежно від його виду та чи інша функція має особливе значення і виступає домінуючою.

Завдання для проведення семестрового контролю, складені на основі програми, охоплюють найактуальніші розділи й теми вивче-

ного та розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості, що дозволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Об'єктами контролю виступають мовленнєві уміння, рівень володіння якими дозволяє учню здійснювати іншомовну мовленнєву діяльність.

Об'єкти контролю

мовна компетенція			комунікативна компетенція			
слухово-вимовні навички	лексичні навички	граматичні навички	вміння здійснювати МД в говорінні	вміння здійснювати МД в аудіюванні	вміння здійснювати МД в читанні	вміння здійснювати МД в письмі

Залежно від ступеня навчання в середньому навчальному закладі учень має оволодіти певним рівнем іншомовної комунікативної компетенції у межах засвоєного мовного та мовленнєвого матеріалу. Тематика та обсяг цього матеріалу, а також тривалість висловлювань, обсяг і змістова характеристика текстів для читання та аудіювання, зміст лексичного, граматичного і фонетичного мінімуму, що має бути засвоєний у середньому навчальному закладі, визначаються програмою з предмета «Іноземна мова».

Література

1. Барышников Н. В. Методика обучения второму иностранному языку в школе / Н. В. Барышников. — М.: Просвещение, 2003. — 159 с.
2. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: АРКТИ, 2003. — 192 с. — (Метод. биб-ка).
3. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. завед. / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. — 4-е перераб. изд. — М.: Академия, 2007. — 336 с.
4. Гапонова С. В. Взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання іноземної мови // Іноземні мови. — 2009. — № 2. — С. 13–16.
5. Грибова Е. Ю. Развитие навыков осознанного применения знаний первого иностранного языка для изучения второго иностранного языка [Электронный ресурс] / Е. Ю. Грибова. — Режим доступа: <http://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/nemetskii-yazyk/library/statya-eyugribova-razvitie-navykov-osoznannogo>.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua/...standart/post_derzh_stan.doc.
7. Журавлева И. Ю. Проблемы изучения английского языка как второго иностранного языка в школе

[Электронный ресурс] / И. Ю. Журавлева. — Режим доступа: <http://nsportal.ru/shkola/materialy-metodicheskikh-obedinenii/library/problemy-izucheniya-angliiskogo-yazyka-kak-vtor-0>.

8. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. — К.: Левіт, 2003. — 273 с.
9. Куликова Е. В. ИКТ в обучении английскому языку как второму иностранному [Электронный ресурс] / Е. В. Куликова. — Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/6427-2013-02-16-05-45-19>.
10. Левицкая Ю. ИКТ на уроках страноведения // Английский язык. — 2010. — № 6. — С. 47.
11. Програма «Іноземні мови. 5–9 класи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/
12. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2-12 іноземні мови. — Ірпінь, 2005.
13. Сажко Л. А. Навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах // Навчання іноземних мов в загальноосвітніх навчальних закладах. — 2011. — № 4. — С. 3–7.
14. Ступак М. Г. Переваги застосування методу проєктів у процесі вивчення другої іноземної мови / М. Г. Ступак.
15. Хоменко Т. Ф. Впровадження мовного портфоліо для підвищення мотивації вивчення іноземної мови / Т. Ф. Хоменко.
16. Шаркади Е. В. Использование пятиклассниками учебно-познавательного опыта во владении вторым иностранным языком // Иностранные языки в школе. — 2012. — № 3. — С. 81–85.
17. Щепилова А. В. Коммуникативно-когнитивный подход к обучению французскому как второму иностранному / А. В. Щепилова. — М.: Шк. кн., 2003. — 488 с.
18. <http://intkonf.org/stupak-mg-perevagi-zastosuvannya-metodu-proektiv-u-protsesi-vivchennya-inozemnoyi-movi/>
19. http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu-technology/28165/
20. <http://www.zakinppo.org.ua/2010-06-02-07-15-32/2010-06-02-13-07-26/131-2010-03-17-12-46-51>

Н. С. БУЗИЯН,

методист в науко-методическата лаборатория на езиците и литературите на националните малцинства в катедра «Методика на обучението на чуждестранни езици и езиците на националните малцинства»

МЕТОДИЧЕСКИ ПРЕПОРЪКИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Резултати и перспективи за изучаването на български език и литература

Изпълнявайки Конституцията на Украйна (член 10), Закона на Украйна «Про мови в Українській РСР», Закона на Украйна «Про освіту», Закона на Украйна «Про загальну середню освіту», Департаментът на образованието и науката при Одеската областна държавна администрация и Одеският областен институт за усъвършенстване на учителите извършват систематична работа за осигуряването на конституционните права на гражданите по изучаването на майчиния език и литература, използването на родния език като средство за общуване, съхраняване и развитие на родната култура.

Проблемите и перспективите в развитието и изучаването на българския език в училищата с български състав ученици са главни теми в дейността на Лабораторията на езиците на националните малцинства при Одеския институт за усъвършенстване на учителите, насочена за развитието на родния език, в случая — на българския.

Учебната дейност през 2014/2015 учебна година в началния курс по български език в училищата с български състав ученици ще се осъществява по Програма по български език за 1–4 клас (авт.: В. М. Терзи, Т. Г. Бучацка) утвърдена от МОН на Украйна, 2005; в 5–6 клас ще се работи по Програма по български език (5–9 клас), утвърдена от МОН на Украйна, 2012 г. (авт.: Н. С. Бузиян, Н. В. Кара, В. Д. Пеева, Н. А. Арнаутова), в 7–11 клас ще се работи по Програма по български език (5–12 клас), утвърдена от МОН на Украйна, 2005 г. (авт.: Л. Я. Романова, М. А. Матев). Обучението по българска литература в 10–11 клас ще се осъществява по Програма по българска литература за 10–11 клас (авт.: Н. С. Бузиян, Н. В. Кара, В. Д. Пеева), утвърдена от МОН на Украйна, 2011 г.

При оценяването на устни и писмени работи учителите трябва да използват критерии, утвърдени със заповедта на МОН на Украйна от 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень

учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» і додаток до Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 № 1/9-74 «Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Преди да започнем новата учебна година, трябва да си спомним за основните методически и организационни проблеми. Учителите по български език знаят, че целта на обучението по български език се определя от основната функция на езика като средство за общуване. Необходимото условие, за да се постигнат резултати в развитието на книжовно-комуникативните навици на учениците, е работата по преодоляването на диалектните отклонения в речевата им практика.

Предлагам в статията примерно тематично разпределение по български език за 6 клас (Програма по български език в 5–9 клас, утвърдена от МОН на Украйна, 2012 г. (авт.: Н. С. Бузиян, Н. В. Кара, В. Д. Пеева, Н. А. Арнаутова) и примерно тематично разпределение по български език за 3 клас (Програма по български език за 1–4 клас (авт.: В. М. Терзи, Т. Г. Бучацка) 2005 г., съставени от учителката Наталия Анатолиевна Арнаутова — учител висша категория, Болградска гимназия «Г. С. Раковски».

Тематично планиране по български език в 6 клас

2 часа седмично, 70 часа годишно

От тях: за обобщение и преговор — 6, за нови знания — 29, за контрол — 3, за писмени работи — 3, за развитие на свързаната реч — 22, за упражнения — 7

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
I. Текст. Стил.			
1. Текст. Стил.		10	
1	Ключови думи на текста. Основна и допълнителна информация в текста.	1	Н/З
2	Структура на текста: начало, основна част, край. Съставяне на разширен план. Последователност, съразмерност на частите.	1	РСР

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
3 4	Стиловете в българския език (обща представа).	2	Н/З
5 6	Особености на научния стил.	2	Н/З
7	Изразително четене на глас на художествени и научно-популярни текстове — след извършване на изпълнителски анализ.	1	Н/З
8	България и Украйна на картата на Европа. Географско положение.	1	РСП
9	Съставяне на монологично изказване — повествование, описание, разсъждение. Годишни сезони. Лятната и зимната природа на България.	1	РСП
10	<i>Тематична атестация по 1 тема.</i>	1	обобщ
II. Лексикология		10	
11	България при създаването си и сега. Хан Аспарух — създателят на българската държава	1	РСП
12	Сбит устен преразказ на текст— описание.	1	РСП
13	Тематични групи на думите. (Съпоставяне между български и украински език).	1	Н/З
14 15	Синоними, антоними (повторение и разширение)	2	РСП, упр
16	Омонимите в българския език.	1	Н/З
17	Най-често употребяваните фразеологизми в българския език.	1	Н/З
18	Тема и съдържание на диалога. Съставяне на диалог с помощта на опорни думи и самостоятелно. Диалог — разговор по телефона.	1	РСП
19	Преписване на текст. Българско народно творчество /народни песни и приказки/. Българският обичай Коледа.	1	контр
20	<i>Тематична атестация по 2 тема.</i>	1	обобщ
III. Морфология. I част		12	
21	Грамматическа и смислова страна на думата.	1	Н/З
22	Изменяеми и неизменяеми части на речта. Особенности на морфологичния строеж на българския език.	1	Н/З
23 24	Съществително име. Собствени и нарицателни съществителни. Съществителни с конкретно и абстрактно значение.	2	Н/З, упр
25 26	Род и число на съществителното име.	2	Н/З, упр
27 28	Допълване на предложената в текста информация със собствени примери. Моето семейство. Роднински връзки. На гости при моите роднини.	2	РСП
29	Устно съчинение-описание. Моята къща	1	РСП
30	Развитие на уменията за изказване на оценъчни съждения за прочетеното. Христо Ботев в Одеса. Рецитиране на стихотворение.	1	РСП
31	Слухова диктовка.	1	контр
32	<i>Тематична атестация по 3 тема.</i>	1	обобщ

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
IV. Морфология. 2 част.		12	
33 34	Членуване на съществителните имена.	2	Н/З, упр
35	Бройна форма на съществителните.	1	Н/З
36 37	Производни и производни съществителни. Сложни съществителни. Употреба, произнасяне и правопис. Съпоставка на строежа на отделни думи в българския и украинския език.	2	Н/З
38	Отглаголни съществителни. Аудиране на текст.	1	Н/З
39	Писмен сбит преразказ — със съвместно съставен план.	1	писм. раб
40 41	Осмисляне на фактическото съдържание и причинно-следствените връзки в текста. Разбиране на прослушания текст. Околна среда и екология. Моят град. Градът, в който искам да живея.	2	РСП
42 43	Четене наум с разбиране на художествени и научно-популярни текстове. Васил Левски — национален герой на България. 3 март — Освобождението на България.	2	РСП
44	<i>Тематична атестация по 4 тема.</i>	1	обобщ
V. Морфология. 3 част.		12	
45	Разиграване на готов диалог с опора на текста. Професии. Трудът е нещо, без което животът би изчезнал.	1	РСП
46	Писмено съчинение-описание, след съвместно обсъждане на съдържанието, с използване на опорни думи.	1	Писм. раб
47 48	Прилагателно име. Род и число на прилагателните.	2	Н/З, упр
49	Видове прилагателни. Правопис.	1	Н/З
50 51	Членуване и степенуване на прилагателните.	2	Н/З
52	Съставяне на разширен план на прочетен текст.	1	РСП
53	Самостоятелно разширяване на репликите в диалога.	1	РСП
54	Традиционни празници и обичаи. Българският обичай Баба Марта. Пролетният празник Лазаруване.	1	РСП
55	Зрително-слухова диктовка.	1	контр
56	<i>Тематична атестация по 5 тема</i>	1	обобщ
VI. Морфология. 4 част.		12	
57 58	Местоимения. Лични и притежателни местоимения.	2	Н/З
59	Възвратни и показателни местоимения.	1	Н/З
60 61	Въпросителни, отрицателни, неопределителни и обобщителни местоимения.	2	Н/З
62	Относителни местоимения.	1	Н/З
63	Видове числителни имена.	1	Н/З
64	Произнасяне, правопис и употреба на числителните имена.	1	пис. раб

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
65	Коментар на речевата ситуация и стилистичните особености на текста при слушането. Делова документация. Обява.	1	РСП
66	Четене на глас на неголеми по обем несложни текстове от изучените стилове, типове и жанрове. Здравословен начин на живот.	1	РСП
67	Устен преразказ на текст. Защо трябва да спортуваме?	1	РСП
68	Тематична атестация по 6 тема.	1	обобщ
69	Повторение на изученото в 6 клас	2	упр
70			

Тематично планиране по български език в 3 клас

Сведения за часовете: 2 часа седмично, 70 часа годишно, от тях: за обобщение и преговор — 6 за нови знания — 26 за развитие на свързаната реч — 34 за упражнения — 4

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
I. Текст		10	
1	Повторение на изученото във втори клас.	1	упр
2	Текст. Тема и основна мисъл на текста.	1	н\з
3	Структура на текста. Заглавие и абзац. Видове текст (описание, повествование, разсъждение).	1	н\з
4	Ключови думи в текста. Устен подробен преразказ на текста «Котката и мишките».	1	РСП
5	Съставяне на изречения, текстове при помощта на опорни думи. Аз и моето семейство.	2	РСП
6			
7	Устен кратък преразказ на прочетен или прослушан текст. Мързелан и орач.	1	РСП
8	Съобщение, изказване. «При лекаря».	2	РСП
9			
10	Тематична атестация по 1 тема	1	обобщ
II. Синтаксис		11	
11	Изречение. Видове изречения по цел на изказване (съобщителни, въпросителни, побудителни, възклицателни).	2	н\з
12			
13	Формиране на умения за работа с текст (четене с разбиране, анализ на съдържанието). Най-хубавото.	1	РСП
14	Въпросителни изречения (с въпросителни думи, с въпросителни частици).	2	н\з
15			
16	Устно съчинение по преживяване. Как се прави съчинение по преживяване.	1	РСП
17	Главни и второстепенни части на изречението.	2	н\з
18			
19	Обща представа за словоредата.	2	упр
20	Текст-описание. Годишно време — есен.		РСП

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
21	Тематична атестация по 2 тема.	1	обобщ
III. Морфология. 1 част		11	
22	Обща представа за частите на речта и граматическите им признаци. Откриване частите на речта в текста.	1	н\з
23	Овладеяване техниката на четене (четливо, осмислено, правилно).	1	РСП
24	Съчиняване на разказ по дадено начало. Как съчиняваме разказ по дадено начало.	1	РСП
25	Собствени и нарицателни съществителни имена. Правопис на съкратените съществителни.	1	н\з
26	Род и число на съществителното име.	2	н\з
27			
28	Контролен устен преразказ на текст «Шегобийци».	1	РСП
29	Членуване на съществителните имена. Употреба, правопис и правопис.	2	н\з
30			
31	Преписване на текст.	1	РСП
32	Тематична атестация по 3 тема.	1	обобщ
IV. Морфология. 2 част		12	
33	Прилагателно име. Род и число на прилагателните имена.	1	н\з
34	Описание на животно. Устно съчинение-описание «Моето любимо животно».	1	РСП
35	Степенуване на прилагателните имена.	1	н\з
36	Членуване на прилагателните имена. Употреба, правопис и правопис.	2	н\з
37	Аудиране на текст.		РСП
38	Тема и съдържание на диалога.	2	РСП
39	Съставяне на диалог при помощта на опорни думи. В магазина.		
40	Глагол. Лице и число на глагола.	1	н\з
41	Изразително четене. Научаване на стихотворение наизуст. Обща представа за повелително наклонение.	1	РСП
42	Време на глагола.	1	н\з
43	Спомагателен глагол —СЪМ.	1	н\з
44	Тематична атестация по 4 тема.	1	обобщ
V. Морфология. 3 част		12	
45	Числително име. Брой от 1-100.	2	РСП
46	Бройни и редни числителни имена. Редактиране на диалектните отклонения.		
47	Съставяне на диалог «Нашето училище, нашата класна стая».	1	РСП
48	Членуване на числителните имена.	1	н\з
49	Съчиняване на разказ по картини. Как съчиняваме разказ по картини.	1	РСП
50	Местоимения. Видове местоимения.	2	н\з
51	Употреба на лични, притежателни, въпросителни и показателни местоимения.		
52	Пълни, кратки и падежни форми.	1	РСП
53	Самостоятелно съставяне на диалог. Формиране на навиците за самопроверка. Дните на седмицата.	1	РСП

№	Глобална тема, подтеми	Брой часове	Вид на урока
54	Правоговор и правопис на предлозите. Удвояване на предлозите (<i>в (във), с (със)</i>). Слушане на приказки. Преписване на текст.	1	СР
55	Частици (ли, ще, дали, не, да). Употреба, правоговор и правопис.	1	н\з
56	Тематическа атестация по 5 тема. Диктовка.	1	обобщ.
VI. Словообразуване. Фонетика. Лексикология.		12	
57	Състав на думата.	1	н\з
58	Сродни думи. Производни думи.	1	н\з
59	Ударение. Потъмняване на гласите.	2	РСР
60	Развитие на свързаната монологична реч. Облекло и обувки.		
61	Звук и буква. Правопис и правоговор на безударните гласни. Преодоляване на диалектните отклонения.	1	н\з
62	Правопис и правоговор на звучните и беззвучните съгласни.	1	н\з
63	Четене наум с пълно разбиране на съдържанието (обем на текста — до 350 знака). Обща представа за думи без самостоятелно ударение.	1	РСР
64	Значение на думата. Еднозначни и многозначни думи. Пряко и преносно значение.	1	РСР
65	Синоними, антоними в речта. Работа с речници.	1	РСР
66	Писмо. Поздравителна картичка. Покана.	1	РСР
67	Съчиняване на приказка.	1	РСР
68	Тематична атестация по 6 тема.	1	обобщ
69	Повторение на изученото в 3 клас	2	упр
70			

Полезни интернет-сайтове

МОН на Украйна — www.mon.ua
 Департамент на образованието и науката — www.osvita.odessa.gov.ua
 Одески областен институт за усъвършенстване на учителите — www.osvitaodessa.org
 Катедра на научно-методическата лаборатория на националните малцинства — www.nm-lnacion.wix.com
 МОМН на България — www.mon.bg
 Държавна агенция за българите в чужбина — www.aba.government.bg

Резултатите от областния конкурс «Учител на година 2014» по български език

През учебната 2013/2014 година в областния конкурс «Учител на годината» бе включена номинацията «Български език и литература». Конкурсът е организиран от Министерство на образованието и науката на Украйна, Департамента на образованието и науката при Одеската областната държавната администрация, Одеския областен институт за усъвършенстване на учителите. Областната надпревара в

тази номинация премина в периода от 4 до 6 декември на базата на Болградската гимназия «Г. С. Раковски». В областния конкурс в номинацията по български език взеха участие 4-ма професионални преподаватели:

— Найденова Надежда Ивановна — учителка по български език в Новоивановското училище, Арцизски район;

— Радолова Светлана Викторовна — учителка по български език в Боготянското училище, Измаилски район;

— Проданова Елена Илинична — учителка по български език във Василевското училище, Болградски район;

— Кичук Лилия Ивановна — учителка по български език в Дмитровското училище, Татарбунарски район.

Първо място спечели Светлана Викторовна Радолова, на второ място е Надежда Ивановна Найденова, и на трето — Лилия Ивановна Кичук.

Суперфиналът на областния конкурс «Учител на годината — 2014» премина на 23 януари 2014 година в Одеса, в който участваха 6 преподаватели по различни номинации от цялата област. С голяма гордост трябва да отбележим, че достойно се представи и Светлана Викторовна Радолова.

Резултатите от областната олимпиада по български език и литература

Голяма роля се отделя на мероприятията, насочени за развитието на творческите способности и мислене на учениците, умението им самостоятелно да придобиват знания. Сред тях важно място заема областната открита олимпиада по български език с участие на ученици от Одеска, Запорожка област и Крим, която се провежда вече 18-ти път. Тази година Откритата олимпиада по български език и литература се проведе на 5 април 2014 г. В нея взеха участие 41 ученик — победители в районните олимпиади по български език. Общо 18 участници са наградени с Дипломи I, II, III степен.

Победители сред 11 класове са:

1 място — Валерия Паслар (Болградска гимназия «Г. С. Раковски»),

2 място — Максим Калаянов (гр. Измаил), Ричард Саказлы (с. Каменка, Измаилско),

3 място — Мария Пастушенко (с. Виноградовка, Арцизко), Тетяна Долакова (с. Суворово, Измаилско), Виктория Макарова (гр. Измаил), Таисия Станишевска (гр. Бердянск, Запорожка област), Инна Тафрова (гр. Бердянск, Запорожка област).

Победители сред 10 класове са:

1 място — Тетяна Гачик (с. Задунаевка, Арцизко),

2 място — Надежда Кравченко (с. Новотројани, Болградско),

3 място — Виолетта Димитрова (Болградска гимназия «Г. С. Раковски»), Росина Кичук

(Болградска гимназия «Г. С. Раковски»), Светлана Кисса (с. Главани, Арцизско).

Победители сред 9 класове са:

1 място — Мария Гайдаржи (с. Городнее, Болградско),

2 място — Анна Денкова (с. Криничное, Болградско), Юлия Карабаджак (с. Виноградовка, Тарутинско),

3 място — Ксения Иванова (с. Заря, Саратовско), Вероника Топалова (Болградска гимназия «Г. С. Раковски»)

Повишаване квалификацията на учителите по български език и литература

Систематично се извършва работа по повишаване квалификацията на учителите по български език и литература. На базата на

Одеския институт и в преквалификационните институти на България всяка година преминават квалификация повече от 50 учители по български език.

През 2015 г. ще се провеждат двуседмични курсове. Заявките се подават през септември 2015 г. Задължително е заявката да се дублира в Лабораторията от самите учители (писмено или устно на телефон 729-41-12).

Пожелавам на всички учители по български език и литература успех в благородната им дейност! Нека и за бъдещите поколения родната реч да остане нещо мило и обичано, нещо, с което се гордеем и което ни обединява с всички българи по света, където и да се намираме!

На добър час на учениците и учителите в новата 2014–2015 учебна година!

Вчителю молдовської мови та літератури в Україні

L. I. FETESCU,

metodistă, laboratorul științifico-metodic al limbilor și literaturilor naționale, IRPCDO

STUDIAREA LIMBII MOLDOVENEȘTI ȘI LITERATURII (MOLDOVENEȘTI ȘI UNIVERSALE) ÎN ANUL DE ÎNVĂȚĂMÎNT 2014/2015

Indicații metodice LIMBA MOLDOVENEASCĂ

Trăim astăzi în mileniul dominat de noile tehnologii multimedia, care facilitează într-un mod uimitor comunicarea între oameni. Globalizarea solicită un om deschis spre comunicare, pentru că ea, comunicarea are un rol esențial și fundamental în progresul omenirii. Modernizarea învățămîntului se poate înfăptui în interesul elevului — viitor cetățean european — prin deschiderea profesorilor spre nou, fiind mereu și firesc în mijlocul provocărilor, fiind oameni ai timpului pe care îl trăim.

Sarcina primordială a studierii limbii moldovenești este pregătirea generației noi care va cunoaște limba avînd un nivel înalt de competență comunicativă, care se bazează pe sistemul de cunoștințe despre limbă, structura ei gramaticală și are un vocabular bogat, a însușit normele principale ale limbii literare, este capabil să-și exprime părerile personale, oral și scris, în orice stil și gen literar, deoarece limba maternă formează nivelul spiritual și intelectual al personalității.

Luînd în considerație, că principalul mijloc de autoafirmare a personalității este limba, cu ajutorul căreia se exprimă relațiile dintre oameni, spiritualitatea și înțelepciunea lor, este și firesc ca una din

direcțiile prioritare în școala contemporană să fie studierea limbii și literaturii moldovenești. Limba maternă bine cunoscută de către elevi, contribuie atât la dezvoltarea tuturor laturilor conștiinței lor cît și la cultivarea disponibilității de a colabora cu semenii, de a întreține relații interumane eficiente pe diverse planuri de activitate, imperativ categoric al dezvoltării vieții moderne.

De aceea profesorii de limba și literatura moldovenească sînt meniji nu numai să ofere cunoștinți profunde elevilor dar și să le formeze capacități de a trăi într-un stat multinațional, precum și să contribuie la dezvoltarea capacităților de a lua anumite decizii, de folosire a tehnologiilor informaționale și comunicative.

În anul de învățămînt 2014/2015 studierea limbii moldovenești în clasa a 5-a și clasa a 6-a se va înfăptui în baza programelor noi pentru clasele 5–9 a instituțiilor de învățămînt general, alcătuite în baza Standardelor de Stat ale școlii de bază și ale celei medii complete (hotărîrea Cabinetului de Miniștri al Ucrainei de la 23.11.2011 № 1392) întărită prin ordinul Ministerului din 06.06.2012 № 664:

— Programe pentru instituțiile de învățămînt general cu limba moldovenească de predare. Clasele 5–9 / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : BMB, 2013;

— Programe de limba moldovenească pentru clasele 5—9 a instituțiilor de învățămînt general cu limba ucraineană sau rusă de predare / autori: L. I. Fetescu, L. P. Strat. — Odesa : BMB, 2013;

— Limba moldovenească, manual pentru clasa a 5-a a instituțiilor de învățămînt general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : Astroprint, 2013.

— Limba moldovenească, manual pentru clasa a 6-a a instituțiilor de învățămînt general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, V. V. Chiosea. — Odesa : Astroprint, 2013.

Fiecare profesor trebuie să organizeze procesul de învățămînt în așa mod, încît activitatea comunicativă (AC) (audierea, vorbirea, scrierea și citirea) să fie în relații strînse cu asimilarea temeinică a cunoștințelor despre diversele compartimente ale limbii, conform *Criteriilor de apreciere a cunoștințelor*.

Este necesar ca în decursul anului școlar să se sistematizeze lucrul care se referă la studierea faptelor de limbă, a noțiunilor, temelor; să se formeze priceperi și deprinderi de ortografie, punctuație, comunicare, care vor înlesni gîndirea logică, vor perfecționa cunoașterea normelor literare ale limbii și construcțiilor gramaticale, vor contribui la formarea capacităților de exprimare coerentă a gîndurilor și ideilor scris și oral, vor dezvolta deprinderile de citire conștientă și expresivă.

Este binevenit ca la lecțiile de limba maternă să se aplice cît mai activ tehnologii contemporane de predare. Pentru aceasta este necesară o astfel de plănuire a procesului de învățămînt încît să se ia în considerație atît obiectivele învățării, cît și succesele pe care le-au obținut elevii acumulînd cunoștințe, precum și formarea capacităților și deprinderilor de a achiziționa cunoștințe prin intermediul activității individuale.

Pentru a aplica în practică tehnologii noi este nevoie să se elaboreze material didactic corespunzător, sisteme de lecții. Rolul decisiv, în această activitate, revine muncii în grup, jocurilor pe roluri, cercetării coordonate și proiectelor individuale, capacităților de a susține discuții.

Printre formele interactive de lucru practicate la lecțiile de limba moldovenească, care contribuie la sporirea interesului față de procesul de cunoaștere a elevului, mai răspîdită este activitatea reciprocă a elevilor în perechi, grupuri, microgrupuri care se realizează în mod diferit (reieșind din interesul elevilor față de materialul studiat, nivelul de pregătire al lor ș.a.). De cele mai dese ori, tehnologiile noi se aplică la îndeplinirea însărcinărilor practice, la pregătirea dezbaterilor (disputelor), la studierea și generalizarea materiei.

Activitatea comunicativă (AC) trebuie să se realizeze în procesul realizării sistemului de însărcinări scrise și orale în ordinea complicării lor. Pentru a educa și forma la elevi capacitatea de a susține o discuție liberă cu colegii, capabili fiind să-și exprime opiniile proprii, să întrețină un dialog

civilizat și tolerant, e necesar să se individualizeze și să se diferențieze sistemul lucrărilor scrise și orale.

Rolul profesorului este de a organiza eficient procesul de învățare, de a discuta cu elevii și de a-i îndruma cum să învețe și să-și amplifice competențele, pentru a fi cît mai utili societății, ajutîndu-i, totodată, să descopere și să-și cultive aptitudini individuale, să-și formeze propria personalitate.

În tăblița următoare se dau parametrii în baza cărora se vor înfăptui lucrările de control în școala cu limba moldovenească de predare, clasele 5—6.

Lucrări de control frontale și individuale

Parametrii Controlului	Clasa, Semestrul			
	5-й		6-й	
	I	II	I	II
<i>Cunoștințe și abilități de limbă</i>	4	4	4	4
<i>Audierea</i>	—	1	—	1
<i>Vorbirea:</i> dialog	—	1*	—	1*
expunere orală	—	1*	—	1*
compunere orală	—	1*	—	1*
<i>Citirea:</i> cu voce	—	1*	—	1*
în gînd	—	1	—	1
<i>Scrierea:</i> • dictare auditivă	—	1**	—	1
• dictare vizual-auditivă	—	1**	—	—
• copiere	1	—	1	—
expunere scrisă	—	1	—	1
compunere scrisă	—	—	—	—
Numărul total al indicilor, în baza cărora se scoate punctajul total				
	5	13	5	12

* Tipurile de activitate, controlul cărora se înfăptuiește pe parcursul anului (se apreciază de profesor); pentru ele nu se acordă lecții aparte.

** În clasele 5—6 în semestrul doi profesorul petrece dictare vizual-auditivă sau dictare auditivă.

• Forma de bază a controlului corectitudinii ortografice și de punctuație este copierea, dictarea vizual-auditivă și dictarea auditivă.

— Volumul textului pentru expunerea scrisă în clasa a 5-a — 90—120 cuvinte.

— Volumul textului pentru expunerea scrisă în clasa a 6-a — 120—150 cuvinte.

— Expunerea scrisă se va citi — 3—5 minute.

— Volumul expunerii alcătuite de elev în clasa a 5-a este — 0,75—1,0 pagină.

— Volumul expunerii alcătuite de elev în clasa a 6-a este — 1,0—1,25 pagină.

— Volumul textului pentru copiere, dictare vizual-auditivă, dictare auditivă în clasa a 5-a — 80—90 cuvinte.

— Volumul textului pentru copiere, dictare vizual-auditivă, dictare auditivă în clasa a 6-a — 90—100 cuvinte.

În tabla următoare se dau parametrii în baza cărora se vor desfășura lucrările de control în școală cu limba de predare ucraineană și rusă în care limba moldovenească se învață ca obiect.

Lucrări de control frontale și individuale

Parametrii Controlului	Clasa, Semestrul			
	5 кл.		6 кл.	
	I	II	I	II
<i>Cunoștințe și abilități de limbă</i>	2	2	2	2
<i>Audierea</i>	—	1	—	1
<i>Vorbirea:</i> dialog	—	1*	—	1*
expunere orală	—	1*	—	1*
compunere orală	—	1*	—	1*
<i>Citirea:</i> cu voce	—	1*	—	1*
în gând	—	1	—	1
<i>Scrierea:</i> • dictare auditivă	—	1**	—	1
• dictare vizual-auditivă	—	1**	—	—
• copiere	1	—	1	—
expunere scrisă	—	1	—	1
compunere scrisă	—	—	—	—
Numărul total al indicilor, în baza cărora se scoate punctajul total				
	3	10	3	10

* Tipurile de activitate, controlul cărora se desfășurează pe parcursul anului (se apreciază de profesor); pentru ele nu se acordă lecții aparte.

** În clasele 5—6 în semestrul doi profesorul petrece dictare vizual-auditivă.

• Forma de bază a conținutului corectitudinii ortografice și de punctuație este copierea, dictarea vizual-auditivă sau dictarea auditivă.

— Volumul textului pentru expunerea scrisă în clasa a 5-a — 60—80 cuvinte.

— Volumul textului pentru expunerea scrisă în clasa a 6-a — 80—100 cuvinte.

— Expunerea scrisă se va citi — 2—4 minute.

— Volumul expunerii alcătuite de elev în clasa 5-a este — 0,3—0,5 pagină.

— Volumul expunerii alcătuite de elev în clasa 6-a este — 0,5—0,75 pagină.

— Volumul textului pentru copiere în clasa a 5-a — 55-65 cuvinte.

— Volumul textului pentru dictare vizual-auditivă în clasa a 5-a — 50—60 cuvinte.

— Volumul textului pentru copiere în clasa a 6-a — 65—75 cuvinte.

— Volumul textului pentru dictare vizual-auditivă în clasa a 6-a — 60—70 cuvinte.

— Dictări auditive și compuneri scrise în clasele 5—6 nu se petrec.

Lucrul asupra teoriei de limbă, formarea cunoștințelor despre limbă se subordonează intereselor dezvoltării comunicării elevilor.

Aprecierea rezultatelor activității comunicative

a elevilor se va desfășura în baza următorilor indici: audiere (înțelegerea după auz), vorbire și scriere (vorbirea monologată și dialogată, citirea cu voce și în gând, cunoștințe teoretice de limbă, deprinderi ortografice și de punctuație).

Controlul priceperilor de limbă se desfășurează prin intermediul testelor reieșind din caracterul materialului studiat. Timpul rămas din lecție poate fi folosit la desfășurarea AC, cum ar fi, de exemplu, audierea, citirea în gând ș.a.

Nota tematică se notează în coloniță aparte, cu consemnarea "Tematică", fără dată.

Nota tematică se pune în baza notelor curente și a celor obținute la lucrările de control, petrecute sub formă de test la tema de limbă studiată. Nota pe semestru se pune în baza notelor tematice.

Aprecierea vorbirii, citirii cu voce se desfășurează individual pe cale de acumulare a notelor pentru ca fiecare elev să obțină minim o notă pentru desfășurarea înscrierilor la alcătuirea dialogului, expunerii orale și compunerii orale. Pentru aceste tipuri de lucrări nu se rezervează ore aparte, iar notele se pun odată în an în coloniță fără dată.

Nota pentru caiet se apreciază cu 1—12 puncte în fiecare lună și se scoate notă curentă. În timpul controlului caietelor trebuie luate în considerare prezența diferitor tipuri de lucrări, corectitudinea gramaticală (calitatea îndeplinirii lucrărilor), respectarea cerințelor regimului ortografic, lizibilitatea.

Cerințele față de controlul lucrărilor scrise și orale, controlul caietelor la limba moldovenească le puteți găsi în revista "Nașa șkola", № 4, 2009, pag. 124—125.

Rezultatele la învățătură ale elevilor la limba moldovenească se vor aprecia în baza *Criteriilor de apreciere a cunoștințelor* întărite de Ministerul Învățământului și științei din 30.08.13 № 1/9-592.

Ore pentru studierea limbii moldovenești în clasele 7—11 în școlile cu limba de predare ucraineană sînt rezervate în partea invariativă a Planului de învățămînt iar în clasele 7—11 în școlile cu limba de predare rusă sînt rezervate în partea variativă a Planului de învățămînt, deci limba moldovenească ca obiect va fi studiată în baza Programei de limba moldovenească pentru clasele 5—9 (2012) a instituțiilor de învățămînt general cu limba ucraineană și rusă de predare — autori L. I. Fetescu, L. P. Strat. — Odesa : BMB, 2013.

Limba moldovenească ca obiect în clasele 5—6 cu limba de predare ucraineană și rusă se vor preda în baza următoarelor manuale:

— Limba moldovenească, manual pentru clasa a 5-a a instituțiilor de învățămînt general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : Astroprint, 2013.

— Limba moldovenească, manual pentru clasa a 6-a a instituțiilor de învățămînt general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : Astroprint, 2013.

În anul de învățămînt 2014—2015 instruirea în

clasele 7—10 ale instituțiilor de învățământ general se va desfășura în baza programelor și manualelor întărite de Ministerul Învățământului și științei din Ucraina / autori V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Cernăuți : Bukrek, 2005 iar în clasa a 11-a în baza programei și manualului întărite de Ministerul Învățământului și științei din Ucraina (ordinul № 1021 din 28.10.2010) / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. Programa la limba moldovenească pentru clasa a 11-a o puteți găsi în revista “Nașa škola” № 4 din 2011 pag. 133—135 sau la site-ul Ministerului Învățământului și științei din Ucraina www.mon.gov.ua.

Numărul lucrărilor de control indicate în tăblița de mai jos diferă de cel de la sfârșitul programei de limba moldovenească pentru clasele 5—12 (2005) / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Cernăuți : Bukrek.

În tăblițele următoare se dau parametrii, după care se vor desfășura lucrările de control în școlile cu diferite limbi de predare: moldovenească, ucraineană și rusă în clasele 7—11.

Lucrări de control frontale și individuale pentru școlile cu limba de predare moldovenească

Numărul total al indicilor Parametrii controlului	cl. 7		cl. 8		cl. 9		cl. 10		cl. 11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Cunoștințele și abilitățile de limbă	3	3	3	3	3	3	1	1	1	1
<i>Audierea</i>	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
<i>Vorbirea:</i> dialog	—	1*	—	1*	1	1*	—	—	—	—
expunere orală	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*
compunere orală	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*
<i>Citirea:</i> în gând	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
cu voce	—	1*	—	1*	—	1*	—	—	—	—
<i>Scrierea:</i> dictare auditivă	—	1	—	1	1	1	1	1	1	1
dictare vizual-auditivă	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
expunere scrisă	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—
compunere scrisă	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
	5	11	5	11	6	11	3	7	3	7

Lucrări de control frontale și individuale pentru școlile cu limba de predare ucraineană și rusă în care limba moldovenească se învață ca obiect (începutul studierii limbii moldovenești din clasa 1)

Numărul total al indicilor Parametrii controlului	cl. 7		cl. 8		cl. 9		cl. 10		cl. 11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Cunoștințele și priceperile de limbă	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1

<i>Audierea</i>	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
<i>Vorbirea:</i> dialog	—	1*	—	1*	—	1*	—	—	—	—
expunere orală	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*
compunere orală	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*	—	1*
<i>Citirea:</i> în gând	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
cu voce	—	1*	—	1*	—	1*	—	—	—	—
<i>Scrierea:</i> dictare auditivă	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
dictare vizual-auditivă	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—
expunere scrisă	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—
Compunere scrisă								—	1	—

Numărul total al indicilor, în baza cărora se scoate punctajul total

	3	10	3	10	3	10	2	7	2	7
--	---	----	---	----	---	----	---	---	---	---

* Tipurile de activitate care se desfășoară individual pe parcursul anului; pentru ele nu se rezervă ore aparte.

* În tăbliță este indicat numărul minim al tipurilor de lucrări de control. Reieșind din propria experiență de muncă și din posibilitățile elevilor, profesorul poate mări numărul lucrărilor de control.

LITERATURA MOLDOVENEASCĂ

Scopul principal al studierii literaturii moldovenești și universale în școala contemporană este de a majora nivelul general de cunoștințe ale elevilor, astfel atingând un nivel convenit a capacităților de a citi și înțelege textul artistic prin familiarizarea cu opera artistică, iar prin intermediul ei — cu cele mai deosebite valori ale culturii. Obiectivul permite lărgirea interesului cultural-cognisibil, favorizează dezvoltarea multilaterală, formarea activă și autorealizarea personalității societății contemporane; permite confirmarea concepțiilor personalității despre lume, a valorilor naționale, universale și general-umane.

Acest scop se realizează prin intermediul anumitor sarcini puse în fața literaturii ca obiect de studiu în școală. Cel mai important este de a trezi interesul elevilor față de opera artistică ca artă a cuvântului — unicul mijloc de cunoaștere a lumii înconjurătoare — acumula cunoștințe despre literatură, care sînt necesare pentru integrarea lor în societate.

Un factor important îl constituie educarea tînărului cititor, cult și instruit, dezvoltîndu-i astfel gustul artistic, capacitatea de a deosebi o artă adevărată de una imitată. Studiarea literaturii are ca scop dezvoltarea capacităților comunicative ale elevilor, a gîndirii critice și individuale, a culturii de a polemiza, a posibilităților de a formula, argumenta, părerea personală, de a se instrui pe tot parcursul vieții.

Realizarea acestor sarcini este posibilă doar printr-o muncă amplă, vastă a profesorilor, care se manifestă în diverse forme de lucru atît în cadrul orelor, cît și în timpul activității extrașcolare, care cer reinterpretarea funcțiilor profesionale și reorientarea activității de specialitate.

Noua programă solicită din partea profesorului perfecționarea continuă a capacităților profesionale, competenței, a măiestriei metodice, ridicarea nivelului de cultură umană.

Operele din programă ajută generației în creștere să devină oameni, personalități, patrioți adevărați, exponenți ai valorilor umane precum și activi propagatori ai dreptății, binelui și adevărului.

Formele metodice folosite la studierea literaturii în clasa a 6-a, trebuie, în primul rând, să corespundă vârstei școlarelor, să-i cointerezeze, să-i obișnuiască să lucreze de sine stătător, să introducă elemente de lucru în mod creator. Noile tehnologii trebuie să contribuie la dezvoltarea complexă a personalității copilului, formele interactive de lucru să-l deprindă pe elev să colaboreze constructiv, tolerant cu semenii, să respecte regulile de comportare în societate.

Rolul principal în cadrul lecțiilor de literatură, îl ocupă dezvoltarea vorbirii școlarelor și a citirii expresive a textelor studiate, fiindcă anume în această perioadă se pune baza capacităților și deprinderilor de comunicare și de declamare. Cursul instructiv al literaturii trebuie organizat în așa fel, încât la fiecare lecție școlarul să fie inițiat cât mai activ în activitatea de instruire, exprimându-și prin activitatea de comunicare, potențialul său, capacitățile sale creatoare.

Reieșind din faptul că școlile din regiune sînt computerizate, este necesar să se folosească diferite surse tehnologice la petrecerea lecțiilor de literatură. Ele vor contribui la cointeresarea studierii obiectului, vor face lecția mai bogată, mai variată după conținut și formă, vor crea posibilități de a lucra de sine stătător, vor economisi timpul profesorului, atât de necesar pentru pregătirea profesională. Deci, profesorul de limba moldovenească și literatură trebuie să-și ridice treptat nivelul competenței tehnico-tehnologice, pentru ca lucrul său să devină mai eficace, să corespundă cerințelor timpului, iar discipolii săi să poată folosi mijloace noi de învățare, instruire.

În anul de învățămînt 2014/2015 profesorii care vor preda literatura moldovenească și universală în clasele 5—6, vor lucra în baza următoarelor programe și manuale, aprobate de Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina:

Programe de literatură (moldovenească și universală) a instituțiilor de învățămînt general cu limba moldovenească de predare. Clasele 5—9 / autori: V. Silantievna, V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : BMB, 2013;

Literatură (moldovenească și universală), manual pentru clasa a 5-a a instituțiilor de învățămînt general cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, V. V. Chiosea. — Odesa : Astroprint, 2013;

Literatură (moldovenească și universală), manual pentru clasa a 6-a a instituțiilor de învățămînt general cu limba moldovenească de predare / Autori: L. I. Fetescu, V. V. Chiosea. — Odesa : Astroprint, 2014;

În anul de învățămînt 2014—2015 instruirea în clasele 7—10 ale instituțiilor de învățămînt general se va desfășura în baza programelor și manualelor întărite de Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina / autori: V. Silantievna, V. Chiosea, L. Fetescu. — Cernăuți : Bukrek, 2005 iar în clasele 11 în baza programei și manualului întărite de Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina (ordinul № 1021 din 28.10.2010) / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. Programa de literatură moldovenească pentru clasa a 11-a o puteți găsi în revista "Nașa škola" № 4 din 2011 pag. 133—135 sau la siteul Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina *www.mon.gov.ua*.

Tipurile de bază a aprecierii ajunșurilor la învățătură ale elevilor la limba moldovenească și literatură sînt evaluarea curentă, controlul tematic, semestrial, evaluarea anuală, atestarea de stat totală (AST).

Cerințele față de înfăptuirea lucrărilor scrise și orale la literatură (moldovenească și universală), determinarea tipurilor și numărului lucrărilor de control în semestrele I și II, controlul caietelor rămîn aceleași.

Caietele pentru instruirea în clasă și lucrările înfăptuite acasă la literatură se controlează o dată în lună în fiecare clasă.

Notă pentru caiet la literatură se pune o dată în lună în fiecare clasă în coloniță aparte în registrul școlar și se socoate ca notă curentă.

Atunci cînd se pune notă pentru caiet la literatură (moldovenească și universală) trebuie luate în considerare următoarele criterii: să fie prezente diferite tipuri de lucrări; corectitudine gramaticală (calitatea îndeplinirii lucrărilor); respectarea cerințelor regimului ortografic; lizibilitate. Profesorul neapărat va controla cîteva lucrări cu scopul de a aprecia argumentat nota.

Cerințele principale față de înfăptuirea lucrărilor scrise și controlul caietelor, numărul și destinația lor, tipurile și numărul caietelor la literatură (moldovenească și universală) le puteți găsi în revista "Nașa škola" № 4, 2009, pag. 127—128.

Atragem atenția, că înscrieri adăugătoare la teme deasupra datei în registru nu se fac.

Parametrii, după care se vor înfăptui lucrările de control în procesul studierii literaturii moldovenești și universale pentru clasele 5—11 se dau în revista "Nașa škola" № 4, 2013, pag. 134.

În tăblițe este indicat numărul minim și obligatoriu al lucrărilor de control în fiecare semestru. Reieșind din propria experiență de muncă și din posibilitățile elevilor, profesorul poate mări numărul lucrărilor de control, dar să nu supraîncarce elevul.

În anul de învățămînt 2014/2015 învățătorii care vor preda limba moldovenească și citirea literară în clasele 1—3, vor lucra în baza următoarelor programe și manuale, aprobate de Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina:

— Programe la limba moldovenească pentru instituțiile de învățămînt general cu limba moldovenească de predare. Clasele 1—4 / autori:

V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : BMB, 2013;

— Abecedar, manual pentru clasa 1 a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, V. V. Chiosea. — Kîiv : FOP "Suhaciov", 2012.

— Limba moldovenească, manual pentru clasa a 2-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, A. L. Nacu, M. S. Garaga. — Kîiv : FOP "Suhaciov", 2013.

— Limba moldovenească, manual pentru clasa a 3-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, A. L. Nacu, M. S. Garaga. — Kîiv : FOP "Suhaciov", 2014.

Programe la citirea literară pentru instituțiile de învățământ general cu limba moldovenească de predare. Clasele 2—4 / autori: V. V. Chiosea, L. I. Fetescu. — Odesa : BMB, 2013;

Citirea literară, manual pentru clasa a 2-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, L. M. Culava, A. G. Argint. — Kîiv : FOP "Suhaciov", 2013.

Citirea literară, manual pentru clasa a 3-a a instituțiilor de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare / autori: L. I. Fetescu, L. M. Culava, A. G. Argint. — Kîiv : FOP "Suhaciov", 2014.

Limba moldovenească și citirea în clasa a 4-a se va preda în baza programelor autoarei Serafima Crigan, editura "Bukrek", Cernăuți, 2003 și a manualelor aceleiași autoare.

Ore pentru studierea limbii moldovenești în clasele 1—4 în școlile cu limba de predare ucraineană sînt rezervate în partea invariabilă a Planului de învățământ iar în școlile cu limba de predare rusă sînt rezervate în partea variabilă a Planului de învățământ, deci limba moldovenească ca obiect în clasele 1—4 v-a fi studiată în baza următoarelor programe și manuale, aprobate de Ministerul Învățămîntului și Științei din Ucraina:

— Programe la limba moldovenească pentru instituțiile de învățământ general cu limba ucraineană și rusă de predare. Clasele 1—4 / autori: L. I. Fetescu, V. V. Chiosea. — Odesa : BMB, 2013;

Învățătorii care predau în aceste clase vor folosi manualele pentru instituțiile de învățământ general din Ucraina cu limba moldovenească de predare, astfel adaptîndu-le la programa numită mai sus.

Rezultatele la învățătură a elevilor la limba moldovenească și citirea literară se vor aprecia în baza *Criteriilor de apreciere a cunoștințelor* întărite de Ministerul Învățămîntului și științei din 28.01.2014 № 1/9-74.

Дисципліни природничо-математичного циклу

УДК 371.315:371.124.53

Л. І. ЯТВЕЦЬКА,

завідувачка науково-методичної лабораторії природничих дисциплін

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ

Той, хто не дивиться вперед, виявляється зайвим.
Дж. Герберт.

До переходу на нові навчальні програми з фізики залишається один рік. Що має бути опрацьовано вчителями фізики протягом цього року для ефективної реалізації ідей, які на основі нового Державного стандарту закладено в цих програмах?

Зрозуміло, що проблема ефективності і результативності педагогічного процесу може бути розв'язана лише за умови володіння вчителями фізики технологією реалізації особистісно орієнтованого, компетентнісного і діяльнісного

підходів. У попередні роки науково-методична лабораторія природничих дисциплін системно працювала з вчителями та методичними службами області в цьому напрямку. У процесі впровадження компетентнісного підходу до навчання увагу вчителів фізики було зосереджено на зміщенні акцентів у навчальній діяльності, спрямуванні її на інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення частки репродуктивної діяльності, формуванні уміння застосовувати у власній практиці сучасні педагогічні технології.

Досвід кращих вчителів Одещини висвітлювався на шпальтах журналу «Наша школа» та фахових видань України, використовувався під час проведення обласних науково-практичних семінарів для керівників методичних об'єднань вчителів фізики, науково-практичних конференцій обласного та міжрегіонального рівня, а також при проведенні педагогічної практики на курсах підвищення кваліфікації. У минулому навчальному році це був досвід вчителя НВК № 49 м. Одеси Л. П. Леонової за темою «Діяльнісний аспект сучасного уроку фізики», вчителя НВК смт Великомихайлівка Л. А. Дубенко за темою «Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках фізики», вчителів Економічного ліцею м. Одеси О. Г. Варшкевич та О. В. Мазур «Використання проектних технологій при формуванні базових компетенцій особистості на уроках фізики». Саме за участю цих вчителів фізики Економічного ліцею 8 квітня 2014 року був проведений науково-практичний семінар для керівників методичних об'єднань вчителів фізики, метою якого було розкрити можливості використання методу проектів як урочної форми діяльності.

Існуючі науково-методичні джерела, присвячені проблемі проектного навчання, у більшості своїй орієнтують вчителя на використання їх для організації позаурочної навчальної та ви-

ховної роботи, а також як засобу індивідуального засвоєння традиційних знань (написання твору, створення та захист ілюстрації, виготовлення наочності, написання інструкції тощо). Разом з тим, аналіз програм з природничих дисциплін, які відповідають новому Державному стандарту, показав, що розробка навчальних проектів є обов'язковим елементом навчальної діяльності для учнів основної школи. До виконання проекту мають бути залучені всі учні. У нових навчальних програмах з фізики зазначено: «...Ефективним засобом формування предметної й ключових компетентностей учнів у процесі навчання фізики є навчальні проекти». Тому практично в кожному розділі програми запропоновано орієнтовні теми навчальних проектів і зазначено кількість навчальних годин, які виділяються на цей вид навчальної діяльності учнів на уроці. На здійснення проектної діяльності, яка підлягає індивідуальному оцінюванню в 7–9-х класах, програмою відведено 15 уроків (див. табл. 1).

Отже вчителі фізики мають бути готовими до організації проектної діяльності та здійснення її етапів не тільки у позаурочній діяльності, а й саме на уроці. У деяких джерелах наводяться рекомендації щодо виконання навчальних проектів протягом уроку або його частини (міні-проекти) чи протягом спареного уроку за такою схемою (табл. 2).

Таблиця 1

Розділ програми	К-сть годин на тему	Орієнтовна тема навчального проекту	К-сть годин
<i>7-й клас</i>			
Вступ. Фізика як природнича наука. Методи наукового пізнання	8		
Механічний рух	17	Визначення середньої швидкості нерівномірного руху	1
Взаємодія тіл. Сила	26	Розвиток судно- та повітроплавання	1
Механічна робота та енергія	11	Становлення і розвиток знань про фізичні основи машин і механізмів	1
<i>8-й клас</i>			
Теплові явища	30	— Екологічні проблеми теплоенергетики та теплокористування. — Енергозберезувальні технології. — Унікальні фізичні властивості води.	2
Електричні явища. Електричний струм	30	— Електрика в житті людини. — Сучасні побутові та промислові електричні прилади.	2
<i>9-й клас</i>			
Магнітні явища	15	Магнітні матеріали та їх використання.	1
Світлові явища	18	Складання найпростішого оптичного приладу.	1
Механічні та електромагнітні хвилі	8	— Звуки в житті людини. — Застосування інфра- та ультразвуків у техніці.	1
Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики	12	Складання радіаційної карти регіону.	1
Рух і взаємодії. Закони збереження в механіці	30	1. Людина і Всесвіт. 2. Фізика в житті сучасної людини. 3. Сучасний стан фізичних досліджень в Україні та світі. 4. Україна — космічна держава.	4

	Постановка проблеми	Висування гіпотез — шляхів розв'язання. Ділення групи	Планування діяльності. Вибір форм продукту. Збір інформації	Структурування інформації. Підготовка продукту	Вибір форми презентації. Підготовка презентації	Презентація	Самооцінка та самоаналіз
Міні-проект	1-й урок серед 2-х спарених: 1—20-та хвилини		1—2-й уроки 20—50-та хвилини				
Проект, що виконується на уроках (короткочасний)	1-й урок	Тиждень між 1-м та 2-м уроками	2-й урок	Один-три тижні між 2-м та 3—4-м уроками	3—4-й уроки (спарені)		

У залежності від обсягу навчального матеріалу час на виконання міні-проекту може бути обмежений одним уроком, якщо окремі етапи роботи над проектом провести у позаурочний час (ділення на групи, частково — планування діяльності, збір інформації, вибір форми презентації та її підготовка).

До організації проекту висуваються такі вимоги:

1. Проект повинен розроблятися за ініціативою учнів. Тема проекту для всього класу може бути одна, а шляхи його реалізації в кожній групі — різні. Можливе одночасне виконання учнями різних проектів.

2. Проект є важливим для найближчого оточення учнів-однокласників, батьків, знайомих.

3. Робота над проектом є дослідницькою, вона моделює роботу в науковій лабораторії або в іншій організації.

4. Проект має педагогічне значення: учні набувають знань, будують стосунки, опановують необхідні способи мислення і дії.

5. Проект завчасно спланований, водночас він гнучкий, можливі зміни в процесі виконання.

6. Проект зорієнтований на вирішення конкретної проблеми, його результат має споживача.

7. Проект реалістичний, він враховує наявні у школі ресурси.

Наведемо приклад міні-проекту за темою «Електричний струм та його застосування» (автор проекту М. І. Белова — вчитель фізики Бобринської ЗОШ).

Час реалізації — 90 хвилин.

Організаційний момент — 2 хвилини.

Мотивація (цілепокладання) — 7 хвилин.

Групова робота (створення проектів за поданими завданнями) — 45 хвилин.

Захист проектів — 30 хвилин.

Теми проектів:

**Освітлення,
Обігрів,
Вентиляція.**

Інструкції для груп:

1. Ознайомтесь з текстами завдань.
2. Поміркуйте та визначтесь, яку життєву проблему буде вирішувати Ваш проект.
3. Визначте мету та сформулюйте завдання проекту.

Проект «Освітлення»

Завдання 1. Конструкторське

Складіть проект електричної схеми освітлення приміщення. Доберіть необхідне обладнання. Схема має забезпечувати виконання наступних умов:

- здійснення освітлення трьома лампами розжарювання з окремими вимикачами;
- роботу ламп при перегорянні або вимиканні однієї з них;
- автоматичне відключення кола від джерела струму при короткому замиканні;
- можливість отримати напругу 3 В на вході схеми.

Обладнання:

Електрична схема:

Завдання 2. Інженерне

Для електричної схеми розрахуйте силу струму та напругу на окремих ділянках електричного кола. Вкажіть, який запобіжник треба взяти.

Завдання 3. Практичне

Зберіть електричне коло за розробленою схемою. Виміряйте силу струму та напругу на споживачах. Порівняйте з розрахунковими.

Зробіть висновок.

Підготуйте презентацію Вашого проекту.

Проект «Обігрів»

Завдання 1. Конструкторське

Розробіть проект схеми електричного кола, за якою можна скласти установку для обігріву приміщення складу. Схема має забезпечувати виконання наступних умов:

- здійснення обігріву трьома однаковими обігрівачами;

- припинення роботи обігрівачів при перегоранні одного з них;
- автоматичне відключення кола від джерела струму при короткому замиканні;
- плавне регулювання кількості теплоти, яку виділяють нагрівачі;
- можливість вмикання та вимикання нагрівачів;
- можливість отримати напругу 3 В на вході схеми.

Завдання 2. Інженерне

Визначте кількість теплоти, яку виділяють нагрівачі протягом 1 години, а також обчисліть, на яку силу струму має бути розрахований кожний нагрівач та запобіжник.

Завдання 3. Практичне

Зберіть електричне коло за розробленою схемою та виміряйте максимальну силу струму. Порівняйте отримане значення з розрахованим. Поясніть, які зміни відбуваються у роботі кола, коли змінюється положення регулятора кількості теплоти. Поясніть, що виконує цю функцію.

Зробіть висновок.

Підготуйте презентацію Вашого проекту.

Проект «Вентиляція»

Завдання 1. Конструкторське

Складіть проект схеми установки для вентиляції приміщення. Схема має забезпечувати виконання наступних умов:

- здійснення вентиляції двома однаковими двигунами;
- відповідність робочої напруги кожного двигуна напрузі джерела струму;
- можливість вмикання та вимикання обох двигунів одночасно;
- захист кола від короткого замикання;
- можливість отримати напругу 3 В на вході кола.

Завдання 2. Інженерне

Розрахуйте потужність струму у колі за умови, що допустима сила струму для електродвигуна дорівнює 1 А. Яку роботу виконує струм за 1 годину? Вкажіть, які вимірювальні прилади необхідні для визначення потужності струму в електричному колі. Який запобіжник знадобиться для цього кола?

Завдання 3. Практичне

Зберіть електричне коло за розробленою схемою. Виміряйте силу струму та напругу на споживачах. Укажіть межі вимірювань амперметра і вольтметра. Що ще треба знати про прилади, щоб розрахувати похибку вимірювання струму та напруги? Як це зробити?

Зробіть висновок.

Підготуйте презентацію Вашого проекту.

Посилення уваги до проектної технології навчання зрозуміло, оскільки воно має особистісно орієнтований характер через орієнтацію на самостійну діяльність учнів — індивідуальну,

парну або групову. У парадигмі особистісно орієнтованої освіти технологія проектів розглядається як ефективне доповнення до інших педагогічних технологій, що сприяють формуванню особистості учня як суб'єкта діяльності та соціальних відносин. Освітньо-виховний потенціал проектної технології полягає у можливості набуття учнями цілісних знань, у підвищенні мотивації школярів до здобуття додаткової інформації, опануванні найважливішими методами наукового пізнання (висунути та обґрунтувати задум, самостійно сформулювати завдання проекту, знайти метод для аналізу ситуації тощо), навичками пошуково-дослідницької роботи, а також рефлексії та інтерпретації результатів. Відповідно до діяльнісного підходу етапи засвоєння знань розглядаються разом з етапами засвоєння діяльності, знання з самого початку включаються у структуру дій. Діяльність учнів у проекті передбачає проведення самостійної роботи з продукування ними нового знання, отже якість знань визначається адекватністю їх діяльності, що використовується для засвоєння. Існує думка, що системне використання у навчально-виховному процесі методу проектів дає можливість змінити виявлені за результатами міжнародних, національних та регіональних моніторингових досліджень проблеми, які стосуються репродуктивного характеру шкільної освіти.

Метою проектного навчання є формування таких умов навчального процесу, за яких його результатом стає здобуття індивідуального досвіду проектної діяльності учня. Основна цінність проектної технології навчання полягає в тому, що вона орієнтує учнів на створення певного матеріального або інтелектуального продукту, а не на просте вивчення конкретної теми.

Визначають наступні цілі, які мають бути досягнуті в ході проектного навчання:

— когнітивні: пізнання об'єктів навколишньої реальності; вивчення способів вирішення виникаючих проблем, оволодіння навичками роботи з першоджерелами; постановка експерименту, проведення дослідів;

— оргдіяльні: оволодіння навичками самоорганізації; вміння ставити перед собою цілі, планувати діяльність; розвивати навички роботи в групі, освоєння техніки ведення дискусії;

— креативні (творчі): конструювання, моделювання, проектування, синтезування і т. д.

Особливої уваги потребує підготовка вчителя до організації проектної діяльності, змістом якої стає теоретичне, методичне та практичне засвоєння основ проектної технології, набуття досвіду організації урочної проектної діяльності та усвідомлення ролі педагогічного керівництва нею. У науково-методичних джерелах наводяться наступні поради до підготовки уроку-проекту:

- виберіть таку навчальну тему для проектної діяльності, у змісті якої учні зможуть виділити актуальну для себе проблему;

- поміркуйте, чи посильним буде цей проект для учнів, чи мають вони достатній досвід для самостійної діяльності;
- з'ясуйте, чи зможете Ви з учнями протягом уроку розробити проект за всіма етапами та чітко спланувати діяльність всіх учасників проекту;
- визначте дидактичну мету (яким має бути результат проекту, яке в нього застосування

і які нові знання та уміння учням треба за-
своїти);

- завчасно підготуйте всі необхідні засоби (навчальні, інформаційні, технічні тощо).

Для реалізації проекту треба визначити не тільки, які уміння необхідні учням для його виконання, а й уміння, які необхідні вчителю. Необхідно підготувати завдання та матеріали для

Таблиця 3

Вміння та навички, які повинен мати учень для проведення проектної роботи

Чи мають їх, на Вашу думку, більшість учнів?		«так»	скоріше «так» ніж «ні»	скоріше «ні» ніж «так»	«ні»
Рефлексивні	— осмислення задачі, для вирішення якої недостатньо знань				
	— вміння відповідати на запитання: чого слід навчитися для вирішення поставленої задачі?				
Пошукові (дослідницькі)	— вміння самостійно генерувати ідеї, тобто винаходити спосіб дії, залучаючи знання з різних галузей знань				
	— вміння самостійно здійснювати пошук інформації, якої не вистачає в інформаційному полі				
	— вміння формувати запитання до експерта (вчителя, консультанта, фахівця) з метою отримати інформацію, якої бракує				
	— вміння знаходити декілька варіантів вирішення проблеми				
	— вміння висувати власну гіпотезу				
	— навички встановлення причинно-наслідкових зв'язків				
	— вміння ініціювати в процесі навчання взаємодію з дорослими для отримання інформації чи рекомендації щодо способів та засобів дії				
Комунікативні	— навички ведення дискусії, доступного формулювання власної думки, аргументованого її доведення, інтерв'ювання, опитування тощо				
	— навички відстоювання своєї точки зору				
	— вміння домовлятися і знаходити компроміс, обирати у доброзичливій атмосфері найбільш оригінальне, раціональне, правильне рішення				
	— вміння та навички керувати голосом: чітка, з доречною гучністю голосу, в залежності від ситуації, мова				
	— навички монологічного мовлення				
Презентаційні	— психічна витримка під час публічного виступу				
	— артистичні уміння				
	— навички використання різних засобів наочності під час виступу				
	— вміння відповідати на незаплановані і несподівані запитання				
	— адекватне оцінювання своєї роботи і роботи однокласників				
Навички оціночної самостійності	— обгрунтоване та доброзичливе оцінювання як результату, так і процесу розв'язування навчального завдання з акцентом на позитивному				
	— пошук недоліків, визначення конструктивних побажань, зауважень				
Вміння і навички співпраці	— колективне планування роботи групи				
	— взаємодія з будь-яким партнером				
	— надання взаємодопомоги у групі під час вирішення спільних завдань				
	— навички ділового партнерського спілкування				
	— вміння знаходити і виправляти помилки в роботі іншого учасника групи				

учнів, а також матеріали для вчителя, таблиці оцінювання і самооцінювання тощо.

Для оцінки готовності учнів до проектної діяльності можна використати наступну анкету (табл. 3).

Вміння користуватися методом проектів вважається показником високої кваліфікації педагога, його прогресивної методики навчання і розвитку. Під час використання проектної технології вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань: розвиваються пізнавальні навички учнів, формуються уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвивається критичне мислення, сфера комунікації, тобто все те, що відноситься до сфери життєвих компетенцій особистості.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (постанова КМУ від 23.11.2011 р.)

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua.

2. Фізика. 7–9 класи. Навчальна програма. 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua.

3. Пехота О. М. Проектна технологія // Освітні технології / за ред. О. М. Пехоти. — К., 2004. — С. 148–162.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: К.І.С., 2004. — 112 с.

5. Intel®. Навчання для майбутнього. — К.: Нора-прінт, 2006.

6. Косонова О. О. Метод проектів у практиці сучасної школи / О. О. Косонова. — Х.: Ранок, 2010. — 144 с. — Нові педагогічні технології.

7. Проектна діяльність у школі / упоряд. Голубенко. — К.: Шкільний світ, 2007. — 127 с.

8. Навчання для майбутнього. Intel® [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://docs.google.com>.

9. Ятвецька Л. І. Педагогічна діяльність вчителя фізики в умовах модернізації змісту освіти // Наша школа. — 2013. — № 4. — С. 137–140.

10. Ятвецька Л. І. Психолого-педагогічні засади сучасної фізичної освіти // Наша школа. — 2010. — № 4. — С. 125–130.

УДК 371.315:5

Л. І. ЯТВЕЦЬКА,

завідувачка науково-методичної лабораторії природничих дисциплін

Н. П. ШАПІРОВА,

старший викладач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Минув рік, протягом якого 5-ті класи основної школи працювали за програмами, створеними на базі нової редакції Державного стандарту, який ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів. Держава розглядає компетентнісно орієнтований підхід у навчально-виховному процесі як «дієвий освітній інструмент розвитку особистості, спрямований на досягнення високого рівня власної самореалізації та життєвої компетентності». Проблема визначення можливостей цілеспрямованого впливу на формування компетентності саморозвитку підлітків в процесі навчання, що обумовлено потребою особистості в самореалізації, набуває особливо значення, оскільки сам процес освіти закономірно передбачає самореалізацію особистості. Навчання має бути простором для розвитку особистості, адже за Л. Виготським навчання веде за собою цей розвиток. Учніня є діяльністю, а особистість, як загально визнано психологами, розвивається в процесі діяльності.

У контексті компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів в осві-

ті одним з найважливіших завдань навчання є не тільки і не стільки набуття учнями готових знань, скільки опанування ними методів самостійного здобуття необхідних знань. Сьогодні життя потребує від людини не тільки бути компетентною у певній галузі професійної діяльності, але й бути здатною до самонавчання, особистісного зростання, соціальної взаємодії. Уміння учнів вчитися, уміння знаходити інформацію, оцінювати її, обробляти, аналізувати та створювати якісно нову є основою інформаційної компетентності.

Можна визначити етапи формування інформаційної компетентності, які повинен проходити учень під час роботи з інформацією:

— ознайомлення — учень визначає кількість інформації з проблеми та можливість її опрацювання;

— репродукція — учень вивчає масив інформації з проблеми, накопичує її та відтворює;

— перетворення — критичне осмислення масиву інформації: порівняння фрагментів з різних джерел однієї тематики, визначення їх до-

стовірності; вилучення робочої інформації, її узагальнення;

— творчий етап — створення власного інтелектуального продукту на основі отриманої та перетвореної інформації: формулювання гіпотез, їх перевірка і доведення, формування власних теорій, написання творчих робіт, художніх творів тощо.

Виходячи з цього, можна розрізнити такі рівні інформаційних компетентностей учнів:

- елементарні — засвоєння на початковому рівні необхідної навчальної інформації (потребують обов'язкового удосконалення на наступному рівні);
- базові — володіння оптимальним обсягом інформації, необхідним для засвоєння основного навчального змісту; уміння критично осмислювати масиви інформації: порівнювати фрагменти однієї тематики з різних джерел; визначати їх достовірність, вилучати інформацію, потрібну для роботи; узагальнювати її;
- творчі — створення власного інтелектуального продукту на основі отриманої та перетвореної інформації.

Інформаційна компетентність є основним компонентом інформаційної культури, яка, у свою чергу, є частиною загальної культури особистості. Рівень інформаційної культури учнів визначається сформованістю умінь в галузі інформаційної діяльності, які перш за все набуваються під час роботи з підручником, а саме:

1. Знати джерела навчальної інформації.
2. Швидко знаходити у «Змісті» необхідну сторінку.
3. Знаходити у «Вступі» необхідну інформацію, працювати з нею.
4. Орієнтуватись у шрифтових виділеннях і рубрикаціях, додатках.
5. Працювати з термінологічним покажчиком.
6. Усвідомлено працювати з додатками.
7. З'ясувати роль колонтитула.
8. Складати план-конспект відповідно до логіки викладення інформації.
9. Цілеспрямовувати свою пізнавальну діяльність відповідно до теми.
10. Поділяти надану інформацію на основну та другорядну.
11. Слідкувати за логікою викладення автором думки, знаходити головне у прочитаному.
12. Коментувати прочитане.
13. Занотовувати важливі думки, висловлювання, цитати.
14. Конспектувати прочитане своїми словами.
15. Переказувати прочитане своїми словами.
16. Розподіляти текст на змістові частини.
17. Ставити запитання відповідно до прочитаного.
18. Робити висновки.
19. Встановлювати у прочитаному зв'язки між темами.
20. Обґрунтовувати відповідь.

Досвід спілкування на курсах підвищення кваліфікації з вчителями, які викладають природознавство, а також аналіз підручників природознавства для 5-го класу показав, що як вчителі, так і автори підручників мають уявлення про високий рівень умінь учнів навіть 5-х класів в галузі інформаційної діяльності. Однак сучасні дослідження вчених і практиків доводять, що загальний стан інформаційної культури учнівської молоді не можна вважати задовільним. Як правило, випускники шкіл виявляються безпорадними, розв'язуючи типові завдання при роботі з інформаційними джерелами. Це свідчить про відсутність врахування структури інформаційної компетентності як складного утворення, формування якого має здійснюватися поетапно, про що йшлося вище.

Однією з причин такого явища вважаємо позицію значної кількості вчителів, які недостатньо уваги приділяють роботі зі шкільним підручником, зосереджуючи увагу своїх учнів на собі як на основному носії знань.

Саме формування умінь працювати з підручником забезпечує розвиток інформаційної компетентності. Вчителі, які приділяють достатню увагу роботі з підручником, відзначають, що саме їй належить особлива роль у формуванні умінь акцентувати увагу на головному, робити висновки. Для цього можна використовувати такі прийоми, як читання з позначками, робота зі словником нових термінів і понять, аналіз таблиць, схем, діаграм, графіків, а також самостійне їх створення на основі отриманої інформації. До основних прийомів роботи з підручником також відносяться: орієнтування, робота з текстом, із завданнями, планом та картою, з малюнками, таблицями, робота з декількома компонентами. Більшість прийомів має загальнонавчальний характер, а їх зміст передбачає різні види діяльності, окремі прийоми доречно поєднувати та комбінувати.

Організуючи систематичну роботу з підручником, вчитель має добре знати його зміст та особливості структури, володіти навичками роботи з навчальною літературою.

Підручник складається з двох структурних «блоків»: навчальний текст та позатекстові компоненти. Кожний з них має декілька елементів, які виконують певні функції. Навчальний текст: основний, пояснювальний, додатковий, словник термінів. Позатекстові компоненти: апарат організації засвоєння, система питань, апарат орієнтування (до нього належать зміст, предметний покажчик та інше), ілюстраційний матеріал (карти, схеми, таблиці, малюнки, фотографії, графіки).

Уміння працювати з підручником формується на уроці, при цьому використовуються різні прийоми роботи (пояснювальне читання, аналіз тексту, знаходження головного, складання плану та інше). Слід додержуватися певних етапів формування прийому. Такими етапами є:

- введення прийому — пояснення, рекомендації до виконання;
- засвоєння — виконання системи завдань щодо опанування цим прийомом, контроль з боку вчителя;
- застосування прийому — прийом використовують для виконання нових навчальних завдань. Етапи відповідно мають рецептивний, репродуктивний та евристичний рівень.

Розглядаючи уміння працювати з підручником як основу для формування інформаційної компетентності, наведемо наступні види роботи з підручником:

Види роботи з текстом підручника	<ul style="list-style-type: none"> — знаходження в тексті відповідей на запропоновані вчителем питання; — знаходження в тексті відповідей на запитання, які пропонуються після параграфа; — читання тексту після обговорення певного питання; коментоване читання; — читання тексту по частинах з метою визначення головного та/або складання плану, тез; — знаходження в тексті того, про що не розповідалось на уроці; — повторення визначення понять, формулювань законів, формул; — визначення практичного застосування наукової інформації; — виділення змісту історичного характеру; — складання запитань і завдань за текстом або окремими його частинами.
Види роботи з ілюстративним матеріалом підручника	<ul style="list-style-type: none"> — знаходження відповідей на запитання, які пов'язані з ілюстративним матеріалом; — робота з ілюстративним матеріалом (малюнком, схемою, діаграмою) за планом, який запропоновано вчителем; — порівняння малюнків, схем, таблиць у новому параграфі та у тому, який вивчався раніше; — підбір ілюстративного матеріалу з метою складання до нього відповідних запитань.
Види роботи, яка пов'язана з використанням інструкцій	<ul style="list-style-type: none"> — самостійна підготовка до практичної та лабораторної роботи відповідно до інструкції з відповідного розділу підручника; — підбір та проведення цікавих дослідів, експериментів, складання до них питань.
Види роботи, яка пов'язана з використанням підручника для довідок	<ul style="list-style-type: none"> — робота з предметним покажчиком та словником термінів; — знаходження повідомлень про видатних вчених; — робота з рубриками «Цікаво знати...», «Для допитливих» тощо.

З таких окремих простих завдань можна побудувати багато різних комплексів більш емних завдань, які відрізняються окремими компонентами, їх складом і послідовністю в залежності від призначення. Добираючи завдання, треба звести до мінімуму шаблонне їх виконання. Зміст роботи, форма виконання повинні викликати в учнів інтерес, бажання виконати роботу до кінця. Кращі вчителі використовують такі прийоми (форми), як «Запитання-відпо-

відь», «Шпаргалка», «Колективна розповідь», «Своя опора».

Чинні підручники з природознавства для 5-го класу надають вчителю багато можливостей для поетапного формування уміння працювати з підручником як джерелом навчальної інформації, а отже — для формування інформаційної компетентності школярів. Так, у підручнику авторів О. Г. Ярошенко і В. М. Бойко апарат орієнтування починається з форзаца підручника, де визначено всі його рубрики, доповнено умовними позначеннями до цих рубрик, змістом та покажчиком термінів. Достатньо різноманітний і апарат організації засвоєння, який дає змогу організувати роботу з підручником за різними формами: «Запитання на полях», «Дай відповідь», «Станьте дослідником природи», «Будьте захисником природи». У підручнику авторів Т. В. Коршевніук та В. І. Баштовий, окрім зазначених, цікавою є рубрика «Допоможуть дорослі». Також у кожному з підручників є рубрика «Попрацюйте в групах», яка в першу чергу вимагає від вчителя планувати роботу щодо організації і керівництва діяльністю п'ятикласників у цих групах.

Формування навичок роботи з підручником повинно здійснюватись систематично. Важливо, щоб в учнів сформувався алгоритм такої діяльності. Саме в 5-му класі важливо продумати систему навчання працювати з науковою літературою, до якої в першу чергу належить підручник. Цю роботу потрібно проводити плановірно, передбачати перехід від формування простих умінь до більш складних.

Під час роботи щодо ознайомлення з підручником можна провести гру «Книжковий компас» за наступним планом:

- I. Завдання до змісту.
 1. Скільки глав у підручнику?
 2. Скільки параграфів у 2-й главі?
 3. Чи вірно, що у § 24 три пункти?
 4. Що у параграфах виділено жовтим кольором?
 5. Як знайти текст, в якому говориться про методи вивчення природи?
- II. Завдання до змісту параграфа. (Наприклад, § 7. Речовини. Фізичні властивості речовин)
 1. Скільки пунктів у параграфі?
 2. Які назви вони мають і чому?
 3. Що пояснюють малюнки 14, 15?
 4. Що нового ви дізналися зі «Скарбнички знань»?

Зрозуміло, що проблема забезпечення інформаційної компетентності може бути успішно розв'язана тільки через формування спеціально- та загальнопредметних компетентностей на засадах міжпредметної інтеграції вчителів всього навчального закладу.

Процес формування інформаційної компетентності — одне із завдань реалізації компетентнісного підходу в навчанні, але воно тісно пов'язано з формуванням спеціальнопред-

метних і загальнопредметних та інших базових компетенцій. Ця робота потребує зусиль не тільки одного вчителя-предметника і має здійснюватися на засадах міжпредметної інтеграції.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua.
2. Природознавство. 5 клас. Навчальна програма. 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua.
3. Ярошенко О. Г. Природознавство : підруч. для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. Г. Ярошенко. — К. : Світоч, 2013. — 240 с. : ілюстр.

4. Коршевнюк Т. В. Природознавство : підруч. для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Т. В. Коршевнюк, В. І. Баштовий ; за заг. ред. О. Г. Ярошенко. — К. : Генеза, 2013. — 256 с.
5. Заринов С. Н. Функции учебной книги // Педагогика. — 2003. — № 1.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — 112 с. — (Бібліотека з освітньої політики).
7. Ятвецька Л. І. Пропедевтичний етап природничої освіти: зміни як виклик часу / Л. І. Ятвецька, Н. П. Шапірова // Наша школа. — 2013. — № 4. — С. 140–144.
8. Ятвецька Л. І. Природознавство: методичні поради та тематичне планування / Л. І. Ятвецька, Н. П. Шапірова // Фізика в школах України. — 2013. — № 15–16.
9. Ятвецька Л. І. Природознавство: методичні поради та тематичне планування / Л. І. Ятвецька, Н. П. Шапірова // Фізика в школах України. — 2014. — № 1–2.

УДК 371.214.114+54

М. А. ГЛАЗУНОВА,
методист лабораторії природничих дисциплін

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У минулому навчальному році науково-методична лабораторія природничих дисциплін пріоритетним напрямком визначила забезпечення впровадження компетентнісного підходу до вивчення хімії. Компетентнісний підхід означає спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна компетентності. Ключові компетентності — це спеціально структурований комплекс характеристик особистості, що дає можливість ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів. До ключових компетентностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки. До предметних компетентностей в галузі «Природознавство» Державного стандарту базової і повної середньої освіти належать комунікативна, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна, інформаційно-комунікаційна і здоров'язбережувальна компетентності.

Хімічний компонент галузі «Природознавство» Державного стандарту базової та повної середньої освіти забезпечує засвоєння учнями знань про речовини та їх перетворення, хімічні закони і методи дослідження, навички безпечного поводження з речовинами, формує ставлення до екологічних проблем і розуміння хімічної картини світу, вміння оцінювати роль хімії у виробництві та житті людини.

Завданнями хімічного компонента галузі «Природознавство» є:

- забезпечення оволодіння учнями термінологічним апаратом хімії, засвоєння предметних знань та усвідомлення суті основних законів і закономірностей, що дають змогу зрозуміти перебіг природних явищ і процесів;
- забезпечення усвідомлення учнями фундаментальних ідей і принципів хімії;
- набуття досвіду практичної та експериментальної діяльності, здатності застосовувати знання хімії в процесі пізнання світу;
- формування ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійної взаємодії людини і природи.

Загальними змістовими лініями вивчення хімії є:

- хімічні закони і закономірності природи;
- методи наукового пізнання, специфічні для хімії;
- екологічні основи ставлення до природокористування;
- значення хімічних знань в житті людини та їх роль у суспільному розвитку;
- рівні та форми організації живої і неживої природи, які структурно представлено в хімічному компоненті освітньої галузі.

Навчання хімії у 2014/2015 навчальному році в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН

України від 23.02.2004 № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня»). Орієнтовний розподіл навчальних годин та особливості вивчення хімії в 9-х класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов надано у методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у 2009/2010 навчальному році (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

Оскільки навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення предметів інваріантної складової за рахунок годин варіативної складової (лист МОН молоді та спорту від 29.04.2011 № 1/9-325) рекомендуємо в 10 класах академічного рівня виділити на вивчення хімії 2 години, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня, а саме:

«Повторення основних питань курсу хімії основної школи» — 6 годин;

«Неметалічні елементи та їхні сполуки» — 35 годин;

«Металічні елементи та їхні сполуки» — 24 години;

(всього 70 годин, з них 5 годин — резервних).

У класах технологічного, математичного та особливо фізико-математичного профілю, за наявності годин варіативної частини, рекомендуємо у 10–11-х класах вивчати хімію на академічному рівні, що має бути відображено у пояснювальній записці до робочого навчального плану.

Під час проведення занять в кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечно проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН молоді та спорту 01.02.2012 № 1/9-72).

Оцінювання навчальних досягнень учнів має відбуватися згідно з Критеріями оцінювання, які визначаються змістом вимог до оцінювання та на підставі виявлення, вимірювання та оцінювання навчальних досягнень учнів, які структуровані у навчальних програмах з хімії.

Відповідно до ступеня оволодіння знаннями і способами діяльності виокремлюються чотири рівні навчальних досягнень учнів: початковий, середній, достатній, високий.

I — початковий рівень, коли в результаті вивчення навчального матеріалу учень:

- називає об'єкт вивчення (правило, вираз, формули, символ тощо), але тільки в тому випадку, коли цей об'єкт (його зображення, опис, характеристика) запропоновано йому безпосередньо;

- за допомогою вчителя виконує елементарні завдання.

II — середній рівень, коли учень повторює інформацію, операції, дії, засвоєні ним у процесі навчання, здатний розв'язувати завдання за зразком.

III — достатній рівень, коли учень самостійно застосовує знання у стандартних ситуаціях, вміє виконувати певні операції, загальна методика і послідовність (алгоритм) яких йому знайомі, але зміст та умови виконання змінені.

IV — високий рівень, коли учень здатний самостійно орієнтуватися у нових для нього ситуаціях, складати план дій і виконувати його, пропонувати нові, невідомі йому раніше розв'язання, тобто його діяльність має дослідницький характер.

Кожний наступний рівень включає вимоги до попереднього, а також додає нові.

Оцінювання здійснюється у процесі повсякденного вивчення результатів навчальної роботи учнів, а також за результатами перевірки навчальних досягнень учнів: усної (індивідуальне, групове, фронтальне опитування), письмової (самостійна робота, контрольна робота, тематична контрольна робота, тестування та інші).

Навчальний заклад може використовувати інші системи оцінювання навчальних досягнень учнів за погодженням з місцевим органом управління освітою. При цьому оцінки за семестри, рік, результати державної підсумкової атестації переводяться у бали відповідно до цих критеріїв.

З метою підвищення мотивації учнів до навчання, формування ключових компетентностей, підвищення об'єктивності оцінювання протягом всього періоду навчання, градації значущості балів за виконання різних видів робіт можна застосовувати рейтингову систему оцінювання.

При оцінюванні рівня навчальних досягнень з хімії враховується:

- оволодіння хімічною мовою як засобом відображення знань про речовини і хімічні явища;

- рівень засвоєння теоретичних знань;

- сформованість експериментальних умінь, необхідних для виконання хімічних дослідів, передбачених навчальною програмою;

- здатність учнів застосовувати набуті знання на практиці;

- уміння розв'язувати розрахункові задачі.

З точки зору впровадження діяльнісного підходу до навчання та підвищення інтересу учнів до вивчення предмета особливу увагу треба звернути на виконання практичної частини програми. Використання в навчально-виховному процесі реактивів може бути оптимізовано за рахунок проведення лабораторних дослідів та практичних робіт з використанням тих реактивів, які можна знайти в господарчих магазинах та аптеках.

З переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. «Про за-

твердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), використання яких потребує ліцензування, в процесі навчання хімії в 7–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11-х класах з поглибленим вивченням хімії).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 4 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 і від 10 жовтня 2007 р. № 1203» речовини, що містять не менш як 45 % таких прекурсорів, як сульфатна кислота та 15 % таких прекурсорів, як хлоридна кислота, підлягають контролю. Концентрація цих речовин визначається виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

З огляду на зазначене рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їх водних розчинів з масовими частками менше 45 % і 15 % відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Вивчення хімії потребує раціонального застосування різних форм і методів організації навчання, як таких, що вже закріпилися в шкільній практиці (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо), так і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційних технологій та комп'ютеризації процесу навчання.

З цією метою пропонуємо для використання корисні сайти, на яких можна знайти як наукові, так і цікаві пізнавальні матеріали:

<http://www.ftchemistry.dsmu.edu.ua>
http://www.liveinternet.ru/profile.php?journalid=4468435&all_a=1
<http://chemistry-chemists.com>
<http://www-chemistry.univer.kharkov.ua/ru>
<http://chemistry-chemists.com/>
<http://www.chemistry.bsu.by>
<http://elementy.ru>
<http://www.sev-chem.narod.ru>
<http://www.xumuk.ru/>
<http://onx.distant.ru>

Програмне забезпечення

У 2014/2015 навчальному році навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

7–9-ті класи — Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7–11 класи. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005;

8–9-ті класи з поглибленим вивченням хімії — Програма для 8–9 класів з поглибленим вивченням хімії (збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. — К. : Вікторія, 2009.

10–11-ті класи — Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10–11 класи. — Тернопіль : Мандрівець, 2011.

Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години. Вчитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, передбачених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми.

Програми факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

Навчальні програми курсів за вибором та факультативів. Хімія. — Тернопіль : Мандрівець, 2010.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Вчитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, враховуючи кількість годин, виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, хімія вивчатиметься у 7–9-х класах (7-й клас — 1,5 години на тиждень, 8-й і 9-й клас — 2 години на тиждень).

Вивчення хімії за програмою, розробленою відповідно до нового Державного стандарту, розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Л. М. КОНОНЕНКО,
методист науково-методичної лабораторії природничих дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У статті розглядаються особливості викладання біології та екології у новому навчальному році. Даються рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів.

Ключові слова: парадигма освіти, пізнавальна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології.

У 2014/2015 навчальному році вивчення біології та екології в **7–11-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за чинними програмами:

- Програма «Біологія. 7–11 класи». — К. : Перун ; Ірпінь, 2005 (лише для основної школи — 7–9 класи).

- Збірник навчальних програм для загальноосвітніх закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Біологія. 8–9 класи. — К. : Вікторія, 2009.

- Біологія. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. — Тернопіль : Мандрівець, 2011.

- Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії. 5–12 класи. — Тернопіль : Мандрівець, 2010.

Для забезпечення допрофільної та профільної підготовки з варіативної складової типових планів виділяються години на факультативи та курси за вибором (7–11 класи — Збірник навчальних програм курсів за вибором і факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009). Слід зазначити, що в листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-426 від 01.06.2012 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій з базових дисциплін» (www.mon.gov.ua; www.iitzo.gov.ua), у рекомендаціях для вчителів біології та екології наголошується, що зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин, що передбачена в програмах, є орієнтовними. Вчитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, враховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Також схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист від 30.12.2010 № 1-4/18-5130) програму курсу за вибором «Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин. 8–9 класи» (авт.: В. Є. Борейко, Б. М. Васильківський).

Слід зазначити, що під час проведення занять у кабінеті біології особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-ме-

тодичних матеріалах «Безпечно проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН молоді та спорту від 01.02.2012 № 1/9-72).

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, природознавство вивчатиметься в **5-му класі** (2 години на тиждень), а біологія в **6–9-х класах** (по 2 години на тиждень). Вивчення біології у 2014/2015 навчальному році розпочинається з 6-го класу за програмою, розробленою до нового Державного стандарту:

- Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. Природознавство. Біологія. — К. : Освіта, 2013.

Сучасна парадигма освіти передбачає пріоритетними напрямками запровадження та реалізацію компетентісно спрямованої освіти, яка знаходить відображення у новій навчальній програмі при визначенні змісту біологічної та екологічної освіти. Принцип уніфікації, який реалізується в озброєнні різних учнів однаковим набором знань, сьогодні втрачає актуальність, і головними в реалізації змісту освіти стають принципи диференціації та індивідуалізації, які реалізуються на основі діяльнісного підходу. У світлі сучасних змін в освіті стає нагальним формування в особистості емоційно — ціннісного ставлення до світу, яке забезпечується не лише одним засвоєнням певної суми знань, а, насамперед, їх реалізацією у нестандартних ситуаціях. Орієнтація виключно на академічну науку призводить до деформації у свідомості людини реальної картини світу. Сучасна людина повинна бути інформованою, творчо та критично мислячою.

Нова програма з біології розроблена з урахуванням таких змістових ліній: різноманітність та еволюція органічного світу; біологічна природа та соціальна сутність людини; рівні організації живої природи (молекулярний, клітинний, організмівий, популяційно-видовий та біосферний), які логічно входять до навчального матеріалу всіх класів.

У зміст програми закладено функціонально-цілісний, системно-структурний, екологічний,

історичний та порівняльний підходи. Це забезпечує формування уявлень про цілісність живих систем; зосереджує увагу на вивченні процесів життєдіяльності, без деталізації морфологічних та анатомічних особливостей біологічних об'єктів; сприяє формуванню уявлень про зв'язок живих організмів з неживою природою, формуванню стратегії поведінки сучасної людини у біосфері. Вчителям біології та екології рекомендовано використовувати матеріали місцевого значення.

Навчальний матеріал викладений в програмі за лінійно-концентричним принципом на основі провідних змістових ліній у такій послідовності: клітина, одноклітинні організми, рослини, гриби, тварини, людина, основи системної біології (сучасний аналог загальної біології, що включає питання біохімії, цитології, генетики, біології розвитку, теорії еволюції, основ філогенії, основ екології).

Особливістю програми 6-го класу є послідовне функціональне пояснення процесів життєдіяльності клітинного і організмового рівнів на прикладі одноклітинних та багатоклітинних організмів (квіткових рослин та грибів). Звертаємо увагу вчителів біології на тему № 2 «Одноклітинні організми. Перехід до багатоклітинності». Біологія, передусім, швидко розвивається, збагачується новими відкриттями, адже відомо, що світ постійно нами пізнається, але є ще багато незрозумілого, невідомого. Саме тому звертаємо увагу вчителів біології на зміст теми № 2 (табл. 1):

Таблиця 1

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Вольвокс, губки, ульва — багатоклітинні організми. <i>Демонстрація</i> колекцій зображень (у тому числі електронних) одноклітинних, багатоклітинних організмів без тканин.	<i>характеризує:</i> — особливості будови вольвоксу, губок, ульви; <i>пояснює:</i> — пристосувальне значення переходу до багатоклітинності.

За новою програмою у 6-му класі вивчення живої природи розпочинається з теми № 1 «Клітина». Нагадуємо, що учні знайомі з будовою та функціями клітини з курсу «Природознавство». Тому слід враховувати досвід учнів та опорні знання, уміння і навички під час поширення уявлень про структурно-функціональну одиницю живого на основі реалізації принципів наступності та послідовності.

На уроках біології в 6-му класі в учнів формуються уявлення про відсутність чіткої межі у будові та функціонуванні між рослинами та тваринами на одноклітинному рівні. Вивчення теми «Рослини» сприятиме формуванню в учнів знань про організм рослини як цілісну систему. Тема «Різноманітність рослин» вивчається в історичному аспекті і порядку ускладнення

будови рослин, починаючи з водоростей і закінчуючи покритонасінними. Змістом теми передбачено вивчення екологічних груп рослин та рослинних угруповань як результату пристосованості рослин до умов середовища. Зміст теми «Гриби» спрямований на вивчення особливостей грибів у порівнянні з рослинами і тваринами та основних еколого-трофічних груп грибів, їх значення у природі й житті людини.

У навчанні біології провідну роль відіграє пізнавальна діяльність, спрямована на оволодіння методами наукового пізнання, яка в програмі реалізується через лабораторні дослідження, практичні та лабораторні роботи, дослідницький практикум, проекти. У 6-му класі програмою передбачено демонстрації (відповідно до матеріально-технічної бази кабінету експонати, муляжі та колекції можливо замінити мультимедійними презентаціями, віртуальними лабораторіями та моделями), лабораторні дослідження, практичні роботи, дослідницькі практикуми та міні-проекти (табл. 2).

Розподіл годин у програмі орієнтовний. Вчитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, змінювати послідовність вивчення питань у межах теми, пропонувати власну тематику проектів та дослідницького практикуму, резервний час може бути використаний вчителем на власний розсуд для організації різноманітних форм навчальної діяльності: екскурсій, проектної та дослідницької діяльності учнів, роботи з додатковими джерелами інформації, колекції та узагальнення знань.

Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів основної школи розроблено відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (наказ МОН України від 21.08.2013 № 1222).

При оцінюванні рівня навчальних досягнень учнів з біології враховуються:

- рівень оволодіння біологічними ідеями, що становлять важливу складову загальнолюдської культури;
- обсяг відтворення знань, рівень розуміння навчального матеріалу;
- самостійність суджень, систематизація та глибина знань;
- дієвість знань, уміння застосовувати їх у практичній діяльності з метою розв'язування практичних завдань;
- уміння робити висновки та узагальнення на основі практичної діяльності;
- рівень оволодіння практичними уміннями та навичками спостереження і дослідження природи.

При оцінюванні лабораторних і практичних робіт з біології враховуються:

- обсяг виконання завдань;
- наявність помилок, їх кількість;
- оформлення роботи (порядок оформлення, виконання рисунків біологічних об'єктів, охайність);
- для лабораторних робіт — наявність і зміст

Види пізнавальної діяльності	Реалізація та мета
1. Лабораторні дослідження (не підлягають обов'язковому оформленню в зошиті. Прийом виконання лабораторних досліджень та їх реєстрація визначається вчителем під час уроку).	— виконуються на уроці різними способами (фронтально під керівництвом вчителя, групою або індивідуально за наданим планом) в процесі вивчення навчального матеріалу з використанням натуральних об'єктів, гербарних зразків, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів; — розвиток в учнів уміння спостерігати, описувати, виділяти істотні ознаки біологічних об'єктів, виконувати рисунки біологічних об'єктів, робити висновки; формування навичок користування мікроскопом, розв'язування пізнавальних завдань тощо.
2. Практичні роботи (оформляються учнями в зошиті та обов'язково оцінюються).	— виконуються з метою закріплення або перевірки засвоєння навчального матеріалу та рівня сформованості практичних умінь і навичок. Виконуючи практичні та лабораторні роботи учні демонструють: навички роботи з натуральними об'єктами, мікроскопом та лабораторним обладнанням; уміння розрізняти біологічні об'єкти, розв'язувати пізнавальні завдання за інструктивною карточкою; уміння порівнювати, робити висновки, розв'язувати вправи та задачі тощо.
3. Дослідницький практикум (передбачає самостійну (або з допомогою дорослих) роботу учнів у позаурочний час).	— формування особистого досвіду дослідницької діяльності в процесі розв'язування пізнавальних завдань.
4. Міні-проекти (організація та проведення можливі як під час уроків, так і у позаурочний час; оформляються та оцінюються індивідуально, на вибір).	— формування умінь знаходити необхідну інформацію про живі організми з різних джерел (у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій).

висновків (відповідність меті та змісту завдань роботи, повнота, логічність, послідовність тощо);

- для практичних робіт — наявність і зміст звіту про роботу;
- рівень самостійності під час виконання завдань і формулювання висновків (написання звіту).

Звертаємо увагу вчителів біології та екології на необхідність домашньої самостійної роботи учнів, оскільки деякі види організації пізнавальної діяльності передбачені не лише на уроці, а й у позаурочний час (міні-проекти, дослідницькі практикуми, закріплення матеріалу під час виконання диференційованих домашніх завдань). Рекомендації щодо обсягу та характеру домашніх завдань прописані в листі МОН України від 29.10.2007 № 1/9-651.

Для ефективної реалізації інформаційно-комунікаційних технологій на уроках біології та екології і позаурочний час пропонуємо до використання Інтернет-ресурси і сайти біологічного та екологічного спрямування:

<http://www.osvita.org.ua> — освітній портал
<http://www.osvita.od.ua> — Одеський інститут удосконалення вчителів

<http://flogiston.ru.user> — каталог освітніх ресурсів.

<http://dictionary.fio.ru> — педагогічний енциклопедичний словник

<http://www.biology.org.ua> — Український біологічний сайт

<http://biology.civicua.org> — Асоціація вчителів біології України

<http://studentam.net.ua/content/category/40/195/129/> — матеріали для лекцій

<http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/redbook.php> — Червона книга України

<http://www.menr.gov.ua> — Міністерство екології та природних ресурсів України

<http://www.mon.gov.ua> — Міністерства освіти і науки України

<http://www.ecostudy.yar.ru/> — екологічний сайт

<http://www.studfiles.ru/> — екологічний сайт

<http://www.refine.org.ua/> — екологічний сайт

Сайти вчителів біології:

Павленко Т. І. — <http://pti.kiev.ua/>

Карпової Т. П. — <http://tana.ucoz.ru/>

Лотоцької Е. Г. — <http://lotoskay.ucoz.ru/>

Андреевої Н. Б. — <http://www.biologes.ru/>

Адаменко Л. Г. (м. Іллічівськ Одеської області) — <http://www.google.com/>

І. П. ТЕРТИЧНА,
завідувачка НМЛ географії та економічних знань

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВІДПОВІДНО ДО НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ ТА ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Географія як шкільний предмет все більше набуває практичної спрямованості, перетворюється з об'єкта вивчення в засіб розвитку учнів. Цей процес характерний для всієї світової методики навчання географії. На передній план виходить прагматичний підхід до освіти — не що вивчати, а навіщо вивчати. У зв'язку зі зміною завдань географічної освіти необхідно міняти і мотиваційні установки, формуючи у дітей внутрішні мотиви вивчення предмета, а саме — бажання самої дитини вивчати географію. У цьому напрямку вчитель повинен працювати постійно, розвивати пізнавальний інтерес до вивчення предмета.

Одним із напрямків такої діяльності вчителів є залучення учнів до участі у різноманітних інтелектуальних змаганнях з географії, наприклад, олімпіадах, інтернет-олімпіадах, турнірах різних рівнів. На жаль, результати участі учнів Одещини в таких змаганнях невтішні. Вперше за багато років у 2013/2014 н. р. учні не здобули жодного диплому IV етапу Всеукраїнської олімпіади з географії. Рівень знань, який виявили учні на обласному етапі, також дуже низький. Аналіз виконання учнями олімпіадних завдань показав, що існує необхідність посилення уваги до формування практичних умінь і навичок (розв'язування задач і тестів), а також виконання творчих завдань. Особливо звертаємо увагу до запитань з фізичної географії.

Завдання теоретичного блоку оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з географії (Наказ МОН України 05.05.2008 № 371 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти»). Відповідно до цих критеріїв відповіді на теоретичні питання мають бути структурованими; відтворювати зміст основного питання; відображати власне оціночне ставлення до даного питання шляхом синтезу й аналізу набутих географічних знань; супроводжуватися малюнками, схемами, таблицями, діаграмами; бути повними і розгорнутими, мати власну думку та приклади; бути географічними.

Для майбутніх учасників інтелектуальних змагань з географії важливими є такі якості, як уміння логічно мислити й скласти план відповіді, концентрувати увагу на головному. Спостереження показують, що потенціальними учасниками географічних змагань повинні бути допитливі діти, бажано з математичним скла-

дом розуму, з широким колом інтересів, не обов'язково відмінники, але з розвинутою увагою, пам'яттю й просторовим мисленням, яким додається вивчати географічну карту.

Ще одним засобом посилення практичної спрямованості вивчення предмета є залучення учнів до участі в географічних турнірах. На жаль турнірний рух з географії на Одещині підтримується тільки окремими педагогами-ентузіастами. Нагадуємо, що питання, за якими проводяться турніри різних рівнів (шкільний, обласний, всеукраїнський), є однаковими і друкуються щорічно в журналі «Географія та економіка в школі». Обласний етап здійснюється на базі ООІУВ у жовтні. Для участі в обласному етапі необхідно подати заявку до організаційного відділу ООІУВ до 1 жовтня 2014 року.

З метою створення реальних умов для підготовки та участі в турнірі юних географів доцільно виділяти години на факультативні та додаткові заняття, на курси за вибором, завдяки яким удосконалюються географічні уміння. Дуже важливо психологічно підготувати учнів до виконання конкурсних завдань. Робота щодо підготовки учнів до участі у турнірі юних географів потребує від вчителя постійного поповнення знань обдарованих дітей з психології, а також тісного співробітництва з практичним психологом, іншими вчителями, адміністрацією і обов'язково батьками школярів.

Новий Державний стандарт загальної середньої освіти проголошує реалізацію діяльнісного підходу до процесу формування компетенцій учнів. Структура і зміст нової програми з географії ґрунтується на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, урахування вікових можливостей учнів, практичної спрямованості.

На сайті МОН України, у рубриці «Навчальні програми для 5–9-х класів (за новим Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392)» Департамент загальної середньої та дошкільної освіти починає впровадження затвердженої навчальної програми з географії (наказ від 06.06.2012 № 664). Звертаємо увагу, що робота за цією програмою розпочнеться 1 вересня 2014 року лише в 6-му класі.

Географічні курси вивчатимуться у 2014/2015 н. р. в традиційному порядку:

6-й клас — «Загальна географія» — є першим систематичним курсом нового шкільного предмета. Програма курсу розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), з яких запланований резерв часу становить 6 годин. У 6-му класі передбачається 9 практичних робіт, з яких 4 (практичні роботи 2, 5, 7, 8) оцінюються обов'язково, решта — за вибором вчителя. Крім того, до окремих тем наводяться теми досліджень, які рекомендуються виконувати у формі презентацій, творів (есе), розробки міні-проектів, постерів, роботи на місцевості, до виконання яких можуть бути залучені й члени родини учня.

7-й клас — «Географія материків і океанів» — навчальний предмет, що розкриває знання про диференціацію і цілісність природи Землі, розширює і конкретизує уявлення учнів про походження материків і океанів, просторову неоднорідність Землі, прояви географічних закономірностей на глобальному і регіональному рівні, особливості життя та діяльності людей у різних географічних умовах.

8-й клас — «Фізична географія України» — навчальний предмет, що забезпечує вивчення особливостей природи як умови життя та господарської діяльності людини.

9-й клас — «Економічна і соціальна географія України» — навчальний предмет, в процесі вивчення якого висвітлюються питання населення і трудових ресурсів держави, розвитку та розміщення господарства.

Як і у попередні роки, вивчення географії України у 8-му та 9-му класах доцільно завершувати викладанням 17-годинних курсів (за рахунок годин варіативної складової навчального плану) «Географія своєї області». Завдяки такому підходу, спираючись на краєзнавчий принцип, вчитель дає наукові географічні поняття на основі вивчення своєї місцевості та допомагає учневі у вивченні господарської діяльності населення рідного краю. Під час вивчення природи і господарства своєї області підвищується ефективність морального виховання учнів, їх особиста відповідальність за стан навколишнього середовища, раціональне використання і відновлення її ресурсів.

Серед краєзнавчих курсів рекомендуємо для використання у 6-х класах навчально-методичний комплекс регіонального курсу «Природа рідного краю. Одещина», який складається з програми та робочого зошита для учнів. У 2014 році комплекс пройшов експертизу та отримав гриф. Актуальність програми полягає в можливості сформулювати і закріпити в учнів 6-го класу поняття та уявлення про компоненти природи своєї місцевості та їх господарське використання на краєзнавчому матеріалі. Позитивним аспектом є варіативність практичної складової програми в залежності від місцевих умов та можливостей навчального закладу.

Також отримав гриф створений обласною творчою групою і рекомендований для використання посібник: «Фізична географія України: Робочий зошит для практичних робіт учнів 8 класу» (авт.: О. М. Роскос, Н. О. Роскос; Одеса, 2013; 57 с.). Посібник містить практичні роботи з курсу «Фізична географія України» (8-й клас). Завдання практичних робіт включають інформаційний матеріал, картографічні заготовки, методичні поради. Матеріали посібника також мають значний краєзнавчий потенціал.

У 2014/2015 навчальному році особливу увагу варто звернути на організацію допрофільного навчання учнів 6–9-х класів і профільного навчання учнів старшої школи, адже саме старша школа покликана створювати умови для підготовки молоді до виконання своїх соціальних функцій — трудових, суспільних, а також для продовження освіти. Під час організації допрофільного навчання з географії має враховуватися як розвиток пізнавального інтересу до вивчення предмета, так і усвідомлений вибір профілю в старшій школі. Допрофільна підготовка в процесі вивчення географії в основній школі здійснюється за допомогою курсів за вибором різного характеру — факультативних занять, засідань гуртків і секцій, учнівських «круглих столів», проведення географічних вечорів, конференцій, екскурсій на підприємства, у музеї, на природні об'єкти. Організуються Тижні географа, природодослідника, кліматолога, геолога, фенолога.

З метою створення більших можливостей для вибору профілю пропонуємо для викладання невеличкі курси за вибором (10–17 годин), зокрема «Краєзнавство», «Гідрологія», «Метеорологія», «Картографія», «Основи виробництва», «Практична екологія» в 6–9-х класах, «Географія культури Європи» (6–7-ті класи), «Основи практичної геології» (8-й клас) та ін. (Додаток 1).

Вивчення географії в старшій школі на рівні стандарту, академічному та профільному забезпечується в процесі вивчення курсу «Соціально-економічна географія світу» з використанням навчальної програми для ЗНЗ, видавництва «Перун» і підручників, що рекомендовані МОНмолодьспорт України «Географія. 10 клас» (авт.: Г. Уварова, В. Пестушко; Генеза, 2010), «Географія. 10 клас» (авт.: В. Коберник, Р. Коваленко), Оберіг, 2010. Вивчення географії у 10-х класах стандартного (базового) і академічного рівнів у 2014/2015 навчальному році буде здійснюватися у межах систематичного курсу «Соціально-економічна географія світу», загальний обсяг якого 52 години (1,5 години на тиждень).

Організація профільного навчання з географії здійснюватиметься у 10–11-х класах за навчальною програмою «Географія. Профільний рівень» (авт.: Т. Г. Гільберг, Л. Б. Паламарчук, В. В. Безуглий) і підручниками «Географія. Під-

ручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень» (авт.: Л. Б. Паламарчук, Т. Г. Гільберг, В. В. Безуглий), Генеза, 2010); «Географія. Підручник для 11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень» (авт.: Л. Б. Паламарчук, Т. Г. Гільберг, А. І. Довгань), Генеза, 2011. Даний курс розрахований на 350 годин (по 5 годин на тиждень у 10–11-х класах) й охоплює шість взаємопов'язаних розділів.

Перелік посібників і програм, що можуть бути використані при вивченні географії, постійно оновлюється та друкується у щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України і розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua) і веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Література

1. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. Освітня галузь «Природознавство».

2. Душина І. В. Методика преподавания географии / И. В. Душина, Г. А. Понурова. — М. : Просвещение, 1997.

3. Коберник С. Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх закладах / С. Г. Коберник. — К. : Навч. кн., 2005. — 314 с.

4. Омельченко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / В. Л. Омельченко, А. І. Кузьмінський. — К. : Знання, 2006. — 311 с.

5. Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Частина І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.

6. Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Частина ІІ. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.

7. Саввіч О. М. Методичні рекомендації щодо проведення ІІ етапу Всеукраїнської олімпіади з географії / О. М. Саввіч.

8. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії : підручник / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. — К. : Картографія, 2012. — 512 с.

9. Інструктивно-методичні рекомендації. Географія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji/>

Додаток 1

Географія. Програми курсів за вибором та факультативів

№	Назва програми, автор	Тип програми	Клас	Кількість годин	Інформація про схвалення	Джерело (де опублікована програма)
1.	Рідний край. Андрус'як Г. В., Гільберг Т. Г.	Курс за вибором	8–9	34	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
2.	Ми і Всесвіт. Солодюк В., Франчук І., Данильчук Н., Фурманчук Л., Охота І., Пашко М.	Курс за вибором	9	9	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
3.	Подорож екзотичними островами. Бабич Н., Грабовська О., Мельник З., Максимчук В., Іващук В., Нестер В.	Курс за вибором	9	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
4.	Зелений пакет	Курс за вибором	8–9	34	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
5.	У похід юні туристи! Стриковська Г., Сидоренко С., Чорна Н.	Курс за вибором	8	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
6.	Розв'язування географічних задач. Пасічник А.	Курс за вибором	9	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
7.	Здоров'я людини — основа здорового суспільства. Гільберг Т., Мирна Л., Гвардзе Л.	Курс за вибором	9	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
8.	Ландшафтна екологія: дослідження ПТК річки Південний Буг. Суховій Ж., Фют І.	Курс за вибором	8	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
9.	Місто як урбоекосистема. Мирна Л., Віркун В., Гвардзе Л., Бітюк М.	Курс за вибором	8(9)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
10.	Екологія води. Мирна Л., Віркун В., Калінська Н.	Курс за вибором	7(8)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. І. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.

№	Назва програми, автор	Тип програми	Клас	Кількість годин	Інформація про схвалення	Джерело (де опублікована програма)
11.	Озеленення населених територій. Арчишевський Л., Кашак О., Ліхнівська О.	Спец-курс	8(9)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
12.	Основи зеленого дизайну. Арчишевський Л., Кашак О., Ліхнівська О.	Курс за вибором	8(9)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
13.	Географія культурної і природної спадщини свого регіону. Бабичук О., Кравчук Л., Руда У., Фреюк І., Хаверко О.	Курс за вибором	8	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
14.	Географічне положення України. Степасюк Л.	Курс за вибором	9	9	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
15.	Природні ресурси України. Сікорська С., Черниш О., Яловчук Л.	Курс за вибором	9	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
16.	Художні промисли України. Муштин Н.	Курс за вибором	9	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
17.	Основи кліматології та метеорології. Юрчук Н.	Курс за вибором	8(9)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
18.	Україна і світовий ринок. Бочко М., Гілберг Т.	Курс за вибором	10 (11)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
19.	Майбутнє мого краю у дзеркалі глобальних проблем. Бочко М., Гілберг Т., Бочко І.	Курс за вибором	10 (11)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
20.	Глобальні проблеми світу	Курс за вибором	10 (11)	9	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. II. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
21.	Країни Європи на політичній карті світу. Кошовська Л., Лошатецька О., Петровська Л., Путінцова О., Федун І.	Курс за вибором	10 (11)	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
22.	Політична географія. Лешкевич. В., Лешкевич А.	Курс за вибором	10	17	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
23.	Етногеографія. Рихлик Т. І.	Курс за вибором	5–9	170	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
24.	Картографія. Совенко В., Пritула І.	Факультативний курс	8(9)	18	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
25.	Економіка природокористування. Кравчук О.	Курс за вибором	11	70	Затверджено МОН України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021)	Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч. I. — К. : Поліграфкнига, 2010. — 80 с.
26.	Основи геоінформаційних систем і технологій. Даценко Л., Остроух В.	Курс за вибором	10 (11)	35	Затверджено МОН України (лист № 1/11-8752 від 20.09.2010)	Даценко Л., Остроух В. Програма курсу за вибором «Основи геоінформаційних систем і технологій» (Для організації профільного навчання в старших класах загальноосвітніх навчальних закладів) // Географія та основи економіки в школі. — 2011. — № 2. — С. 14–19.
27.	Загальна географія. Кoberник С., Коваленко Р.	Курс за вибором	11	35	Рекомендовано МОН-молодьспорту України (лист № 1/11-1755 від 02.03.2011)	Кoberник С., Коваленко Р. Загальна географія. Програма для профільного навчання, 11 клас // Географія та основи економіки в школі. — 2011. — № 10. — С. 7–12.

№	Назва програми, автор	Тип програми	Клас	Кількість годин	Інформація про схвалення	Джерело (де опублікована програма)
28.	Географія країн Європейського Союзу. Ісаєва Г.	Курс за вибором	11	54	Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 27.05.2010).	Ісаєва Г. Географія країн Європейського Союзу. Програма для загальноосвітніх закладів (напрямок — суспільно-гуманітарний, профіль — географічний) 11 класу // Географія та основи економіки в школі. — 2011. — № 4. — С. 8–13.
29.	Географія культури Європи. Яценко В.	Факультативний курс	6–7	70	Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 27.05.2010).	Яценко В. Географія культури Європи. Програма факультативного курсу, 6–7 класи // Географія та основи економіки в школі. — 2011. — № 3. — С. 4–12.
30.	Українські імена на карті світу. Капіруліна С.	Факультативний курс	8	18	Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 3 від 09.06.2011). Лист МОНМС України № 1.4/18-Г-577 від 06.07.2011.	Капіруліна С. Українські імена на карті світу. Програма факультативного курсу для 8-х класів // Географія та економіка в сучасній школі. — 2012. — № 11–12. — С. 14–15.
31.	Географія туризму. Петринка Л.	Курс за вибором	10–11	35	Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 8 від 09.11.2011). Лист МОНМС України № 1.4/18-Г-824 від 09.12.2011.	Петринка Л. Географія туризму. Програма курсу за вибором, 10–11 класи // Географія та економіка в сучасній школі. — 2013. — № 5. — С. 12–13.

УДК 372.833:33

Л. В. ХОЛОСТЕНКО,

методист науково-методичної лабораторії географії та економічних знань

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯНИНА ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: шкільна економічна освіта, фінансова безпека, фінансова грамотність, фінансове виховання.

Якщо хочеш бути багатим, потрібно бути фінансово грамотним.

Роберт Кіосакі

Якість держави залежить від якості людей, тому завдання політики — навчання та вивчення їх потреб.

Платон

Розвиток сучасної ринкової економіки передбачає активну участь громадян в усіх сферах фінансової системи країни. Тому кожна людина намагається убезпечити себе та свою родину від наслідків економічних коливань у ринковій економіці, тобто створює особисту систему фінансової безпеки. У зв'язку з цим

нагальною необхідністю є формування у школярів знань та практичних навичок з основ фінансової грамотності, що є основою фінансової безпеки кожного і дозволяє приймати грамотні фінансові рішення як у короткостроковому періоді, так і на перспективу.

Підвищення рівня фінансової безпеки і спо-

живчої культури, готовності до ведення активної підприємницької діяльності повинно стати одним з пріоритетних напрямків розвитку шкільної економічної освіти. Створення умов, які стимулюють учнів до освоєння основ підприємництва, фінансової та споживчої культури, у тому числі як підґрунтя матеріального благополуччя, професійного зростання, соціальної адаптації, є основним завданням економічної освіти. Для досягнення цього необхідно сформувати в учнів стійкі економічні знання, розуміння механізму функціонування фінансових структур, розвинути уміння приймати оптимальні рішення у складній фінансовій ситуації.

Як і попереднього навчального року в старшій школі економіка у 2014/2015 навчальному році викладатиметься в 11-х класах всіх профілів, окрім економічного, на рівні стандарту (35 годин; одна година на тиждень). У класах економічного профілю передбачається 210 годин; по 105 годин у 10-му та 11-му класах. Навчання здійснюватиметься за програмами, які знайомі вчителям:

- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень. — К., 2010.

- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10–11 клас. Профільний рівень. — К., 2010.

- Програми для профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10–11 кл. — Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003, 2006.

- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина I. 10–11 класи (для 11 класу). — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.

- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина II. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.

- Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. — К., 2010.

Для вивчення економіки на рівні стандарту рекомендовано підручники-переможці Всеукраїнського конкурсу підручників для 11-х класів:

— Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / авт. І. Ф. Радіонова. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011.

— Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас / авт.: Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. — Х. : Ранок, 2011.

Додатково можна використовувати методичні посібники, що значно розширює можливості вчителя при підготовці матеріалів для проміжного контролю знань учнів та проведення практичних робіт. Це наступні методичні посібники:

- Горленко Г. О. Практичні роботи з економіки. 11 клас. Рівень стандарту / Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011.

- Горленко Г. О. Економіка. Тестові завдання : навч. посіб. для учнів 10–11 класів / Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010.

- Часнікова О. В. Економіка. 10 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: Експрес-контроль / О. В. Часнікова. — Х. : Ранок, 2010.

- Бондарев Н. В. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту / Н. В. Бондарев. — Х. : Основа, 2012.

Профільне навчання економіки в старшій школі забезпечується вивченням курсу «Економіка» протягом 210 годин (по три години на тиждень у 10-му та 11-му класах), введенням курсів за вибором та факультативів і близьких до економіки предметів: математики на академічному рівні та географії на профільному.

Для вивчення економіки на профільному рівні рекомендовано підручники-переможці Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників:

— Економіка (профільний рівень). 10 клас / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011.

— Економіка (профільний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011.

— Економіка (рівень профільний). 10 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. — Х. : Ранок, 2011.

— Економіка (рівень профільний). 11 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. — Х. : Ранок, 2011.

Додатково до зазначених підручників можна використовувати посібники:

- Горленко Г. О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи для учнів 10-х класів / Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010.

- Горленко Г. О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи для учнів 11-х класів / Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011.

- Єфремова Л. В. Усі уроки економіки. 11 клас. I семестр. Профільний рівень / Л. В. Єфремова, Т. О. Степаненко. — Х. : Основа, 2012.

- Горобинська М. В. Усі уроки економіки. 11 клас. II семестр. Профільний рівень / М. В. Горобинська, Л. В. Єфремова, Л. І. Піддубна. — Х. : Основа, 2012.

При організації допрофільного вивчення економіки у 8–9-х класах за рахунок годин варіативної складової навчального плану рекомендуємо користуватися програмою «Основи економіки» (авт.: Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко) та навчальним посібником «Моя економіка» (авт.: Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко).

У класах з поглибленим вивченням економіки пропонуємо використовувати програму «Основи економіки», автор І. І. Климюк.

Фінансове виховання здійснюється протягом

тривалого періоду на основі принципу «від простого до складного», в процесі багаторазового повторення і закріплення, спрямованого на практичне застосування знань і навичок. Щоб здійснювати позитивний і довгостроковий вплив на учасників, програми фінансової грамотності повинні бути засновані на сучасних і зрозумілих прикладах з реальної практики з урахуванням тенденцій і змін, що відбуваються у фінансовій сфері, підготовлені і представлені за участю професійного фінансового співтовариства. Тому формувати виважене ставлення до власних фінансів необхідно починати якомога раніше. У початковій школі в цьому допоможуть курси за вибором «Початки економіки» (для учнів 1–4-х класів), «Цікава економіка» (для учнів 2–4-х класів), «Економіка для молодших школярів», «Економіка родини» (для учнів 3–4-х класів), «Здоров'я дитини — здорове харчування» (для учнів 3–4-х класів). Для учнів середньої школи можна використовувати такі економічні курси за вибором та факультативи: «Ділова активність» (для учнів 8-го або 9-го класу), «Основи сімейного господарювання» (для учнів 7–9-х класів), «Подорож у світ економіки» (для учнів 5–6-х класів), «Здоров'я дитини — здорове харчування» (для учнів 5–7-х класів), «Фінансове виховання» (для учнів 8-го класу), «Кластерна економіка», «Основи податкових знань» (для учнів 9-го класу). Для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання в старшій школі пропонуються курси за вибором, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів, з одного боку, і відповідають профілю школи, з іншого. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: «Основи підприємницької діяльності», «Власна справа», «Основи менеджменту», «Основи інтелектуальної власності», «Основи споживчих знань», «Цікава економіка», «Глобалізація», «Я — клієнт банку», «Клієнт банку», «Основи казначейської справи». Особливу роль у формуванні фінансової компетенції відіграє курс за вибором «Фінансова грамотність», підготовлений Університетом банківської справи Національного Банку України, мета якого — ознайомити учнів 10-х класів з сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвивати в них навички використання таких продуктів, а також вміння планувати власне фінансове майбутнє.

Фінансове виховання доцільно продовжувати і у позаурочний час. Значний досвід у цьому представили учасники Українсько-польського проекту «Шкільна академія підприємництва», який продовжував свою роботу і у 2013/2014 навчальному році. Учасники десяти шкільних клубів підприємництва активно навчалися і працювали протягом двох років, реалізуючи різноманітні бізнес-проекти. При цьому школярі пізнавали як теорію, так і прак-

тику підприємницької діяльності, що дозволяло їм формувати фінансові компетенції. Кожен клуб відрізнявся оригінальністю ідей і реалізованих проектів. За результатами роботи шкільних клубів підприємництва найкращі були запрошені до участі в роботі заключної Конференції клубів ШКП у Варшаві (Республіка Польща, грудень 2013 року). Одеську область представляли учасники клубу «Імпульс» Суворовської ЗОШ I–III ступенів Ізмаїльського району (керівник — В. П. Мельниченко, вчитель економіки), які розповіли всім делегатам про свої здобутки, презентували вироби свого маленького підприємства та отримали цінні подарунки від організаторів і спонсорів цього заходу. Досвід та досягнення всіх учасників проекту було репрезентовано в електронному Е-посібнику, який дає можливість ознайомитись й використовувати методичні матеріали щодо функціонування такої форми роботи як шкільний клуб підприємництва.

Таким чином, на даний час у суспільстві існують чинники, які змушують впроваджувати роботу щодо формування фінансової грамотності громадянина як найраніше: можливість охоплення навчанням усіх верств населення, незалежно від їх матеріальних статків, чим закладається підґрунтя фінансової компетенції цілого покоління; стрімкий ріст кількості учнів, які починають приймати самостійні фінансові рішення у більш ранньому віці; саме в ранньому віці закладаються засади загальнолюдської культури й стимули до навчання протягом усього життя. І завдання педагогів полягає у тому, щоб давати не тільки готові економічні знання, а й створювати умови для формування у підростаючого покоління основ фінансової безпеки.

Література

1. Гладковський Р. В. Заходи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з упровадження курсу «Фінансова грамотність» / Р. В. Гладковський, Н. І. Забуга // Економіка в школах України. — Х.: Основа, 2013.
2. Эфка Хедер. Обучение предпринимчивости как ключевой компетенции / Эфка Хедер, Майя Любич, Лавро Нола; Юго-Восточноевропейский центр обучения предпринимчивости. Селска цеста 217/IV. — Загреб, 10000. Хорватия.
3. Інструктивно-методичні рекомендації. Економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji/>
4. Охильков А. Сэкономленный рубль — заработанный рубль [Електронний ресурс] / А. Охильков. — Режим доступу: <http://www.grani21.ru/pub/sjekonomlennyj-rubl-zarabotanyj-rubl>.
5. Саникидзе И. Ф. Авторская разработка курса «Финансовая грамотность и финансовая безопасность для 8–9 классов» / И. Ф. Саникидзе.

В. В. ГРІНЧУК,
завідувачка науково-методичної лабораторії математики

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2014/2015 навчальному році вивчення математики в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами.

Вивчення математики в **5–6-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів буде здійснюватися за новою навчальною програмою та новим Державним стандартом для учнів 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: М. І. Бурда, Ю. І. Мальований, Є. П. Нелін, Д. А. Номіровський, А. В. Паньков, Н. А. Тарасенкова, М. В. Чемерис, М. С. Якір), розміщена на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua.

У **7–9-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів навчання здійснюватиметься за програмами, надрукованими у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Математика 5–12 класи» (К. : Перун, 2005), а також у науково-методичному журналі «Математика в школі» (2006, № 2), «Математичній газеті» (2009, № 9, 10).

У **8–9 класах (поглиблене вивчення)**: Математика 8–9 класи. Програма для класів з поглибленим вивченням математики // Інформаційний збірник МОН України. — 2008. — № 16–17, розміщена на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua.

У **10–11 класах** математики вивчатиметься за програмами, надрукованими у посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки і профільного навчання» (Харків : Ранок, 2011), розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua.

Таблиця розподілу годин на вивчення математики за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень в класах							
	Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень		Поглиблене вивчення	
	10	11	10	11	10	11	10	11
Математика	3	3	—	—	—	—	—	—
Алгебра та початки аналізу	—	—	2	3	5	5	5	5
Геометрія	—	—	2	2	4	4	4	4

Програма поглибленого вивчення математики розрахована на вивчення математики у 8–11 класах (навчальні заклади, які розпочали вивчення математики у 8-му класі на поглибленому рівні, продовжують поглиблене вивчення у 10–11-х класах)

Програмно-методичні матеріали щодо вивчення курсу математики (орієнтовне календарне планування для загальноосвітніх та профільних класів, завдання для підсумкового тематичного оцінювання) — в Інформаційних збірниках МОН № 13–14, 2006–2009 рр., журналі «Математика в школі» (№ 6, 2006–2009 рр.), журналі «Математика в школі» № 6, 7–8 2011 р., «Математика в школах України» № 19–21 2011 р., № 22–24 2012 р., газеті «Математика» № 26–27, 46–47 2011 р., № 29–31 2012 р.

Профільна школа

Реалізація профільного навчання математики у 10–11-х класах та допрофільної підготовки у 5–9-х класах забезпечується системою курсів за вибором та факультативів (за рахунок варіативного компонента), які певним чином враховують інтереси і можливості учнів даного профілю.

Функції курсів за вибором — поглиблення та розширення основного змісту математики відповідно до профілю навчання, надання можливості для організації творчої роботи учнів через систему індивідуальних завдань професійної спрямованості.

Навчальні програми, орієнтовне календарно-тематичне планування та методичні рекомендації щодо викладання курсів за вибором і факультативів надруковані у «Збірнику програм для допрофільної підготовки та профільного навчання» (у двох частинах) / упоряд.: Н. С. Прокopenко, О. П. Вашуленко, О. В. Єрґіна. — Х. : Ранок, 2011.

Збірник навчальних програм курсів за вибором і факультативів для профільної школи у 2-х частинах

У 1-шу частину включено:

- 11 програм курсів за вибором для 8–9-х класів;
- 4 програми для спеціалізованих закладів освіти;
- 16 програм факультативів для 5–9-х, 8–11-х класів;
- програму гуртка з математики.

У 2-гу частину включено:

- 4 державні програми з математики (рівні: стандарту, академічний, профільний, для класів з поглибленим вивченням математики);
- 26 програм курсів за вибором;
- 7 програм факультативів для старшої школи.

Програми курсів містять:

Обов'язково

- Пояснювальну записку (мета, завдання курсу, цільова аудиторія, рекомендації щодо режиму вивчення, очікувані результати).

- Навчально-тематичний план (перелік розділів і тем з їх стислою анотацією та вимоги до рівня навчальних досягнень учнів).

- Список літератури.

Додатково

- Орієнтовне календарно-тематичне планування.

- Методичні рекомендації до викладання курсу (опис засобів організації навчального процесу, вказівки до опрацювання основних змістових ліній курсу, дидактичні матеріали, рекомендації щодо оцінювання результатів навчання).

- Набір дидактичних вправ.

У класах відповідних профілів замість предмета «Математика» можуть вивчатися окремі курси — «Алгебра та початки аналізу» (із розрахунку 2 години на тиждень в 10-му класі і 3 години на тиждень в 11-му класі) і «Геометрія» (із розрахунку 2 години на тиждень в 10-му класі і 3 години на тиждень в 11-му класі) за рахунок часу, відведеного на профільне і поглиблене вивчення предметів, введення курсів за вибором, факультативів.

Звертаємо увагу вчителів на:

- удосконалення підготовки та проведення уроків математики з використанням активних форм організації діяльності учнів;
- диференційоване навчання та індивідуальну роботу з учнями;
- використання нових інформаційних технологій у поєднанні з традиційними засобами навчання;
- практичну спрямованість навчання математики;
- моделювання життєвих ситуацій;
- аналіз кількісних даних, що представлені у різних формах;
- відсоткові розрахунки;
- пропорційні відношення;
- дії з дробами;
- розвиток логічного та креативного мислення.

Методичну роботу районних і міських методичних кабінетів з педагогічними кадрами спрямовувати на:

- підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів, досягнення позитивних результатів навчального процесу;
- організацію науково-методичного супроводу вивчення математики у зв'язку з оновленням змісту математичної освіти;

- формування інноваційної культури вчителя математики;
- удосконалення підготовки та проведення уроків математики з використанням активних форм організації діяльності учнів;
- використання новітніх інформаційних технологій, електронних підручників, програмних засобів навчання;
- активізацію роботи з молодими вчителями математики;
- вивчення та розповсюдження перспективного педагогічного досвіду.

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 02.08.2012 р. № 882 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, схвалені відповідною комісією науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Вимоги до перевірки зошитів регламентуються методичним листом Міністерства освіти і науки України від 27.12.2000 р. № 1/9-529 «Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін у 5–11 класах» (окрім кількості контрольних робіт).

Вимоги щодо обсягу домашніх завдань регламентуються методичним листом Міністерства освіти і науки України від 29.10.2007 р. № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів».

Обсяг домашніх завдань з усіх предметів має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували у 5–6-х класах — 2,5 години; у 7–9-х класах — 3 години; у 10–11-х класах — 4 години.

Вимоги до ведення класного журналу регламентуються наказом Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 р. № 496 «Інструкція з ведення класного журналу для учнів 5–11(12) класів ЗНЗ».

Тематичному оцінюванню навчальних досягнень підлягають основні результати вивчення теми (розділу). Під час вивчення кожної теми вчитель підтримує зворотній зв'язок з учнями через: поточне оцінювання, перевірку виконання домашніх завдань, ведення зошита, проведення діагностичної самостійної роботи (25–45 хвилин), 1–2 коротких самостійних робіт (10–15 хвилин), письмової контрольної роботи (бажано з використанням тестових технологій).

Після закінчення вивчення теми рекомендуємо провести урок узагальнення знань, умінь і навичок та урок корекції знань, умінь і навичок (після контрольної роботи).

Тематична оцінка виставляється за результатами опанування учнями матеріалу теми протягом її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (самостійних, контрольних робіт) та навчальної активності учнів (але не середнє арифметичне всіх оцінок, а враховуючи динаміку особистих навчальних досягнень кожного учня під час вивчення теми).

Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів з предметів інваріантної та варіативної складових (курси за вибором, спеціальні курси) робочого навчального плану.

Не підлягають обов'язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять, які фіксуються в окремому (спеціальному) журналі.

Інтернет-ресурси

для вчителів математики:

<http://www.mon.gov.ua> — Міністерство освіти і науки України
<http://www.teacher.at.ua> — Методична скарбничка
<http://sites.google.com/site/matematikaonline> — Математика в школі онлайн

<http://www.matholymp.org.ua> — Математичний олімпіадний рух
<http://www.math.ru> — Матеріали з математики в Єдиній колекції цифрових освітніх ресурсів
<http://www.bymath.net> — Вся елементарна математика
<http://www.formula.co.ua> — Математика для школи
<http://www.problems.ru> — Задачі (допомога при підготовці гуртків та факультативних занять у школі)
<http://www.olimpiada.ru> — Математичні олімпіади для школярів
<http://www.kvant.info>; <http://kvant.mccme.ru> — Науково-популярний фізико-математичний журнал «Квант»
<http://www.ukrtym.blogspot.com/> — Турнір юних математиків
<http://www.etudes.ru> — Математичні етюди
<http://mathworld.ru/about> — Світ математики
<http://yroki.at.ua/> — Творчий вчитель математики
<http://metodportal.net/> — Методичний портал
<http://mysl.lviv.ua/> — Країна міркувань
<http://www.testmath.com.ua/> — Вивчаємо математику
<http://zadachi.mccme.ru/> — Задачі
<http://matematika-na5.narod.ru/> — Математика — на 5!
<http://www.igraza.ru/> — Ігри, ребуси, загадки
<http://www.golovolomka.hobby.ru> — Головоломки, логічні задачі
<http://www.danetka.ru/cgi-bin/main.pl> — Граємо в логічну гру «Ситуації»

УДК 371.315:371.32+51

О. М. ЗАДОРІНА,

канд. пед. наук, старший викладач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ У 6-МУ КЛАСІ ЗА НОВИМ ДЕРЖАВНИМ СТАНДАРТОМ

Ключові слова: методика навчання математики, індивідуальне навчання, випробування і події; неможливі, достовірні та випадкові події, спільні і несумісні, рівноможливі і нерівноможливі, протилежні, незалежні події, експеримент, класичне визначення ймовірності.

Логічним наслідком вивчення основ комбінаторики у 5-му класі є продовження ймовірно-стохастичної лінії, а саме — вивчення основ теорії ймовірностей у 6-му класі. Не зважаючи на значну кількість критики щодо необхідності перенесення цього розділу на більш пізній термін, укладачі програми з математики вважають, що вивчення основ теорії ймовірностей доцільно здійснювати саме у цей період шкільного віку, і це не випадково, оскільки даний розділ елективного курсу являє собою надзвичайно яскраву, цікаву і своєрідну частину математики.

Вивчення матеріалу супроводжується розглядом різноманітних ігрових і життєвих прикладів з непередбачуваним неоднозначним результатом. Однак слід зауважити, що розгляд випадкових подій, деякі труднощі психологічного характеру, які виникають через незвичність об'єктів вивчення, роблять курс досить непростим для засвоєння.

Основні питання, що розглядаються під час вивчення теорії ймовірностей.

- Випробування і події.
- Неможливі, достовірні та випадкові події.
- Види випадкових подій (спільні і несумісні, рівноможливі і нерівноможливі, протилежні, незалежні), дії над випадковими подіями (сума, добуток). Повна група.
- Експерименти та його результати.
- Класичне визначення ймовірності.

Розглянемо деякі особливості вивчення кожного з цих питань окремо.

Предмет теорії ймовірностей. Події.

На першому занятті слід розповісти учням про виникнення теорії ймовірності, про вчених, які стоять біля її витоків. Учні можуть підготувати доповіді з біографії згаданих вчених, теми доповіді розподіляються заздалегідь.

У повсякденному житті, даючи будь-які прогнози, ми нерідко вживаємо висловлювання «ймовірно», «мабуть». Наприклад, ми говори-

мо: «Ймовірно, сьогодні ввечері буде дощ», причому ми розуміємо, в яких подіях «мало» ймовірності, а в яких — «багато».

Французький натураліст Ж. Л. Л. Бюффон у XVIII столітті підкидав монету 4040 раз — герб випав 2048 разів. Математик К. Пірсон на початку XIX століття підкидав її 24 000 раз — герб випав 12012 разів. У 70-х рр. XX століття американські натуралісти повторили дослід. При 10 000 підкиданнях герб випав 4979 разів. Отже, результати підкидання монети, хоча кожне з них і є випадковою подією, при неодноразовому повторенні підвладні об'єктивному закону.

Теорія ймовірностей і вивчає закономірності, які управляють масовими випадковими подіями.

З випадковими подіями (або явищами), тобто з такими, які можуть або відбутися, або не відбутися в результаті якогось випробування, ми зустрічаємося в житті дуже часто.

Учень витягує білет — це випробування. Поява при цьому білета № 13 — випадкова подія, білета № 5 — інша випадкова подія. Вибір на вмання будь-якої сторінки в книзі — це випробування. Те, що першою літерою на цій сторінці виявиться літера «м» — це випадкова подія.

Наприклад, розглянемо наступні події:

№	Умова	Результат
A ₁	При нагріванні дроту	його довжина збільшиться
A ₂	При киданні гральної кістки	випадує 4 очки
A ₃	При киданні монети	випаде герб
A ₄	При огляді поштової скриньки	знайдено три листа
A ₅	При низькій температурі	вода перетвориться на лід

Події A₁, A₅ відбудуться закономірно, A₂, A₃, A₄ — випадкові.

Подія, що в даному випробуванні неминує настане, називається достовірною, а подія, яка в даному випробуванні ніколи не з'явиться — неможливою.

Які з наступних подій достовірні:

A	Два влучення при трьох пострілах	+
B	Виплата гривні сім'ю монетами	+
C	Навмання вибране випадкове число не більше 1000	+
D	Навмання вибране число, складене з цифр 1, 2, 3 без повторень, менше 400	+
E	Випадання семи очок при киданні гральної кістки	-
F	Отримання 12 балів на іспиті	+

Назвіть неможливі події:

A	Вода в річці замерзла при температурі +25 °С	+
B	Поява слова «мама» при випадковому наборі букв <i>м, м, а, а</i>	-
C	Поява відразу трьох лайнерів над аеропортом	+
D	Складання тризначного числа, що складається з цифр 1, 2, 3 і кратного 5	+
E	Поява 17 очок при киданні трьох гральних кісток	-

Вправи

Для кожної з цих подій визначити, яка вона є: неможливою, достовірною або випадковою.

- З 26 учнів класу двоє відзначають свій день народження:
 - 25 січня;
 - 31 червня.
- Випадковим чином відкривається художній твір і знаходиться друге слово на лівій сторінці. Це слово починається:
 - з літери М,
 - з літери видання.
- Зі списку журналу 6-го класу (в якому є і хлопчики, і дівчатка) випадковим чином обраний учень:
 - це хлопчик,
 - обраний учень, якому 12 років,
 - обраному учневі 12 місяців;
 - цьому учневі більше двох років.
- Сьогодні в Одесі барометр показує нормальний атмосферний тиск. При цьому:
 - вода в каструлі закипить при температурі 70°C;
 - коли температура впала до -3°C, вода в калюжі замерзла.
- У нашій школі навчаються 758 учнів. Подія A = {в школі є учні, у яких співпадають дні народження} є випадковим чи достовірним? З'ясуйте, чи відбулася ця подія у вашому класі?
- Серед 150 квитків шкільної благодійної лотереї 30 виграшних. Скільки квитків треба купити, щоб подія A = {ви нічого не виграєте} була неможливою?
- У 6 «Г» класі навчається 16 хлопчиків і 10 дівчаток. Які з наступних подій є неможливими, які випадковими, які — достовірними:

A = {в класі є дві людини, що народилися в різні місяці};

B = {в класі є дві людини, що народилися в одному місяці};

C = {в класі є два хлопчики, які народилися в одному місяці};

D = {в класі є дві дівчинки, що народилися в одному місяці};

E = {всі хлопчики народилися в різні місяці};

F = {всі дівчинки народилися в різні місяці};

K = {є хлопчик і дівчинка, що народилися в одному місяці};

M = {є хлопчик і дівчинка, що народилися в різні місяці}.
- Біля школи зупиняються автобуси трьох маршрутів, які йдуть у бік моря: № 5, № 13 і № 23. Інтервал у русі автобусів кожного маршруту коливається від 8 до 10 хвилин. Коли Саша, Маша, Христина та Катя підійшли до зупинки, від неї відійшов автобус № 13, а ще через 6 хвилин підійшов автобус № 5. Після цього кожен з хлопців висловив

свою думку про те, автобус якого маршруту буде наступним:

Саша: Наступним обов'язково буде № 23.

Маша: Можливо, що наступним буде № 23.

Христина: Можливо, що наступним буде № 13.

Катя: Неможливо, що наступним буде № 5.

З ким із хлопців ви згодні, а з ким ні? Поясніть зроблений вибір.

9. На шлях від дому до школи Михайло витрачає від 10 до 15 хвилин, якщо йде пішки, і від 2 до 3 хвилин, якщо їде на автобусі. При якому інтервалі руху автобусів подія $A = \{\text{по дорозі до школи Михайлика обжене хоча б один автобус}\}$ буде неможливим, при якому — випадковим, при якому — достовірним?

Після знайомства з поняттям «випадкова подія» учні повинні вміти наводити приклади таких подій з життя і відрізнити їх від не-випадкових.

Види випадкових подій

Події називаються несумісними, якщо поява однієї з них виключає появу інших подій в одному і тому ж випробуванні. В іншому випадку події називаються сумісними.

Наприклад, події «пішов дощ» і «настав ранок» є спільними, а події «настав ранок» і «настала ніч» — несумісними.

Завдання:

- Визначте спільні і несумісні події у зіграній Катєю і Ларисою партії в шахи, якщо:
 - Катя виграла, Лариса програла,
 - Катя програла, Лариса програла.
- З наступних подій:
 - «йде дощ»,
 - «на небі немає ні хмаринки»;
 - «настало літо»— скласти різні пари і виявити серед них пари спільних і пари несумісних подій.
- З наступних подій:
 - «настав ранок»,
 - «сьогодні за розкладом 6 уроків»;
 - «сьогодні 1 січня»,
 - «температура повітря в Одесі $+30^{\circ}\text{C}$ »— скласти різні пари і виявити серед них пари спільних і пари несумісних подій.

Події називають **рівноможливими**, якщо є підстави вважати, що жодна з них не є більш можливою, ніж інша.

Наприклад, «випадання герба» і «випадання цифри» при киданні монети — рівноможливі події. «Вилучення з набору доміно дубля» і «вилучення з набору доміно кісточки з різними очками» — нерівноможливі події, тому що дублів у наборі доміно всього 7, а кісточок — 21.

Кілька подій утворюють повну групу, якщо в результаті випробування з'явиться хоча б одна з них. Наприклад, влучення і промах при

пострілі; поява 1, 2, 3, 4, 5, 6 очок при киданні гральної кістки.

Якщо дві єдино можливі події утворюють повну групу, то їх називають протилежними (виграш і програш, влучення і промах). Якщо одна з двох протилежних подій позначена через A , то іншу прийнято позначати \bar{A} .

Завдання:

- Нижче приведені різні події. Вкажіть протилежні їм події.
 - Мою нову сусідку по парті звать або Таня, або Аня.
 - З п'яти пострілів у ціль потрапили хоча б два.
 - На контрольній роботі я не розв'язав, як мінімум, три завдання з п'яти.
- Назвіть подію, для якої протилежною є така подія:
 - на контрольній роботі більше половини класу отримали п'ятірки;
 - у тирі всі сім кульок потрапили повз цілі;
 - у нашому класі всі розумні і красиві;
 - в гаманці у мене є три гривні однією купюрою, чи три долари одним папірцем.

Розглядаючи події як множини, можна визначити дії над подіями (введення понять суми і добутку подій дозволяє підготувати дії над ймовірностями).

a) Об'єднання подій або сума подій — $A \cup B$ або $A + B$ — подія, що містить всі елементи A і B .

Приклад 1. Випробування: кидаємо гральну кістку.

Подія A : випало парне число очок.

Подія B : випало число очок менше, ніж 4.

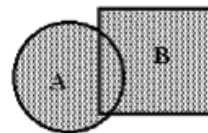
Подія $A + B$: випало 1, 2, 3, 4 або 6 очок.

Приклад 2.

Подія A : коло.

Подія B : квадрат.

Подія $A + B$: заштриховано.

b) Перетин подій або добуток подій — $A \cap B$ або AB — подія, що містить лише загальні елементи A і B .

Приклад 3. Випробування: кидаємо гральну кістку.

Подія A : випало парне число очок.

Подія B : випало число очок менше, ніж 4.

Подія AB : випало 2 очка.

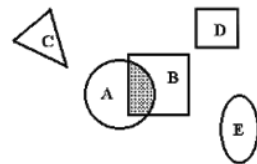
Приклад 4.

Подія A : коло.

Подія B : квадрат.

Подія AB : заштриховано.

Якими є події C , D , E ?

Завдання:

- Подія A — «потрапляння у мішень першим пострілом», подія B — «потрапляння у мішень другим пострілом». У чому полягає подія $A + B$?

2. Подія А — «учень навчається без трійок», подія В — «учень навчається без двійок», подія С — «учень не відмінник». Сформулюйте: $A + B + C$.
3. Подія А — «лотерейний виграш 10 грн», подія В — «лотерейний виграш 20 грн», подія С — «лотерейний виграш 30 грн», подія D — «лотерейний виграш 40 грн». У чому полягає подія $A + B + C + D$?
4. Подія А — «поява непарного числа очок при киданні гральної кістки», подія В — «поява 3 очок при киданні гральної кістки», подія С — «поява 5 очок при киданні гральної кістки». У чому полягають події АВС, АВ, АС, ВС?
5. Проводяться дві лотереї. Якщо подія A_1 — «виграш за квитком першої лотереї» та подія A_2 — «виграш за квитком другої лотереї», що означають події: $A_1A_2 + \bar{A}_1A_2, A_1\bar{A}_2 + \bar{A}_1A_2 + A_1A_2$?
6. Відомо, що події А і В сталися, а подія С не настала. Визначте, чи наступили такі події: $A + BC, (A + B)C, AB + C, ABC$.
7. Турист із пункту А до пункту В може потрапити двома шляхами. Позначимо події: A_1 — «він пішов першою дорогою», A_2 — «він пішов другою дорогою».

З пункту В до пункту С ведуть три дороги. Позначимо події: B_1 — «він пішов першою дорогою», B_2 — «він пішов другою дорогою», B_3 — «він пішов третьою дорогою».

Застосовуючи поняття суми і добутку, а також протилежної події, побудуйте події, що складаються в тому, що:

- Від А до В він обрав дорогу навмання, а від В до С пішов третьою дорогою;
- Від А до В він пішов першою дорогою, а від В до С — дорогою, обраною навмання;
- Від А до В він пішов не першою дорогою, а від В до С — не третьою;
- Він дійшов від А до С.

Експерименти та їх результати

Перший крок на шляху до ознайомлення учнів з поняттям ймовірність полягає в тривалому експериментуванні, тобто в численних маніпуляціях з різноманітними предметами (гральними кістками, вівчками, монетами, кульками та іншими).

Для здійснення експериментів учнів краще розділити на групи по 2–3 дитини, одна з яких буде фіксувати результати експерименту, а інші його проводити.

Можна запропонувати такі завдання-експерименти:

Завдання № 1. 100 разів підкинути монету і зафіксувати кількість випадань «герба» і «цифри».

Завдання № 2. 100 разів підкинути кнопку і зафіксувати кількість разів, коли кнопка впала вістрям вниз і кількість разів, коли кнопка впала вістрям вгору.

Завдання № 3. Виберіть який-небудь текст,

що містить 150 слів. Підрахуйте кількість слів, складених з 6 букв.

Завдання № 4. Виберіть 7 рядків довільного тексту. Підрахуйте, скільки разів зустрічаються в тексті літери *о, е, а, ю*.

Завдання № 5. 100 разів підкинути гральну кістку і зафіксувати кількість випадань 6.

Після проведення експериментів доцільно ввести поняття «експеримент» і його результат. Чітке визначення та розмежування при проведенні реальних фізичних експериментів таких понять, як «результат експерименту» і «подія», у подальшому допоможе уникнути багатьох труднощів при введенні поняття «імовірність випадкової події».

Класичне визначення імовірності

Імовірність — одне з основних понять теорії імовірностей. Існує кілька визначень цього поняття. Наведемо визначення, яке називають класичним. Далі вкажемо слабкі сторони цього визначення і приведемо інші визначення, що дозволяють подолати недоліки класичного визначення.

Розглянемо приклад. Нехай в урні міститься 6 однакових, ретельно перемішаних куль, причому 2 з них — червоні, 3 — сині та 1 — біла. Очевидно, що можливість вийняти навмання з урни кольорову кулю більша, ніж можливість отримати білу кулю. Чи можна охарактеризувати цю можливість числом? Виявляється, можна. Це число і називають імовірністю події. Таким чином, імовірністю є число, що характеризує ступінь можливості появи події.

Поставимо перед собою завдання дати кількісну оцінку можливості того, що взяті навмання кулі кольорові. Появу кольорової кулі будемо розглядати як подію А. Кожен з можливих результатів випробування (випробування полягає в добуванні кулі з урни) назвемо елементарним результатом (елементарною подією). Переконаємося, що ці результати утворюють повну групу попарно несумісних подій (обов'язково з'явиться тільки одна куля) і вони рівноможливі (кулю виймають навмання, кулі однакові і ретельно перемішані).

Ті елементарні результати, які нас цікавлять і настають, назвемо сприятливими цій події.

Необхідно пояснити учням різницю між подією і елементарною подією.

Відношення числа сприятливих події А елементарних фіналів до їх загального числа, називають імовірністю події А і позначають $P(A)$. У розглянутому прикладі всього елементарних фіналів 6; з них 5 сприяють події А. Отже, імовірність того, що взята куля виявиться кольоровою, дорівнює $P(A) = 5/6$. Це число і дає ту кількісну оцінку ступеня можливості появи кольорової кулі, яку ми хотіли знайти. Дамо тепер визначення імовірності.

Імовірністю події А називають відношення числа сприятливих цій події результатів до за-

гального числа всіх рівноможливих несумісних елементарних фіналів, що утворюють повну групу.

$$P(A) = \frac{m}{n},$$

де m — число елементарних результатів, що сприяють A ; n — число всіх можливих елементарних результатів випробування.

З визначення імовірності випливають такі її властивості:

Властивість 1. Імовірність достовірної події дорівнює одиниці.

Властивість 2. Імовірність неможливої події дорівнює нулю.

Властивість 3. Імовірність випадкової події є додатне число, що знаходиться між нулем і одиницею.

Доведення даних властивостей може бути запропоновано учням в якості домашнього завдання.

Завдання:

1. Для новорічної лотереї віддрукували 1500 квитків, з яких 120 виграшних. Яка імовірність того, що куплений квиток виявиться виграшним?
2. Для іспиту підготували білети з номерами від 1 до 25. Яка імовірність того, що взятий навмання учнем білет має:
 - 1) однозначний номер,
 - 2) двозначний номер?
3. Учень при підготовці до іспиту не встиг вивчити один з тих 25 білетів, які будуть запропоновані на іспиті. Яка імовірність того, що учневі дістанеться на іспиті вивчений білет?
4. Женя купив 2 лотерейних квитка, і один з них виявився виграшним. Чи можна стверджувати, що імовірність виграшу дорівнює $1/2$?
5. Для шкільного новорічного вечора надруку-

вали 125 пронумерованих запрошень, між якими передбачається розіграти головний приз. Яка імовірність, що номер щасливчика буде закінчуватися:

а) на трійку,

б) на дев'ятку?

в) Вова отримав запрошення з номером 33, а Таня — 99.

Чи правда, що у Вови більше шансів отримати головний приз?

6. Двоє друзів живуть в одному будинку, а навчаються у різних класах. Уроки в школі закінчуються в інтервалі від 13 до 14 години. Після занять вони домовляються чекати один одного на автобусній зупинці протягом 20 хвилин. Скільки приблизно раз на рік їм вдається поїхати додому разом, якщо рік складає 200 навчальних днів?

Література

1. Бродський Я. С. Про імовірнісно-статистичну змістовну лінію у шкільному курсі математики / Я. С. Бродський, О. Л. Павлов // Математика в школі. — 2006. — № 7.
2. Бродський Я. С. Статистика, імовірність, комбінаторика у старшій школі / Я. С. Бродський, О. Л. Павлов. — Х.: Основа, 2008.
3. Бродський Я. С. Про вивчення елементів комбінаторики, імовірності, статистики в школі // Математика в школах України. — 2004. — № 35, 36.
4. Изучение теории вероятности и статистики в школьном курсе математики. Программа для курсов повышения квалификации учителей // Математика в школе. — 2003. — № 4.
5. Маневич Д. В. Теория вероятностей и статистика в школьном образовании: метод. пособие / Д. В. Маневич. — Ташкент: УКИТУВЧИ, 1989.
6. Глеман М. Вірогідність в іграх і розвагах. Елементи теорії імовірностей в курсі середньої школи: посіб. для вчителя: пер. з фр. / М. Глеман, Т. Варга. — М.: Просвещение, 1979.
7. Слєпкань З. Методика вивчення елементів комбінаторики, початків теорії імовірності і вступу до статистики в загальноосвітніх навчальних закладах / З. Слєпкань, І. Соколовська. — К.: Шкільний світ, 2004.

УДК 371.315:372.861.3

І. М. ТОПОР,

зав. НМЛ безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу та основ здоров'я

В. Л. ХАБАШ,

методист центру організаційно-інформаційного забезпечення

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я» В ПОЧАТКОВІЙ ТА СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ ЗА НОВИМ ДЕРЖАВНИМ СТАНДАРТОМ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Формування основ здорового способу життя через освіту, створення здоров'язберігаючого освітнього середовища — один із пріоритетних напрямів державної політики в галузі освіти.

На думку більшості педагогів предмет «Основи здоров'я» сприяє формуванню в учнів позитивної мотивації на здоровий спосіб життя. Моніторингові дослідження показали, що 96 %

учнів подобається цей навчальний предмет, а 90 % — хотіли б вивчати його наступного року. Усі респонденти підкреслюють, що на уроках з ними відпрацьовуються життєві та спеціальні навички. Більше половини учнів підкреслили, що на уроках з «Основ здоров'я» їх навчають толерантного ставлення до ВІЛ-інфікованих людей. Майже всі підлітки обізнані щодо шкідливого впливу на організм людини тютюнокуріння, вживання алкогольних напоїв, наркотиків.

Разом з тим, результати досліджень застерігають, що поінформованість школярів про ризики для здоров'я та негативний вплив на їх організм психостимулюючих речовин (нікотину, алкоголю, наркотиків) не завжди підкріплюється відповідною поведінкою кожного третього підлітка. Отже, нагальною залишається потреба у формуванні основ здорового способу життя учнів через навчальний предмет «Основи здоров'я».

Навчально-методичне забезпечення викладання предмета

На виконання наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 р. № 572 «Про Типові навчальні плани початкової школи», Типові навчальні плани початкової школи з українською мовою навчання, початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національних меншин, спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу введення в дію Типових навчальних планів початкової школи відбуватиметься поетапно:

- у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів — з 2012/2013 навчального року;
- у 2-х класах загальноосвітніх навчальних закладів — з 2013/2014 навчального року;
- у 3-х класах загальноосвітніх навчальних закладів — з 2014/2015 навчального року;
- у 4-х класах загальноосвітніх навчальних закладів — з 2015/2016 навчального року.

Також Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, предмет «Основи здоров'я» вивчатиметься в основній школі в 5–9-х класах по 1 годині на тиждень. Впровадження стандарту базової і повної загальної середньої освіти відбувається поступово з 2013/2014 навчального року. Першими перейшли на навчання за новими програмами у 2013/2014 навчальному році учні 5-х класів; у 2014/2015 навчальному році учні 6-го класу.

У 2014/2015 навчальному році викладання предмета «Основи здоров'я» здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

1–3-ті класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я» 1–4

класи (авт.: Т. Є. Бойченко, Т. В. Воронцова, О. В. Гнатюк, С. В. Гозак, О. Л. Москаленко, В. А. Савченко) розміщена в посібнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1–4 класи» (К. : Вид. дім «Освіта», 2013).

4-ті класи. Програма для середньої загальноосвітньої школи «Основи здоров'я» 1–4 класи (авт.: О. Савченко, Н. Бібік, Т. Бойченко, Н. Коваль) розміщена в посібнику Міністерства освіти і науки України «Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи» (К. : Початкова школа, 2006).

5–6-ті класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я» 5–9 класи (авт.: Т. Є. Бойченко, Т. В. Воронцова, О. Л. Москаленко, В. В. Дерев'янка, В. С. Пonomаренко, Н. М. Поліщук, С. С. Фіцайло).

7–9-ті класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5–9 класи / авт.: Т. Є. Бойченко, В. М. Заплатинський, В. В. Дивак. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005.

На вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2014/2015 навчальному році передбачено: у 1–9-х класах — 1 година на тиждень.

Робочі навчальні плани на 2014/2015 навчальний рік необхідно скласти для 1–3-х класів за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 10.06.2011 № 572; 4-го класу — за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682; 5–6-х класів — за новими навчальними планами згідно з наказом МОНМС України від 03.04.2012 № 409, 7–9-х класів — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для 10–11-х класів — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834; для спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів: 5-й клас — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 17.05.2013 № 551; 6–9-ті класи — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; 10–11-ті класи — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834; для спеціалізованих

шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов: 1–2-гі класи — за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572 (додатки 4–5); 3–4-ті класи — за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 № 182 чи Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682 (додаток 4); 5-й клас — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 17.05.2013 № 551; 6–9-ті класи — за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 № 182; для 8–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів — за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 23.05.2012 № 616; загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку: I ступінь — за Типовими навчальними планами спеціальних шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 03.11.2004 № 849 (зі змінами внесеними наказом МОН від 11.09.2009 № 852); 5-й клас — за Типовими навчальними планами спеціальних шкіл цих типів, затвердженими наказом МОН України 22.04.2014 № 504, 6–8-мі класи — за Типовими навчальними планами спеціальних шкіл цих типів, затвердженими наказом МОН України від 26.08.2008 № 778 (зі змінами внесеними наказом МОН від 11.09.2009 № 852); 9–11-ті класи — за Типовими навчальними планами спеціальних шкіл цих типів, затвердженими наказом МОН України від 02.11.2004 № 842, з урахуванням змін, затверджених наказом МОН України від 22.08.2005 № 489; 6–9-ті класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчання мовами національних меншин з вивченням двох іноземних мов можуть користуватися варіантами навчальних планів, доведеними до місцевих органів управління освітою та навчальних закладів листом МОН України від 14.06.2005 № 1/9-321. За цим варіантом можуть також складатись робочі навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, які передбачають вивчення двох мов національних меншин (замість другої іноземної мови планується мова національної меншини); для 10–11-х класів — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834.

Рекомендуємо за рахунок годин варіативної складової запроваджувати факультативи з формування здорового способу життя та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу.

Для проведення факультативних занять в загальноосвітніх навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році можуть використовуватися програми та навчально-методична література, схвалена МОН до використання в загальноосвітніх навчальних закладах, а саме:

— програма навчального курсу для загальноосвітніх навчальних закладів «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу» (авт.: Т. В. Воронцова, В. М. Оржеховська, В. С. Пономаренко);

— навчально-методичний комплект для вчителів та учнів 8–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів «Школа проти СНІДу» (авт.: Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко);

— комплект посібників для педагогів-тренерів та учнів 15–18 років «Захисти себе від ВІЛ» (авт.: Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко);

— комплект методичних матеріалів «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна програма для учнів 1–11-х класів, їх батьків та працівників педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів навчання» (авт.: А. М. Вієвський та ін.);

— навчальна програма факультативного курсу для учнів 6–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів «Профілактика шкідливих звичок» (авт.: Г. Є. Челах, О. В. Медведєва);

— навчальна програма факультативного курсу для учнів 8–9-х класів «Основи здорового способу життя» (авт.: Н. О. Чаган, М. М. Тюріна);

— навчальна програма факультативного курсу для 10-х класів загальноосвітніх навчальних закладів «Профілактика ВІЛ-інфекції і формування здорового способу життя на засадах розвитку життєвих навичок» (авт.: І. М. Топор, Л. В. Поліщук);

— навчальна програма факультативного курсу для учнів 5–6-х класів «Я — моє здоров'я — моє життя»;

— навчальна програма факультативного курсу для учнів 7–11-х класів «Сприяння просвітницькій роботі «рівний — рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» для учнів 7–11-х класів.

Зазначаємо, що викладання факультативних курсів, спрямованих на формування здорового способу життя, відповідальної поведінки, профілактику шкідливих звичок та ВІЛ-інфекції можливе лише за умови письмової згоди батьків та наявності підготовленого вчителя.

Популяризації впровадження таких факультативів сприятиме інформаційно-просвітницька робота з батьками.

Згідно з рішеннями колегії Міністерства освіти і науки України від 23.05.2013 (протокол № 1/5-19) «Про підсумки II етапу Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 26.12.2013 (протокол № 8/3-19) «Про виконання державного замовлення на видання навчальної літератури в

2013 році та схвалення Переліку навчальної літератури, що може видаватись за державним замовленням 2014 року» отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

1. «Основи здоров'я», підручник для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Т. Є. Бойченко, І. П. Василяшко, С. В. Василенко, О. К. Гурська, Н. І. Гущина, Н. С. Коваль).

2. «Основи здоров'я», підручник для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко).

Особливості викладання предмета

Навчальний предмет «Основи здоров'я» базується на знаннях валеології, біології, психології, філософії, гігієни, безпеки життєдіяльності тощо. Мета інтегрованого предмета «Основи здоров'я» — формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної для життя та здоров'я поведінки. Оновлений зміст навчального предмета та ефективна інноваційна технологія викладання сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності особистості, відповідального ставлення до свого життя, дають можливість розвивати життєві навички, формувати валеологічну культуру, сприяють особистісному розвитку та самореалізації людини.

За своїм призначенням, змістом і методами навчання навчальний предмет «Основи здоров'я» суттєво відрізняється від інших предметів:

— необхідністю впливати на свідомість і поведінку учнів;

— спрямованістю на формування у дітей позитивних цінностей, знань, умінь і навичок, які зменшують ризик виникнення поведінкових проблем і підвищують особистісний потенціал учнів для їхнього гармонійного розвитку та життєвого успіху;

— послідовністю впливів на шкільну політику і створення сприятливого здоров'язберігаючого освітнього середовища для посилення мотивації та ефективності навчання.

Зміст програми предмета «Основи здоров'я» структуровано на основі таких принципів, як науковість, доступність, системність, наскрізність, безперервність, практична цілеспрямованість, інтегрованість, динамічність, відкритість, гуманізація, плюралізм, дисперсність, превентивність. Складові програми розкривають цінність життя та здоров'я людини через такі змістові лінії:

- «Життя і здоров'я людини»;
- «Фізична складова здоров'я»;
- «Соціальна складова здоров'я»;
- «Психічна та духовна складові здоров'я».

Розділ «Життя і здоров'я людини» передбачає формування в учнів цілісного уявлення

про здоров'я, безпеку і розвиток людини, їх взаємозв'язок із способом життя і навколишнім середовищем, а також засвоєння учнями правил безпечної поведінки у природному і техногенному середовищі.

Розділ «Фізична складова здоров'я» спрямований на вивчення чинників, що впливають на фізичне благополуччя дитини.

Розділ «Психічна та духовна складові здоров'я» містить інформацію щодо чинників, які впливають на емоційний, інтелектуальний та духовний розвиток учня. Профілактика шкідливих звичок розглядається в контексті розвитку позитивної самооцінки, навичок критичного мислення й уміння приймати виважені рішення.

Розділ «Соціальна складова здоров'я» присвячений вивченню чинників, що впливають на соціальне благополуччя людини, та правил безпечної поведінки в навколишньому середовищі. Профілактика шкідливих звичок розглядається у контексті формування в учнів навичок протидії негативним соціальним впливам.

Зміст навчального матеріалу в програмі складається з двох частин: понятійного і діяльнісного, який передбачає вправи для відпрацювання ключових умінь і навичок щодо збереження життя і зміцнення здоров'я. Виконання зазначених вправ є обов'язковим елементом навчальних занять відповідної тематики. Знаком * позначено вправи, які слід виконувати не лише в класі, а й вдома з допомогою батьків.

Програму побудовано за концентричним принципом. Зазначені розділи є наскрізними для всієї основної школи. У кожному класі зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння змінюються відповідно до зростаючих пізнавальних і психологічних особливостей учнів. За умови дотримання державних вимог до результатів навчання послідовність і кількість годин на ці складові у підручниках і календарних планах можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, робочого плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається навчально-виховний процес (наближення епідемії, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Загальний підхід, яким має керуватися кожний педагог при реалізації програми у різних класах, — це викладання предмета з урахуванням вікових можливостей та потреб школярів.

Особливу увагу необхідно приділити позитивній мотивації учнів не лише на вибір здорового способу життя, а й активну, щоденну й послідовну їх дію за правилами й вимогами збереження життя й зміцнення здоров'я.

Для учнів 1–4-х класів згідно з вимогами Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного про-

цесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01) на п'ятнадцятій хвилині кожного уроку має проводитись фізкультхвилинка (рухавка, енергізатори тощо), що складається з динамічних, дихальних вправ, вправ для збереження зору, пальчикової гімнастики тощо.

Прийоми та методи роботи з дітьми повинні забезпечувати різноманітну активну практичну діяльність кожного учня. Ігрові форми діяльності мають бути домінуючими під час навчання у 1-му класі.

Успішна реалізація програми інтегрованого предмета «Основи здоров'я» можлива лише на засадах активної співпраці і партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає й уможлиблює:

- 1) особистісно орієнтоване навчання;
- 2) збагачення змісту інтегрованого предмета емоційним, особистісно значущим матеріалом;
- 3) використання інтерактивних методів навчання;
- 4) стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів учнів, послідовну диференціацію та індивідуалізацію вивчення цього предмета;
- 5) роботу учнів з різними джерелами інформації, різними видами і типами ресурсних матеріалів;
- 6) відпрацювання практичних дій при вивченні кожної теми;
- 7) створення умов для активного діалогу між учасниками-партнерами навчально-виховного процесу (учнів, вчителів, членів сім'ї, громади) та вільного вибору учнями навчальних завдань і способів поведінки;
- 8) залучення учнів до самооцінювання різних видів своєї діяльності, у тому числі й розвитку життєвих навичок;
- 9) багатоваріантність форм різних видів діяльності учнів;
- 10) залучення до активної співпраці сім'ї та громади.

Запорукою формування здорової особистості учня є взаєморозуміння, взаємоповага, толерантність, творче співробітництво всіх учасників навчального процесу.

Результатом навчання має стати «пакет» життєвих навичок, соціально-психологічних компетентностей, спеціальних навичок, які допоможуть учням вести здоровий і продуктивний спосіб життя.

Важливою умовою забезпечення оптимальної організації навчально-виховного процесу на уроках основ здоров'я за технологією освіти на основі розвитку життєвих навичок та практичної реалізації завдань здоров'язбережувальної освіти є створення у кожному навчальному закладі кабінету основ здоров'я та тренінгового кабінету.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про за-

твердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів з базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально: у 1-му класі з усіх предметів інваріантної складової; у 2–4-х класах з предметів інваріантної складової: «Сходінки до інформатики», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура».

При оцінюванні знань, умінь і навичок учнів 2-го класу (I семестр) за рішенням педагогічної ради замість балів використовуються словесні (вербальні) оцінки.

У процесі контрольної оцінювальної діяльності при безбальному оцінюванні використовуються як усні, так і письмові оцінні судження, які характеризують процес навчання і відображають кількісний і якісний результат процесу навчання: ступінь засвоєння знань і умінь з навчальних предметів та рівень розвитку учнів.

Відмова від використання балів у процесі навчання учнів 2–4-х класів з окремих навчальних предметів обумовлена необхідністю формування внутрішньої мотивації в навчанні, збереження психофізичного здоров'я учнів, формування адекватної самооцінки учнів, розвитку творчих здібностей учнів, формування умінь самостійно оцінювати результати власної навчальної діяльності, розвитку навчальної самостійності учнів у здійсненні контрольної оцінювальної діяльності. Окрім того, доцільність безбального навчання викликана:

- специфікою навчального предмета «Основи здоров'я»;
- значними відмінностями у рівнях розвитку індивідуальних здібностей і творчих обдарувань учнів;
- перевагою колективних видів діяльності в процесі навчання музики, фізичної культури та ін.;
- множинністю видів діяльності на уроках з предмета «Основи здоров'я», включенням вчителів у творчий процес.

Протягом всього періоду навчання, який проходить без використання балів, вчитель цілеспрямовано працює над формуванням в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

Основними принципами безбального навчання є: критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.

Організуючи навчання на уроках з основ здоров'я, вчитель визначає такі складники здоров'язбережувальної компетентності:

- знання про здоров'я;
- формування здоров'язбережувальних умінь і навичок;
- здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях;

— дбайливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Недопустимою є заміна оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, квіточками, прапорцями тощо), оскільки при цьому функцію оцінки бере на себе цей предметний малюнок і ставлення дитини до нього ідентичне ставленню до оцінки в балах.

Оцінювання навчальних досягнень учнів 5–9-х класів у 2014/2015 навчальному році здійснюється за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (накази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 року № 329 «Про затвердження Критеріїв...» та від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану»).

Критерії реалізуються в нормах чотирьох рівнів досягнень: початковий, середній, достатній, високий.

Перший рівень — початковий. Відповідь учня (учениці) фрагментарна, характеризується початковими уявленнями про предмет вивчення.

Другий рівень — середній. Учень (учениця) відтворює основний навчальний матеріал, виконує завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності.

Третій рівень — достатній. Учень (учениця) знає істотні ознаки понять, явищ, зв'язки між ними, вміє пояснити основні закономірності, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь учня (учениці) правильна, логічна, обґрунтована, хоча в ній бракує власних суджень.

Четвертий рівень — високий. Знання учня (учениці) є глибокими, міцними, системними; учень (учениця) вміє застосовувати їх для виконання творчих завдань, його (її) навчальна діяльність позначена умінням самостійно оцінювати різноманітні ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію.

Кожний наступний рівень враховує вимоги до попереднього, а також додає нові.

За цими Критеріями оцінювання здійснюється в процесі повсякденного вивчення результатів навчальної роботи учнів на уроках і вдома, а також за результатами перевірки навчальних досягнень учнів: усної, зокрема індивідуальне, групове та фронтальне опитування; письмової, зокрема самостійні та контрольні роботи, тестування; практичної, зокрема виконання різних видів експериментальних досліджень та навчальних проєктів, робота з біологічними об'єктами, виготовлення виробів.

При визначенні рівня навчальних досягнень учнів враховуються:

- характеристика відповіді (правильність, логічність, обґрунтованість, цілісність);
- якість знань;
- сформованість загальнонавчальних і предметних умінь та навичок;
- рівень володіння розумовими операціями (уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо);
- уміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези;
- самостійність оцінних суджень.

Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів з предметів інваріантної складової навчального плану.

У першому класі допускається словесна характеристика знань, умінь і навичок учнів. У наступних класах оцінювання здійснюється за 12-бальною системою (шкалою), і його результати позначаються цифрами від 1 до 12. За рішенням педагогічної ради навчального закладу може надаватися словесна характеристика знань, умінь і навичок учнів другого класу.

У випадку невідповідності рівня навчальних досягнень учня (учениці) цим Критеріям оцінка позначається як «не атестований».

Оцінювання навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства.

Заклад може використовувати інші системи оцінювання навчальних досягнень учнів за погодженням з місцевими органами управління освітою. При цьому оцінки з навчальних предметів за семестри, рік, результати державної підсумкової атестації переводяться у бали відповідно до цих Критеріїв.

До інших систем оцінювання може відноситися рейтингова система, яка сприяє формуванню ключових компетентностей і створює можливості для:

- підвищення мотивації учнів до самонавчання та самооцінювання;
- розширення можливості в індивідуальній підготовленості учнів на кожному етапі навчального процесу;
- підвищення об'єктивності оцінювання не лише протягом навчального року, а й за весь період навчання;
- градації значущості балів, які отримують учні за виконання різних видів робіт (самостійна робота, підсумкова робота, творча робота, олімпіади, виставки, конкурси творчих робіт, науково-дослідні й художні проєкти, діяльність в органах учнівського самоврядування, у соціальних проєктах тощо).

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод портфоліо.

Портфоліо — це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування в учнів уміння визначати цілі, планувати та організувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в ін-

дивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Моніторинг з основ здоров'я складається з поточного (поурочного оцінювання) і підсумкового (тематичного, семестрового, річного оцінювання). Тематичне оцінювання здійснюється чотири рази на рік після засвоєння школярами відповідних розділів.

Практичні роботи проводяться не окремо, а у межах певної теми уроку. Оцінювання практичних навичок може бути вибіркоким. Якщо оцінюються всі учні, то в журналі для навчальних досягнень учнів відводиться окрема колонка за датою проведення уроку, підписується «Практична» (у 7–9-х класах).

При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом всього періоду вивчення теми. Проведення окремого тематичного

оцінювання на останньому уроці теми не є обов'язковим.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому має враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Річна оцінка коригуванню не підлягає.

Список електронних ресурсів для вчителів, які викладають предмет «Основи здоров'я»

1. <http://mon.gov.ua>
2. <http://iitzo.gov.ua>
3. <http://vzvo.gov.ua>
4. <http://autta.org.ua/ua/materials/material/SHkola-druzhnya-do-ditini/>
5. <http://who.org>
6. <http://ufpa.com.ua>
7. www.msf.org.ua
8. www.unaids.org

Вчителям музики та образотворчого мистецтва

УДК 371.315:371.38+7:78

Л. В. ВОВК,

старший викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти

Н. В. ШАТАЙЛО,

методист науково-методичної лабораторії творчого розвитку особистості

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ОБРАЗОТВОРЕННЯ У ХУДОЖНЬО-ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті розглянуто сучасні підходи до організації діяльності учнів на уроках дисциплін художньо-естетичного циклу.

Ключові слова: мистецько-діяльнісні здатності, інтерпретація творів мистецтва, художньо-практична діяльність учнів, власні судження.

Для оцінки твору мистецтва у нас ніколи не буде нічого, окрім почуття й розуму. А це найбільш точні інструменти у світі.

А. Франс

Метою аналізу музики є інтерпретація.

В. Медушевський

У 2014/2015 навчальному році вчителі мистецьких дисциплін у 5-му та 6-му класах продовжуватимуть роботу над реалізацією завдань, означених новою програмою галузі «Мистецтво»¹, змістове наповнення якої складають

моно-курси «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» та інтегрований курс «Мистецтво». Як відомо, дана програма ґрунтується на особистісно орієнтованій компетентнісній моделі навчання. Враховуючи той факт, що

ключовим компонентом у зазначеній освітній моделі є продуктивна діяльність учнів, у переддень нового навчального року доцільно зосередити увагу саме на видах, формах і методах організації цієї діяльності вчителем таким чином, щоб учні наприкінці навчального року були б здатні діяти у відповідності до вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Уважне прочитання програми «Мистецтво» дозволяє виокремити спільні для всіх предметів та всіх років навчання мистецько-діяльнісні здатності учнів, якими є: інтерпретація змісту мистецьких творів, висловлювання власних суджень про мистецтво, міжособистісне спілкування з приводу мистецтва, співпраця в групах, розуміння взаємодії різних видів мистецтв, користування різними джерелами інформації, виконавська вправність. Отже, найважливішим, на нашу думку, в роботі вчителя має стати чітке продумування змісту діяльності учнів на уроці; цілепокладання — важливий компонент структури педагогічної діяльності, що визначає не тільки етапи, форми, методи і засоби діяльності, а ще, і це найголовніше, — передбачуваний результат.

Цілі можуть бути виражені через:

— навчальний зміст (наприклад, «вивчити стилістичні ознаки реалістичного живопису», «вивчити виражальні можливості кольору», «розкрити характерні ознаки музичних жанрів» і т. п.);

— діяльність вчителя (наприклад, «продемонструвати учням прийоми роботи акварельними фарбами», «познайомити з творчістю майстрів петриківського розпису», «спонукати до виконавської майстерності» і т. п.);

— внутрішні процеси та зрушення у розвитку учнів («формувані прагнення до співпраці в груповій діяльності», «сприяти появі в учнів почуття задоволення від творчої діяльності», «виховувати патріотичні почуття» і т. ін.);

— зовнішньо виражену навчальну діяльність («відпрацювати прийоми роботи аквареллю», «знайти приклади стилізованого зображення об'єктів природи», «висловити оцінні судження щодо музики різних жанрів» і т. п.).

Три перших способи формулювання цілей навчання не надають їм визначеності, яку можна перевірити. Так, якщо цілі формулюються через навчальний зміст, це тільки вказує на галузь знань, про яку йдеться на уроці, і не дає жодних конструктивних засад для побудови навчального процесу. Якщо цілі формулюються через діяльність вчителя, це зосереджує його на власній діяльності, а не на реальних результатах навчання. Якщо ж цілі формулюються через внутрішні процеси розвитку учнів (процеси мислення, розуміння, сприйняття, аналізу, синтезу тощо), то як можна зробити висновок про досягнення цих цілей? Розвиток особистості можна ототожнити тільки з реальними діями, які учень може продемонструвати. Отже, цілі

навчання повинні формулюватися таким чином, щоб з них однозначно виявлялося, якими вміннями та навичками повинен володіти учень; які вміння, навички, пізнавальні досягнення та особистісні якості він може реально продемонструвати на кожному окремо взятому етапі навчання [18]. Наприклад, мета «навчити...» може бути конкретизована через такі реальні дії учня: «здійснює аналіз...(чого?) за допомогою... (чи в інший спосіб)», «виділяє...», «пропонує...», «називає ...», «складає... (що?)» «вдтворює у практичній діяльності прийоми...», «користуючись... (чим?)», «самостійно (чи разом з іншими учнями, або при підтримці вчителя) створює художній образ, використовуючи ...», «виконує пісню, застосовуючи знання засобів музичної виразності».

З огляду на зазначене, розглянемо діяльність вчителів музичного та образотворчого мистецтва у 2014/2015 навчальному році саме під кутом реалізації завдань нової програми «Мистецтво» у 6-му класі, в якому вона буде впроваджуватись уперше. У відповідності до логіки побудови всього курсу програма базується, як і у 5-му класі, на ключових естетичних категоріях, зокрема, на жанрах мистецтва, що визначає тему року. Спільна тематика розподіляється на окремі підтеми варіативно, визначаючи змістове наповнення кожного з блоків програми, а саме — «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» та інтегрований курс «Мистецтво».

Почнемо з того, що є, по суті, новою і поки що складною вимогою для вчителів — з організації одного з провідних видів діяльності учнів на уроках мистецтва, зі сприймання (слухання, споглядання) мистецьких творів, їх інтерпретації без нав'язування вчителем свого розуміння твору, його аналізу. За яких умов мистецько-діяльнісна здатність учнів 6-го класу щодо інтерпретування творів мистецтва різних видів і жанрів відповідатиме вимогам освітнього стандарту?

Поняття «інтерпретація», яке прийшло на зміну звичному для наукового знання «аналіз», останнім часом набуло у художньо-педагогічній і методичній літературі та в навчальних програмах мистецьких дисциплін широкого вжитку. Відмінність у тому, що аналіз, як один із методів наукового дослідження шляхом розчленування предмета пізнання, ґрунтується на суто об'єктивних чинниках, в той час як інтерпретація — на суто індивідуальному відчутті та розумінні сприйнятого. Термін «інтерпретація» (від лат. — роз'яснення, розкриття) може відноситися до наукових текстів, але частіше використовується відносно літературних творів та творів образотворчого чи музичного мистецтва; а в музиці — ще й виконавства [17, 125]. Художня інтерпретація передбачає глибоке проникнення у зміст художнього твору, виявлення ціннісного ставлення до нього. Вона спонукає до роздумів, викликає асоціації, народжує емо-

ції. У процесі інтерпретації «принципового значення набуває пошук у мистецтві особистісно значущих смислів, співзвучних власному духовному досвіду людини... Учень будь-якого віку, як і доросла людина, осягає сенс творів мистецтва не тільки в межах набутого суто художнього досвіду (знань), але й у широкому полі життєвих цінностей і смислів, загального світовідчуття, світобачення і світорозуміння. Багатогранні образи мистецтва потребують для свого розуміння духовної рефлексії і водночас сприяють її виникненню; лише унікальний, неповторний духовний світ особистості задає «тон» індивідуальному художньому сприйманню-інтерпретації» [11].

Залишаючи поза межами статті «науково-критичну інтерпретацію», притаманну мистецтвознавчим розвідкам, зосередимо увагу на індивідуальному сприйманні-інтерпретації художнього твору як одній із форм художньої діяльності учня. Під час такого сприймання відбувається зустріч учня з художнім твором, в якому «зашифровані» думки й почуття автора. «Саме в цей момент народжується новий, так само унікальний художній образ, як і той, який створив митець» [21, 34]. Яскравість і повнота, емоційне забарвлення створеного уявою «нового образу» залежить від ряду факторів, зокрема, знань, накопиченого чуттєвого (зорового, слухового, тактильного тощо) та суспільного досвіду, художньо-творчого середовища [10]. Звідси — чи не найважливішим завданням для вчителів мистецьких дисциплін буде підбір великої кількості високохудожніх різновидових та різножанрових творів мистецтва взятих з різних джерел: підручників, педагогічних кейсів, періодичних видань, бібліотечних фондів, Інтернет-мережі. Доречі, до процесу створення «колекції» художніх творів доцільно залучати учнів як основної, так і старшої школи. Діяльність по створенню дисків із записами художніх, документальних фільмів, відеотек, фонотек мистецької тематики поглибить процес сприйняття творів мистецтва старшокласниками, розширить змістове поле творчих завдань, може стати змістом їхніх проєктів, досліджень у рамках Малої академії наук тощо. Скажімо, такі завдання як «Запишіть музичні твори для шкільної фонотеки за жанрами» або «Створіть фонотеку звучання музичних інструментів різних народів світу» значно активізують художньо-естетичну діяльність учнів і одночасно дозволяють поповнити дидактичний фонд вчителя. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у поєднанні з технічними засобами навчання є оновленим інструментарієм сучасного педагога, що прилучає учнів до умов насиченого інформаційного простору, гармонізує творчу взаємодію вчителя з учнями, дає можливість спілкуватися з ними однією мовою [13].

Слухання та перегляд значної кількості естетично довершених художніх творів, відповідно до законів діалектики, здатне забезпечити так

звану «насмотренность» (за аналогією з начитаністю). Значна кількість переглянутого, прослуханого, прочитаного формує почуття стилю, естетичний смак, певний мистецький еталон, виконує роль скарбниці накопичених художніх вражень, на тлі яких стає можливою поява культурної, естетично розвиненої особистості, здатної до висловлювання власних суджень, до діалогу з мистецтвом. Звісно, цей діалог стане можливим лише за умови активного спілкування школярів з творами мистецтва спочатку під керівництвом педагога, який володіє культурною художнього сприйняття, уміє словами передати зміст твору мистецтва. Відповідаючи на питання: «Що конкретно варто порадити вчителю для оволодіння майстерністю словесної інтерпретації музики? — музикознавець С. Шип стверджує: — Найрадикальніший спосіб — вивчати класичні взірці інтерпретацій музики, створені майстрами художнього слова, висловлювання видатних музикантів-публіцистів, талановитих лекторів-промовців, літературно обдарованих композиторів та музикантів-виконавців» [19]. У своїй статті «Як передати словами зміст музики»² він наводить такі приклади різних видів словесної звукоматеріальної інтерпретації художнього твору: звучання гучне, приглушене, стихаюче, ледь чутне, гаряче, глухе, холодне, близьке або далеке, масивне або невагоме; звуки світлі (або темні), прозорі (або густі), різнобарвні, тьмяні, сліпучі, блискавичні, могутні, пружні, м'які, в'ялуваті, піддатливі; ритм пластично-мінливий, переривчастий, плинний, прискорений, без розбігу, механістичний і т. д. Якщо перенести даний підхід з музичного мистецтва в образотворче, то рекомендацію можна буде віднести і до словесної інтерпретації творів живопису: кольори легкі, прозорі, невагомі, грайливі, сумні, тужливі, дзвінкі; колорит ніжний, мінливий, мерехтливий, звучний, напружений тощо.

Наведемо два приклади інтерпретації творів П. Чайковського, запозичені зі статті. Один — стосується опери «Черевички»: «оксамитовий менует звучить у ніжних темно-малинових переливчастих тонах, звучить м'яко, нібито звук никне в рясності розкішного вбрання»; другий — початкових тактів фіналу П'ятої симфонії: «Темі зриву... протистоїть тяжке гудіння і тупіт басів, на фоні якого виростає ще одна тема-думка незграбно-наспівного складу. Рухається якась грізна, тяжко ступаюча маса. Наближається та наближається, змітаючи все на своєму шляху»³.

У ході вміло організованого педагогом сприймання відбувається «занурення учнів» у вдало підібраний художній твір, виникає естетичне збудження, на тлі якого «розгортаються особливі образно-художні переживання» і поступово формуються почуття соціокультурної природи, такі, наприклад, як гордість, співчуття, страждання [19]. Цей процес безпосередньо пов'язаний з двома давньогрецькими

поняттями: сугестією — навіюванням і емпатією — співпереживанням. За умови, що дані поняття по-справжньому співпрацюють між собою (митець створює, а глядач сприймає), виникає діалог між художником та аудиторією, що й приводить до духовного очищення, яке переживають і глядач, і митець [12].

Яким же чином забезпечити глибоке проникнення учня у зміст художнього твору на рівні інтерпретації, досягти «переплавки» мистецтвознавчих знань у педагогічні [20], з тим щоб відбулася сугестія, навіювання естетичних цінностей, щоб народилася нова якість, пов'язана з оцінними судженнями та світоглядними переконаннями школярів?

Інтерпретація починається з аналізу. Художній аналіз, суттєво відрізняється від інших видів аналізу; за О. Рудницькою, він передбачає дослідження компонентів твору та їх зв'язків, створює необхідні передумови для пізнання його образного строю, занурення у світ естетичних і життєвих ідеалів автора [9]. Саме на етапі такого аналізу учні набувають досвіду художньо-творчої діяльності, оволодівають знаннями, вміннями і навичками, необхідними для сприймання та відтворення художніх образів. Мета аналізу художнього твору — поглиблення процесу його сприймання, передумова учнівської інтерпретації.

Перш ніж аналізувати художній твір, треба створити належні умови його сприймання; розглядання і слухання мають викликати в учнів загальне позитивне враження, зацікавити. «Переходити до аналізу, — як зазначає вчений-педагог О. Ростовський, — варто лише після того, як діти вільно висловилися про свої враження від музики». Послідовність аналізу твору — від розкриття його задуму, змісту, від загальної характеристики до деталей і окремих виразних засобів. Мислення дітей повинно націлюватися на з'ясування того, яким є загальний настрій твору (радісно-святковий чи похмуро-буденний тощо), які почуття і переживання викликає (романтично-схвильовані чи гнітючі, бадьорить чи заспокоює тощо), якими засобами це досягається (мелодія, темп, лад, ритм, колорит, фактура, композиція тощо). Інформаційний образ художнього твору, створений педагогом, «може бути більш або менш глибоким, але... аж ніяк не викривленим» [8]. У бесіді слід прагнути до того, щоб пояснює слово вчителя було коротким, конкретним і образним, таким, що спонукає учнів до діалогу. Вчителю треба давати дітям не готові оцінки художньому твору, а заохочувати їх до висловлювання власних суджень та переживань з приводу сприйнятого.

У межах діалогу вчитель має чітко виконувати роль лише організатора і посередника між тими, хто сприймає твір і самим твором. У пригоді може стати проблемно-евристична бесіда, в ході якої він організовує активну пізнавальну діяльність учнів шляхом конструювання серії

взаємопов'язаних запитань. Сама форма запитань може спонукати школярів до активізації мислення. О. Ростовський говорить: «Якщо запитати: «Які засоби художньої виразності використані?», діти, звичайно дадуть відповідь на рівні їх переліку. Але досить змінити форму запитання: «Як виражається характер твору? Від чого залежить його настрій?» — і учні починають мислити активніше» [8].

Вчителі часто використовують запитання: «Що зображає твір? Що він виражає?». Постійне нудне повторення цих запитань на уроці починає викликати у дітей байдужість, інертність. Тому слід дбати про варіативність подібних запитань з урахуванням життєвого змісту. Наприклад: «Чи відчували ви коли-небудь настрій, як в цьому творі? Що міг відчувати автор, коли писав цей твір? Чи зустрічалась вам людина, портрет якої «намальовала» музика? Які пережиті емоції спонукали автора до вибору сюжету картини?» тощо.

Як зазначено вище, процесу інтерпретації повинен передувати етап виникнення елементарної зацікавленості учнів художнім твором чи особистістю автора. Франсуаза Барб-Галль вважає, що дітей 6-го класу (11–12 років) цікавлять: основні моменти життя художника, техніки, яку використовує художник або скульптор, те, як довго створювався твір, символи, які слід розшифрувати, щоб відкрити доступ до прихованого сенсу картини, наприклад, що означає голуб, намальований на картині, зв'язок роботи з історією і навіть вартість картини. Зміст картини вона рекомендує пояснювати крок за кроком, відповідно до розвитку інтересу дітей і відносно цього створила методичні рекомендації [1] усім, хто любить живопис і хто прагне передати цю любов дітям. Від читача не вимагається спеціальної підготовки і педагогічного досвіду, що дозволяє рекомендувати популярне в усьому світі видання в якості навчального посібника навіть вчителям художньо-естетичних дисциплін з числа нефахівців. Тим більш, що книга доступна для читання в режимі он-лайн.

Активізувати бесіду можуть і так звані «незакінчені речення». Нижче подаємо один з прикладів формулювання власних суджень учнів у процесі аналізу творів мистецтва (за Н. Мінасян) [15] (рис. 1).

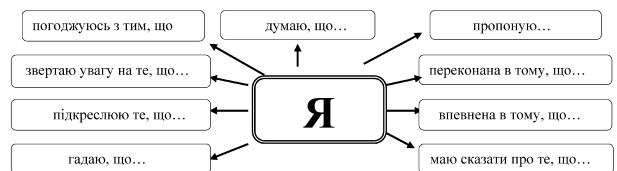

Рис. 1

Доречі, інтерактивні технології, до яких належить і техніка «незакінчені речення», широко використовуються для активізації діяльності учнів на уроках художньо-естетичних

дисциплін. Тому доцільною буде рекомендація щодо опанування вчителями мистецтва й інших інтерактивних технологій, таких як «мікрофон», «робота в парах», «робота в малих групах», «два — чотири — всі разом», «мозковий штурм», «дерево рішень», «фасилітована дискусія», що заохочують учнів допомагати один одному, взаємодіяти. Серед зазначених окремо слід виділити технологію фасилітованої дискусії, яка спрямована на розвиток навичок пильно спостерігати картини, занурюватися у музичний твір і уявляти художній образ твору, відчувати епоху його створення. Вона може бути одним із шляхів до розуміння мистецтва, його інтерпретації, може навчити висловлювати власну думку з приводу того чи іншого художнього твору, навчити відчувати мистецтво серцем⁴.

Крім інтерактивних технологій кооперативного та колективно-групового навчання, окремо слід зупинити увагу і на інтерактивних технологіях ситуативного моделювання, зокрема: імітації, рольовій грі, драматизації, інсценізації, які сприяють вільному висловлюванню учнями своєї думки, їхньому самовизначенню, емоційному розвитку, вихованню здатності контролювати прояв емоцій. В умовах дидактичної гри учасники навчального процесу беруть на себе відповідальність за обране рішення в уявних подорожах, костюмованих «зануреннях» в епоху, «оживленні» картин, інсценізації пісень.

Технології ситуативного моделювання також стають запорукою ефективної співпраці учнів у груповій роботі на уроці та у позаурочний час, забезпечують формування такої мистецько-діяльнісної здатності учнів, як міжособистісне спілкування з приводу мистецтва, що є вимогою програми.

Розглянувши особливості організації сприймання художніх творів, як одного з провідних видів діяльності учнів на уроках мистецтва, не можна залишити поза увагою і практичну діяльність. Але, оскільки в наших рекомендаціях минулих років (див. посил. 1) та в різних педагогічних виданнях ця проблема розкрита чи не найбільше, розглянемо її, хоча б побіжно, саме у взаємозв'язку з інтерпретаційною діяльністю вчителя, з його вмінням тлумачити художній образ спираючись на використані мистецем засоби виразності, тобто вмінням «вчити не мистецтву, а мистецтвом» [5, 118]. Як відомо, щоб донести художній образ до нас — глядачів, слухачів — переживання автора повинні «матеріалізуватися» у звуках, ритмах, лініях, кольорах, пластиці і т. п. Скажімо, звучання флейти викликає в уяві легкі й світлі образи, щось невагоме, мрійливе, а звуки віолончелі — низькі, важкі, оксамитові — тривожні образи, яєсь занепокоєння, тугу, розчарування. В аналізі-інтерпретації вчителя тембр флейти може відобразитися в такій характеристиці: «холодний, сріблясто-світлий, як прозоре весняне повітря, як прохолодний ранково-літній ві-

терець...», а тембр віолончелі — «туманом огортає, занурює у морок незвіданих світів...». На тлі образної характеристики тембрів звучання музичних інструментів може відбуватись удосконалення виконавсько-хорової майстерності учнів; вчитель може вимагати, наприклад, легкого і невимушеного звучання сопрано подібного до флейти, або — глибокого, насиченого віолончельного звучання альтів.

У живопису провідним засобом вираження є колір, безмежність відтінків якого породжує значні інтерпретаційні можливості для вчителя і спонукає учнів до багатства палітри у творчих роботах. Наприклад, голубий у розмаїтті відтінків може бути «небесною голубінню», «легким і невагомим, як подих», «насиченим, як небо в ясний морозний день», «ніжно-лазуровим» тощо. Образні характеристики кольору надихають учнів на пошук потрібного відтінку в зображенні неба: до кобальту синього буде додано білил, а ще більш невагомий відтінок вийде, якщо до білил додати крихітку кобальту синього, або церулеума. Вохристія — «золото-свійний», «немов пожухле старе листя», «жовтувато-оливкове осіннє марево» так само, як і «яскраво-руді сполохи», будуть відшукуватись у «замісах» вохри золотистої, вохри червоної, кадмію лимонного, а може ще й сієни.

Поривчастий, пружний, збуджений, рвучкий ритм викликає в уяві образи непокірної стихії, вихру революційних подій, незгоди, протесту, для зображення яких графічно варто використати контраст, ламані лінії, нерівномірні, подібні до сполохів, штрихи, а в музиці — напружені гармонії, контрастні динаміку, регістр, темп, «рвану» мелодію.

Саме через інтерпретацію, що передує художньо-практичній діяльності, непомітно, «контрабандою» (за влучним висловом Д. Кабалевського), засвоюється художня грамота, з'являються знання, вміння, навички у користуванні засобами вираження. Даний процес стане більш результативним, якщо вчитель використає внутрішні образні зв'язки різних видів мистецтв, співзвуччя художньо-мовних доміант кожного з них.

У державних освітніх стандартах і програмах серед вимог щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів є перелік знань і вмінь учнів з кожної теми, але їх набуття (на чому ми неодноразово наголошували) не повинно бути самоціллю. На жаль, у загальноосвітніх навчальних закладах часто домінує знанневий підхід, в основі якого — увага виключно до суми знань з образотворчої, музичної грамоти, художньо-теоретичних відомостей, бо так простіше.

Наостанок зазначимо, що значну допомогу в організації діяльності учнів на уроках художньо-естетичного циклу в аналізі-інтерпретації творів мистецтва та інших аспектів діяльності як учнів, так і вчителя надає науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта» (передплатний індекс 74645 та 09732).

Примітки

1. Учні 7-х, 8-х класів продовжать роботу за програмами «Музичне мистецтво. 5–8 кл.» (авт.: Б. Філь та ін.), «Образотворче мистецтво. 5–7 кл.» (авт.: Е. Белкіна та ін.), «Мистецтво. 5–8 кл.» (авт.: Л. Масол та ін.), «Художня культура. 9–11 кл.» (авт.: Л. Масол, Н. Миропольська) видавництва «Перун», 2005 р.; остання, із зазначених, — зі змінами (див. www.mon.gov.ua).
2. Мистецтво та освіта. — 2001. — № 2. — С. 8–12.
3. Асафьев Б. О музыке Чайковского. Избранное / Б. Асафьев. — Л. : Музыка, 1972.
4. Більш детально про фасилітовану дискусію див.: Шляхи реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» у 2013/2014 навчальному році // Наша школа. — 2013. — № 4. — С. 174.

Література

1. Барб-Галль Ф. Как говорить с детьми об искусстве [Электронный ресурс] / Ф. Барб-Галль. — СПб. : Арка, 2007. — Режим доступа: <http://ua.bookfi.org/book/589269>.
2. Выготский Л. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк / Л. Выготский. — М., 1991.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p>.
4. Навчальні програми для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти). Мистецтво. Програма для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/
5. Неменский Б. Мудрость красоты / Б. Неменский. — М. : Просвещение, 1981.
6. Роменец В. Психологія творчості : навч. посіб. / В. Роменец. — К. : Либідь, 2004.
7. Таран В. Графічна головоломка і розвиток мовлення [Електронний ресурс] / В. Таран. — Режим доступу: http://ipro.org.ua/files/ПУБЛІКАЦІ/Друковані_праці_ІППО/Таран.doc.
8. Ростовський О. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посіб. / О. Ростовський. — Тернопіль : Навч. кн. — Богдан, 2011.
9. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. Рудницька. — Тернопіль : Навч. кн. — Богдан, 2005.
10. Колянова О. Інтерпретація твору образотворчого мистецтва як особливий вид діяльності педагога-художника [Електронний ресурс] / О. Колянова. — Режим до-

ступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2013/8_1/visnuk_10.pdf.

11. Масол Л. Вивчення музики в 5–8 класах : навч.-метод. посіб. / Л. Масол [та ін.]. — Х. : Скорпіон, 2003.
12. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посіб. для вчителів / Л. Масол. — Х. : Ранок, 2006.
13. Масол Л. Художня культура. 9 клас: Тематичні розробки уроків / Л. Масол, О. Гайдамака. — Х. : Ранок, 2009.
14. Малафійк І. Дидактика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] [Електронний ресурс] / І. В. Малафійк. — К. : Кондор, 2009. — Режим доступу: http://ualib.com.ua/b_109.html.
15. Мінасян Н. Творчі завдання, тести, кросворди / Н. Мінасян. — К. : Шкільний світ, 2011.
16. Просіна О. Художньо-педагогічна інтерпретація творів мистецтва // Мистецтво та освіта. — 2013. — № 3.
17. Русско-украинский словарь иностранных слов. — Х. : Прапор, 1999.
18. Чайка В. Основы дидактики : навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл.] [Електронний ресурс] / В. М. Чайка. — К. : Академвидав, 2011. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12090613/pedagogika/taksonomiya_tsiley_pavchannya.
19. Шип С. Як передати словами зміст музики? // Мистецтво та освіта. — 2001. — № 2.
20. Шолокова О. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутніх вчителів : монографія / О. П. Шолокова. — К., 1996.
21. Яковлева Н. Анализ и интерпретация художественного произведения искусства / Н. Яковлева, Е. Мозговая, Т. Чаговец. — М. : Высш. шк., 2005.

Аннотація

В статье рассматриваются современные подходы к организации деятельности учащихся на уроках дисциплин художественно-эстетического цикла.

Ключевые слова: художественно-деятельностные способности, интерпретация произведений искусства, художественно-практическая деятельность учащихся, собственные суждения.

Summary

The article considered modern approach to practice organization for students on the artistic and aesthetic discipline cycle.

Keywords: artistic-activity abilities, interpretation of artworks, students artistic activities, own opinion.

УДК 371.315/372.874:7

Г. В. РЕЗНИЧЕНКО,

старший викладач кафедри педагогіки, психології та суспільно-гуманітарних дисциплін

ДИДАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ТРЕТЬОГО КЛАСУ У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ ЗА НОВОЮ ПРОГРАМОЮ ТА НОВИМ ПІДРУЧНИКОМ

Новий Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462, принципово по-новому зумовлює пошу-

ки сучасних педагогічних підходів до організації процесу художнього навчання школярів у початковій школі. Зміст стандарту окреслює державні вимоги до рівня загальноосвітньої підго-

товки школярів в освітній галузі «Мистецтво», складовою якої є образотворче мистецтво. Він також визначає компетентності, що мають бути сформовані в процесі образотворчої діяльності учнів [1]. У ньому зазначається, що освітня галузь «Мистецтво» в початковій школі є однією з ланок неперервної мистецької освіти, що логічно створює базу для успішного опанування учнями художніх компетенцій основної школи.

Найважливішими складовими художнього виховання учнів засобами образотворчого мистецтва є формування і розвиток в них комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей в процесі опанування культурних цінностей світового та національного мистецтва, засвоєння способів образотворчої діяльності шляхом здобуття власного художньо-естетичного досвіду на пропедевтичному рівні [1; 2].

Нова програма «Образотворче мистецтво. 1–4 класи» поєднує навчально-виховний потенціал образотворчої культури з її естетично-мистецькою, зображально-моторною і творчо-діяльнісною складовими [2]. Її зміст ґрунтується на загальнолюдських цінностях і принципах науковості, послідовності, наступності та неперервності змісту загальної мистецької освіти, єдності навчання і виховання; на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного, навчального, творчо-діяльнісного та інтегративного підходів.

У програмі визначено основні теми, змістова лінія яких базується на принципах системності та циклічності подання матеріалу, що створює узагальнені логічно-структурні блоки, а саме: поліхудожність, інтегративність та варіативність. Такий підхід надає вчителю можливість повноцінно застосовувати й адаптовувати до даної програми свій творчий потенціал, педагогічний досвід, здійснювати диференціацію завдань, їхню інтерпретацію та аналіз, формувати інноваційні методи [4].

Для учнів третього класу, які будуть навчатися у 2014/2015 навчальному році за новою програмою, визначено державні вимоги до рівня їх загальноосвітньої підготовки [2]. Засвоєння програми 3-го класу передбачає актуалізацію раніше набутих знань, їх поглиблення та розширення на ґрунті уявних подорожей до майстерень художників — живописців, графіків, скульпторів, дизайнерів, архітекторів, майстрів декоративно-ужиткового та театрално-декораційного мистецтва. На пропедевтичному рівні учні будуть ознайомлені з основними жанрами образотворчого мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт, анімалістичний) та з роботою художника у театрі. Крім того, програмою передбачено навчальний матеріал за допомогою якого буде здійснюватися подальше поглиблене ознайомлення зі специфікою роботи з художніми матеріалами й техніками, збагачення досвіду в застосуванні технічних прийомів роботи гуашевими, акварельними фарбами, прак-

тичних умінь в композиційній організації площини, ускладненні кольорової палітри для створення виразного образу.

Новим для учнів буде й підручник «Образотворче мистецтво. 3 клас» (авт.: М. І. Резніченко, С. К. Трач, 2013 р.), експертизу якого здійснив інститут проблем виховання Національної Академії педагогічних наук України, і рекомендований Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах у новому навчальному році [3]. Зміст підручника містить навчальний матеріал за такими темами (блоками): «У майстерні графіка та живописця» — 8 годин; «У майстерні скульптора, архітектора і народних майстрів» — 7 годин; «В гостях у художників: пейзажиста, анімаліста, портретиста, майстра натюрморту» — 9 годин; «Улюблені сюжети в мистецтві. Художник театру» — 8 годин. Всього 32 години, тобто 32 уроки, а 3 години — резервний час. Години резервного часу можуть використовуватися на розсуд вчителя, наприклад, для вивчення народного мистецтва регіону, на тематичне узагальнення матеріалу, пов'язаного з мистецтвом митців Одеської області, відвідування музеїв, виставок.

Зміст навчального матеріалу за темами, перш за все, зумовлений дидактичними завданнями для вчителя, а для учнів спрямований на навчально-пізнавальну, навчально-репродуктивну та творчу діяльність. Текстовий та ілюстративний матеріал кожного уроку передбачає формування художньо-естетичної (предметної) компетентності, а саме: а) емоційного ставлення до краси навколишнього світу та відображеної у творах мистецтва, уміння здійснювати аналіз й інтерпретацію сюжетів творів, висловлювати на елементарному рівні судження та уявлення про професію художників; б) розпізнавати твори різних видів і жанрів мистецтва, знати та називати головні виражальні засоби графіки, живопису, скульптури тощо, розуміти та пояснювати значення основних засобів зображення, свідомо обирати матеріали та інструменти, відомі художні техніки для створення роботи відповідного виду мистецтва; в) уміти на елементарному рівні та за допомогою вчителя виконувати вправи та творчу роботу у відповідності до теми уроку.

Образотворчу діяльність учнів третього класу перш за все потрібно розглядати як особливу форму використання способів творчих дій особистості у відображенні дійсності, тобто образотворенні виражальними засобами графіки, живопису скульптури, дизайну, декоративно-прикладного та театрално-декораційного мистецтва. Такий педагогічний (методичний) підхід створює дидактичні передумови для якісної пізнавально-навчальної та творчої діяльності учнів, в процесі якої вони будуть відображати красу навколишнього світу, його образ, свій внутрішній світ через осмислення фундаментальних категорій образотворчого мистецтва,

а саме: «композиція», «форма», «колір», «простір», «художня техніка та довершеність зображення» [4]. На початку кожної теми в підручнику поданий стислий навчально-пізнавальний матеріал теоретичного та мистецтвознавчого і культурологічного характеру. Для усвідомлення навчального матеріалу та засвоєння основних закономірностей образотворчої грамоти й художньо-образної мови у підручнику передбачена система вправ і творчих завдань, які в доступній формі супроводжуються текстом методичного спрямування й проілюстровані начерками зразками. За текстом навчального матеріалу автори підручника виокремлюють кольором ключові терміни, які учні мають запам'ятати і усвідомлено пояснити їх значення та вміти використовувати при створенні композиції, виконанні творчої роботи. Це дозволяє учням органічно здійснювати процес самовдосконалення художньої компетентності з основ образотворчої грамоти.

Заняття образотворчим мистецтвом за змістом підручника мають бути організовані таким чином, щоб структурно-логічна і методична режисура вчителя була спрямована на залучення учнів до співпереживання, створення в них відповідного темі уроку емоційного настрою в руслі духовно піднесеного й умотивованого специфікою конкретного виду художньо-творчої діяльності. Завдання уроків за темами містять початкову мистецтвознавчу та культурологічну підготовку учнів, різні види їхньої образотворчої діяльності: зображення з натури, по пам'яті, за уявою; створення композиції на теми навколишнього життя; ілюстрування літературних творів, декоративне малювання та виготовлення декоративно-ужиткових виробів; робота в техніці художнього оброблення паперу; ліплення та конструювання (створення об'ємних виробів).

Заняття зможуть досягнути мети програми та навчального матеріалу підручника у тому випадку, якщо вчитель буде їх проводити на високому рівні професійної компетентності, тобто на відповідному теоретичному й методичному рівні, за достатнього оснащення уроків наочними матеріалами й коректним літературним та музичним рядом.

Важливим аспектом організації і здійснення процесу художнього навчання на уроках образотворчого мистецтва є оцінювання результатів пізнання-навчання та художньо-творчої діяльності учнів.

Багатокомпонентність змісту мистецької освіти зумовлює різноманітність критеріїв оцінювання досягнень учнів у цій галузі, єдність діагностичної, коригувальної, стимулюючо-мотиваційної, навчальної, виховної, розвивальної і прогностичної функцій [5; 6]. Вчителю необхідно усвідомити, що об'єктами перевірки й оцінювання результатів навчально-пізнавальної та творчої діяльності учнів мають стати основні компетентності, які визначено стандартом та програмою. До основних видів оцінювання належать: поточне (виконує діагностичну, стимулюючу і корегувальну функції), тематичне (відповідно до визначених у програмі тем), підсумкове (наприкінці навчального року та після завершення вивчення курсу). Однак необхідно пам'ятати, що навчально-пізнавальні та творчі досягнення учнів третього класу мають оцінюватися на вербальному рівні. Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та взаємне оцінювання. Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» має ґрунтуватися виключно на позитивному ставленні до кожного учня; оцінюється не рівень його недоліків і прорахунків, а рівень особистісних досягнень [5].

Для підготовки до уроків потрібно використовувати сучасну методичну літературу та періодичні видання, інтернет-ресурси, за допомогою яких можна укласти дидактично умотивований методичний сценарій проведення занять у 3-му класі.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 462). — К., 2011.
2. Образотворче мистецтво. 1–4 класи. Програма / кол. авт. під керівництвом Р. Шмигало. — К., 2011.
3. Резніченко М. І. Образотворче мистецтво : підруч. для 3 класу загальноосвіт. навч. закл. / М. І. Резніченко, С. К. Трач. — Тернопіль : Навч. кн. — Богдан, 2013. — 160 с.
4. Резніченко Г. В. Сучасні методичні засади освітньої галузі «Мистецтво» в загальноосвітніх навчальних закладах // Наша школа. — 2013. — № 4. — С. 180–182.
5. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посіб. для вчителів / Л. М. Масол. — Х. : Веста, 2006. — 186 с.
6. Чен Н. В. Образотворче мистецтво. 1–7 класи (Текст) : метод. посіб. / Н. В. Чен. — Х. : Вид. група «Основа», 2012. — 48 с. : табл. — (Серія «Календарне планування»).

УДК 371.315:372.879.6

М. М. ГЕНЧЕВСЬКИЙ,
методист НМЛ творчого розвитку особистості

Р. І. НІКІТЕНКО,
завідувачка НМЛ творчого розвитку особистості

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА» ТА «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ» У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Навчальний предмет «Фізична культура» у загальноосвітніх навчальних закладах спрямований на формування комплексу життєво необхідних знань, рухових умінь та навичок, забезпечення різнобічного розвитку фізичних і безпосередньо пов'язаних з ними психічних якостей. Заняття фізичною культурою повинні увійти до звички школяра. Рух, змагання, самоствердження — природна суть фізичної культури і спорту.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- 1–4-ті класи — 3 години на тиждень;
- 5–6-ті класи — 3 години на тиждень;
- 7-мі класи — 2,5 години на тиждень (в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов — 2 год.);
- 8–9-ті класи — 3 години на тиждень;
- 10–11-ті класи — 2 години на тиждень;
- 10–11-ті класи спортивного та військово-спортивного профілів — 5 годин на тиждень.

Дана кількість годин дійсна до прийняття змін у програмах, що передбачається до початку навчального року. З прийняттям змін до програми з фізичної культури будуть видані рекомендації, яких варто дотримуватись при плануванні у 2014/2015 н. р.

Години з фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

При складанні розкладу занять на навчальний рік слід враховувати місцеві кліматичні умови, матеріальну базу навчального закладу, кадрове забезпечення вчителями фізичної культури тощо.

Вивчення навчального предмета «Фізична культура» у 2014/2015 навчальному році здійс-

нюватиметься за навчальними програмами, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України і підручниками:

Фізична культура 1–4 класи. Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи / Т. Ю. Круцевич, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова, О. Д. Кривчикова, Г. Г. Смолюс. — К. : Літера ЛТД, 2013; Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи» / М. Д. Зубалій, В. В. Дерев'яно, О. М. Лакіза, В. Ф. Шегімага. — Х. : Ранок, 2006; Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1–4 класи / В. І. Майер. — Х. : Ранок, 2006.

Підручники:

Качеров О. Б., Ареф'єв В. Г. Основи здоров'я та фізична культура (підручник) 2 кл.

Качеров О. Б., Ареф'єв В. Г. Основи здоров'я та фізична культура (підручник) 3 кл.

Ареф'єв В. Г. та інші. Фізична культура (підручник) 4 кл.

Гнатюк О. В. Основи здоров'я та фізична культура (підручник) 4 кл.

Іванова Л. І. Фізичне виховання учнів з відхиленнями у стані здоров'я : посібник. — К. : Літера ЛТД, 2013.

Фізична культура 5–9 класи. Фізична культура. 5–9 кл. / Т. Ю. Круцевич, В. В. Дерев'яно, С. М. Дятленко. — 2012; Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5–9 класи / В. І. Майер, В. В. Дерев'яно; Програма з фізичної культури 5–9 класи ЗНЗ / Т. Ю. Круцевич [та ін.]. — 2009. — Лист МОН № 1/11-4630 від 01.07.2009.

Підручники:

Фізична культура. 5 кл. : підручник / В. М. Єрмолова [та ін.]. — 2005.

Фізична культура. 6 кл. : підручник / В. Г. Ареф'єв, О. Б. Качеров, М. Ю. Короп. 2006.

Фізична культура. 6 кл. : підручник / В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова, С. І. Опирайло. — 2006.

Фізична культура. 9 кл. : підручник / В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова. — 2009.

Фізична культура. 9 кл. : підручник / В. Г. Арефьев. — 2009.

Фізична культура в школі : (метод. посіб. 5–11 класи) / за ред. С. М. Дятленка. — К. : Літера. ЛТД, 2011.

Фізична культура 10–11 класи. Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи. Рівень стандарту / за ред. С. М. Дятленка. — К. : Літера. ЛТД, 2011); Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10–11 класи» / В. М. Єрмолова [та ін.]. — Режим доступу: *top.gov.ua*; Програма з фізичної культури, 10–11 класи / В. І. Майєр, В. В. Деревянко, Л. М. Пустолякова. — 2012.

Програма факультативу (гуртка, секції) з фізичної культури «Спортивна боротьба» для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Ю. В. Мельничук, В. В. Леончук.

Програма спецкурсу «Медико-біологічні основи фізичного виховання та спорту» / Л. Л. Аргунова.

Програма факультативу з фізичної культури «Пішоходний туризм» для загальноосвітніх навчальних закладів / О. В. Руденко, О. Ю. Шиворов.

Програма курсу за вибором «Атлетична гімнастика» для учнів 10–11 класів / В. М. Щур, Л. І. Щур.

Програма факультативу (гуртка, секції) фізкультурно-оздоровчої спрямованості для 5–9 класів / С. А. Філенко.

Комплексна фізкультурно-оздоровча програма «Сходинки здоров'я» / В. В. Клявда, Л. З. Ступенко, О. Л. Гаспарян, Н. В. Козодуб.

Програма факультативу (гуртка, секції) «Баскетбол» для загальноосвітніх навчальних закладів / І. В. Левко.

Програма факультативу «Оздоровчо-пізнавальний туризм у початковій школі» для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Г. В. Величенко.

Програма факультативу (гуртка, секції) «Настільний теніс» для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Ю. О. Калінкін.

Програма факультативу (гуртка, секції) «Волейбол» для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Д. С. Кудрявець, І. А. Афіцька, І. Ю. Маслова, Д. Г. Швець, Н. О. Пасічник).

Програма «Шахи» для закладів позашкільної освіти, загальноосвітніх навчальних закладів, палаців культури та творчості / О. В. Вінниченко, О. М. Коваль, Л. В. Тимошенко, І. Р. Захарчук.

Навчальний матеріал у програмі розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності. Змістове наповнення програми акцентує увагу на розвиток навичок мислення, міжособистісних відносин, творчої співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу і сприятиме системним реформам національної

освіти, процесам її інтеграції до європейського та всесвітнього освітнього простору.

Рекомендації щодо календарного планування

На підставі навчальної програми і річного плану вчитель складає календарний план на півріччя (семестри навчального року). У цьому плані він конкретизує навчально-виховні завдання та деталізує засоби фізичного виховання.

Постановка провідних педагогічних завдань на семестр або на кожний урок — один із найвідповідальніших і найскладніших моментів у плануванні навчальної роботи з фізичної культури. Загальні оздоровчі, освітні й виховні завдання, що розв'язуються в процесі навчальної роботи з фізичної культури, сформульовані у пояснювальній записці до навчальної програми.

Недоцільно планувати на семестр завдання з розвитку рухових здібностей, тому що протягом цього періоду під час проведення навчальної роботи з фізичного виховання здійснюється комплексна робота щодо розвитку в учнів таких фізичних якостей як сила, швидкість, витривалість, гнучкість. Краще передбачити ці завдання в конспектах уроків.

Освітні завдання у календарному плані визначаються відповідно до ступеня фізичного розвитку учнів і навчальних нормативів з розділів програми, що вивчаються в даному семестрі. Завдання формулюються в різних формах: ознайомити, навчити, закріпити, підготувати.

На заняттях з фізичної культури рекомендуємо здійснювати особистісно орієнтований підхід до учнів з урахуванням їхніх потреб і нахилів, рівня фізичної підготовленості.

Оцінювання навчальних досягнень учнів. Вимоги до ведення зошитів та записів у класному журналі

При оцінюванні вчитель фізичної культури має враховувати рівень досягнень учня, зважаючи на те, що основними функціями оцінювання є контролююча, навчальна, діагностична і виховна.

Під час оцінювання рекомендуємо здійснювати індивідуальний підхід, тобто створювати для учня такі умови, які відповідають особливостям його розвитку, рівню фізичної підготовленості, стану здоров'я; конкретизувати завдання, визначене змістом даного уроку; застосовувати гласність оцінки (своєчасно інформувати учня про оцінку з коротким аналізом виконання учнем рухової дії); враховувати особисті досягнення учнів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою у позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів.

Оцінювання учнів початкової школи здійснюється вербально.

Відповідно до Інструкції про розподіл на групи для занять на уроках фізичної культури,

затвердженої наказом МОЗ та МОН України від 20.07.2009 № 518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичну групу.

Для учнів основної медичної групи фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами і урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури. Заняття проводяться за загальною програмою фізичної культури, але з можливою затримкою складання відповідних нормативів, оцінювання учнів — за теоретико-методичні знання та техніку виконання вправ. Рекомендовано заняття у фізкультурно-оздоровчих групах загальної фізичної підготовки, прогулянки, ігри й спортивні розваги. Участь у змаганнях — за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені, повинні бути обов'язково присутні на уроках фізичної культури. Допустимі навантаження для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичної групи, встановлює вчитель фізичної культури.

Оцінювання учнів здійснюється відповідно до вимог, які визначено навчальними програмами.

Залікові навчальні нормативи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно у встановленому законодавством порядку. Не можна допускати на уроках фізичної культури навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

Об'єктами оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури можуть бути:

1. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).

2. Техніка виконання учнями фізичних вправ.

3. Засвоєння теоретико-методичних знань.

4. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.

Для оцінювання рівня розвитку фізичних якостей використовуються орієнтовні навчальні нормативи, які передбачено навчальною програмою, та нормативи, визначені програмами кожного варіативного модуля за роками вивчення. Порядок складання нормативів визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

При складанні навчального нормативу за його показником визначають рівень досягнень (низький, середній, достатній, високий), а потім з урахуванням динаміки особистого результату виставляють оцінку в балах.

Оцінюючи навчальні досягнення учнів з фізичної підготовленості, потрібно дотримуватися таких вимог.

1. Навчальні нормативи складають учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

2. Кожній заліковій вправі передую спеціальна фізична підготовка (не менше як на двох заняттях).

3. Перед складанням нормативу вчитель проводить розминку, а після — відновлювальні вправи.

4. Учні мають можливість перездати норматив на визначеному вчителем занятті.

5. Вчитель зобов'язаний забезпечити безумовне дотримання правил і виконання вимог щодо безпеки під час здачі нормативів.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюють, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня: непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, тимчасове перебування у підготовчій групі не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

Оцінювання техніки виконання фізичних вправ, рівня засвоєння теоретико-методичних знань, виконання навчальних завдань під час уроку може здійснюватися як комплексно, так і роздільно.

Оцінювання досягнень учнів, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи: рекомендується поточне оцінювання за теоретико-методичні знання, техніку виконання корегувальних вправ та виконання завдань уроку (за сприятливих для учня умов) (на користь учня); не виставляється оцінка за орієнтовні навчальні нормативи, тему, семестр чи рік (у клітинці слід писати «зар.» чи «зв.»); оцінка виставляється тільки за орієнтовний навчальний норматив, тему, I, II семестр та річна, а також у свідоцтво чи атестат у вигляді «зар.»; якщо оцінено хоча б один семестр (бально), то виставляється оцінка за рік, але при виставленні враховуються інтереси дитини (на користь дитини); для учнів, які за станом здоров'я взагалі звільнені від занять фізкультурою, «зв.» ставиться тільки за орієнтовний навчальний норматив, тему, I чи II семестри та за рік.

Оцінювання досягнень учнів основної групи.

Орієнтовні навчальні нормативи: контрольні нормативи скасовано — є орієнтовні

навчальні нормативи; оцінки за орієнтовні навчальні нормативи виставляються у журнал під датою, коли відбувалася здача цього нормативу; якщо учень в день здачі орієнтовного навчального нормативу був відсутній, то у журналі в цій клітинці ставиться «н», а оцінка виставляється у наступній вільній клітинці; учень має право перездати орієнтовний навчальний норматив у визначений вчителем час, хоча графу «Скоригована» після орієнтовного навчального нормативу не залишаємо, тому в клітинку за ОНН виставляємо остаточну оцінку; оцінка за орієнтовний навчальний норматив не є домінуючою при виставленні тематичної, семестрової та річної оцінок; ні в якому разі не приймаються орієнтовні навчальні нормативи в учнів звільнених від уроків фізкультури, віднесених за станом здоров'я до спеціальних медичних чи підготовчих груп (напроти їх прізвища слід писати «зар.» чи «зв.»); з 1 вересня по 1 жовтня приймати будь-які нормативи заборонено; орієнтовний навчальний норматив вчитель має право змінювати (збільшувати чи зменшувати), враховуючи індивідуальні, статеві та вікові особливості учня.

Тематичне оцінювання: здійснюється після кожного модуля програми, але модулі можна розбивати на 2–3 підрозділи і проводити тематичне оцінювання; тематична оцінка виставляється у класному журналі в колонці без дати з надписом Тематична (для 5–11-х класів) При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми, поточні оцінки та оцінки за орієнтовні навчальні нормативи; якщо учень (учениця) був (ла) відсутній (я) на уроках протягом вивчення теми, у відповідну клітинку замість оцінки за Тематичну виставляється н/а (не атестований (а), для дітей, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи — «Зар.», для звільнених від занять з фізичної культури — «Зв.»; тематична оцінка не підлягає коригуванню.

Семестрова оцінка: виставляється в класному журналі без дати в колонку з надписом I семестр, II семестр; семестрове оцінювання здійснюється на основі тематичних оцінок (при цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість кожного модуля, тривалість вивчення кожного з модулів, складність змісту тощо); якщо учень (учениця) був (ла) відсутній (я) на уроках протягом семестру, у відповідну клітинку замість оцінки за I семестр чи II семестр виставляється н/а (не атестований (а), для дітей, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи — «Зар.», для звільнених від занять з фізичної культури — «Зв.»; семестрова оцінка підлягає коригуванню. Скоригована семестрова оцінка виставляється без дати у колонку з надписом Скоригована поруч з колонкою I семестр, II семестр. Колонки для виставлення

скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати. У разі, якщо учневі не вдалося підвищити результати, запис у колонку Скоригована не робиться; скоригована семестрова оцінка за I семестр виставляється до початку II семестру, за підсумками II семестру — не пізніше 10 червня поточного навчального року.

Річна оцінка: виставляється у колонку Річна без зазначення дати не раніше, ніж через три дні після виставлення оцінки за II семестр; річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок; у разі коригування оцінки за II семестр; у випадку неатестації учня (учениці) за підсумками двох семестрів у колонку Річна робиться запис н/а (не атестований(а)). Річна оцінка коригуванню не підлягає.

Записи у журналі: на сторінках журналу не повинно бути ніяких інших поміток (крапки, позначки «с\г», «зв.» і т.д.

Права сторінка журналу. Правильно записувати на правій стороні журналу: Зміст уроку: 16/09 Розучування техніки бігу на короткі дистанції. Удосконалення техніки метання м'яча. 10/12 Настільний теніс. Техніка виконання нападаючих ударів. Завдання додому записується на кожний урок для учнів 5–11-х класів, для учнів 1–4-х класів домашнє завдання не пишеться (ні в якому разі не можна записувати домашнє завдання на два-три уроки).

Ліва сторінка журналу: дата проведення занять записується дробом із скісною лінією, чисельник якого є датою, а знаменник — місяцем поточного року (03/09, 15/10, 04/02 і т.д.);

У розкладі навчальних занять не рекомендується спаровувати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами приймають вчителі фізичної культури (наказ МОН від 01.06.2010 № 521).

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, якщо температура повітря не нижче:

- 8°C для учнів 1–2-х класів;
- 8°C — (–11°C) для учнів 3–4-х класів;
- 12°C для учнів 5–7-х класів;
- 12°C — (–15°C) для учнів 8–11-х класів.

Безпека життєдіяльності на уроках фізичної культури

При проведенні занять з фізичної культури слід дотримуватись «Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (Наказ МОН України від 01.06.2010 № 521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946).

1.1. Правила поширюються на загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади незалежно від форм власності та підпорядкування,

які проводять заняття з фізичної культури і спорту.

1.2. Правила встановлюють вимоги безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту на уроках, в гуртках, спортивних секціях тощо, які є обов'язковими для виконання учнями, вихованцями навчальних закладів. Заняття з фізичної культури і спорту проводяться під керівництвом педагогічних, медичних працівників навчальних закладів, інших осіб, які проводять фізкультурно-масову, спортивну, фізкультурно-оздоровчу роботу (тренери, керівники гуртків, груп, центрів тощо).

1.3. Заняття з фізичної культури і спорту в навчальних закладах проводяться відповідно до навчальних програм освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура».

1.4. До занять з фізичної культури і спорту допускаються учні, які пройшли обов'язковий медичний профілактичний огляд відповідно до Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17.08.2009 за № 772/16788, не мають протипоказань щодо стану здоров'я, в яких визначено рівень фізичного розвитку і групи для занять фізичною культурою.

Вивчення предмета у 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класу на групи здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002р. № 128. При наявності можливостей уроки фізичної культури у 5–9-х класах доцільно проводити для хлопців та дівчат окремо.

Зважаючи на складну ситуацію в країні щодо нещасних випадків на воді через невміння дорослого населення і дітей плавати та відсутність навичок знаходження у водному середовищі, Міністерство з 2013 року запровадило загальнодержавну акцію «Урок плавання» (лист МОН молодьспорту від 22.03.2013 № 1/9-209).

Для навчання учнів плавання розроблено відповідні навчальні програми, які мають гриф Міністерства: «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи (авт.: В. В. Дерев'яно, В. О. Сілкова); «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи (авт.: В. В. Дерев'яно, В. О. Сілкова); «Початкове навчання плавання учнів загальноосвітніх навчальних закладах» (авт.: В. В. Дерев'яно, В. О. Сілкова).

Деякі аспекти викладання предмета «Захист Вітчизни»

Особливістю проведення уроків з предмета «Захист Вітчизни» є їх спрямованість на підготовку учнів до військової служби і виконання військових обов'язків у запасі, дій у надзвичай-

них ситуаціях. Предмет викладається протягом трьох періодів — у 10-х і 11-х класах та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Навчально-польові заняття (збори) проводяться з метою практичного закріплення знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів тощо.

У 2014/2015 навчальному році в загальноосвітніх навчальних закладах учні 10–11-х класів вивчатимуть предмет «Захист Вітчизни» за навчальною програмою В. М. Мелецького та ін.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, з урахуванням змін, визначених наказом МОН України від 29.05.14 р. № 657, вивчення предмета у 2014/2015 навчальному році здійснюватиметься:

- 2 години на тиждень (140 год) — у класах з профільним та військово-спортивним профільним навчанням;
- 1,5 години на тиждень (105 год) — у класах всіх інших напрямів.

Для зручності складання календарно-тематичного плану надаємо перелік розділів і тем та розподіл годин на перше півріччя в 10-х і 11-х класах на 2014/2015 навчальний рік.

ПЕРЕЛІК РОЗДІЛІВ І ТЕМ ТА РОЗПОДІЛ ГОДИН (10-й клас)

№ теми	Назва розділу, теми	2 год на тиждень	1,5 год на тиждень
<i>Вступний урок</i>		1	1
Розділ 1. Збройні Сили України на захисті Вітчизни		6	4
1.1	Збройні Сили України — військове формування держави	3	2
1.2	Розбудова національних Збройних Сил	3	2
Розділ 2. Міжнародне гуманітарне право про захист жертв війни		2	2
2.1	МПП та його норми про захист жертв війни	1	1
2.2	Особливості ведення воєнних дій з урахуванням норм МПП	1	1
Розділ 3. Тактична підготовка		4	4
3.1	Введення	1	1
3.2	Основи загальновійськового бою	3	3
Розділ 4. Вогнева підготовка		10	8
4.1	Введення	1	1
4.2	Основи стрільби зі стрілецької зброї	3	2
4.3	Стрілецька зброя та поведіння з нею, догляд і зберігання	6	5
Розділ 5. Статут Збройних Сил України		7	5
5.1	Введення	1	

№ теми	Назва розділу, теми	2 год на тиждень	1,5 год на тиждень
5.2	Військовослужбовці та відносини між ними	2	2
5.3	Внутрішній порядок у військовій частині та її підрозділах	3	2
5.4	Військова дисципліна, засоби щодо її зміцнення	1	1
Розділ 6. Стройова підготовка		7	6
6.1	Загальні положення Стройового статуту Збройних Сил України	1	1
6.2	Стройові прийоми і рух без зброї та зі зброєю	4	3
6.3	Виконання військового вітання, вихід зі строю та підхід до начальника	2	2
Розділ 7. Військова топографія		2	1
7.1	Орієнтування на місцевості	2	1
Розділ 8. Прикладна фізична підготовка		3	2
Розділ 9. Військово-медична підготовка		4	3
9.1	Медичне забезпечення бою. Перша медична допомога пораненим і хворим	1	
9.2	Організація надання першої медичної допомоги в бою. Реанімація потерпілих	1	1
9.3	Тимчасова зупинка кровотечі при пораненнях	1	1
9.4	Перша медична допомога при переломах кісток	1	1
Розділ 10. Основи цивільного захисту		21	14
10.1	Нормативно-правова база цивільного захисту	1	1
10.2	Надзвичайні ситуації	6	4
10.3	Захист населення від надзвичайних ситуацій	9	6
10.4	Основи рятувальних та інших невідкладних робіт	3	2
10.5	Організація цивільного захисту навчального закладу	2	1

**ПЕРЕЛІК РОЗДІЛІВ І ТЕМ ТА РОЗПОДІЛ ГОДИН
(11-й клас)**

№ теми	Назва розділу, теми	2 год на тиждень	1,5 год на тиждень
Розділ 1. Збройні Сили України на захисті Вітчизни		2	2
1.1	Збройні Сили України у міжнародній діяльності	2	2
Розділ 2. Міжнародне гуманітарне право про захист жертв війни		1	1
2.1	Правила поведінки учасників бойових дій.	1	1
Розділ 3. Тактична підготовка		16	9
3.1	Солдат в бою.	9	6
3.2	Відділення в бою.	7	3

№ теми	Назва розділу, теми	2 год на тиждень	1,5 год на тиждень
Розділ 4. Вогнева підготовка		10	7
4.1	Прийоми і правила стрільби зі стрілецької зброї	2	1
4.2	Стрільба по наземних і повітряних цілях	6	4
4.3	Ручні гранати та поводження з ними, догляд і зберігання	1	1
4.4	Прийоми і правила метання ручних гранат	1	1
Розділ 5. Статути Збройних Сил України		2	1
5.1	Вартова служба	2	1
Розділ 6. Стройова підготовка		2	1
6.1	Строї відділення та взводу в пішому порядку	2	1
Розділ 7. Військова топографія		2	1
7.1	Розвідка місцевості	2	1
Розділ 8. Прикладна фізична підготовка		11	8
8.1	Прискорене пересування та легка атлетика	3	2
8.2	Подолання перешкод	1	1
8.3	Основи самозахисту	7	5
Розділ 9. Військово-медична підготовка		3	2
9.1	Перша медична допомога при травмах, закритих пошкодженнях внутрішніх органів і вивихах	1	1
9.2	Перша медична допомога при ураженнях зброєю масового ураження	1	
9.3	Перша медична допомога при опіках, ураженнях електричним струмом та отруєннях	1	1

Структурна послідовність розділів і тем відповідає програмі предмета. Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану, що в свою чергу дає можливість для поширення і поглиблення змісту тем, що вивчаються.

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444).

Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними переконаннями звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат. Дівчата, за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників), можуть навчатися за програмою та підручниками для юнаків.

Рекомендуємо для більш ефективної організації навчально-польових зборів визначити загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких будуть проводитися заняття, залучивши до них учнів з інших загальноосвітніх навчальних закладів та об'єднавши їх у навчальні взводи і відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» пе-

редбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в загальноосвітніх навчальних закладах.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти», затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13.04.2011 № 329 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.05.2011 за № 556/19304.

З предмета «Захист Вітчизни» вчителем оцінюється: якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі). Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів. Протягом навчального року відпрацьовуються всі індивідуальні нормативи. Керівники навчальних закладів і викладачі повинні вживати заходи щодо військової підготовки учнів на необхідному і достатньому для захисту Вітчизни рівні, що досягається плануванням предмета до навчання у повному обсязі.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки необхідно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від нещасних випадків.

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.

3. Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають враховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

На заняттях стосунки між учнями і вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Для активізації військово-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни».

Для гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендуємо користуватися програмою, яка має відповідний гриф Міністерства «Програма гуртка військово-патріотичного напрямку «Школа безпеки» (авт.: В. Л. Олексюк, Л. В. Горчинська, І. В. Єпіфанцев).

Відповідно до Указу Президента України «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» підготовлено спільний наказ Міністерства освіти і на-

уки, молоді та спорту України та Міністерства оборони України від 16.12.2011 № 1443/779 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську військово-патріотичну гру «Зірниця» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2011 р. за № 1567/20305). З метою підготовки учнів до участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Зірниця» розроблено навчальну програму гуртка «Зірниця» (авт. Г. А. Коломоєць).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» дозволяється використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти:

• Захист Вітчизни : підруч. для учнів 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту для хлопців). — Тернопіль : Астон, 2011. — 280 с. : ілюстр.

• Захист Вітчизни : підруч. для учнів 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень, для хлопців). — Тернопіль : Астон, 2011. — 280 с. : ілюстр.

• Захист Вітчизни : підруч. для учнів 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень, для дівчат). — Тернопіль : Астон, 2011. — 280 с. : ілюстр.

• Основи медичних знань : навч. посіб. для 10–11 кл. серед. загальноосвіт. шк. — К. : Арт-Освіта, 2004. — 159 с.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.

2. Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладах : наказ Міністерства № 486 від 21.07.2003.

3. Щодо затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України : наказ Міністерства № 458 від 02.08.2005.

4. Про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України № 2025 від 18.12.1998.

5. Про схвалення Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України № 828-Р від 31.08.2011.

6. Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року : лист Міністерства освіти і науки України від 11.06.2014 № 1/9-303.

7. Навчальна програма «Захист Вітчизни» / В. М. Мельницький, А. М. Бахтін [та ін.].

Ю. В. БОГАТИЙ,

заступник директора із зовнішнього тестування та моніторингу якості освіти

С. А. ТУВІЧЕНКО,

завідувачка центру організаційно-інформаційного забезпечення

І. В. МАРТИНЄВСЬКА,

методист центру організаційно-інформаційного забезпечення

ПРО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ І ОЛІМПІАД У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

На виконання заходів, передбачених Державною національною програмою «Творча обдарованість», Указу Президента України від 24.04.2000 р. № 612/2000 «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» в області створюються передумови для розвитку інтересів, нахилів та здібностей обдарованої учнівської молоді, серед яких важливе місце займають предметні учнівські олімпіади, інтелектуальні змагання, турніри тощо.

У 2013/2014 навчальному році було проведено III (обласний) етап Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів: українська мова та література, історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська), математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики та обчислювальної техніки, основи економіки, російська мова і література, болгарська мова та література, молдовська мова та література, трудове навчання, астрономія, екологія, педагогіка і психологія, трудове навчання, в якому взяла участь 1829 учнів, переможцями визнано 676 учасників.

I місце вибороли 72 учні з різних районів та міст області;

II місце — 159 учнів;

III місце — 445 учнів.

Якісний аналіз участі команд міст і районів Одеської області в III етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад показав, що:

з української мови та літератури з 33 районів і міст області 9 мають рейтинг 0,00 (жодного призера);

з математики — 22;

з фізики — 25;

з хімії — 25;

з біології — 16;

з географії — 18;

з економіки — 28;

з історії — 21;

з основ правознавства — 17;

з англійської мови — 24;

з основ інформатики — 29;

з трудового навчання — 24;

з російської мови та літератури — 23.

У 2013/2014 навчальному році не брали участі у III етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад:

українська мова та література — Любашівський, Іванівський, Гарутинський райони;

математика — Ананівський, Ізмаїльський,

Кілійський, Любашівський, Миколаївський, Овідіопольський, Ренійський, Савранський райони;

фізика — 10 районів;

хімія — 13 районів;

біологія — 8 районів;

географія — 4 райони;

економіка — 21 район;

історія — 4 райони;

основи правознавства — 7 районів;

основи інформатики — 23 райони;

російська мова та література — 8 районів.

У 2014 році в IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад Одеську область представляли 79 учнів, з яких 32 вибороли призові місця.

I місце — 4 учні;

II місце — 8 учнів;

III місце — 20 учнів.

Переможцями IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін стали:

• *німецька мова* — Кучерина Олександра Андріївна, учениця 9-го класу Одеської гімназії № 1 ім. А. П. Бистріної Одеської міської ради; Фетісов Валерій Борисович, учень 11-го класу Одеського навчально-виховного комплексу № 90 ім. О. С. Пушкіна «Спеціалізована школа I—III ступенів — дошкільний навчальний заклад» Одеської міської ради;

• *французька мова* — Юхимова Софія Борисівна, учениця 9-го класу Одеської спеціалізованої школи № 10 I—III ступенів імені льотчиків-космонавтів Г. Т. Добровольського та Г. С. Шоніна Одеської міської ради;

• *основи правознавства* — Євстіфеев Микита Ігорович, учень 11-го класу Котовського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня — гімназія».

Відповідно до Положення про Всеукраїнські учнівські Інтернет-олімпіади, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 11.06.2012 № 671, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27.06.2012 за № 1074/21386, наказу Міністерства освіти і науки України від 29.11.2013 № 1649 «Про проведення фінальних етапів Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з базових дисциплін у 2013/2014 навчальному році» та з метою впро-

вадження комп'ютерних інформаційних технологій у шкільній освіті, сприяння широкому залученню обдарованої молоді до інтелектуальних змагань, що проводяться з використанням мережі Інтернет, пошуку та підтримки обдарованих школярів із сільської місцевості з 20 по 22 грудня 2013 року в м. Одесі відбувся фінальний етап XIII Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, російської мови і літератури.

На I–II (заочні) етапи XIII Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, російської мови та літератури, які були проведені у червні-жовтні 2013 року, було надіслано 3553 роботи з 25 регіонів України.

До участі у III (очному) фінальному етапі XIII Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, російської мови та літератури було запрошено 196 учнів з 20 регіонів України.

Взяли участь у змаганнях 168 учнів, а саме:

- Вінницька область — 5 учасників
- Волинська область — 10 учасників
- Дніпропетровська область — 8 учасників
- Донецька область — 44 учасники
- Житомирська область — 1 учасник
- Запорізька область — 9 учасників
- Івано-Франківська область — 3 учасники
- Київська область — 20 учасників
- Кіровоградська область — 1 учасник
- Львівська область — 24 учасники
- Одеська область — 14 учасників
- Рівненська область — 1 учасник
- Сумська область — 4 учасники
- Харківська область — 23 учасники
- Черкаська область — 1 учасник.

Представники Одеської області вибороли 8 призових місць, зокрема:

— Цимбалюк Вероніка Анатоліївна, учениця 9-го класу Одеської загальноосвітньої школи № 63 I–III ступенів Одеської міської ради, виборола I місце з географії;

— Біловол Артем Олександрович, учень 10-го класу Удобенської загальноосвітньої школи I–III ступенів Білгород-Дністровського району Одеської області, виборов I місце з географії;

— Марунченко Олександр Олександрович, учень 10-го класу комунального закладу «Рішельєвський ліцей» м. Одеси, виборов II місце з фізики;

— Пирогова Валерія В'ячеславівна, учениця 10-го класу Одеської гімназії № 9 Одеської міської ради, виборола II місце з хімії;

— Стародуб Тетяна Євгенівна, учениця 10-го класу Одеської гімназії № 5, виборола II місце з біології;

— Давидюк Анастасія Вадимівна, учениця 10-го класу Іллічівської гімназії № 1 Іллічівської міської ради Одеської області, виборола II місце з російської мови та літератури;

— Парамонова Аліна Володимирівна, учениця 11-го класу Іллічівської загальноосвітньої школи № 3 I–III ступенів Одеської області, виборола II місце з російської мови та літератури;

— Нікольський Ігор Ігорович, учень 11-го

класу Іллічівської загальноосвітньої школи № 4 I–III ступенів Одеської області, виборов III місце з економіки.

Важливим напрямком роботи кафедр ООІУВ з обдарованою молоддю є проведення інтелектуальних змагань з базових дисциплін серед учнів сільських шкіл області.

У 2013 році 1570 учнів стали учасниками заочних змагань. Приємно відзначити, що переможці цих змагань показують високі результати на відповідних Всеукраїнських олімпіадах.

Так, у 2014 році 11 переможців інтелектуальних змагань 2013 року отримали на III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад призові дипломи з таких дисциплін:

«**Історія**» — Куля Володимир Сергійович, учень 11-го класу Ренійського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів — ліцей» Ренійського району;

«**Фізика**» — Кулик Володимир Петрович, учень 11-го класу навчально-виховного комплексу «Балтська загальноосвітня школа № 3 I–III ступенів — колегіум» Балтського району;

«**Українська мова**» — Кінда Ірина Володимирівна, учениця 9-го класу Березівської загальноосвітньої школи № 3 I–III ступенів Березівського району;

Борщавецька Анастасія Вадимівна, учениця 11-го класу Новоселівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів — дитячий садок» Великомихайлівського району;

Савельєва Дар'я Володимирівна, учениця 11-го класу Комінтернівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів-гімназія» Комінтернівського району;

«**Біологія**» — Зібров Віталій Миколайович, учень 11-го класу Нерубайської загальноосвітньої школи № 2 I–III ступенів Біляївського району;

Ладженський Олександр Володимирович, учень 11-го класу навчально-виховного комплексу Балтська загальноосвітня школа № 1 I–III ступенів — ліцей» Балтського району;

Орлова Ганна Сергіївна, учениця 11-го класу Ренійського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів — ліцей» Ренійського району;

«**Математика**» — Біловол Артем Олександрович, учень 10-го класу Удобенської загальноосвітньої школи I–III ступенів Білгород-Дністровського району;

«**Хімія**» — Тірон Вікторія Олександрівна, учениця 11-го класу Новонекрасівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Ізмайльського району;

«**Географія**» — Жамбей Тетяна Віталіївна, учениця 11-го класу Трудівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Кілійського району.

Важливе місце серед інших видів інтелектуальних змагань займають учнівські турніри та конкурси, які проходять під патронатом Міністерства освіти і науки України.

На Всеукраїнському турнірі юних хіміків Одеську область представляла команда Одеської гімназії № 9 Одеської міської ради та була нагороджена дипломом III ступеня.

Результати участі учнів Одеської області у III та IV етапах Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у 2013/2014 н. р.

Предмет	Кількість учасників III етапу			Всього	Переможці			Всього	Учасники IV етапу	Переможці IV етапу	Переможці IV етапу		
	м. Одеса	Міста області	Сільська		I	II	III				I	II	III
1 Українська мова та література	30	36	88	154	4	8	63	75	7	2	0	2	0
2 Математика	64	31	49	144	4	10	36	50	3	1	0	0	1
3 Фізика	51	30	45	126	4	9	25	38	5	2	0	1	1
4 Хімія	51	25	43	119	4	6	28	38	5	2	0	1	1
5 Біологія	56	34	72	162	5	36	49	90	5	3	0	1	2
6 Географія	34	37	65	136	4	8	29	41	3	0	0	0	0
7 Економіка	26	13	10	49	3	5	11	19	4	2	0	0	2
8 Історія	34	32	73	139	4	8	23	35	3	1	0	0	1
9 Право	23	23	59	105	3	6	38	47	7	2	1	0	1
10 Англійська мова	65	27	47	139	3	7	46	56	5	0	0	0	0
11 Німецька мова	34	11	7	52	3	3	17	23	5	4	2	1	1
12 Французька мова	32	0	7	39	3	6	8	17	6	5	1	0	4
13 Іспанська мова	17	0	0	17	3	4	0	7	1	0	0	0	0
14 Інформатика	30	8	13	51	3	6	8	17	3	0	0	0	0
15 Трудове навчання	17	3	30	50	4	7	7	18	1	0	0	0	0
16 Російська мова та література	31	24	59	114	4	7	20	31	5	4	0	1	3
17 Педагогіка та психологія	5	3	5	13	1	2	3	6	1	0	0	0	0
18 Астрономія	19	7	3	29	2	3	7	12	4	2	0	0	2
19 Екологія	5	4	10	19	2	3	6	11	2	1	0	1	0
20 Інформаційні технології	16	8	27	51	2	3	7	12	2	0	0	0	0
21 Фізична культура	8	11	32	51	2	2	2	6	2	1	0	0	1
22 Болгарська мова	1	2	31	34	3	5	8	16					
23 Молдовська мова	0	0	36	36	2	5	4	11					
Всього	649	369	811	1829	72	159	445	676	79	32	4	8	20

На Всеукраїнському турнірі юних істориків команда комунального закладу «Южненська Авторська М. П. Гузика експериментальна спеціалізована загальноосвітня школа-комплекс I—III ступенів» Одеської області була нагороджена дипломом II ступеня.

На Всеукраїнському турнірі юних правознавців Одеську область представляла команда Одеського юридичного ліцею Одеської міської ради, яка була нагороджена дипломом III ступеня.

На Всеукраїнському турнірі юних фізиків Одеську область представляла команда Рішельєвського ліцею м. Одеси, яка виборола II місце.

III (II) (обласний) етап IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка відбувся 21 грудня 2013 року на базі Одеської загальноосвітньої школи № 60 I—III ступенів (вул. Комітетська, 5). Його учасниками стали 166 учнів 5—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, 24 учні професійно-технічних навчальних закладів, 47 студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації та 19 студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації (всього — 256 учасників).

Переможцями стали 80 учасників. Дипломом I ступеня нагороджено 12 учасників, II ступеня — 21 учасник, III ступеня — 47 учасників. Учасниками фінального етапу стали переможці, які посіли I та II місця (33 учасники).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 25.04.2014 № 516 «Про підсумки IV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка» переможцями від Одеської області стали 17 учнів загальноосвітніх навчальних закладів області та 2 студенти ВНЗ I—II рівнів акредитації, з них 4 посіли I місце; 10 — II місце; 5 — III місце.

III (II) (обласний) етап XIV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика відбувся 14 грудня 2013 року на базі Одесь-

кої загальноосвітньої школи № 1 I—III ступенів (площа Михайлівська, 10). Його учасниками стали 236 учнів 3—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, 48 студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації та 11 студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації (всього 321 учасник III (II) етапу Конкурсу).

Призові місця посіли 27 учнів 3—11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, 3 учні професійно-технічних навчальних закладів, 6 студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації та 5 студентів ВНЗ III—IV рівнів акредитації (всього — 41). Вони й представляли Одеський регіон на всеукраїнському рівні.

Переможницею IV (заключного) етапу (I місце) стала Рівняк Сюзанна Володимирівна, учениця 3-го класу Одеської спеціалізованої школи № 54 I ступеня з поглибленим вивченням англійської мови.

З 1 листопада 2013 року до 25 січня 2014 року в загальноосвітніх навчальних закладах м. Одеси та Одеської області проведені I—III етапи Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості в таких номінаціях: «Література» та «Історія України і державотворення».

На III (обласний) етап з номінації «Література» надійшло 73 учнівські роботи.

Переможцями стали 5 учнів, роботи яких і були направлені на розгляд всеукраїнського журі.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 25.04.2014 № 518 «Про підсумки IV (підсумкового) етапу XIII Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості переможцем фінального етапу від Одеської області став Лойтаренко В'ячеслав Сергійович, учень 10-го класу НВК «Балтська ЗОШ № 3 I—III ступенів — колегіум» Балтського району.

На виконання листа Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 22.01.2014 № 148/02/05 та з метою гідного відзначення 200-річчя від дня народження Та-

Таблиця 2

Результати інтелектуальних змагань з базових дисциплін серед учнів сільських шкіл у 2013/2014 навчальному році

№ п/п	Район	Заочні етапи			№ п/п	Район	Очний етап		
		Учасники	Учасники	Переможці			Учасники	Учасники	Переможці
1	Ананівський	27	1		15	Красноокнянський	90	5	1
2	Арцизький	21	2		16	Любашівський	70		
3	Балтський	140	23	6	17	Миколаївський	2		
4	Березівський	5	2		18	Овідіопольський	97	7	
5	Б.-Дністровський	3	1	1	19	Ренійський	75	17	4
6	Біляївський	76	5	1	20	Роздільнянський	1	1	
7	Болградський	30	5	1	21	Савранський	8		
8	В.-Михайлівський	49	8	4	22	Саратський	7	4	1
9	Іванівський	92	6		23	Тарутинський	23		
10	Ізмайльський	154	18	2	24	Татарбунарський	26	3	
11	Кілійський	42	15	2	25	Фрунзівський	60	5	
12	Кодимський	6	1		26	Ширяєвський	63	1	
13	Комінтернівський	140	8	1		Всього	1516	150	24
14	Котовський	209	12						

раса Шевченка і участі в обласній масштабній акції «Мій Шевченко» з 1 лютого до 5 березня 2014 року в загальноосвітніх навчальних закладах області проведені I–III етапи творчої акції (твори старшокласників) «Мое майбутнє у творчості Шевченка».

На розгляд журі III (обласного) етапу надійшло 63 учнівські роботи.

На підставі протоколу спільного засідання оргкомітету і журі III (обласного) етапу переможцями творчої акції визнано 8 учнів.

Таблиця 3

Переможці та призери IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад 2013/2014 навчального року

№ п/п	Прізвище, ім'я та по батькові	Місто (район)	Навчальний заклад	Клас	Місце	Предмет
1	Глушенко Владислав Сергійович	Татарбунарський район	Татарбунарський НВК	9	II	Біологія
2	Стародуб Тетяна Євгенівна	м. Одеса	Гімназія № 5	10	III	Біологія
3	Товстига Владислав Анатолійович	м. Білгород-Дністровський	м. Б.-Дністровський, НВК-ліцей	11	III	Біологія
4	Ковтун Ірина Олегівна	м. Одеса	ЗОШ № 84	10	II	Екологія
5	Борищук Даниїла Павлівна	м. Одеса	Приватна школа «Гармонія»	8	III	Російська мова та література
6	Соловійова Крістіна Вячеславівна	м. Одеса	ОЗОШ «Майбуття»	10	II	Російська мова та література
7	Кришталевиц Ганна Вадимівна	м. Одеса	ЗОШ № 82	11	III	Російська мова та література
8	Стрілець Вікторія Олегівна	м. Одеса	Економічний ліцей	11	III	Російська мова та література
9	Запорожченко Олександр Володимирович	м. Одеса	Маріїнська гімназія	10	III	Економіка
10	Нікольський Ігор Ігорович	м. Іллічівськ	Іллічівська ЗОШ №4	11	III	Економіка
11	Камбур Марія Олександрівна	Арцизький район	ЗОШ № 5 I–III ступенів	10	II	Українська мова та література
12	Терещук Ольга Олегівна	м. Іллічівськ	Іллічівська гімназія № 1	11	II	Українська мова та література
13	Кучерина Олександра Андріївна	м. Одеса	Гімназія № 1 імені А. П. Бистріної	9	I	Німецька мова
14	Фучеджи Надія Ігорівна	м. Одеса	ЗОШ № 90	9	II	Німецька мова
15	Перетолчин Михайло Віталійович	м. Одеса	Гімназія № 1 імені А.П.Бистріної	10	III	Німецька мова
16	Фетісов Валерій Борисович	м. Одеса	ЗОШ № 90	11	I	Німецька мова
17	Рашковецький Михайло Михайлович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	II	Фізика
18	Марунченко Олександр Олександрович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	10	III	Фізика
19	Ян Аліна Янівна	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	8	III	Математика
20	Могорян Максим Віталійович	м. Одеса	Маріїнська гімназія	11	III	Астрономія
21	Бобров Олег Андрійович	м. Одеса	ЗОШ № 11	11	III	Астрономія
22	Соколова Данієлла Сергіївна	м. Одеса	ЗОШ № 10	10	III	Французька мова
23	Юхимова Софія Борисівна	м. Одеса	ЗОШ № 10	9	I	Французька мова
24	Павлова Юлія Геннадіївна	м. Одеса	ЗОШ № 10	11	III	Французька мова
25	Мудра Анна Борисівна	м. Одеса	ЗОШ № 10	9	III	Французька мова
26	Костенко Максим Олегович	м. Одеса	ЗОШ № 10	10	III	Французька мова
27	Воропай Денис Олександрович	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	8	III	Хімія
28	Пирогова Валерія Вячеславівна	м. Одеса	Гімназія № 9	10	II	Хімія
29	Остапович Вадим Вадимович	м. Одеса	ЗОШ № 92	8	III	Історія
30	Курінний Олександр Олегович	м. Одеса	ЗОШ № 69	11	III	Основи правознавства
31	Євстіфеев Микита Ігорович	м. Котовськ	НВК-гімназія	11	I	Основи правознавства
32	Куманов Ігор Іванович	Болградський район	Оріхівська ЗОШ	11	III	Фізична культура